

JAROSLAV CEPKO
ANDREJ KALAŠ
VLADISLAV SUVÁK

AESCHINIS SOCRATICI
FRAGMENTA

ZLOMKY AISCHINA
ZO SFÉTTA

ÚVODNÁ ŠTÚDIA,
GRÉCKY A LATINSKÝ TEXT,
PREKLAD ZLOMKOV
A KOMENTÁR

Fontes Socraticorum III.

2021
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Táto práca je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA, 1/0017/17,
Aischinés a sókratovský dialóg

© Mgr. Jaroslav Cepko, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (5,00 AH),

doc. Mgr. Andrej Kalaš, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (5,00 AH),

prof. Mgr. Vladislav Suvák, PhD.

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove (8,18 AH),

2020, 2021

Recenzenti

Mgr. Lívia Flachbartová, PhD.

Doc. Mgr. Matúš Porubjak, PhD.

Fotografia na obálke

Marsyas; mramorová socha; rímska kópia gréckeho originálu (1. – 2. stor.);

Múzeum Louvre (Wikimedia Commons).

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-SA 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela, povinnosť odkázať na licenciu a uviesť prípadné zmeny, dielo sa nesmie používať na komerčné účely.). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/2.0/>

Vydavateľ

Univerzita Komenského v Bratislave

ISBN 978-80-223-5167-6

OBSAH

Predslov.....	5
Aischinés zo Sfétta: Život a dielo	7
Aischinov život	9
Aischinovo dielo	23
Zlomky	29
Aischinov život a spisy	31
I. <i>Alkibiadés</i>	94
II. <i>Axiochos</i>	137
III. <i>Aspasia</i>	140
IV. <i>Kallias</i>	168
V. <i>Miltiadés</i>	177
VI. <i>Rhinón</i>	184
VII. <i>Télaugés</i>	185
VIII. <i>Zlomky neistého významu</i>	194
Dodatok.....	201
Listy, ktoré sa pripisujú Aischinovi.....	201
Prídavok	209
Niektoré ďalšie zlomky Aischina zo Sfétta.....	209
Zoznam skratiek.....	226
Latinské skratky	227
Index locorum	232
Literatúra.....	251
A. Pramenné texty a preklady	251
B. Interpretáčn� texty	254

PREDSLOV

Komentovaný preklad zlomkov Aischina zo Sfétta nadväzuje na dva predošlé zväzky – na preklad Antisthenových zlomkov, ktorý vyšiel v skrátenej verzii vo vydavateľstve Kalligram (*Antisthenés*, 2010) a v rozšírenej verzii vo Vydavateľstve Univerzity Komenského (*Antisthenis fragmenta / Antisthenove zlomky*, 2013), a na preklad Diogenových zlomkov, ktorý vyšiel vo Vydavateľstve Univerzity Komenského (*Diogenis fragmenta / Diogenove zlomky*, 2016). Preklad Aischinových zlomkov je teda tretím zväzkom edície *Fontes Socraticorum*. V najbližších rokoch by sme chceli pokračovať komentovanými prekladmi zlomkov ďalších sókratovcov.

Naším zámerom bolo zostaviť prvý slovenský preklad *Aeschinis Socratici Fragmenta*, ktorý by bol doplnený o všetky dôležité komentáre a interpretácie Aischina publikované od 19. stor. až do súčasnosti. Pri preklade sme vychádzali z kritického vydania gréckych a latinských svedectiev a správ, ktoré zostavil Gabriele Giannantoni (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. 2, s. 593–629). Komentáre sa opierajú o Giannantonioho poznámky zaradené do 4. zv. jeho práce o prameňoch sókratovského myslenia (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. 4, s. 585–596). Snažili sme sa ich doplniť o ďalšie dôležité motívy a súvislosti tak, aby čitatelia získali čo najširšiu predstavu o tom, aké interpretačné prístupy k Aischinovi prevažovali v posledných sto päťdesiatich rokoch.

Štvrtý zväzok edície *Fontes Socraticorum* bude tvoriť preklad zachovaných svedectiev o Kratétovi a jeho družke Hipparchii (*Cynicorum minorum fragmenta: Crates et Hipparchia*). Kratés z Théb nadväzuje priamo na Diogena zo Sinópy a jeho pôsobenie má silný vplyv na učenie Zénóna z Kitia, zakladateľa stoickej školy. Piaty zväzok *Fontes Socraticorum* bude obsahovať preklad Diónových rečí, ktoré sú silne ovplyvnené diogenovským kynizmom (tieto reči tvoria v Giannantonioho zbierke appendix k zachovaným svedectvám o pôsobení Diogena zo Sinópy). Šiesty zväzok *Fontes Socraticorum* by mal priniesť všetky dôležité správy týkajúce sa Aristippa a jeho nasledovníkov v kyrénskej škole.

Naše poďakovanie patrí prof. Georgovi Karamanolisovi (Institut für Philosophie) a prof. Stefanovi Büttnerovi (Institut für klassische Philologie) z Viedenskej univerzity, ktorí nám umožnili pracovať v Univerzitnej knižnici. Takisto by sme radi poďakovali prof. Marii Protopapa-Marneli z Aténskej akadémie, ktorá nám poskytla priestor na prácu vo Výskumnom centre pre grécku filozofiu, ako aj prof. Spyrosovi Syropoulosovi z Egejskej univerzity, ktorý nám umožnil prístup do

knižnice Archeologického inštitútu. Nakoniec sa chceme poďakovať obidvom recenzentom – Lívii Flachbartovej a Matúšovi Porubjakovi – za kritické posúdenie rukopisu. Obrovské poďakovanie patrí najmä Lívii Flachbartovej, ktorá pripojila k recenzii množstvo doplňujúcich poznámok a zostavila Zoznam latinských skratiek a Index locorum.

Veríme, že naša práca pomôže všetkým, ktorí sa zaoberajú antickým myslením a obzvlášť jeho sókratovskou tradíciou. Dúfame, že zaujme aj tých čitateľov, ktorí majú radi antickú literatúru, ale doteraz nemali možnosť čítať Aischinove zlomky v origináli alebo v preklade.

Rhodos, staré mesto,
27. 9. 2019

AISCHINÉS ZO SFÉTTA: ŽIVOT A DIELO

Aischinés nebol v prísnom slova zmysle Sókratovým žiakom a nezaložil ani vlastnú školu ako Eukleidés, Platón alebo Faidón. Napriek tomu je dôležitým autorom pre pochopenie myšlienkového prostredia, v ktorom pôsobila prvá generácia Sókratových nasledovníkov – predovšetkým preto, lebo dal osobitý charakter žánru „sókratovských dialógov“ (Σωκρατικοὶ λόγοι).¹ Takisto Platón a Xenofón rozvíjali tento žáner, ale za pôvodcov sókratovských rozpráv by sme mali označiť starších sókratovcov ako Simóna, Antisthena či Aischina.² Na základe Aristofanových zmienok v komédii *Osy* môžeme usudzovať, že Aischinés bol starší súčasník Platóna, aj keď je tu posmešne označený za „syna Sellartia“ (Αἰσχίνην τὸν Σελλαρτίου = „syn chvastúňa“), resp. za „syna Sella“.³ Z chronologického hľadiska môžeme predpokladať, že niektoré Platónove dialógy (*Menexénos*, *Symposium*) vznikli ako reakcia na Aischinove dialógy (*Alkibiadés*, *Aspasia*), ale nie je vylúčené ani to, že Aischinés reagoval na Platóna, a je takmer isté, že reagoval na Antisthena.⁴

¹ Aristotelés (*Poet.* 1447b11; *Rhet.* 1417a21; *Fr.* 72-73) označuje „sókratovské dialógy“ za literárny žáner. Podobne hovorí Pseudo-Démétrios vo vzťahu k Aischinovi, že pestoval žáner „sókratovských dialógov“ (*Demetr. de elocut.* 297 [= *SSR* VI A 32]).

² K najstarším autorom Σωκρατικοὶ λόγοι patrili podľa zachovaných správ „obuvník“ Simón. O tom, že tieto správy nie sú doxografickou legendou, svedčia nálezy na aténskej Agore, ako aj zachované správy o kynickom charaktere jeho spisov; bližšie pozri R. F. Hock, *Simon the Shoemaker as an Ideal Cynic*, s. 41–53; J. Sellars, *Simon the shoemaker and the problem of Socrates*, s. 207–216.

³ Aristoph., *Vesp.* 459, 1220, 1243. Aischinés sa objavuje v Aristofanových *Osách* ako obchodník, syn Sella (Αἰσχίνης ὁ Σέλλου = „syn táraja“), ktorý sa ustavične chvasce tým, čo nemá. Platón uvádza iné meno Aischinovho otca (*Apol.* 33e: Lysanias zo Sfétta). Diogenés Laertský zasa pripomína tradíciu, podľa ktorej bol synom údenára Charina (*Diog. Laert.* II 60 [= *SSR* VI A 3]). Nemôžeme s istotou povedať, či Aristofanés naráža na nášho Aischina, ale vieme, že sa často hrá s menami svojich postáv a že rád zosmiešňuje Sókrata a jeho žiakov (porov. napr. *Nub.* 102, 449, 1492 o Sókratovi; *Av.* 1280-1283 o Chairefóntovi, atď.); porov. taktiež H. D. Rankin, *Sophists, Socratics and Cynics*, s. 189.

⁴ Uvedťme aspoň dva príklady pravdepodobného vplyvu: Diotima v Platónovom *Symposiu* je zrejme odpovedou na postavu Aspasiae, učiteľky zdatnosti, ktorú uviedol do sókratovskej literatúry

Keď sa pozrieme na moderné interpretácie Aischina, zistíme, že k nemu prístupujú z rôznych hľadísk. Pre Heinricha Dittmara je príznačná snaha chápať Aischinove dialógy ako texty, na ktoré odpovedajú neskorší autori Σοκρατικοὶ λόγοι.⁵ Barbara Ehlersová sa sústreďuje hlavne na motív *eróta*, ktorý podľa nej vniesol do sókratovskej literatúry Aischinés – najprv vo svojom *Alkibiadovi* a potom v *Aspasii*.⁶ Umiernenejší prístup volí Charles Kahn, ktorý rekonštruuje obsah Aischinových dialógov a načrtáva možné súvislosti s inými textami sókratovskej literatúry.⁷

Viacere antické správy podčiarkujú historickú vernosť Aischinovho portrétu Sókrata.⁸ Táto okolnosť viedla niektorých historikov k snahe porovnať Sókrata zobrazeného v Aischinových dialógoch s obrazom Sókrata v Platónovej *Obrane*, ktorý je v mnohých ohľadoch odlišný od zobrazení Sókrata v ďalších Platónových dialógoch z raného obdobia. Klaus Döring napríklad formuluje hypotézu, že Aischinove dialógy by mohli vychádzať z „historického“ Sókrata, čo činí z Aischina zaujímavého autora aj z hľadiska „sókratovského problému“.⁹ Podľa Döringa nazýva Aischinov Sókratés láskou vlastnú činnosť, t. j. elenkticko-protreptické rozhovory, ktorými sa snaží napomáhať svojim blízkym k starosti o seba, čiže k tomu, aby boli lepší.

Aischinés; postava Sókrata v Aischinovom *Alkibiadovi* je zase ovplyvnená Platónovým *Iónom* (porov. motív bakchantiek v *Ion* 534a), resp. Pseudo(?)-platónskym *Alkibiadom I.*; porov. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 589.

⁵ H. Dittmar, *Aischines von Sphettos. Studien zur Literaturgeschichte der Sokratiker*.

⁶ B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros. Der Dialog Aspasia des Sokratikers Aischines*.

⁷ C. Kahn, *Aeschines on Socratic Eros*, s. 87–106. Charles Kahn si myslí, že erotické umenie Aischinovho Sókrata sa nedá uspokojivo rekonštruovať, lebo vzťah medzi erótom a zdatnosťou konania je zahalený tajomstvom.

⁸ Porov. napr. Athen. XIII 611 D - 612 F [= *SSR* VI A 16]; Diog. Laert. II 60 [= *SSR* VI A 3]; Ael. Aristid. *De rhet.* I 76-78 [= *SSR* VI A 30], atď. B. Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 23, 93) dospieva na základe analýzy zlomkov k záveru, že Aischinés nemá tak, ako Platón, filozofické nadanie a nezaujíma sa o abstraktné myslenie (*die philosophische Begabung und das abstrakt philosophische Interesse*), dobre však pozná Sókrata, čo sa odráža v jednoduchosti jeho zobrazenia Učiteľa.

⁹ Porov. K. Döring, *Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates*, s. 25–30. Döring upriamuje pozornosť na kľúčové aischinovské motívy, napr. na diferenciu *Besser-Werden* a *Besser-Machen*, ktorá je podľa neho leitmotívom viacerých Aischinových dialógov; porov. taktiež C. W. Müller, *Die Kurzdialoge der Appendix Platonica: Philologische Beiträge zur nachplatonischen Sokratik*, s. 232–233. K historicite Aischinovho obrazu Sókrata porov. A. E. Taylor, *Philosophical Studies*, s. 2, 17; F. Declava Caizzi, *Minor Socratics*, s. 121; J.-A. Mallet, *The notion of theia moira in Aeschines of Sphettus' Fragments*, s. 231–232. K historicite Sókrata stvárneného v raných Platónových dialógoch porov. G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, s. 45–106.

Aischinov život

Čo vieme o Aischinovom živote? Veľmi málo.¹⁰ V prípade Aischina nás však prekvapí omnoho viac než v prípade iných sókratovcov, aký dvojnásobný charakter majú správy o jeho pôsobení. Buď o ňom hovoria s veľkou úctou a vážnosťou, alebo ho obviňujú z tých najhorších činov. Keď sa zamyslíme nad týmito správami ako určitým celkom, vystane pred nami otázka, či sa vôbec mohli týkať jednej a tej istej osoby.

Začnime tým, čo vieme o Aischinovom živote. Poznáme jeho meno: Aischinés zo Sfétta, občianskym menom „Aischinés, syn Lysania z dému Sféttos“ (Αισχίνης Λυσανίου Σφήττιος), neskôr známy ako „sókratovec Aischinés“ (Αισχίνης ὁ Σωκρατικός) alebo „filozof Aischinés“ (Αισχίνης ὁ φιλόσοφος – na rozdiel od známeho rečníka Aischina). Platón uvádza Aischina v *Obrane* 33d-e ako jedného zo Sókratových prívržencov, ktorí boli prítomní na procese roku 399 pred Kr. A menuje ho taktiež vo *Faidónovi* 59b ako člena najbližších Sókratových druhov, ktorí s ním prežili posledný deň vo väzení.¹¹

Ďalšie biografické správy sú viac-menej legendy a historiky, ktoré vychádzajú z rôznych literárnych zdrojov zaznamenaných u spisovateľov druhej sofistiky a alexandrijských doxografov. Podľa Athénaia mal Aischinés jediného žiaka, Xenokrata,¹² no aj ten mu ušiel k Platónovi, lebo jeho prvý učiteľ bol príliš chudobný.¹³ Oveľa pravdepodobnejšie sa však zdá, že Aischinés nemal ambície založiť vlastnú školu, a preto nemal nijakých žiakov¹⁴ – úvahy o „škole“ vychádzajú

¹⁰ Čo sa týka časového zaradenia, Aischinés sa narodil okolo r. 430 pred Kr. a zomrel okolo r. 360 pred Kr., takže mohol byť približne o 15-20 rokov mladší ako Alkibiadés alebo Antisthenés a o niekoľko rokov starší ako Platón. Jeho rovesníkmi boli Aristippos, Xenofón a ďalší Sókratovi nasledovníci.

¹¹ Poznemenajme, že Platón nebol medzi nimi, lebo bol chorý – ako uvádza sám Platón s mierou ironiou vo svojom *Faidónovi* 59b10. Obidve Platónove zmienky o Aischinovi pochádzajú z doby, keď bol Aischinés ešte nažive.

¹² Xenokratés sa stal významnou osobnosťou Platónovej Akadémie. Bližšie pozri J. Dillon, *The Heirs of Plato: A Study of the Old Academy*, s. 89–155.

¹³ Athen. XI 507 C [= SSR VI A 21]. Veľa antických správ sa zmieňuje v rôznych súvislostiach o Aischinovej chudobe; porov. Diog. Laert. II 61 [= SSR IV A 22]; *Suid. s.v. σύστασις, καὶ συσταθῆναι* [= SSR IV A 22]; Senec. *De benef.* I 8,1 [= SSR VI A 6]; *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 62^v [= SSR VI A 9]; *Socrat. epist.* VI [= SSR I F 6]. Povestne chudobný bol aj ďalší vplyvný žiak Sókrata: Antisthenés; porov. Xenoph. *Symp.* 4,34-44 [= SSR V A 82]; Hieronym. *adv. Jovin.* II 14⁴ [= SSR V A 12], atď. Chudoba ako jeden zo základných znakov sókratovského spôsobu života je hlavnou témou kynicky ladeného listu *Socrat. epist.* VI.

¹⁴ Možno jedného žiaka predsa len mal – Diogenés Laertský hovorí, že uňho študoval Aristotelés prezývaný „Mythos“ (Ἀριστοτέλης ὁ Μῦθος), čo znamená „Príbeh“, ale mohlo by znamenať aj „Výmysel“ (Diog. Laert. II 63). Možno ide o stopy legendy, ktorá mala ironizovať vzťahy medzi

z doxografických snáh o vypracovanie nástupníctiev filozofov (διαδοχαί). V tejto súvislosti je nedôveryhodná aj Diogenova správa, že Aischinés založil jednu z tzv. desiatich etických škôl, ktoré majú pôvod u Sókrata.¹⁵ Ak sa Diogenés neopieral o nejaký starší doxografický zdroj, tak k tomuto záveru mohol dospieť iba na základe Aischinovej spisovateľskej činnosti, pretože ho považoval za jedného z hlavných autorov λόγοι Σωκρατικοί.¹⁶

Helenistické správy uvádzajú, že Aischinés patril k najvernejším Sókratovým žiakom a blízkym priateľom¹⁷ – nikdy neopustil svojho učiteľa, ktorý o ňom hovoril, že ho ako jediný vedel skutočne oceniť.¹⁸ Themistios zaraďuje Aischina spolu s Kebétom, Antisthenom, Faidónom a Aristippom k najvernejším pokračovateľom Sókratovej filozofie, ktorá sa zaoberá výlučne životom.¹⁹ Podľa Libania nie je možné vytknúť Aischinovi nič, čo by odporovalo zdatnému konaniu – nikdy nekonal nespravodlivo, nikdy neporušil žiadny zákon, nikdy nepodporoval tyranov.²⁰ Aischinés sa údajne angažoval aj v Sókratovom súdnom procese. Tradícia, ktorá siaha až k stratenému Eukleidovmu spisu *Aischinés*, pripomína, že to nebol Kritón, ale Aischinés, kto chcel pomôcť Sókratovi k úteku z väzenia.²¹

Na základe zachovaných pasáží z dialógov *Alkibiadés* a *Aspasia* môžeme povedať, že Aischinés bol výnimočný autor, štylista a spolutvorca žánru Σωκρατικοί λόγοι.²² Vieme, že jeho dialógy sa čítali počas celého staroveku a viacerí znalci

---

Aristotelom a sókratovcami (ako vieme, peripatetici boli značne kritickí voči Sókratovým nasledovníkom).

¹⁵ V I. knihe Diogenés vymenúva desať etických škôl s ich predstaviteľmi, ale nespomína Aischina (Diog. Laert. I 18-19). V II. knihe Diogenés menuje sedem Sókratových žiakov, ktorí založili etické školy, a medzi nimi je aj Aischinés (Diog. Laert. II 47).

¹⁶ F. Declava Caizzi (Minor Socratics, s. 121) pripomína Pseudo-Galénov spis *De partibus philosophiae* 3, v ktorom sa za Sókratových pokračovateľov považujú iba filozofi s vlastnou školou, t. j. Platón a akademici, Antisthenés a kynici, Aristippos a kyrénski, Eukleidés a megarikovia.

¹⁷ Porov. napr. Ael. Aristid. *de quatt.* 348 [= SSR VI A 10]: „Aischinés, Sókratov priateľ“ (Αἰσχίνης ὁ Σωκράτους μὲν ἑταῖρος).

¹⁸ Diog. Laert. II 60 [= SSR VI A 3]. Správy o vernosti Sókratovi sa viažu aj na Antisthena; porov. Xenoph. *Symp.* 8,4-6 [= SSR V A 14].

¹⁹ Themist. *Orat.* XXXIV 5 [= SSR IV A 166].

²⁰ Liban. *Declam.* I (*Apol. Socrat.*) 150 [= SSR I E 1].

²¹ Eukleidés napísal dialóg *Aischinés* (Diog. Laert. II 108), v ktorom mala vystupovať postava Aischina. Eukleida spája s Aischinom aj téma lásky, ktorej sa mohol venovať v dialógu *Erótikos* (*O láske*); bližšie pozri K. Döring, *Die Megariker*, s. 79–80; G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 148; L. Rossetti, *Tracce di un λόγος Σωκρατικός alternativo al Critone e al Fedone platonici*, s. 34–43.

²² Porov. C. Kahn, *Aeschines on Socratic Eros*, s. 87–106; K. Lampe, “Socratic Therapy” from Aeschines of Sphettus to Lacan, s. 181–221; C. Mársico, *Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines’ of Sphettus Philosophy*, s. 202–220.

rétoriky a gramatici vyzdvihovali jeho presvedčivý a čistý štýl.²³ Antickí autori oceňovali najmä vernosť, s akou zachytil Sókratovu osobnosť. No zároveň mu vytýkali plagiátorstvo.²⁴ Athénaios tvrdí, že Aischinés získal Sókratove dialógy od jeho vdovy Xanthippy.²⁵ Tejto správe by sme nemuseli pripisovať veľkú váhu, lebo antické zdroje sa zhodujú v tom, že Sókratés patril k „nepíšucim filozofom“.²⁶ No aj keby správa o plagiátorstve vychádzala z nejakých starších zdrojov, nemusela by znehodnocovať Aischinove spisy. Poukazovala by skôr na to, že Aischinés bol lepším spisovateľom než filozofom, teda že Sókratés jeho dialógov sa len málo líši od Sókrata jeho osobnej skúsenosti²⁷ – na rozdiel od iných sókratovcov, ktorých obrazy Sókrata sa nápadne podobajú na nich samých.²⁸ Aischinove dialó-

²³ Porov. Aristot. *Rhet.* 1417b1 [= *SSR VI A 92*]; Timon *ap.* Diog. Laert. II 55, II 62 [= *SSR VI A 13*]; Panaetius *ap.* Diog. Laert. II 64 [= *SSR I H 17*]; Hermog. *De ideis* II 12, 2 [= *SSR VI A 20*]; Longin. *De invent.* Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 ed. C. Walz [= *SSR VI A 34*]; Anonym. *rhet.* Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 ed. L. Spengel-C. Hammer [= *SSR VI A 35*].

²⁴ Podľa Diogena Laertskeho (Diog. Laert. II 60) Aischina mnohí ohovárali, najviac však sókratovec Menedémos z Eretrie [= *SSR III F 4*], za to, že väčšinu svojich dialógov ukradol Sókratovi, Porov. taktiež Diog. Laert. II 62 [= *SSR IV A 23*]. S Aischinovou povest'ou plagiátora by mohli súvisieť aj podobnosti medzi jeho *Alkibiadom* a Platónovým *Alkibiadom I.*, ak pripustíme, že ide o jeden z prvých Platónových dialógov, ktorý vznikol ešte pred Aischinovým *Alkibiadom*; porov. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 589.

²⁵ Athen. XIII 611 [= *SSR VI A 16*].

²⁶ O tom, že Sókratés nepísal dialógy, hovoria zhodne takmer všetky doxografické správy: Diog. Laert. I 16; Ael. Aristid. Πρὸς Πλάτωνα ὑπὲρ 298 Jebb; Hippol. *Refut. omn. haer.* 1.18; Cicer. *De orat.* III 16, 60; *Suid.* s. v. Σωκράτης. Porov. taktiež Plat. *Phd.* 60c-61b (resp. Diog. Laert. II 42) o tom, že Sókratés mohol niečo napísať, ale neboli to dialógy. Dve pasáže – jedna z Dióna z Prúsy (*Orat.* LIV 4, LV 12-13) a druhá z Epiktéta (*Diss.* II 1, 32) – vyvolávajú dojem, akoby bol Sókratés autorom nejakých λόγοι; otázne však ostáva, či majú Dión a Epiktétos na mysli napísané dialógy alebo reči, ktoré sa stali predlohou pre napísané rozhovory. Bližšie pozri J. Franek, *Did Socrates Write? The Evidence of Dion of Prusa (Or. 54.4, 55.12-13) and Epictetus (Diss. 2.1.32)*, s. 25–40.

²⁷ Pripomeňme, že Aischinés sa oproti iným nasledovníkom Sókrata, ktorí boli zároveň autormi sókratovských dialógov (Antisthenés, Aristippos), neobjavuje v Xenofónových sókratovských prácach. Možné vysvetlenie vychádza z toho, že súčasníci ho považovali skôr za autora dialógov než za človeka, ktorý by rozvíjal Sókratovo učenie. V takomto duchu sa díva na Aischina neskoršia antická tradícia, ktorá mu pripisuje verné zobrazenie Sókratovho pôsobenia; porov. napr. Ael. Aristid. *De rhet.* I 76-78 [= *SSR VI A 30*]; Diog. Laert. II 60 [= *SSR III F 4*], Diog. Laert. II 62 [= *SSR IV A 23*]; Phrinicus *biblioth.* cod. 61 (*ap.* Phot.) [= *SSR VI A 33*], atď.

²⁸ V doxografiách sa traduje, že medzi sókratovcami panovala veľká rivalita a žiarlivosť (Diog. Laert. II 7, II 60, II 65; III 35, III 36; VI 1, VI 2, VI 7; VI 26 atď.) – každý z nich rozvíjal Sókratovo učenie po svojom. Aj preto majú obrazy Sókrata odlišný charakter u remeselníka Simóna, aristokrata Platóna, plebejca Aischina, „kynika“ Antisthena, vojaka a jazdca Xenofóna, či uhladeného Aristippa. O nesúlade medzi „Sókratom“ a jeho „obrazmi“ sa zmieňuje už Aristotelés v *Rétorike* 1398b29-31, keď pripomína, ako Aristippos kritizoval Platóna za slová, ktoré vložil do úst

gy by boli v tomto zmysle verným obrazom Sókratových rozhovorov bez ambície dať im nejaké skryté významy alebo ich vedome pretvárať. Okrem toho plagiátorstvo bolo v antike bežnou praxou. Pomocou napodobňovania rôznych štýlov reči a spôsobov písania sa cvičili začínajúci autori – nevedelo im, ak sa ich spisy čítali a boli pritom podpísané menami známych osobností (ako napríklad *Listy sókratovcov*, medzi ktorými sa nachádzajú aj *Listy Aischina*).²⁹ Autorstvo sa nebralo tak vážne ako dnes a už vtedy sa viedli diskusie o tom, ktoré spisy známeho filozofa, lekára či rečníka sú pravé a ktoré nepravé.³⁰ Pretože vieme, že medzi autormi sókratovských dialógov vládla značná rivalita, obvinenie z plagiátorstva mohlo súvisieť aj s tým, že Aischinés prebral niektoré obrazy, príklady alebo postupy zdôvodňovania zo spisov iných sókratovcov, napr. z Antisthenových textov.³¹ Ale ani tento predpoklad nemôžeme s istotou potvrdiť, lebo z Antisthenových dialógov sa nám zachovali len drobné fragmenty alebo nepriame správy sprostredkované inými autormi.³²

S plagiátorstvom súvisia aj ďalšie obvinenia Aischina z toho, že patril k „príživníkom“, ktorí zneužívali priazeň bohatých tyranov. Obvinenie z parazitizmu nájdeme v Lúkianovej satire *Περὶ τοῦ Παρασίτου ὅτι Τέχνη ἢ Παρασιτική* (*O príživníkovi alebo O umení príživníckom*), ktorá ironizuje starý spor medzi filozofiou a rétorikou týkajúci sa otázky, či si zaslúžia označenie „umenie“ (τέχνη), a nad obidve stavia „príživníctvo“ ako pravé umenie.³³ Dôkazom toho je – aspoň podľa Lúkianovho parazita – skutočnosť, že žiadny príživník sa nikdy nezamieroval do filozofie, ale mnoho filozofov zatúžilo po príživníctve, napríklad Aischinés alebo Platón, teda filozofi, ktorí učia pravý opak, lebo svojich žiakov vedú k skromnosti, sebaťažnosti a zdatnému konaniu za každých okolností.

Lúkianovej satire by sme nemuseli pripisovať veľkú historickú váhu. O tom, ako Aischinés prišiel na Dionýsiov dvor kvôli peniazom, sa síce zmieňujú aj iné

---

svojmu Sókratovi – pričom obidvom malo byť jasné, že nič také nepovedal. Väčšina súčasných historikov si myslí, že autori Σωκρατικοὶ λόγοι prispôbovali figúru Sókrata zámerom svojich vlastných dialógov; porov. O. Gigon, *Sokrates*, s. 179–207, 286; M. Montuori, *Socrate: fisiologia di un mito*, s. 11–84; L. Rossetti, *Ricerche sui „Dialoghi Socratici“ di Fedone e di Euclide*, s. 182–200; C. Kahn, *Plato as a Socratic*, s. 294–295; C. Kahn, *Plato and The Socratic Dialogue*, s. 1–35; L.-A. Dorion, *The Rise and Fall of the Socratic Problem*, s. 1–23; D. Clay, *The Origins of the Socratic Dialogue*, s. 23–47 atď.

²⁹ Porov. *SSR VI A 101* – *SSR VI A 103*.

³⁰ Tieto diskusie sa týkali takisto pravosti Aischinových spisov; porov. Panaetius *ap.* Diog. Laert. II 64 [= *SSR I H 17*].

³¹ Porov. Diog. Laert. II 62 [= *SSR IV A 23*]: Aristippos, ktorý je v doxografiách vykreslený ako najbližší priateľ Aischina, sa ho vraj pri verejnom čítaní jeho dialógov opýtal, odkiaľ ich ukradol.

³² Porov. H. D. Rankin, *Sophists, Socratics and Cynics*, s. 190.

³³ Lucian. *De paras.* 43 [= *SSR V A 4*].

zdroje, ale ich zámerom bolo podľa všetkého zosmiešniť sókratovských filozofov, lebo Aischinés vraj nebol sám, kto sa chcel obohatiť na úkor známeho tyrana – medzi inými mali prijať pozvanie na sicílsky dvor aj Aristippos a Platón.³⁴ Ako vieme, o Aischinovi hovoria antické zdroje, že bol chudobný syn údenára, a preto by malo byť pochopiteľné, ak sa ulakomil na zlato, aj keď je to v rozpore so sókratovským spôsobom života.³⁵ V prípade bohatého aristokrata Platóna je však viac než nepravdepodobné, že by sa bol vydal na Sicíliu kvôli tomu, aby zbohatol ešte viac.

Obvinenie Aischina z príživníctva mohlo súvisieť s inou kauzou: Podľa Athénaiovej správy bol Aischinés podvodník a bezcharakterný človek, ktorý nesplácal svoje dlhy.³⁶ Túto správu treba brať vážnejšie ako historicky vyrozprávané predstavitelmi „druhej sofistiky“, pretože jej súčasťou je dlhší citát zo súdnej reči *Proti sókratovcovi Aischinovi, za dlžobu* (Πρὸς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικὸν χρέως) – napísal ju Aischinov súčasník a slávny rečník Lysias.³⁷ Súčasťou Lysiovej „obhajoby“ je poukaz na rozpor medzi spravodlivým filozofickým charakterom vykresleným v Aischinových dialógoch a jeho skutočným správaním.³⁸ Podobný typ výhrad patril v antike k najvážnejším – nesúlad medzi učením filozofa a jeho spôsobom života znižoval hodnotu filozofie, ktorú hlásal. Spôsob života bol v konečnom dôsledku jedinou skúškou každej filozofie – dôležitejšou než víťazstvá v diskusiách alebo polemikách. Lysiovu kritiku Aischina ako klamlivého sókratovca neznižuje ani komediálny charakter niektorých pasáží, ktoré mali skôr rozosmiať publikum než presvedčiť sudcov.³⁹ Lysias píše: „Presved-

³⁴ Philostrat. *vit. Apoll.* I 35, 1 [= SSR VI A 14]; *Suid.* s.v. Αἰσχίνης [= SSR VI A 25].

³⁵ Porov. Diog. Laert. II 60; Plat. *Apol.* 29d, 38a.

³⁶ Athen. XIII 611 D - 612 F [= SSR VI A 16].

³⁷ Zachoval sa nám ešte jeden titul (zrejme tej istej) Lysiovej reči: *Πρὸς Αἰσχίνην βλάβης (Proti Aischinovi za spôsobenie škody)*. Lysias (okolo 445 – 380 pred Kr.) bol známy aténsky logograf, ktorý sa objavuje aj v Platónovom *Faidrovi*, kde sa o ňom hovorí ako o „najlepšom zo súčasných spisovateľov“ (*Phdr.* 228a), aj keď v priebehu dialógu vysloví Sókratés viacero vážnych výhrad k Lysiovmu rečníckemu umeniu. V prospech autenticity Lysiovej reči u Athénaia sa vyjadrili viacerí klasickí filológovia: G. Baiter a H. Sauppe (*Oratores Attici*, zv. 11, s. 170–171), F. Blass (*Die attische Beredsamkeit*, zv. 1, s. 630–631), A. Messina (Di alcuni frammenti della orazioni di Lisia 1, s. 235–253).

³⁸ Dnes nevieme, čoho sa mohla týkať Aischinova obžaloba – poznáme len obhajobu napísanú Lysiom pre neznámeho aktéra sporu, ktorý poukazuje na Aischinovu bezcharakternosť: požiadal si peniaze, ale nechystal sa ich vrátiť. Obhajoba sa vzápätí mení na obžalobu: obžalovaný pripomína Aischinovo podvodné správanie v iných oblastiach (Athen. XIII 612 E).

³⁹ Porov. napr. túto pasáž: „Nezískal pekným podvodom aj imanie voňavkára Hermaia, keď zvedol jeho sedemdesiatročnú ženu? Predstieral k nej takú veľkú lásku, že načisto ožobráčil nielen jej manžela, ale aj synov. Takýmto spôsobom sa teda stal z krčmára voňavkárom. K svojej novej milenke – jej vek mu iste každý závidel – sa správal tak vášnivo, že jej nezostalo viac zubov ako prstov na jednej ruke.“

čený jeho vyhláseniami som si myslel, že Aischinés, ktorý bol predsa žiakom Sókrata a ktorý o spravodlivosti a zdatnosti napísal toľko vznešených rečí, by v sebe nikdy nenašiel toľko drzosti, aby vykonal činy tých najhorších a najnespravodlivejších ľudí...⁴⁰

Na tomto mieste by sme si mohli položiť otázku, aké vzťahy panovali medzi Lysiom, Sókratom a jeho nasledovníkmi. Je totiž zrejmé, že stáli na opačných politických pozíciách. Lysias patril do triedy metoikov (μέτοικοι), t. j. cudzincov usadených v Aténach. Jeho otec Kefalos bol jedným z najbohatších mužov Attiky – v Pireu vlastnil prepychový dom a dielňu na výrobu štítov, ktorá zamestnávala vyše 100 otrokov. Metoikovia finančne podporovali aténske demokratické zriadenie a demokrati im za to poskytovali náležitú ochranu. Po nástupe Tridsiatich tyranov boli metoikovia prenasledovaní a často aj popravení, lebo nová vláda sa chcela zmocniť ich majetku. Takisto Lysias mal byť popravený, ale podarilo sa mu na poslednú chvíľu ujsť do Megár, odkiaľ potom financoval oddiel 300 žoldnierov bojujúcich proti aténskym tyranom a poskytoval finančné prostriedky na vykúpenie vojnových zajatcov.⁴¹ Udalosti spojené s nočným honom na metoikov podrobne opisuje v *Reči proti Eratosthenovi*⁴² – vládu tridsiatich tu viní zo smrti svojho brata Polemarcha, ktorý musel vypíť bolehlav, pričom sa ani nedozvedel, z čoho bol obvinený. Po zvrhnutí oligarchie sa Lysias vrátil do Atén, ale v nepokojných časoch občianskej vojny medzi novou demokratickou vládou a pozostatkami starej oligarchickej vlády opevnenej v Eleusine sa musel vzdať nárokov na zabavený majetok (išlo približne o 70 talentov, čo bola obrovská suma). Vtedy sa zrejmé rozhodol pre kariéru profesionálneho rečníka a logografa.⁴³

Procesy r. 399 pred Kr. – vrátane procesu so Sókratom – vznikli v dôsledku občianskej vojny a boli poznačené atmosférou odplaty za krivdy spôsobené vládou tyranov.⁴⁴ Demokrati chceli upevniť svoju moc tým, že odstraňovali nebezpečných oponentov režimu, a to pod rôznymi zámienkami (nezabúdajme, že r. 403 pred Kr. bola vyhlásená všeobecná amnestia).⁴⁵ Správy, ktoré hovoria o tom, ako museli

⁴⁰ Athénaios nakoniec nazve Aischina ironicky „sofistom“ (σοφιστής).

⁴¹ Lys. *Orat.* XII 20.

⁴² Lys. *Orat.* XII.

⁴³ V časoch, keď sa viedlo množstvo procesov kvôli starým aj novým sporom, Lysias nemal núdzu o prácu a rýchlo sa preslávil.

⁴⁴ Asi 40 rokov po procese pripomína rečník Aischinés (I 173) aténskym sudcom, ako Sókrata odsúdili na smrť za to, že bol učiteľom Kritia. Porov. taktiež úvodné pasáže Xenofónových *Spomienok* (*Mem.* I 2), kde sú menovaní Sókratovi žiaci Kritias a Alkibiadés ako hlavné dôvody obžaloby.

⁴⁵ To, že Sókratés bol nebezpečný pre aténsky politický režim, sa dozvedáme priamo z Platónovej *Obrany* – Sókratés kazí „synov najbohatších občanov“, ktorí dobrovoľne napodobňujú (μιμῶνται) jeho skúmania a usvedčujú tak iných z nevedomosti (*Apol.* 23c). Skúmania tohto typu

Sókratovi žiaci opustili Atény „zo strachu pred krutosťou tyranov“ (δείσαντες τὴν ὀμότητα τῶν τυράννων; rozumej „demokratických tyranov“!), nie sú vôbec nadsadené.⁴⁶ Dokážeme si živo predstaviť, ako Platón, Aischinés, Apollodóros, Kritón (a zrejme aj ďalší Aténčania menovaní v Platónovom *Faidónovi* 59b) utekajú v tých nepokojných časoch k Eukleidovi do Megár, aby si zachránili holé životy.⁴⁷ Už samotná existencia Polykratovej *Obžaloby Sókrata* (Κατηγορία Σωκράτους) je dostatočným svedectvom o nevraživom naladení demokratických politikov voči Sókratovi, učiteľovi Kritia, Alkibiada a Charmida.⁴⁸ Korešponduje s tým aj Aelianova správa, že Sókratés sa nikdy nezmieryl s aténskym politickým zriadením – nevidel zásadný rozdiel medzi demokraciou, tyraniou či samovládou.⁴⁹ Ak chápeme Aelianove slová správne, tak Sókratés bol rovnako kritický k demokratom, tyranom aj samovládcom, čo muselo prekážať každej vláde, ktorá bola pri moci a chcela sa legitimovať. V čase procesu sa nepriateľstvo rozšírilo aj na Sókratových prívržencov, ktorí rozvíjali učiteľove skúmania, a po ich návrate do vlasti sa zrejme opäť naplno prejavilo.⁵⁰ Sókratovi nasledovníci už nesúperili len medzi sebou o to, kto je oprávnený rozvíjať odkaz Majstra, ale museli sa brániť aj proti nepriaznivej verejnej mienke.⁵¹ V tejto politickej atmosfére vznikli prvé sókratovské dialógy. Nie je ťažké domyslieť si, že zámerom ich autorov bolo brániť seba proti zlej povesti, a to tým, že vykreslia Sókrata ako hrdinu a martýra – človeka

---

si vyžadujú vynikajúcu rečnícku prípravu, o akej hovoria Sókratovi žalobcovia (*Apol.* 17a-b). Podobne vykresľuje v *Oblakoch* o dve desaťročia skôr Aristofanés Sókrata ako majstra reči, za ktorým prichádza nevzdelaný Strepsiadés, aby sa naučil rečníckemu umeniu (*Nub.* 240-244).

⁴⁶ Hermodorus *ap.* Diog. Laert. II 106 a III 6. Diogenés Laertský sa odvoláva na spis Platónovho žiaka Hermodóra, takže by mohlo ísť o príbeh, ktorý sa tradoval v 1. generácii akademikov.

⁴⁷ Porov. H. Maier, *Sokrates*, s. 107–108; M. Montuori, *Socrate: Fisiologia di un mito*, s. 297–328.

⁴⁸ Porov. Plat. *Apol.* 33e-34a; porov. taktiež Liban. *Declam.* I 33,36-37, I 38,34 (Sókratés ako μισόδημος, „nepriateľ demokracie“); Isocrat., *Bus.* 5, atď. K politickej úlohe Polykratovej reči pozri bližšie P. Treves, *Polykrates*, s. 1736–1753; D. Gribble, *Plato and the Socratics*, s. 214–259; R. Janko, *Socrates the freethinker*, s. 48–62.

⁴⁹ Aelian. *Var. hist.* III 17.

⁵⁰ Porov. Isocrat., *Adv. soph.* [XIII] 1-6 [= *SSR V A 170*]. Isokratés tu nepriamo útočí na Sókratových žiakov (Antisthena, Aischina, Platóna a ďalších), ktorí majú v Aténach zlú povest', lebo hlásajú, že hľadajú pravdu, ale pritom vedome klamú. V sókratovskej literatúre sa následne rozvinie motív indiferentného postoja k dobrej povesti a sláve, ktorý miestami hraničí až s pohrdaním; porov. napr. Antisthenov výrok (*SSR V A 134*): „zlé meno je dobrom a niečím podobným ako námaha.“

⁵¹ V tejto súvislosti je zaujímavá Platónova formulácia v *Obrane* 23c, že Sókratés kazí „synov najbohatších Aténčanov“ – zdá sa, že chce vylúčiť z okruhu Sókratových žiakov starších sókratovcov, t. j. obuvníka Simóna, Antisthena a Aischina, ktorí boli tvorcami žánru Σωκρατικοί λόγοι. Doxografické anekdoty o rivalite medzi sókratovcami sú podľa všetkého odrazom ostrých diskusií, ktoré medzi sebou viedli po učiteľovej smrti; porov. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 148.

skutočne spravodlivého a zbožného, ktorého neprávom odsúdili za bezbožné a nespravodlivé konanie. V konečnom dôsledku sa malo ukázať, že bezbožní a nespravodliví sú tí, ktorí Sókrata odsúdili na smrť.⁵² Práve proti takémuto obrazu Sókrata, či presnejšie proti jeho prívržencom, ktorí vytvárajú takýto obraz Učiteľa, vystúpili rečníci ako Polykratés (*Obžaloba Sókrata*) alebo Isokratés (*Proti sofistom*).

Ak uvážime, že Lysias podporoval finančne a politicky demokratov, logicky dôjdeme k záveru, že bol odporcom tých, ktorí hájili oligarchické prosperstské zriadenie – vrátane Sókrata a jeho prívržencov. Ale na Lysia nie je možné uplatniť jednoznačné politické kritérium – profesionálny logograf si nevyberal zákazníkov podľa svojho presvedčenia; naopak, zákazníci si objednávali reč u logografa na základe jeho dobrého mena. Preto by nás nemalo prekvapiť, že Lysias je autorom reči proti Aischinovi, prívržencovi Sókrata s prosperstskými postojmi (viď zlomky z *Télauga*), a zároveň je rečníkom, ktorý ponúka svoje profesionálne služby Sókratovi obvinenému z bezbožnosti a kazenia mládeže.⁵³ Podľa verzie zachovanej u Diogena napísal Lysias obhajobu Sókrata, no ten mu ju vrátil so slovami, že preňho nie je vhodná, aj keď je krásna.⁵⁴ — Keď sa Lysias opýtal na dôvod, prečo nie je vhodná, keď je krásna, Sókratés mu odpovedal v duchu kynickej skromnosti: „Neboli by pre mňa rovnako nevhodné krásne šaty a krásne topánky?“⁵⁵

Tradícia zachovaná u Pseudo-Plútarcha hovorí, že Lysiova reč – *Sókratova obhajoba proti súdnym porotcom* (*Σωκράτους ἀπολογία ἐστοχασμένη τῶν δικαστῶν*) – kolovala po Aténach ešte pred začiatkom súdneho procesu.⁵⁶ Mohla byť teda úplne prvou z radu obhajob Sókrata.⁵⁷ A Platónova *Obrana* mohla byť okrem iného aj reakciou na ňu. Reakciou, ktorá obhajuje nielen Sókrata, ale i Platóna ako tvorcu novej sókratovskej filozofie, ktorú považovala demokratická vláda za nebezpečnú.⁵⁸ Mohla byť nepriateľskou reakciou, ak ju dáme do súvislosti s tým, ako Platónov Sókratés odmieta Lysiovu erotickú reč vo *Faidrovi*: na záver vyhlási, že Lysias sa nestal skutočným rečníkom, lebo ostal rozdvojený a neobrátil sa k filozofii.⁵⁹ Lysias predstavuje u Platóna práve ten typ rečníka, ktorý dokáže rečou lichotiť a lahodiť bez ohľadu na pravdu⁶⁰ – v tomto duchu Sókratés útočí na rétoriku na začiatku

⁵² M. Montuori, *Socrate: Fisiologia di un mito*, s. 297–328.

⁵³ Porov. SSR VI A 83 – SSR VI A 90; Cicer. *De orat.* I 231.

⁵⁴ Diog. Laert. II 40–41.

⁵⁵ Ako vieme, Lysias napísal reči pre priaznivcov nového aj starého režimu (porov. napr. Lys. *Orat.* XV a *Orat.* XVI).

⁵⁶ Porov. Lys. *Orat.* IV 3, p. 826b6–7.

⁵⁷ Porov. SSR I C 137. O existencii ďalších obhajob, ktoré kolovali po Aténach, sa zmieňuje Xenofón (*Mem.* I 1); nám sa zachovala Platónova a Xenofónova apológia.

⁵⁸ M. Montuori, *Socrate: Fisiologia di un mito*, s. 318.

⁵⁹ Plat. *Phdr.* 257b.

⁶⁰ Porov. Sókratove slová v Platónovej *Obrane* 38d–e, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou adresuje

Platónovej *Obrany* a opakovane sa k tomu vracia v dialógu *Gorgias*:⁶¹ Medzi Lysiovou (demokratickou) rétorikou a Platónovou (aristokratickou) filozofiou tkvie neprekonateľná priepasť, ktorá stavia tieto dve osobnosti do ostrého protikladu.

Platónove obvinenia nepravého rečníka z lahodiacej rétoriky sú rovnako závažné ako Lysiove obvinenia Sókratovho nasledovníka z nezriadeného spôsobu života, lebo ten je nezlučiteľný s ideálom mudrca, ktorý netúži po moci a bohatstve, ale po šťastnom živote spočívajúcom na zdatnom rozhodovaní a konaní.⁶² Na druhej strane však musíme pripustiť, že nikto sa nestáva zdatným od narodenia. Cesta k dobrému životu vedie cez prekonávanie a ovládnutie vlastných túžob a vášní – pripomeňme v tejto súvislosti Sókratovo priznanie vo Faidónovom *Zópyrovi*, že len vďaka *askésis*, ktorú získava z filozofie, krotí svoje vášne a stáva sa lepším.⁶³ Nikto z nás nie je umiernený a spravodlivý „od prirodzenosti“ (φύσει), ale môže sa stať umierneným a spravodlivým vďaka „učeniu“ a „cvičeniu“, ak sa o to zo všetkých síl usiluje a pracuje na sebe.⁶⁴ V tomto zmysle si dokážeme predstaviť, že Aischinés musel podobne ako jeho Alkibiadés (ktorý nie je schopný konať politicky, τὰ πολιτικὰ πράττειν) alebo Faidónov Sókratés (ktorý nie je schopný umiernenosti, σωφροσύνη) bojovať s vlastnými sklonmi, ak sa chcel naučiť žiť šťastne, v čom mu pomáhal predovšetkým príklad učiteľa.⁶⁵ Za jemnú narážku na Aischinovu neumiernenosť by sme mohli považovať historku, podľa ktorej Sókratés poradil Aischinovi, aby si nepožičiaval peniaze od cudzích, keď sa ocitne v núdzi, ale sám od seba, a to tak, že si bude uberať z jedla.⁶⁶

Podľa verzie zachovanej vo *Vatikánskom kódexe* vyhlásil Aischinés, že si požičiava sám od seba a potom menej utráca na jedlo.⁶⁷ Čo by naznačovala táto verzia?

Platón Lysiovi: „Som odsúdený (...) pre nedostatok ochoty hovoriť k vám také veci, ktoré by boli najpríjemnejšie vášmu sluchu, totiž keby som nariekal a bedákal a robil a hovoril mnoho iných vecí, ktoré sú mňa nedôstojné, ale vy ste zvyknutí počúvať ich od ostatných.“

⁶¹ Plat. *Apol.* 17b-18a; *Grg.* 463a-466a, 502e-503a, 522d-e, atď.; porov. taktiež Plat. *Menex.* 235c-237b; bližšie pozri M. Montuori, *Socrate: Fisiologia di un mito*, s. 310–311.

⁶² Plat. *Apol.* 29d.

⁶³ *SSR* III A 11; Alex. Aphrod. *De fato* 6. Takisto Aristoxenos (4. stor. pred Kr.) nazval Sókrata človekom, ktorý sa nedokáže ovládať (ἀκόλαστος); porov. Plutarch. *de Herodoti malignitate* IX 856 C; pozri taktiež C. A. Huffman, *Aristoxenus of Tarentum: Texts and Discussion*, s. 251–281.

⁶⁴ Porov. Plat. *Men.* 70a3; bližšie pozri J. Cepko, Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“, s. 691–705.

⁶⁵ Porov. H. Dittmar, *Aischines von Sphettos. Studien zur Literaturgeschichte der Sokratiker*, s. 164; G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 349. Na nezastupiteľnú úlohu Sókrata ako etický príklad zdatného konania naráža aj Antisthenés; porov. *SSR* V A 134 (Σωκρατικὴ ἰσχὺς). Takisto Xenofóntove *Spomienky*, ako uvidíme nižšie, opakovane dávajú Sókrata za príklad dobrého života, ktorý slúži jeho priateľom a blízkym.

⁶⁶ Diog. Laert. II 62 [= *SSR* VI A 13].

⁶⁷ *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 62^v [= *SSR* VI A 9].

Ak uvážime, koľko bohatých mladíkov patrilo do kruhu Sókratových žiakov, tak je napodiv, že nikto z nich nepodporil Aischina, keď sa ocitol v núdzi. Jedno z vysvetlení by mohlo súvisieť s tým, že Aischinés nepovažoval za potrebné splácať svoje dlhy – z čoho ho usvedčuje aj Lysias vo svojej obrannej reči, keď opisuje Aischina podľa spôsobu komických básnikov: „Hneď zrána prichádza k jeho domu vymáhať dlhy toľko veriteľov, že máš dojem, akoby zomrel a všetci títo sa s ním prišli rozlúčiť. Námorníci z Pirea už majú dojem, že plavba po rozbúrenom Adriatickom mori predstavuje pre nich oveľa menšie riziko ako zmluva uzavretá s týmto človekom. Ved’ to, čo si požičia, považuje oveľa väčšmi za svoj majetok ako to, čo mu zanechal vlastný otec.“⁶⁸

Alkibiadés, jedna z hlavných postáv Aischinových dialógov, sa v mnohých ohľadoch podobá na Aischina, aj keď sú medzi nimi určité rozdiely. Predovšetkým, Aischinés a Alkibiadés majú blízky, no zároveň rozdielny vzťah k Sókratovi: Aischinés je skôr jeho obdivovateľom a priateľom (ἐταῖρος), zatiaľ čo Alkibiadés jeho žiakom a miláčikom (ἐρώμενος).⁶⁹ To by vysvetľovalo aj odlišné výchovné pôsobenie, ktoré Sókratés zameriava viac na Alkibiada než na Aischina (skôr pozorovateľa než priameho účastníka Sókratových lekcíí).⁷⁰ V obidvoch prípadoch však platí, že cesta k zdatnosti je zložitá a okrem odhodlania si vyžaduje obrovskú duševnú silu, ktorú nerozvrátia náhodné vonkajšie okolnosti – vyžaduje si „sókratovskú silu“ (Σωκρατικὴ ἰσχὺς), akú požaduje Antisthenés, keď hovorí, že zdatnosť sama nestačí na to, aby sme žili blažene.⁷¹ Zdá sa, že takúto silu v sebe nachádzajú Alkibiadés a Aischinés v prítomnosti Sókrata, ale bez neho ju nedokážu privolať.

Určitý rozdiel medzi Alkibiadom a Aischinom by sme mohli vidieť v ich sociálnom postavení, aj keď otázka pôvodu je v sokratike často zavrhaná ako klamlivé kritérium posudzovania zdatnosti konania.⁷² Alkibiadés a Aischinés pochádzajú z rozdielnych pomerov – jeden je bohatý aristokrat, druhý chudobný plebejec.⁷³ To však nemusí byť neprekonateľný rozdiel, ako upozorňuje Seneka:⁷⁴ Keď raz chceli žiaci obdarovať svojho učiteľa, každý podľa svojich možností,

⁶⁸ Athen. XIII 612 F [= SSR VI A 16].

⁶⁹ Porov. Ael. Aristid. *de quatt.* 348 [= SSR VI A 10]; Plat. *Symp.* 213c-d.

⁷⁰ Porov. J. Cepko, *Od konfliktu k zdatnosti. Aischinés a sokratovská výchova*, s. 37–38.

⁷¹ Diog. Laert. VI 11 [= SSR V A 134]. Antisthenov výrok by sme mohli pochopiť ako kritiku intelektualistického postoja Platónovho Sókrata, ktorý dokazuje, že skutočné poznanie dobra nám nedovoľuje konať špatne. Antisthenova Σωκρατικὴ ἰσχὺς by znamenala v tomto kontexte, že zdatnosť nie je stotožniteľná s vedením, ale vyžaduje si takisto príklad učiteľa a cvičenie.

⁷² Porov. napr. Antisthenove zlomky SSR V A 3, SSR V A 5 – SSR V A 6, SSR V A 8; porov. taktiež O. Gigon, *Sokrates*, s. 290.

⁷³ C. Mársico, *Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy*, s. 215–218.

⁷⁴ Senec. *de benef.* I 8,1-2 [= SSR VI A 6].

Aischinés povedal Sókratovi: „Nenachádzam žiaden dar hoden teba (...) Preto ti darujem to jediné, čo mám – seba samého. (...) Prosím, zober na vedomie, že aj keď si dostal od iných veľké dary, viac si toho ponechali.“ Sókratés vraj odvetil: „A prečo by si mi nemal dať veľký dar? Alebo si sám seba tak málo ceníš? Potom sa postarám o to, aby som ťa vrátil lepšieho, ako som ťa bol prijal.“ Seneka poznamenáva na okraj tejto historiky, že Aischinés prevýšil svojím darom všetkých ostatných vrátane Alkibiadovho bohatstva. Senekovo rozprávanie vyznieva stoicky (skutočnú hodnotu má iba starosť o dušu, zatiaľ čo starosť o bohatstvo je bezcenná, ak neslúži duševnej zdatnosti), ale v jej pozadí môžeme vycítiť aj sókratovský motív: Alkibiadés a Aischinés prichádzajú k Sókratovi ako k vychovávateľovi, obidvaja veria, že od neho oídu lepší – Alkibiadovi v tom bráni jeho ctižiadostivosť a Aischinovi jeho nestály charakter.

Aischina viaže k Alkibiadovi ešte niečo iné. Obidvaja sa stali terčom útokov na Sókratových žiakov. Obidvom im vytýkali nespravodlivé konanie, ktoré malo vyplývať z nesprávnej výchovy. Vieme, že tieto výhrady boli politicky zafarbené, ale mohli súvisieť aj s niečím, čo tematizovali viacerí autori Σωκρατικοί λόγοι: v prípade Aischina platí rovnako ako v prípade Alkibiada, že prítomnosť učiteľa je kľúčovým momentom v procese jeho sebazdokonaľovania.⁷⁵ Pseudo-platónsky *Theagés* ukazuje, že „byť s milovaným“ (συνουσία), „byť so Sókratom“ môže znamenať niekoľko vecí:⁷⁶ 1. byť v jeho telesnej blízkosti;⁷⁷ 2. byť vo vzťahu učiteľ – žiak, ktorý je opakom tradičného chápania výchovy; 3. byť skúšaný rozhovormi – ich zmyslom je učiť sa konať tak, ako Sókratés, či presnejšie tak, ako by konal Sókratés, lebo sókratovská výchova sa nezakladá na mechanickom napodobňovaní učiteľovho správania žiakom, ale skôr na tom, že Sókratés inšpiruje svojich blízkych k lepšiemu konaniu. Aj keď dialóg *Theagés* vznikol pravdepodobne až v prostredí Polemónovej Akadémie (ako argumentujú niektorí historici⁷⁸), jeho hlavným námetom je staršia sókratovská téma, ktorá sa viaže k známej „babcickej pasáži“ v Platónovom *Theaitétovi* 150b-151d: Sókratés sa tu priznáva k tomu, že pomáha pri pôrodoch, ale sám nerodí, t. j. že neposkytuje svojim žiakom vedenie, ale pomáha im v úsilí o múdrosť, či presnejšie nabáda ich k starosti o seba.

⁷⁵ Porov. Xenofónovu argumentáciu v *Mem.* I 2,24.

⁷⁶ Porov. Ps.-Plat. *Theag.* 129e2. Výraz môže mať podobu podstatného mena (συνουσία) alebo slovesa (συνεῖναι, resp. συγγίγνεσθαι). Bližšie pozri M. Joyal, *The Platonic Theages: An Introduction, Commentary, and Critical Edition*, s. 48–49.

⁷⁷ Výraz συνουσία („byť s milovaným“) má význam sexuálneho alebo sociálneho styku; porov. Democr. 32; Plat. *Prot.* 318a2-4; *Symp.* 192c, 206c, 211d (συνεῖναι); *Phd.* 68a; *Leg.* 838a, 838e; Xenoph. *Mem.* I 2,14, IV 2,40 (o Euthydémovi); Xenoph. *Cyr.* VI 1,31; Aristot. *Pol.* 1269b27, atď. Porov. taktiež Xenoph. *Mem.* IV 1, kde Xenofón hovorí o tom, aký prospešný (ωφέλιμος) bol Sókratés pre svojich priateľov; Plat. *Lach.* 187e-188a, atď.

⁷⁸ Porov. H. Tarrant, *Socratic synousia: A post-Platonic myth?*, s. 131–155.

Xenofón vysvetľuje potrebu „byť so Sókratom“ prospechom, ktorý získali jeho blízki z toho, že boli s ním. Keď Euthydémos pochopil, aký úžitok má zo styku so Sókratom, snažil sa zdržiavať čo najčastejšie v jeho spoločnosti (Σωκράτει συνείη), aby mohol napodobňovať jeho konanie (ἐνια δὲ καὶ ἐμιμῆτο ὧν ἐκεῖνος ἐπετήδευεν; *Mem.* IV 2,40). Napodobňovanie učiteľovho konania neznamená v tomto kontexte „trpné opakovanie v protiklade k činnému vytváraniu“ (μίμησις v platónskom zmysle), ale je to iné vyjadrenie pre nasledovanie Sókrata, ktorý inšpiruje k snahe o zdatnosť. Xenofón o tom hovorí na začiatku I. knihy *Spomienok*, kde sa pokúša o akési zovšeobecnenie Sókratovej misie (*Mem.* I 2,2-3): „Mnoho ľudí zbavoval chýb tým, že v nich prebúdza túžbu po zdatnosti a privádzal ich k nádeji, že keď sa budú o seba starať (ἐαυτῶν ἐπιμελῶνται), stanú sa dokonale konajúcimi (καλοὺς κάγαθοὺς ἔσεσθαι). Aj keď sa nikdy nepovažoval za učiteľa týchto vecí, vzbudzoval u ľudí, ktorí sa s ním stýkali (συνδιατρίβοντας), vieru, že aj oni sa stanú takými, ak ho budú napodobňovať (μιμουμένους ἐκεῖνον).“⁷⁹ Niektorí ho nasledovali s takým zápalom, že označovali všetkých okrem Sókrata za úbohých – ako napríklad Apollodóros, ktorý trávil čo najviac času v jeho spoločnosti, aby videl, čo hovorí a robí každý boží deň.⁸⁰ Toto sústredné pozorovanie učiteľovho správania má jediný cieľ: porozumieť Sókratovmu konaniu vo všetkých životných situáciách, aby sa jasnejšie ukázalo, o ktoré veci sa treba starať a ktorým sa treba vyhnúť. V tomto zmysle môžeme povedať, že Sókratés nie je učiteľom, ktorý by poskytol svojim žiakom nejakú znalosť (nemá *techné* ani *epistémé*), ale je živým príkladom dobre konajúceho človeka, ktorého činy má každý, kto sa nachádza v jeho blízkosti, priamo pred očami.⁸¹

Paralely s chápaním filozofie ako sebazdokonaľovania, v ktorom hrá dôležitejšiu úlohu láska a božský údel (vyššia moc), než umenie a vedenie, nájdeme vo viacerých textoch sókratovcov prvej generácie.⁸² Pripomeňme si aspoň tri dôležité pasáže zo sókratovských dialógov:

1. Sókratés v Aischinovom *Alkibiadovi* (čo je chronologicky asi najstarší text z nášho výberu) pripodobňuje svoju lásku k Alkibiadovi k božskému nadšeniu bakchantiek: „Keď ich to zachváti, dokážu čerpať nie vodu, ale med a mlieko zo studní, ktoré zostávajú pre ostatných ľudí celkom suché.“ Sókratés sa pri-

⁷⁹ Pripomeňme, že niektorí nasledovníci Sókrata napodobňovali dokonca aj jeho zvyky v obliekaní, napr. Aristodémos (jeden zo Sókratových najvášnivejších miláčikov) chodil podľa vzoru svojho milenca bosý (Plat. *Symp.* 173b).

⁸⁰ Plat. *Symp.* 173d, 172e.

⁸¹ Porov. Sókratovu reč v Aischinovom *Alkibiadovi* (Ael. Aristid. *de rhet.* I 61-64 [= *SSR* VI A 53]).

⁸² Porov. Ael. Aristid. *de rhet.* I 61-64 [= *SSR* VI A 53]; Plat. *Symp.* 216d2-e1; Xenoph. *Mem.* IV 1, 2; porov. taktiež Ps.-Plat. *Theag.* 128c1-2 (Theagés hovorí otcovi, že Sókratova výchova činí ľudí lepšími než boli).

znáva Alkibiadovi, že nemá žiadne vedomosti (μάθημα), ktoré by mu mohol odovzdať, ale aj napriek tomu ho môže urobiť lepším pôsobením lásky (διὰ τὸ ἐρᾶν). Stačí, keď zostanú bok po boku, keď bude spolu s ním (ξυών).⁸³

2. V Platónovom dialógu *Symposion* (ktorý by mohol byť reakciou na Aischinove dialógy *Alkibiadés* a *Aspasia*) nájdeme niekoľko scén, v ktorých je Sókratés zobrazený ako veľký milovník.⁸⁴ Už Sókratov príchod do Agathónovho domu predznačuje Sókratovu povest' múdreho učiteľa zdatnosti. Agathón volá na Sókrata, nech si ľahne blízko k nemu, aby si, dotýkajúc sa ho, užil niečo z tej múdrosti (ἴνα καὶ τοῦ σοφοῦ ἀπτόμενός σου ἀπολαύσω; 175c8-d1), ktorá mu prišla na myseľ, keď sa zastavil pred dverami domu a dlho tam stál v zamyslení.⁸⁵ Sókratés odvetí žartom, že by bolo dobré, keby múdrosť pretekala medzi nimi pri vzájomnom dotýkaní (ἐὰν ἀπτόμεθα ἀλλήλων; 175d5) ako voda prelievajúca sa z plnšej nádoby do prázdnejšej. A vzápätí ironicky dodá, že by sa rád nechal naplniť Agathónovou múdrosťou, lebo tá jeho je chatrná, pochybná, akoby bola iba snom.

Záverečná scéna dialógu pripomína Sókratovu povest' veľkého milovníka. Alkibiadés ho vykresľuje ako človeka rozťúženého láskou ku krásnym chlapcom. Takto ho vníma väčšina ľudí, ktorá vidí iba vonkajší obal. Sókratés sa však najviac zo všetkého podobá na dutého siléna, na neforemnú drevenú figúrku, ktorá skrýva v dutine krásnu sošku boha – keď sa vám otvorí, objavíte bohatstvo rozumnosti.⁸⁶ Prehovor opitého (o to úprimnejšie hovoriaceho) Alkibiada otvára priestor pre pochopenie sókratovskej lásky – je to nielen „plodenie v krásnom, či už telesné alebo duševné“ (ἔστι γὰρ τοῦτο τόκος ἐν καλῷ καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν; *Symp.* 206b7-8), ale aj cesta k tomu, čo je samotné krásno, lebo láska nás učí, ako sa máme odpútať od pomínuteľnej krásy tela a zamerať svoju myseľ na krásu pretrvávajúcu v duši.⁸⁷ Láska sa pred nami ukazuje ako existenciálna dráma voľby (*Symp.* 210b-d, 212a): buď je pre nás erotickým naplnením túžby po krásnom tele (Alkibiadés) alebo pros-

⁸³ Ael. Aristid. *de rhet.* I 61-64 [= *SSR* VI A 53].

⁸⁴ Porov. Plat. *Symp.* 177d: „...v ničom inom sa nevyznám tak, ako vo veciach lásky (τὰ ἐρωτικά)...“

⁸⁵ K Sókratovmu zvyku zastaviť sa a stáť na jednom mieste hoci aj celý deň a celú noc, keď mu napadne nejaká myšlienka, sa vráti Alkibiadés opäť na konci dialógu *Symposion* (220c).

⁸⁶ Plat. *Symp.* 216d2-e1. Alkibiadova reč v Platónovom *Symposiu* nám umožňuje vidieť Sókrata v dvojakej úlohe milovníka a milovaného – najskôr je vykreslený ako *erastés*, ktorý miluje krásneho Alkibiada, potom ako *erómenos*, ktorý je vrúcne milovaný Alkibiadom. Aj táto výmena sexuálnych rolí, ktorá pôsobí na prítomných divákov komicky (porov. *Symp.* 222b-c), naznačuje povahu sókratovskej výchovy, ktorá pôsobí smerom na obidve strany, na žiaka aj na učiteľa.

⁸⁷ V podobnom duchu hovorí Sókratés Alkibiadovi, že predmetom jeho lásky nie je telesná, ale duševná krása (Plat. *Alcib. I.* 131e10-11): „...ja jediný som bol zamilovaný do teba, kým ostatní boli zamilovaní len do toho, čo je tvoje. To tvoje však stráca pôvab, ale ty sám začínaš kvitnúť.“

triedkom prekonania jednotlivéj túžby a povznesenia skrz túžbu samú k tomu, čo je nesmrteľné, ku kráse a dobru (Sókratés).

3. Takisto Xenofón (chronologicky zrejme najmladší text z našej trojice) hovorí, že „nič nebolo prospešnejšie ako stýkať sa so Sókratom a viesť s ním rozhovory kdekoľvek a v akejkoľvek záležitosti“ (οὐδὲν ὠφελιμώτερον ἦν τοῦ Σωκράτει συνεῖναι καὶ μετ’ ἐκείνου διατρίβειν ὅπουοῦν καὶ ἐν ὅτφοῦν πράγματι). Ak s ním nemohol byť osobne, pomohla mu aj spomienka. „Často hovoril, že niekoho miluje (τινος ἐρᾶν), avšak bolo jasné, že ho nepriťahujú tí, ktorí majú krásne telá, ale duše s prirodzeným sklonom k zdatnému konaniu.“ O niečo nižšie vysvetľuje, že Sókratés pristupoval ku každému individuálne, pretože každý potrebuje inú výchovu.⁸⁸ Aj táto poznámka je dôležitá, lebo poukazuje na individuálny charakter sókratovskej lásky, ktorá je vždy iná, na rozdiel od tradične chápanej výchovy, ktorá pristupuje ku všetkým žiakom rovnako.

Tri ukážky spája téma výchovy pripodobnenej k láske a potreba blízkosti učiteľa, ktorý dokáže svojho žiaka „urobiť lepším“ (βελτίω ποιῆσαι).⁸⁹ V Aischinovom *Alkibiadovi* má potreba styku so Sókratom takmer telesný charakter – podobne ako v Pseudo-platónskom *Theagovi* (*Theag.* 130d-e). Ak dáme čriepky našich poznatkov o Aischinovi do vzťahu so sókratovskou výchovou, ukáže sa, že Aischinés sa nápadne podobá na Alkibiada, ktorý sa správa v spoločnosti milujúceho Sókrata umiernené, ale keď je bez neho, popustí uzdu všetkým vášňam, ktoré v ňom driemu. Literárnym vyjadrením vzťahu medzi učiteľom a žiakom je láska (ἔρως) – tá núti Alkibiada (či Aischina) premýšľať o vlastných sklonoch, prehodnocovať vlastné konanie a nasledovať príklad Sókrata.

Zdá sa, že Aischinés zobrazuje cez postavu Alkibiada aj svoju vlastnú cestu k filozofii, ktorá umožňuje sebazdokonaľovanie skrz *askésis*. Nevieme, do akej miery si Aischinés zobral k srdcu slová svojho učiteľa, aby sa uskromnil – požičiaval si sám od seba. Ale vieme, že v neskoršej tradícii vystupuje ako typický sókratovec, ktorý pomáha Xantippe a jej synom.⁹⁰ Aischinovo konanie je v plnom súlade s tým, k čomu nabáda Sókratés v jednom z *Listov sókratovcov*: „...svojím

⁸⁸ Xenoph. *Mem.* IV 1,1-2.

⁸⁹ Porov. Ael. Aristid. *De rhet.* I 74 [= *SSR* VI A 53]. Nieкто by mohol namietnuť, že Platónovo *Symposion* nekladie dôraz na erotickú lásku, ale na poznávanie ideí. Na druhej strane však vidíme, že Platónov Sókratés poučený Diotimou sa stáva milovníkom ideí až v procese uvedomenia si dvojakej povahy lásky a povznesenia sa nad lásku zameranú na naplnenie telesnej túžby – bez problematizácie erotickej túžby by Sókratés nevedel, čo je to túžba sama. K rôznym aspektom vzťahu medzi telesnou láskou a túžbou po poznaní pozri interpretáciu Alkibiadovej reči od M. Nussbaumovej (*Křehkost dobra*, s. 366–402).

⁹⁰ *Socratic. epist.* XXI 1 (*Aischinés Xanthippe*) [= *SSR* II A 6].

synom nezanechám zlato, ale niečo, čo je oveľa cennejšie ako zlato – dobrých priateľov. Ak si ich udržia, tak nikdy nebudú pociťovať núdzu, ale ak sa k nim budú správať zle, tak bude jasné, že rovnako zle by zaobchádzali i s peniazmi.⁹¹ Aischinés zobrazený v helenistickej literatúre pripisuje vlastným spisom veľmi osobnú, až intímnu hodnotu, ktorá má zmysel len pre bezprostredných účastníkov rozhovoru⁹² – presne v duchu lásky (τὰ ἐρωτικά), ku ktorej sa priznáva jeho Sókratés obdarený skôr božským údelom (θεία μοίρα) než vedením či umením.

Zdá sa, že Aischinés nebol filozofom, ktorý rozvíjal vlastný typ sókratovskej etiky ako Antisthenés alebo Platón. Ale skutočnosť, že jeho súčasníci (Platón, Eukleidés, Aristippos) ho považovali za najbližšieho Sókratovho nasledovníka, svedčí o tom, že patril k dôležitým sókratovcom 4. stor. pred Kr.⁹³ Aischinés nevytvoril školu, čo však nemusí znižovať hodnotu jeho spisov. Naopak, pre nás by mohol byť zaujímavý práve preto, že svoje písanie nespájal s ambíciou rozvíjať vlastné chápanie Sókratovho odkazu ako Antisthenés alebo Aristippos.⁹⁴ Je možné, že Aischinov Sókratés je oveľa bezprostrednejším obrazom Sókratovho pôsobenia ako Sókratés Platónov alebo Xenofónov. To samozrejme neznamená, že za Aischinovým Sókratom by sme mali hľadať „historického“ Sókrata.⁹⁵ Skôr by sme to mohli chápať tak, že viaceré témy, ktoré problematizuje Aischinov Sókratés (*theia moira*, *ta erótika*, *epimeleia heautú*, *therapeia*), sa stali námetom pre ich reinterpretácie v textoch ďalších sókratovcov. V tomto zmysle je aj taký „malý sókratovec“ ako Aischinés cenným svedectvom o myšlienkovom prostredí, v ktorom sa formovala sokratika. Ak majú správy o ňom dvojznačný charakter, tak možno preto, že sebazdokonaľovanie je v sokratike tou najbolestivejšou a najzložitejšou prácou. Prácou, v ktorej musí každý vybojovať zápas so sebou samým.

Aischinovo dielo

Z hľadiska antických svedectiev a správ, ktoré dnes máme k dispozícii, je Aischinés tretí najdôležitejší autor sókratovskej literatúry 4. stor. pred Kr. Na prvom mieste stoja Xenofón a Platón, ktorých texty sa nám zachovali v celistvej podobe

⁹¹ *Socratic. epist.* VI 8.

⁹² *Socratic. epist.* XXII 1 (Aischinés Xanthippe) [= *SSR* II A 7].

⁹³ Pripomeňme, že grécky kronikár Ján Malalas označí o desať storočí Aischina za jedného z veľkých „učiteľov Grékov“ (Ελλήνων παιδευταί; Ioann. Malalas *chronograph.* VII 188 [= *SSR* VI A 2]).

⁹⁴ J.-A. Mallet (The notion of *theia moira* in Aeschines of Sphettus' Fragments, s. 231–232) formuluje v protiklade k názoru Louis-André Doriona (The Rise and Fall of the Socratic Problem, s. 1–23) predpoklad, že Aischinove zlomky sú autentickým obrazom Sókratovho pôsobenia.

⁹⁵ Porov. C. Kahn, *Plato and The Socratic Dialogue*, s. 28.

(je len málo miest, na ktorých sú rukopisy porušené). Aischinove dialógy sa nezachovali vcelku, ale na základe rozsiahlych citátov z diel neskorších autorov ich dokážeme pomerne dobre rekonštruovať.⁹⁶

Doxografické správy sú vo vzťahu k Aischinovým spisom nejednoznačné. Rozchádzajú sa napríklad v otázke, ktoré tituly sú pravé.⁹⁷ Niektorí kritici vytkávajú Aischinovi, že jeho dialógy nemajú sókratovského ducha, respektíve že nie sú dobre vystavané.⁹⁸ Iní ich označujú jednoznačne za nepravé.⁹⁹ Diogenés Laertský menuje sedem Aischinových dialógov, ktoré nesú pečať Sókratovho ducha, pričom prvý z nich, ten najmladší, vraj nedosahuje kvalitu ostatných: *Miltiadsés, Kallias, Axiochos, Aspasia, Alkibiadés, Télaugés a Rinón*.¹⁰⁰

Pokiaľ ide o hodnotenie Aischinovho štýlu, antickí gramatici a rečníci takmer jednohlasne chvália Aischina a niektorí ho dokonca považujú za jedného z najlepších attických štylistov.¹⁰¹ Aelius Aristides hovorí, že Aischinés je κομψός („pôvabný“, „uhladený“).¹⁰² Na inom mieste označuje Aischina za vzor krásnej a sprá-

⁹⁶ Okrem toho sa v 20. stor. objavili aj Oxyrhynské papyrasy, vďaka ktorým poznáme niektoré chýbajúce miesta v Aischinových dialógoch.

⁹⁷ Porov. Diog. Laert. II 60: Aischinés mal byť údajne autorom tzv. „spisov bez hlavy a päty“, resp. „spisov bez začiatku a bez konca“ (ἀκεφαλοί) a „obuvníckych dialógov“ (σκυτικοί λόγοι), ale o ich pravosti polemizovali už antickí autori, ktorí ich považovali za spisy Faidónove, resp. Simónove, alebo Polyainove; porov. Diog. Laert. II 105 [= SSR III A 8]; Diog. Laert. II 60-61 [= SSR VI A 22]; *Suid. s. v. Αἰσχίνης* [= SSR VI A 25]; Diog. Laert. II 64 [= SSR I H 17]; bližšie pozri E. F. Beall, Diogenes Laertius on Aeschines the Socratic's Works, s. 142-144; G. Boys-Stones – C. Rowe, *The Circle of Socrates: Readings in the First-Generation Socratics*, s. 303.

⁹⁸ Porov. [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3 *ap.* Diog. Laert. II 60. Proti názoru, že Aischinove dialógy sú logicky zle vystavané, hovorí Hermogenova správa, v ktorej chváli Aischina za jednoduchý a zrozumiteľný štýl; porov. Hermog. *de ideis* II 12, 2 ed L. Spengel, Rh. G. II pp. 419, 25-420, 7 [= SSR VI A 20].

⁹⁹ Napr. Peisistratos z Efezu (*ap.* Diog. Laert. II 60). Stoik Persaios (307 – 243 pred Kr.) pripisuje autorstvo Pasifóntovi z Eretrie [= SSR III C 1], ktorý bol zrejme plagiátorom a upravovateľom Antisthenových a Aischinových spisov. Bližšie pozri komentár k zl. SSR VI A 22.

¹⁰⁰ Diog. Laert. II 61 [= SSR VI A 22]; porov. taktiež *Suid. s. v. Αἰσχίνης* [= SSR VI A 25]; Phrinicus *biblioth. cod.* 61 (*ap.* Phot.) [= SSR VI A 33]. K pravosti siedmich Aischinových dialógov pozri bližšie E. F. Beall, Diogenes Laertius on Aeschines the Socratic's Works, s. 142-144 (Diogenés podľa Bealla obhajuje pravosť Aischinových dialógov v polemike, ktorá sa mala odohrať medzi Persaiom a Pasifóntovým učiteľom Menedémom; porov. SSR III F 16).

¹⁰¹ Phrinicus *biblioth. cod.* 61 (*ap.* Phot.) [= SSR VI A 33]; Longin. *de invent.* Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 ed. C. Walz [= SSR VI A 34]; Anonym. *rhet.* Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 ed. L. Spengel – C. Hammer [= SSR VI A 35].

¹⁰² Ael. Aristid. *de rhet.* I 76-78 [= SSR VI A 30]; porov. taktiež Mich. Psellos p. 5 n. 1 Brinkman [= SSR VI A 36].

vodlivej reči a stavia ho na jednu úroveň s Platónom.¹⁰³ Maximos z Tyra považuje Aischinove reči za uzdravujúce, lebo dokážu liečiť dušu.¹⁰⁴ Autor spisu *O štýle* zasa označuje Aischina spolu s Platónom za najlepších autorov sókratovských dialógov.¹⁰⁵

Pozorný čitateľ sókratovskej literatúry 4. stor. pred Kr. si môže všimnúť, že Aischinov Sókratés postupuje vo svojom dokazovaní inak ako Sókratés Platónov alebo Xenofóntov, aj keď využíva podobné prostriedky, ako napríklad *elenchos*. Namiesto stručných otázok a odpovedí (βραχυλογία – čo je vymedzenie dialektického skúmania u raného Platóna v protiklade k dlhým rečiam rétoriky) používa Aischinov Sókratés životné príbehy slávnych osobností, na základe ktorých chce ukázať svojmu žiakovi, v čom sa podobá, resp. líši jeho život od iných, a následne vysvetľuje, prečo je to tak. Namiesto krátkych otázok a odpovedí máme pred sebou dlhé pasáže opisujúce Themistoklov život v *Alkibiadovi* (alebo životy známych žien ako Rhodogyné a Thargélie v *Aspasii*), čo umožňuje čitateľovi slobodnejšie premýšľať o preberaných otázkach, než je tomu v prípade Platónových alebo Xenofóntových dialógov. Namiesto vyvracajúcich a dokazujúcich rečí a zdôvodnení (λόγοι) tu máme príklady životov (βίοι), či presnejšie spôsobov života, ktoré nás nútia premýšľať o tom, ako žijeme my sami.¹⁰⁶ Barbara Ehlersová to považuje za typický Aischinov postup.¹⁰⁷ Ale nezabúdajme, že podobné postupy využíval už Antisthenés vo svojich spisoch *Aias* a *Odysseus* (a zrejme aj v ďalších, tie sa však nezachovali), ktoré patria nesporne k najstarším zachovaným textom sókratovskej literatúry a vznikli ešte pred Aischinovými a prvými Platónovými spismi (ktorými pravdepodobne boli *Ión*, či *Obrana Sókrata*, prípadne *Alkibiadés I.*).¹⁰⁸ U Antisthena a Aischina môžeme nájsť iné postupy sókratovského skúmania než u Platóna alebo Xenofóna (značne závislého od Antisthena a Platóna) – a nielen to, lebo

¹⁰³ Ael. Aristid. *de quatt.* 351 [= SSR VI A 29].

¹⁰⁴ Maxim. Tyr. *philosoph.* XVIII 5 [= SSR VI A 31].

¹⁰⁵ Demetr. *de elocut.* 297 [= SSR VI A 32].

¹⁰⁶ To samozrejme neznamená, že Platónove rané dialógy sú iba zbierky argumentov (*logoi*), ktoré nás nenútia premýšľať o tom, ako žijeme. Pripomeňme, že konečným cieľom elenktického dokazovania je zmena spôsobu života – v tomto duchu hovorí Nikias v Platónovom *Lachétovi* 187e–188a, že Sókratove rozhovory nútia každého účastníka k tomu, aby vztiahol diskusiu na seba a podal *logos* o sebe samom, t. j. aby začal premýšľať o svojom živote.

¹⁰⁷ Porov. B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 44–51. B. Ehlersová z tohto porovnania vyvodzuje, že Aischinov Sókratés je zameraný skôr prakticky než filozoficky – na rozdiel od Platónovho Sókrata si vôbec nekladie otázku „čo je ἀρετή?“ Podľa Ehlersovej (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 93–94) Aischinés neprisudzuje poznanie ἀρετή Sókratovi, ale Aspasii, ktorá ho učí láske a pomáha mu stať sa lepším.

¹⁰⁸ K širokej diskusii o chronológii Platónových dialógov pozri bližšie L. Brandwood, *The Chronology of Plato's Dialogues*.

antisthenovský typ sokratiky patrí k najstarším (ak pominieme Simónove dialógy, o ktorých vieme veľmi málo). Niektorí historici sa domnievajú, že Antisthenés a Aischinés písali inak ako Platón, lebo boli silne ovplyvnení rétorikou, a preto využívali postupy a figúry dobovej (najmä gorgiovskej) rétoriky, ale Andreas Patzer presvedčivo ukázal vo vzťahu k Antisthenovi, že jeho staršie spisy (*Aias*, *Odysseus*) nemali rétorický, ale dialektický charakter.¹⁰⁹ Vo vzťahu k Aischinovi môžeme pripomenúť názory viacerých helenistických rečníkov a gramatikov, ktorí chvália Aischina za prepracovaný štýl jeho dialógov a zároveň vysoko oceňujú presvedčivosť jeho Sókrata.¹¹⁰

Prvé moderné zbierky Aischinových zlomkov sa objavili už v 18. storočí. Ich autormi boli J. Clericus (1711), P. Horreus (1718) a J. F. Fischer (1786). Opierali sa však o predpoklad, že Aischinés bol autorom Pseudo-platónskych dialógov *Axiochos*, *O cnosti* a *Eryxias*.¹¹¹ Ešte o sto rokov neskôr z toho istého predpokladu vychádza aj Talian D. Livaditi, ktorý v Patzerovej sókratovskej bibliografii nenašiel miesto (ako poznamenáva G. Giannantoni).¹¹² Livaditi ponúka aj preklad spomínaných troch dialógov, ktoré pripisuje Aischinovi, no recenzia od F. Ramorina odhaľuje v prekladoch mnoho chýb a upozorňuje aj na kuriózne dátum Aischinovho narodenia (podľa Livaditiho sa mal Aischinés narodiť o storočie neskôr, v roku 365).¹¹³ Pokiaľ ide o iné možné atribúcie Pseudo-Platónových dialógov, začiatkom 19. storočia A. Boeckh pripísal autorstvo spisov *O spravodlivosti*, *O zdatnosti*, *Axiochos* a *Eryxias* Simónovi.¹¹⁴ Celý problém uzatvárajú P. Natorp, H. Krauss a C. W. Müller: na základe zlomkov možno usúdiť, že Aischinov *Axiochos* mal iný obsah ako Platónov, a že dialóg *O zdatnosti* je z veľkej časti plagiat Platónovho *Menóna*, a *Eryxias* nepochádza ani od Aischina, ani od Platóna.¹¹⁵

V roku 1850 vyšla zbierka zlomkov od K. F. Hermannu, má však iba povahu prípravnej štúdie.¹¹⁶ Za prvú zbierku zostavenú podľa rigoróznejšej metodológie

¹⁰⁹ Porov. A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker. Das literarische Werk und die Philosophie, dargestellt am Katalog der Schriften*, s. 246–255.

¹¹⁰ Porov. napr. svedectvá zachované u Hermogena [SSR VI A 20] alebo Pseudo-Démétria [SSR VI A 32].

¹¹¹ Porov. A. Patzer, *Bibliographia socratica*, s. 74; C. H. Hagen, *Observationum oeconomico-politicarum in Aeschinis Dialogum qui Eryxias inscribitur*, s. 252.

¹¹² D. Livaditi, *Di Eschine Socratico* (1879).

¹¹³ F. Ramorino, Recensione a D. Livaditi, *Di Eschine socratico e de' suoi dialoghi per la prima volta recati in italiano*, s. 282–290.

¹¹⁴ A. Boeckh, *Simonis Socratici, ut videtur, dialogi IV* (1810); porov. G. Stallbaum, *De dialogis nuper Simoni Socratico adscriptis commentatio* (1814).

¹¹⁵ P. Natorp, s. v. *Aischines* (n. 14) in *RE I 1* (1894), s. 1049–1050; H. Krauss, *Aeschinis reliquiae*, s. 30–31; C. W. Müller, *Kurzdialoge*, s. 18, pozn. 4.

¹¹⁶ K. F. Hermann, *De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*.

možno považovať Kraussovú knihu.¹¹⁷ Kraussovo vydanie rozlišuje svedectvá a fragmenty z dialógov, ktoré sú rozdelené do troch skupín: 1. zlomky z istých dialógov; 2. zlomky z neistých dialógov; 3. sporné zlomky. Kniha obsahuje takisto rozsiahle komentáre k zlomkom a úvodnú štúdiu venovanú Aischinovmu životu a pôsobeniu.

Rok po vydaní Kraussovej zbierky sa objavila štúdia H. Dittmara, ktorá vykazuje oveľa precíznejšie a zdôvodnenejšie usporiadanie zlomkov a ponúka tiež rekonštrukciu a analýzu jednotlivých Aischinových dialógov.¹¹⁸ Dittmarova kniha je zbierka antických správ a zároveň monografická štúdia, ktorá sa pokúša o ich systematický výklad. Prvá časť je venovaná skúmaniu *Aspasie* a ďalších Aischinových dialógov. Druhá časť obsahuje zachované svedectvá o Aischinovom živote a zlomky z dialógov *Aspasia*, *Héraklés*, *Kýros* a *Alkibiadés*.

Dittmarovu zbierku prijal za základ aj G. Giannantoni, ktorý však, samozrejme, berie do úvahy aj neskoršie štúdie a antické texty, ktoré Dittmar nemal k dispozícii, lebo ešte len čakali na svoje objavenie.¹¹⁹ 103 Aischinových zlomkov je v Giannantoniovej edícii zaradených v sekcii VI A, ktorá obsahuje aj dodatok s tromi pseudoaischinovými listami.¹²⁰ Z komentujúcich poznámok je Aischinovi a jeho spisom venovaná posledná Poznámka 56.¹²¹

Výber z Aischinových zlomkov v anglickom preklade vyšiel v antológii *The Circle of Socrates*, ktorú pripravili dvaja britskí historici antickej filozofie: George Boys-Stones a Christopher Rowe.¹²² Kniha obsahuje preklady všetkých dôležitých sókratovcov prvej generácie pôsobiacich po Sókratovej smrti, ako aj stručné komentáre, ktoré dávajú zlomky do súvislosti s kľúčovými témami sokratiky (argumentácia a pravda, blaženosť a dobro, zdatnosť konania a pôžitok, telo a duša, výchova, umenie erotiky, Alkibiadés a politika, Aspasia a úloha ženy, Boh a *kosmos*, Sókratove „znamenia“, dišputy a rivality).

V r. 2014 vyšiel španielsky preklad Aischinových zlomkov, ktorý pripravila Claudia Mársicová.¹²³ Preklady sú doplnené o stručné filologické poznámky a komentáre, ktoré dávajú Aischinove dialógy do súvislosti so sókratovskou literatúrou 4. stor. pred Kr.

¹¹⁷ H. Krauss, *Aeschinis reliquiae* (1911).

¹¹⁸ H. Dittmar, *Aischines von Sphettos* (1912).

¹¹⁹ G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae* (1990).

¹²⁰ G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 2, s. 593–629.

¹²¹ G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 585–596.

¹²² G. Boys-Stones – C. Rowe, *The Circle of Socrates: Readings in the First-Generation Socratics* (2013).

¹²³ C. Mársico, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. II. Poznamenajme, že preklad bol pripravený oveľa skôr, ale kniha musela čakať niekoľko rokov na svoje vydanie.

Posledné vydanie Aischinových zlomkov vyšlo v roku 2017 v belgickom vydavateľstve Brepols.¹²⁴ Kniha obsahuje rozsiahly úvod, grécke a latinské znenie zlomkov, preklad do taliančiny a filologický komentár, ktorý napísala Francesca Pentassugliová. Kniha je zatiaľ najrozsiahlejším komentovaným vydaním Aischina zo Sfétta.

Slovenský preklad Aischina sa pridrižiava číslovania, ktoré zaviedol Gabriele Giannantoni v knihe *Socratis et Socraticorum Reliquiae*: tvorí ho 103 zlomkov zaradených do sekcie VI A (skratka: SSR VI A), pričom posledné 3 zlomky sú vyňaté z takzvaných *Listov sókratovcov*, ktoré sa pripisujú Aischinovi, ale ich autorom je niekto iný (SSR VI A 101 – SSR VI A 103).¹²⁵ V gréckom znení a slovenskom preklade uvádzame taktiež zlomky, ktoré sú zaradené do I. časti Giannantoniho zbierky venovanej celej skupine filozofov nazývaných „sókratovci“ (*De philosophis qui socratici appellati sunt*), na ktorú Giannantoni odkazuje iba číslom (napr. SSR I H 3 a SSR I H 2 v prípade svedectiev zaradených do SSR VI A 1). Slovenský preklad je navyše doplnený o „Prídavok“ k Giannantoniho zbierke: obsahuje 11 nových zlomkov, ktoré nie sú uvedené v Giannantoniho edícii. Tieto zlomky zostavila Francesca Pentassugliová a publikovala ich v r. 2017.¹²⁶

¹²⁴ F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze* (2017).

¹²⁵ Niektoré informácie, ktoré použili autori Pseudo-Listov, by mohli pochádzať z Aischinových dialógov.

¹²⁶ F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*, s. 59–88.

AESCHINES SOCRATICUS
SÓKRATOVEC AISCHINÉS
ZLOMKY

GRÉCKY A LATINSKÝ TEXT,
SLOVENSKÝ PREKLAD
A KOMENTÁR

AISCHINOV ŽIVOT A SPISY

VIA 1

De Aeschinis temporibus cf. Diodor. *bibl. hist.* XV 76, 4 [= SSR I H 3] et Dio. Chrysost. *orat.* VIII (7) 1 [= SSR I H 2].

O Aischinovej dobe porov. Diodor. *bibl. hist.* XV 76, 4 [= SSR I H 3] a Dio. Chrysost. *orat.* VIII (7) 1 [= SSR I H 2].

Cf. SSR I H 3 [Diodor. *bibl. hist.* XV 76, 4]: ὑπῆρξαν δὲ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἄνδρες κατὰ παιδείαν ἄξιοι μνήμης Ἴσοκράτης τε ὁ ῥήτωρ καὶ οἱ τούτου γενόμενοι μαθηταὶ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος, ἔτι δὲ Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνὸς καὶ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος, ἔτι δὲ τῶν Πυθαγορικῶν φιλοσόφων οἱ τελευταῖοι, Ξενοφῶν τε ὁ τῆς ἱστορίας συγγραψάμενος ἐσχατογῆρως ὢν μέμνηται γὰρ τῆς Ἐπαμεινώνδου τελευτῆς μετ' ὀλίγον χρόνον γεγενημένης Ἀρίστιππος τε καὶ Ἀντισθένης, πρὸς δὲ τούτοις Αἰσχίνης ὁ Σφήττιος ὁ Σωκρατικός. cf. Euseb. *Hieronym. chron. ol.* 95,4: Socratici clari habentur.

Porov. SSR I H 3 [Diodor. *bibl. hist.* XV 76, 4]: Z tých čias si zaslúžia zmienku jednak autori venujúci sa výchove, rečník Isokratés so svojimi žiakmi, filozof Aristotelés,¹ Anaximénés z Lampsaku,² Aténčan Platón,³ poslední žijúci pythagorovci⁴ a Xenofón.⁵ Ten posledný spísal svoje dejiny vo vysokom veku života. Spomína totiž smrť Epameinónda,⁶ ktorý onedlho potom naozaj zomrel. Nemožno vynechať ani Aristippa⁷ a Antisthena,⁸ ku ktorým treba ešte pridať sókratovca Aischina zo Sfétta. Porov. Euseb. *Hieronym. chron. ol.* 95,4: Socratici clari habentur.

Cf. SSR I H 2 [Dio Chrysost. *orat.* VIII (7) 1]: Διογένης ὁ Σινωπεὺς ἐκπεσὼν ἐκ τῆς πατρίδος, οὐδενὸς διαφέρων τῶν πάνυ φαύλων Ἀθήναζε ἀφίκετο, καὶ καταλαμβάνει συγχοῦς ἔτι τῶν Σωκράτους ἐταίρων· καὶ γὰρ Πλάτωνα καὶ Ἀρίστιππον καὶ Αἰσχίνην καὶ Ἀντισθένην καὶ τὸν Μεγαρέα Εὐκλείδην· Ξενοφῶν δὲ ἔφενυε διὰ τὴν μετὰ Κύρου στρατείαν.

Porov. SSR I H 2 [Dio Chrysost. *orat.* VIII (7) 1]: Keď bol Diogenés zo Sinópy vyhnaný z vlasti, v ničom sa neodlišoval od všetkých podobných úbožiakov. V Aténach, kam dorazil, zastihol ešte mnohých Sókratových spoločníkov. Stretol tam totiž Platóna, Aristippa, Aischina, Antisthena aj Megarčana Eukleida.⁹ Xenofón bol v tom čase vo vyhnanstve za účasť v Kýrovej výprave.

Komentár: Aischinove dialógy sa podľa antických svedectiev vyznačujú osobitnou „vernosťou“ v porovnaní s dialógmi ostatných Sókratových žiakov, a túto

charakteristiku potvrdzuje aj jeho životopis a spisovateľská aktivita. G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 596) hodnotí jeho význam slovami: „Styčné body s *Alkibiadom I.*, *Menexenom* a *Obranou*, ako aj so zvyškom sókratovskej literatúry, nás nútia odmietnuť ono odsúdenie Aischina ako autora bez filozofického významu, ktoré sa tak často objavovalo, a naopak považovať Aischina za rovného, ak nie Platónovi, tak iste aspoň Antisthenovi, teda za autentického a vedúceho predstaviteľa sokratiky.“

Sumár informácií o Aischinovom životopise možno nájsť v prácach J. Humberta, *Socrate*, s. 214–221 a P. Natorpa, s. v. *Aischines* (n. 14) in *RE I*, 1984, s. 1048–1050. G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 585–596) sa sústreďuje najmä na dejiny interpretácií Aischinových spisov a životopisné údaje ho zaujímajú iba sporadicky v poznámkach venovaných iným sókratovcom (vzťahy s Aristippom a Platónom, stretnutie s Dionýsiom v Syrakúzach; *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 141–143, 148–149, 237–238).

Autor zlomku *SSR I H 3*, grécky historik Diodóros Sicílsky (Διόδωρος Συκελιώτης, okolo 90 pred Kr. – 27 pred Kr.) napísal *Historickú knižnicu* (Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη; lat. *Bibliotheca historica*), ktorú tvoria výňatky z prác jeho predchodcov. Aj keď ide o kompiláciu, pre nás je cenným svedectvom, pretože pôvodné historické práce, z ktorých vychádza, sa nám nezachovali. Diodóros menuje medzi významnými filozofmi a vychovávateľmi klasických Aténčanov niekoľko Sókratových žiakov: Aristippa, Antisthena, Aischina zo Sfétta, Platóna, Xenofón-ta. Na základe tejto správy môžeme usudzovať, že Sókratovi nasledovníci boli považovaní v 1. stor. pred Kr. za rovnako dôležitých filozofov ako Aristotelés alebo Platón a že ich literárne diela sa v tomto čase ešte čítali a diskutovali.

Druhý doplnujúci zlomok (*SSR I H 2*) pochádza z Diónovej reči *Diogenés alebo o zdatnosti* (Διογένης ἢ περὶ ἀρετῆς [= Dio Chrysost. *Orat.* VIII (7)]). G. Giannantoni zaradil Diónovu reč do svojej zbierky zlomkov sókratovskej literatúry, konkrétne do oddielu *Diogenes Sinopeus* pod číslom *SSR V B 584* (G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 187–492). Do slovenčiny preložil túto reč Andrej Kalaš (*Diogenés alebo o zdatnosti*, s. 141–152).

Dión z Prúsy (Δίων ὁ Προυσαῖος), alebo Dión Chrysostomos (Δίων Χρυσόστομος) bol grécky spisovateľ, historik, filozof, politik a rečník s prívlastkom „Zlatoústý“ (Χρυσόστομος), ktorý žil približne v r. 45 – 115 po Kr. Patril k vedúcim osobnostiam tzv. druhej sofistiky, t. j. kultúrneho hnutia, ktoré sa snažilo o renesanciu gréckej vzdelanosti v období najväčšieho rozkvetu Rímskeho impéria. Dión mal podľa všetkého prístup k textom prvej generácie sókratovcov a kynikov, ktoré sa nám nezachovali, preto je pre nás dôležitým zdrojom správ o Antisthenovi, Diogenovi, Kratétovi a ďalších kynikoch a raných stoikoch. Diónove správy majú viac-menej literárny charakter, patria do žánru kynických biografí, preto by sme im nemali prisudzovať historickú hodnotu. Náš úryvok hovorí

o Diogenovom príchode do Atén, kde sa stretol s najbližšími Sókratovými žiakmi a je súčasťou Diónovej biografie Diogena, ktorá má demonštrovať kynický postoj k zdatnosti. Bližšie pozri komentár k prekladu Diónovej reči (Diogenés alebo o zdatnosti, s. 141–152).

¹ Aristotelés (Ἀριστοτέλης; 384 – 322 pred Kr.) je považovaný spoločne s Platónom za jedného z najvýznamnejších antických filozofov spoločne označovaných za „otcov západnej filozofie“. S určitým zjednodušením môžeme povedať, že Aristotelés bol prvým systematizátorom vedenia, ktoré malo zahŕňať všetky dôležité oblasti poznania od logiky, cez fyziku a biológiu až po etiku a politiku. V mladom veku sa pripojil k Platónovej škole a zotrval v nej až do r. 347, preto je pre nás cenným zdrojom správ o tom, ako pristupovali členovia Starej Akadémie k dedičstvu Sókrata a ako reagovali na prvú generáciu jeho nasledovníkov. Aischina sa týka napr. zl. *SSR VI A 92* z Aristot. *rhet.* 1417b1.

Aristotelés odkazuje vo svojich spisoch na Sókrata pomerne často, ale nie vždy je jasné, či má na mysli Sókrata zobrazeného v sókratovskej literatúre 4. stor. pred Kr. (najmä v Platónových raných dialógoch, ale aj v Xenofónových sókratovských spisoch) alebo Sókrata ako historickú postavu (reinterpretovanú Platónom, Xenofónom a prvými akademikmi). Jedným zo spôsobov, ako by sme mohli rozpoznať v Aristotelových textoch odkazy na Sókrata raných Platónových dialógov a odkazy na Sókrata „historického“, je tzv. Fitzgeraldov kánon (porov. W. Fitzgerald, *ΗΘΙΚΩΝ ΑΠΕΤΩΝ ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ: A Selections from the Nicomachean Ethics of Aristotle*, s. 163). Ide o gramatický spôsob, akým Aristotelés používa meno „Sókratés“: Keď ho uvádza s určitým členom (ὁ), tak má na mysli Sókrata Platónových dialógov (ὁ Σωκράτης; porov. Aristot. *Pol.* 1342a32–33; *GC* 335b10). Keď ho používa bez člena (Σωκράτης), tak myslí „historického Sókrata“. K diskusii o Fitzgeraldovom kánone pozri bližšie A. E. Taylor, *Varia Socratica*, s. 40–90 (vyjadruje pochybnosti voči platnosti Fitzgeraldovho kánonu na všetky aristotelovské pasáže); W. D. Ross, *Aristotle's Metaphysics*, zv. 1, s. XXXIII–XLV (akceptuje Fitzgeraldov kánon); J. Stenzel, „Socrates“, s. 811–890 (súhlasí s Fitzgeraldovým kánonom); G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, s. 92–98 (akceptuje Fitzgeraldov kánon s určitými výhradami); A. Nehamas, „Voices of silence: On Gregory Vlastos' Socrates.“, s. 169–171 (vyjadruje námietky voči Fitzgeraldovmu kánonu aj voči Vlastosovej interpretácii tohto problému).

² Anaximénés z Lampsaku (Ἀναξίμενης ὁ Λαμψακηνός; okolo 380 – 320 pred Kr.) bol grécky logograf, rečník a historik. Podľa viacerých bádateľov je autorom spisu *Umenie rečníctva* (*Τέχνη ῥητορικὴ*; lat. *Rhetorica ad Alexandrum*), ktorý sa nesprávne prisudzoval Aristotelovi. Anaximénés vo svojich prácach o rečníctve polemizoval s Isokratom, ktorý viedol vo 4. stor. pred Kr. veľmi vplyvnú školu rečníctva. Jedna z polemík sa zrejme týkala obrany Heleny, ktorej venovali svoje epideiktické reči Gorgias a Isokratés.

³ Platón (Πλάτων, občianskym menom: Aristoklés, syn Aristóna; 427 – 347 pred Kr.)

bol grécky filozof, Sókratov žiak a zakladateľ Akadémie. Spolu s Aristotelom je dnes považovaný za jedného z „otcov západnej filozofie“. Platón patril do malej skupiny Sókratových nasledovníkov, ktorá po Sókratovom odsúdení v r. 399 pred Kr. opustila Atény (pravdepodobne kvôli strachu z hroziacich represii, ako naznačujú okolnosti vydania Polykratovej *Obžaloby Sókrata*). Platón sa vo svojich dialógoch nevyjadruje o vlastných filozofických postojoch ani o sebe, resp. vyjadruje sa skôr ironicky, ako napr. vo *Faidónovi* 59b10; jediný autobiografický text je 7. list, ktorý však považujú niektorí historici za nepravý. Takisto o svojich súčasníkoch z radov Sókratových žiakov sa Platón zmieňuje veľmi zriedkavo, či nepriamo (napr. Antisthena by sa mohli týkať niektoré pasáže v Platónovom *Euthydémovi* a Aischina by sa mohli týkať niektoré pasáže v Platónovom *Symposiu*).

Od začiatku 19. stor. sa Platón považuje za hlavný zdroj správ o „historickom“ Sókratovi (porov. F. Schleiermacher, *Über den Werth des Sokrates als Philosophen*; 1818), ale v posledných desaťročiach sa objavuje stále viac námietok proti historicite správ vychádzajúcich z Platónových dialógov, pretože sa v nich miešajú historické motívy s fiktívnymi. Moderní interpreti pripúšťajú, že za postavou Sókrata v Platónových dialógoch by sme mali hľadať Platónove vlastné myšlienky. Zároveň sú presvedčení o tom, že v raných dialógoch prevláda sókratovský prístup k spôsobom vymedzenia jednotlivých zdatností konania, zatiaľ čo v dialógoch stredného obdobia sa prejavuje Platónovo učenie o ideách; porov. W. D. Ross (*The Problem of Socrates*, s. 225–239), G. Vlastos (*Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, s. 47–49) atď. Julia Annasová a Christopher Rowe v úvode ku knihe o nových stratégiách interpretovania Platóna (*New Perspectives on Plato, Modern and Ancient*, s. IX) konštatujú, že tradičné aj moderné spôsoby čítania Platónových dialógov vyvolávajú stále viac pochybností a v rámci nich ide predovšetkým o námietky proti Vlastosovmu predpokladu, že dokážeme vyčleniť v Platónových dialógoch tzv. „sókratovskú fázu“, na základe ktorej by sme mohli rekonštruovať „historického“ Sókrata. Viaceré okolnosti naznačujú, že autori sókratovských dialógov (Platón, Xenofón, Aischinés, Faidón) pristupujú k postave Sókrata ako k literárnej figúre, ktorú prispôsobujú zámerom toho ktorého dialógu.

- ⁴ Pythagorovci, nasledovníci gréckeho filozofa Pythagora (Πυθαγόρας; okolo 570 – 495 pred Kr.). Pythagoras pochádzal zo Samu, neskôr založil v Krotóne mysticko-politický sektu, aká nemala v tých časoch obdoby: členovia spoločenstva sa navzájom podporovali vo verejnej oblasti (pri obsadzovaní politických postov) a v súkromí nasledovali asketický životný štýl svojho Majstra. Pythagorovské komunity boli známe solidaritou, a zrejme preto získali veľký politický vplyv, ale malú obľubu u spoluobčanov. Politický vplyv si udržali aj po smrti svojho učiteľa, a to až do r. 450 pred Kr., keď krotónski pythagorovci vyprovokovali rozbroje, ktoré boli nakoniec krvavo potlačené (buď ich popravili alebo uvrhli do vyhnanstva; porov. Aristoxenos, zl. 18). Pythagorovo ezoterické učenie o čísle a *kosme* malo vplyv na Platóna (porov. napr. dialógy *Faidón* a *Timaios*) a na neskorších akademikov (najmä na tzv. stredných platonikov pôsobiacich v 1. stor. pred Kr.).

⁵ Xenofón (Ξενοφῶν; okolo 430 – 354 pred Kr.) bol grécky spisovateľ, historik, autor sókratovských dialógov (*Obrana Sókrata, Symposion, Spomienky na Sókrata, O prosperujúcej domácnosti*). Až do 18. stor. bol považovaný za hlavný zdroj správ o „historickom“ Sókratovi. Uprednostňovanie Xenofóna pred Platónom ovplyvnila najmä 4-zväzková práca J. Bruckera, *Historia Critica Philosophiae* (1742–1744). Zrejme pod jej vplyvom vytvoril xenofónovský portrét Sókrata takisto G. W. F. Hegel vo svojich *Prednáškach o dejinách filozofie*. Porov. taktiež ďalšie vplyvné práce: A. Labriola, *La dottrina di Socrate secondo Senofonte, Platone ed Aristotele*; A. Döring, *Die Lehre des Sokrates als sociales Reformsystem* atď. Vzostup a pád xenofónovského portrétu Sókrata sleduje podrobne vo svojej štúdií Emidio Spinelli, *La parabola del Socrate senofonte: da Labriola a Mondolfo*, s. 107–135. Viacerí historici 19. a 20. stor. spochybnili (najmä pod vplyvom Schleiermacherovho prístupu k Platónovmu Sókratovi) filozofickú hodnotu Xenofónových sókratovských spisov; porov. napr. Maierovu prácu, *Sokrates, sein Werk und sein geschichtliche Stellung* (obhajuje rané Platónov dialógy ako zdroj správ o „historickom“ Sókratovi), alebo prácu A. E. Taylora, *Varia Socratica* (dokazuje Xenofónovu nedostatočnú znalosť Sókratovho učenia a najmä jeho závislosť na Platónových textoch); bližšie k sókratovskému problému pozri A. Patzer (ed.), *Der historische Sokrates*; Louis-André Dorion, *Socrate*, s. 17–25 a *The rise and fall of the Socratic problem*, s. 1–23; C. C. W. Taylor, *Socrates*, kap. 3; W. J. Prior (ed.), *Socrates: Critical assessments*, zv. I.; M. Montuori, *De Socrate Juste Damnato: The Rise of the Socratic Problem in the Eighteenth Century*; M. Montuori, *The Socratic problem: The history, the solutions; From the 18th Century to the present time*.

Diónova poznámka, že Xenofón „bol vo vyhnanstve za účasť v Kýrovej výprave“, je narážkou na Xenofónovu vojenskú kariéru: Xenofón pochádzal z bohatej rodiny aténskych jazdcov; počas vlády tridsiatich tyranov ochraňoval oligarchický režim v Aténoch, preto musel opustiť Atény po znovunastolení demokratickej vlády; roku 401 sa nechal najat' ako žoldnier do vojska perzského kráľa Kýra Mladšieho; po porážke Kýra sa zvyšok gréckych žoldnierov pokúsil o návrat domov. Bližšie pozri biografickú štúdiu Matúša Porubjaka, *Xenofón, syn Gryllov z Atén*.

⁶ Epameinóndas (Επαμεινώνδας; asi 410 – 362 pred Kr.) bol významný thébsky vojvodca, stratég a štátnik, ktorý sa zaslúžil o politickú autonómiu Théb. Dátum jeho narodenia nie je istý, ale o jeho smrti sa zmieňujú viaceré antické správy: zomrel v r. 362 pred Kr. v bitke pri Mantineii, v ktorej porazil vojsko Peloponézskeho spolku na čele so Spartou (Xenoph. *Hell.* 7.5,24-25).

⁷ Aristippos z Kyrény (Ἀριστιππος ὁ Κυρηναῖος; okolo 435 – 355 pred Kr.) patril medzi významných nasledovníkov Sókrata; bol súčasníkom Aischina a Antisthena; podobne ako ďalší sókratovci písal „sókratovské dialógy“. Diogenés Laertský sa zmieňuje o 25-tich dialógoch (porov. Diog. Laert. II 84); ďalej spomína diatriby a knihy venované Dionýsiovi. Sótión a Panaitios odkazujú na iný katalóg diel, do ktorého sú zaradené tituly *O výchove, O zdatnosti, O šťastnej náhode* (porov. Diog. Laert. II 85). Sosikratés

z Rhodu zasa tvrdí, že nenapísal nič (porov. Diog. Laert. II 84), čo by mohlo znamenať, že písal až jeho nasledovník a zakladateľ školy, Aristippos Mladší. Aristippos sa podobne ako Xenofóntov Sókratés nezaoberal fyzikou ani logikou (porov. Diog. Laert. II 92: veci, o ktorých hovorí fyzika, pokladali aristippovci za nepochopiteľné, ἀκαταληψία). Jeho jediným záujmom bola etika, ktorú doplnil o svojráznu epistemológiu. Typické sókratovské zdôvodnenie priority etiky vychádza z kritiky konvenčnej morálky, ktorá vyvoláva strach pred bohmi a smrťou (porov. Diog. Laert. II 92-93). Aristippos odmietal Platónovu náuku, lebo sa podľa neho vzdialila tomu, čo učil Sókratés (Aristot. *Rhet.* 1398b30-33; Diog. Laert. II 60; III 36; bližšie pozri G. Grote, *Plato and the other Companions of Sokrates*, zv. I., s. 199–201). Podľa doxografov bol prvý medzi sókratovcami, kto si nechal platiť za svoje učenie. Fragmety a odozvy na Aristippove práce sa zachovali u Diogena Laertskeho a Sexta Empeirika (porov. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 2. zv., zlomky v skupine SSR IV A; komplexná interpretácia kyrénskej epistemológie a etiky: V. Tsouna, *The Epistemology of the Cyrenaic School*; K. Lampe, *The Birth of Hedonism: The Cyrenaic Philosophers and Pleasure as a Way of Life*; U. Zilioli, *The Cyrenaics*).

⁸ Antisthenés z Atén (Ἀντισθένης Ἀθηναῖος; okolo 445 – 365 pred Kr., porov. SSR V A 10), niektorými autormi označovaný za „sókratovca Antisthena“ (Ἀντισθένης ὁ Σωκρατικός), paril k najbližším nasledovníkom Sókrata. Antisthenés bol vplyvným propagátorom sókratovskej etiky. Podľa doxografických správ sa stal najprv rečníkom, až neskôr sa pričlenil do krúžku sókratovských filozofov (SSR V A 11). Tieto správy spochybnil Andreas Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 246–255), ktorý dokazuje, že aj Antisthenove rečnícke práce majú sókratovský charakter. Po Sókratovej smrti Antisthenés údajne založil vlastnú školu v kynickom duchu, ale aj tieto správy (SSR V A 22 – SSR V A 26) sú pravdepodobne plodom doxografickej snahy o vypracovanie následníctiev filozofických škôl. Antisthenovské učenie o etike ovplyvnilo prvých kynikov (Diogenés zo Sinópy, Kratés z Théb) a raných stoikov (Zénón z Kitia, Aristón), ktorí sa považovali za priamych nasledovníkov Sókrata. Z Antisthenových početných spisov sa nám zachovali iba dve reči (*Aiantova reč* a *Odyseova reč*) a vyše 200 zlomkov – všetky preložil do slovenčiny Andrej Kalaš (*Antisthenove zlomky / Antisthenis fragmenta*, Bratislava, Univerzita Komenského 2013). Hlavný prameň pre skúmanie rozsahu a obsahu Antisthenových diel predstavuje tzv. „katalóg diel“ zachovaný u Diogena Laertskeho (Diog. Laert. VI 15-18 [= SSR V A 41]), ktorý Diogenés prevzal z nejakého alexandrijského vydania antisthenovského korpusu.

⁹ Eukleidés z Megár (Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς; okolo 435 – 365 pred Kr.) patril medzi sókratovcov prvej generácie. Do Atén prišiel z rodných Megár a keď si vypočul Sókrata, stal sa jeho zapáleným stúpencom (Aulus Gellius VII 10,1-4). Po súde so Sókratom sa vrátil do vlasti a spolu s ním odišli do Megár aj ďalší Sókratovi žiaci. V Megare založil školu známu ako „megarská“. Eukleidés napísal údajne 6 dialógov (SSR II A 10 z Diog. Laert. II 108): *Lamprias*, *Aischinés*, *Fénix*, *Kritón*, *Alkibiadés*, *O láske (Erótikos)*. Aischinés,

Kritón, Alkibiadés sú mená Sókratových žiakov – podľa papyrusu *Inscr. Graec.* II, ktorý nie je uvedený v Giannantonioho zbierke, sa Eukleidov dialóg *Aischinés* čítal v Aténach ešte okolo r. 100 pred Kr. Z tohto dialógu mohli vychádzať niektoré historiky uvedené v Diog. Laert. II 34, II 35, II 60; porov. L. Rossetti, *Tracce di un ΛΟΓΟΣ ΣΩΚΡΑΤΙΚΟΣ alternativo al Critone e al Fedone Platonici* (tento dialóg považuje za pravdepodobný základ tradície, ktorá je rozdielna od Platónovej). Eukleidés vystupuje aj v Platónovom *Theaitétovi* 142a-143b (SSR II A 9). Dialóg *O láske* (*Erótikos*) sa mohol zaoberať podobnými témami ako Aischinova *Aspasia*, v ktorej sa Sókratés priznáva, že sa vyučil láske (τὰ ἐρωτικά) u slávnej Miléťanky Aspasiae. Na základe antických správ môžeme predpokladať, že takisto Eukleidovi nasledovníci (Brysón, Stilpón) písali dialógy.

VI A 2

Ioann. Maleas *chronograph.* VII 188 [P.G. XCVII p. 300]: ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Πλάτωνος ἦσαν καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι Ἑλλήνων παιδευταί, Ξενοφῶν καὶ Αἰσχίνης καὶ Ἀριστοτέλης.

Ioann. Maleas *chronograph.* VII 188 [P.G. XCVII p. 300]: V časoch tohto istého Platóna žili aj iní filozofi, ktorí sa stali veľkými učiteľmi Grékov. Mám na mysli Xenofóna, Aischina a Aristotela.

Komentár: Ján Malalas (Ἰωάννης Μαλάλας, asi 491 po Kr. – 578 po Kr.) bol grécky kronikár pôvodom z Antiochie, autor *Chronografie* (*Χρονογραφία*, lat. *Chronographia*). Na základe jeho správy môžeme usudzovať, že vzdelanci pôsobiaci na východe Rímskej ríše kládli Aischina ešte v 6. stor. po Kr. na jednu úroveň s Platónom a Aristotelom. Týchto filozofov považovali za „učiteľov Grékov“ (Ἑλλήνων παιδευταί).

VI A 3

Diog. Laert. II 60: Αἰσχίνης Χαρίνου ἀλλαντοποιοῦ, οἱ δὲ [2] Λυσανίου, Ἀθηναῖος, ἐκ νέου φιλόπονος· διὸ καὶ Σωκράτους οὐκ ἀπέστη [= *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 61^v] ὅθεν ἔλεγε, „μόνος ἡμᾶς οἶδε τιμᾶν ὁ τοῦ [4] ἀλλαντοποιοῦ.“ τοῦτον ἔφη Ἰδομενεὺς [fr. 2 *F.H.G.* II p. 490 = 338 F 17b *F. Gr. Hist.* III B p. 194 = F 26 *Angeli*] ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ συμβουλευῆσαι περὶ τῆς φυγῆς Σωκράτει, καὶ οὐ Κρίτωναν Πλάτωνα δέ, ὅτι ἦν Ἀριστίππῳ μᾶλλον φίλος, Κρίτωνι περιθεῖναι τοὺς λόγους. [8] Diog. Laert. III 36 [= *SSR* IV A 15], II 35 [= *SSR* I D 1].

Diog. Laert. II 60: Aischinés bol synom údenára Charina. Niektorí však hovoria, že bol synom Lysania. Bol Aténčanom a od mladosti sa vyznačoval usilovnosťou.

ťou. Preto Sókrata ani nikdy neopustil [= *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 61^v]. Preto Sókratés zvykol hovoriť: „Ako jediný si nás vedel naozaj oceniť syn údenára.“ Idomeneus [fr. 2 *F.H.G.* II p. 490 = 338 F 17b *F. Gr. Hist.* III B p. 194 = F 26 Angeli] hovorí, že to bol Aischinés a nie Kritón, kto Sókratovi radil vo väzení útek. Platón však jeho slová vraj pripísal Kritónovi, lebo sa väčšmi priatelil s Aristippom. Diog. Laert. III 36 [= *SSR* IV A 15], II 35 [= *SSR* I D 1].

Komentár: Ide o začiatok *Života Aischina* (*Vita Aeschinis*), ktorému sa Diogenés Laertský venuje v II. knihe svojich *Životov* (Diog. Laert. II 60–64).

Diogenés Laertský, grécky doxograf, autor Βίοι φιλοσόφων (*Vitae philosophorum* = *Životy filozofov*); pôsobil niekedy na prelome 2. – 3. stor. po Kr.; pre nás predstavuje hlavný zdroj správ o živote a pôsobení viacerých Sókratových nasledovníkov. Moderní historici dlho podceňovali hodnotu Diogenových intelektuálnych biografí, ale v posledných desaťročiach sú doxografické správy (najmä tie o helenistických autoroch) podrobované systematickej kritike a sú stále viac oceňované (porov. J. Meyer, *Diogenes Laertius and his Hellenistic background*).

Idomeneus z Lamspaku (Ἰδομενεύς Λαμψακηνός, okolo 325 –270 pred Kr.) bol grécky spisovateľ, ktorý písal životopisy, žiak a priateľ Epikúra. Jeho diela sa nám nezachovali, poznáme len ich názvy, resp. stručné svedectvá o ich obsahu. Idomeneus je autorom spisu *O sókratovcoch* (Περὶ τῶν Σωκρατικῶν), z ktorého sa zachovalo niekoľko zlomkov. Toto dielo mohlo vzniknúť ako polemika s rovnomenným spisom peripatetika Fania z Eresu (porov. Diog. Laert. II 65; VI 8; E. Bignone, *L'Aristotele perduto*, 1. zv., s. 445, pozn. 136). Idomeneus reprodukuje informáciu o tom, ako Platón z dôvodu osobných antipatií voči Aischinovi mal zameniť Aischina za postavu Kritóna vo svojom rovnomennom dialógu. G. Gianantoni sa domnieva, že táto informácia môže byť ozvenou strateného *logos Sókratikos*, možno dialógu *Aischinés* od Eukleida z Megár (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 148); o jej historickosti sa však vyjadruje ako o nepreukázateľnej (s. 37; porov. K. Döring, *Die Megariker*, s. 79–80). Naproti tomu L. Rossetti (Tracce di un λόγος Σωκρατικός alternativo al Critone e al Fedone platonici, s. 34–43) optimisticky považuje Eukleidovho *Aischina* za zdroj všetkých anticých informácií o Sókratovom väzení, ktoré odporujú Platónovmu *Kritónovi*, a myslí si, že táto verzia je pravdepodobnejšia než Platónovo rozprávanie.

Komentovanú edíciu Idomeneových zlomkov zostavil A. Angeli (*Cronache Ercolanesi*, XI, s. 41–101). Vyplýva z nej, že epikúrovec sa pridŕžoval iných pravidiel, než tých, ktoré boli charakteristické pre peripatetickú historiografiu.

Diogenés Laertský sa zmieňuje o Idomeneovej správe aj v III. knihe svojich *Životov* (Diog. Laert. III 36 [= *SSR* IV A 15]): bol to Aischinés, kto nabádal Sókrata k úteku z väzenia, Platón ho však nahradil Kritónom, lebo nebol priateľsky naklonený Aischinovi (porov. taktiež zl. *SSR* I D 1 [Diog. Laert. II 35]). Dioge-

nés pripomína v tejto pasáži aj Platónovo nepriateľstvo k Aristippovi, v dôsledku ktorého napísal v spise *O duši* (= *Faidón* 59c), že Aristippos nebol so Sókratom v posledný deň, ale zdržiaval sa spolu s Kleombrotom na Aigine. O Kleombrotovi nevieme nič bližšie, ale zachovala sa jedna zaujímavá zmienka u Kallimacha (*Epigr.* 23), že akýsi Kleombrotos z Ambrakie sa sám usmrtil po tom, čo si prečítal Platónov spis o duši. Diogenés Laertský hovorí takisto o nepriateľskom vzťahu Platóna k Aischinovi, na ktorého vraj žiarlil kvôli tomu, že aj on mal dobrú povesť u vládcu Dionýsia. Platón si preto Aischina nevšimal, ale Aristippos ho odporučil do pozornosti tyrana (porov. *SSR IV A 22* [Diog. Laert. II 61]).

VI A 4

De ratione inter Aeschinem et Aristippum intercedente vide, supra, *SSR IV A 1*, *SSR IV A 22* – *SSR IV A 24* et, infra 1, *SSR VI A 13*.

O vzťahu medzi Aischinom a Aristippom pozri: vyššie, *SSR IV A 1*, *SSR IV A 22* – *SSR IV A 24* et, infra 1, *SSR VI A 13*.¹

SSR IV A 1 [Diog. Laert. II 65]: Ἀριστιππος τὸ μὲν γένος ἦν Κυρηναῖος, [2] ἀφιγμένος δ' Ἀθήναζε, καθά φησιν Αἰσχίνης (fr.24 Kraus), κατὰ κλέος [3] Σωκράτους. οὗτος σοφιστεύσας, ὡς φησι Φαίνιας ὁ περιπατητικὸς ὁ Ἐρέσιος [*F.H.G.* II p. 299 = fr. 31 Wehrli], πρῶτος τῶν Σωκρατικῶν μισθοῦς εἰσεπράξατο καὶ ἀπέστειλε χρήματα τῷ διδασκάλῳ. καὶ [6] ποτε πέμψας αὐτῷ μνᾶς εἴκοσι παλινδρόμους ἔλαβεν, εἰπόντος Σωκράτους τὸ δαιμόνιον αὐτῷ μὴ ἐπιτρέπειν ἔδυσχέραινε γὰρ ἐπὶ τούτῳ [Eudoc. *violar.* 175 p. 122,6-12].

SSR IV A 1 [Diog. Laert. II 65]: Aristippovi predkovia pochádzali z Kyrény. Podľa toho, čo hovorí Aischinés [fr. 24 Kraus], prišiel do Atén v čase najväčšej Sókratovej slávy. Podľa peripatetika Fainia z Eresu [fr. 21 *F.H.G.* II p. 299 = fr. 31 Wehrli] sa tam preslávil sofistickými prednáškami a ako jediný zo sókratovcov si za ne dal platiť.² Zarobené peniaze však posielal svojmu učiteľovi. Keď raz Sókratovi poslal dvadsať mín, učiteľ mu ich vrátil so slovami, že daimonion³ mu nedovoľuje peniaze prijať. Aristippa to vraj veľmi mrzelo [Eudoc. *violar.* 175 p. 122,6-12].

SSR IV A 22 [Diog. Laert. II 61]: φασὶ δ' αὐτὸν [scil. Aeschinem] δι' ἀπορίαν ἐλθεῖν εἰς Σικελίαν πρὸς Διονύσιον, καὶ ὑπὸ μὲν Πλάτωνος παροφθῆναι, ὑπὸ δ' Ἀριστίππου συσταθῆναι· δόντα δέ τινας τῶν διαλόγων δῶρα λαβεῖν. [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3] cf. supra *SSR IV A 15*.

SSR IV A 22 [Diog. Laert. II 61]: Hovorí sa, že k Dionýsiovi⁴ na Sicíliu ho priviedla chudoba. Platón ho vraj ignoroval, pričom vládcovi ho predstavil Aris-

tippos. Keď mu predložil nejaké svoje dialógy, tyran ho vraj štedro obdaroval. [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3] cf. supra SSR IV A 15.

SSR IV A 22 [*Suid. s.v.* σύστασις, καὶ Συσταθῆναι] ὁμοδίαιτον καὶ φίλον γενέσθαι. ἐλθόντα δι' ἀπορίαν ὑπὸ μὲν Πλάτωνος παροφθῆναι, ὑπὸ [7] δ' Ἀριστίππου συσταθῆναι.

SSR IV A 22 [*Suid. s. v.* „predstavovanie“ a „byť predstavovaný niekomu“]: stať sa spoločníkom pri stole a priateľom. Keď prišiel pre chudobu, Platón ho údajne ignoroval, ale Aristippos predstavil vládcovi.⁵

SSR IV A 22 [*Socratic. epist. XXIII*] (Αἰσχίνης Φαίδωνι): ὅποτε ἐγένεομην ἐν Συρακούσαις εὐθέως κατὰ τὴν ἀγορὰν Ἀριστίππῳ ἐνέτυχον· ὁ δὲ λαβόμενός μου τῆς δεξιᾶς παραχρῆμα μηδὲν μελλήσας εἰσάγει παρὰ Διονύσιον καὶ φησιν· ἼΩ Διονύσιε, εἴ τις ἀφίκοιτο παρὰ σέ, ἵνα σε ἄφρονα ποιήσεις, ἄρ' οὗτος οὐχὶ κακά σε ἐργάζεται; εὐθέως ὠμολόγει ὁ Διονύσιος. Τί οὖν, ἔφη ὁ Ἀρίστιππος, σὺ τοῦτον ἂν ἐργάσαι; Τὰ κάκιστα γε, ἔφη. Τί δ', εἴ τις, ἔφη, ἀφίκοιτό σε φρόνιμον ποιῆσαι, ἄρα γε οὐχὶ οὗτος ἂν ἀγαθὰ σε ἐργάζοιτο; πάλιν οὖν ὁμολογήσαντος τοῦ Διονυσίου. Καὶ μὴν, ἔφη, οὗτος Αἰσχίνης τῶν Σωκράτους γνορίμων ἦκει φρόνιμόν σε ποιῆσαι ὥστε καὶ ἀγαθὰ σε ἐργάζοιτο ἂν· εἰ δὲ ταῦτα δικαιοῖς, ἅτινα ὠμολόγησάς μοι ἐν τῷ λόγῳ, Αἰσχίνην εὖ ποιεῖ. (2) Κἀγὼ ὑπολαβὼν ἔφε· ἼΩ Διονύσιε, ἐταιρικόν τι καὶ θαυμαστὸν ποιεῖ Ἀρίστιππος οὗτος οὕτω συλλαμβάνων μοι· ἡμῖν δὲ οὐ τοσαύτη ἐστὶ σοφία, ἀλλ' ὀπόση μὴ ἀδικῆσαι τινὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ. Ἀγάμενος δὲ τοῦ εἰρημένου ἔφη ὁ Διονύσιος καὶ Ἀρίστιππον ἐπαινεῖν τῶν εἰρημένων καὶ ἐμὲ εὖ ποιήσῃν, ἅτινα ὠμολόγησεν ἐν τῷ πρὸς Ἀρίστιππον λόγῳ. Οὗτος οὖν [23] ἤκουσεν ἡμῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἠσθεῖς ὡς ἐφαίνετο παρεκάλει καὶ εἴ τινες ἄλλοι εἰσὶν ἡμῖν τῶν διαλόγων ἀναπέμψαι. ὑπισχνούμεθα οὖν ταῦτα ἡμεῖς, ὧ ἄνδρε φίλω τε καὶ ἐταίρω, ἀφιζόμεθά τε διὰ ταχέων. ἀναγιγνώσκοντος δέ μου παρῆν Πλάτων - ὀλίγου δέω ἔλαθον γράψαι ὑμῖν - καὶ ἐδόκει αὐτῷ ἰδίᾳ περὶ ἐμοῦ διαλέγεσθαι διὰ τὸν Ἀρίστιππον. (3) ἔφε γάρ μοι ὡς τοῦ Διονυσίου ἀπηλλάγη· ἼΩ Αἰσχίνη, τούτου παρόντος τοῦ ἀνθρώπου - ἔλεγε τὸν Ἀρίστιππον - οὐδὲν οὐδαμῆ ἔγωγε ῥαδίως ἐθέλω λαλεῖν. Διονύσιος μέντοι μαρτυρήσει μοι, ἅτινα ἐγὼ εἶπον περὶ [31] σοῦ. Καὶ ὁ Διονύσιος τῇ ὑστεραίᾳ ἐν τῷ κήπῳ πόλλ' ἄττα ἐμαρτύρει τῷ Πλάτωνι ὡς εἰρηκότη περὶ ἐμοῦ. τῆς μέντοι παιδιᾶς τῆς πρὸς ἀλλήλους - παιδιᾶν γὰρ αὐτὸ χρῆ λέγειν - παρεκάλουν αὐτοὺς παύσασθαι τὸν τε Ἀρίστιππον καὶ τὸν Πλάτωνα διὰ τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς δόξαν. οὐ γὰρ καταγελαστότερα ἐτι ἔχοιμεν ἂν, ἀλλ' ἄττα πράττοντες [ἢ] [36] τοιαῦτα ἐπιδεικνύμενοι.

SSR IV A 22 [*Socratic. epist. XXIII*] (Aischinés Faidónovi): Hned' po príchode do Syrakúz, som na agore stretol Aristippa. Priamo v tej chvíli ma chytil za ruku a bez najmenšieho zaváhania zaviedol priamo k Dionýsiovi. Vládcovi položil takúto otázku: „Ctený Dionýsios, povedz mi, či by ti nespôsobil veľké zlo človek,

ktorý by k tebe prišiel na to, aby ťa urobil nerozumným?“ Keď Dionýsios súhlasil, Aristippos sa ho spýtal, čo by takému človeku urobil. Vládca odpovedal, že by ho za to potrestal tým najkrutejším spôsobom. Filozof sa potom spýtal: „A čo hovoríš na to, že by za tebou prišiel niekto, kto by ťa urobil rozumným? Nebolo by to pre tvoje dobro?“ Keď Dionýsios aj s týmto súhlasil, Aristippos mu povedal: „Práve teraz k nám prichádza jeden zo Sókratových priateľov – tento tu Aischinés. Zavítal k tebe preto, aby ťa urobil rozumným a tak ti spôsobil veľké dobro. Ak to považuješ za spravodlivé – ako si aj sám pred chvíľou uznal – zahrň ho svojou priazňou.“ (2) Vtedy som sa pridol do rozhovoru aj ja: „Ctený Dionýsios, Aristippos mi tu prejavuje nesmierne veľkú a obdivuhodnú priateľskú službu, keď mi takto pomáha. Moja múdrosť však nie je až taká veľká, ako hovorí, ale je dostatočná na to, aby nikomu v rozhovore neuškodila.“ Vládca obdivoval múdrosť slov, ktoré odzneli. Povedal, že za ne musí Aristippa veľmi pochváliť a že ma zahrnie svojou priazňou, ako bol prisľúbil v predchádzajúcom rozhovore. Môj spis *Alkibiadés*, ktorý som mu prečítal, ho zjavne veľmi potešil. Preto ma požiadal, aby som mu poslal aj nejaké ďalšie svoje dialógy. Samozrejme, že som mu to prisľúbil.

Vám dvom, drahí priatelia a milí spoločníci, zasa sľubujem, že sa u Vás čoskoro objavím. Takmer som Vám zabudol napísať, že keď som Dionýsiovi čítal svoje diela, bol pri tom aj Platón. Chcel sa so mnou dôverne pohovárať iba medzi štyrmi očami, a to kvôli Aristippovi. (3) Povedal mi, že sa na chvíľu vzdialil od Dionýsia, a potom sa mi takto zdôveril: „Priznám sa ti, Aischinés, že keď je tento človek nablízku,“ hovoril pochopiteľne o Aristippovi, „vôbec sa mi nechce hovoriť. Dionýsios ti však dosvedčí, čo všetko som mu o tebe hovoril.“ Na druhý deň mi Dionýsios v záhrade naozaj dosvedčil, že Platón mu o mne hovoril mnoho dobrého. Napokon som ich oboch poprosil, myslím Aristippa a Platóna, aby túto vzájomnú hru – nijako inak to totiž neviem nazvať – skončili. Presvedčil som ich, že to takto bude lepšie vzhľadom na mienku ľudí v okolí. V tejto chvíli už nemám čo písať, aby Ťa to pobavilo viac ako to, čo už odznelo.⁶

SSR IV A 23 [Diog. Laert. II 62]: φασὶ [. . .] ἔπειτ' ἀφικόμενον [scil. Aeschinem] Ἀθήναζε μὴ τολμᾶν σοφιστεῦειν, εὐδοκιοῦντων τότε τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ Ἀριστιππον [. . .] τούτου τοὺς διαλόγους καὶ Ἀριστιππος ὑπόπτειν. ἐν γοῦν Μεγάροις ἀναγινώσκοντος αὐτοῦ φασὶ σκῶσαι εἰπόντα, „πόθεν σοι, ληστὰ, ταῦτα;“ [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3].

SSR IV A 23 [Diog. Laert. II 62]: Potom vraj [...] prišiel [scil. Aischinés] do Atén, ale neodvážil sa tam prednášať svoju múdrosť, lebo v tom čase tu boli na vrchole slávy Platónovi a Aristippovi žiaci [...] Aischinove dialógy boli podozrivé aj Aristippovi. Keď ich tento verejne čítal v Megarách, vraj sa zasmial a spýtal: „Odkiaľ si to, ty zloděj, ukradol?“ [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3].⁷

SSR IV A 24 [Diog. Laert. II 82-83]: ὀργισθεῖς [scil. Aristippus] πρὸς Αἰσχίνην μετ' οὐ πολὺ, „οὐ διαλλαχθησόμεθα, οὐ παυσόμεθα,“ εἶπε, „ληροῦντες, ἀλλ' ἀναμενεῖς ἕως ἂν ἐπὶ τῆς κύλικος ἡμᾶς διαλλάξῃ τις,“ καὶ ὅς, „ἄσμενος,“ ἔφη „μνημόνευε τοίνυν,“ εἶπεν ὁ Ἀρίστιππος, „ὅτι σοὶ πρότερος πρεσβύτης ὢν προσῆλθον.“ καὶ ὁ Αἰσχίνης, „εὗγε, νῆ τὴν Ἥραν, εὐλόγως εἶπας, ἐπεὶ πολλῶ μου βελτίων ὑπάρχεις· ἐγὼ μὲν γὰρ ἔχθρας, σὺ δὲ φιλίας ἄρχεις.“

SSR IV A 24 [Diog. Laert. II 82-83]: Keď sa Aristippos nahneval na Aischina, po krátkom čase mu povedal: „Nechceš sa radšej zmieriť a prestať s týmito pletkami? Nože počkaj až sa objaví niekto, kto nás zmieri pri pohári dobrého vína.“ Keď mu Aischinés povedal, že tak urobí s radosťou, Aristippos mu odpovedal: „Pamätaj však na to, že keď som sa ocitol v tvojej blízkosti, bol som vo vyššom postavení.“ Aischinés zakončil rozhovor takto: „Prisahám pri Hére, že to, čo honoríš, je pravda. Si naozaj oveľa lepší ako ja. Ved' ty si začal naše priateľstvo, ale ja našu hádku.“

SSR IV A 24 [Plutarch. *de cohib. ira* 14 p. 462 D.]: ὁ δ' Ἀρίστιππος ὀργῆς αὐτῶ πρὸς Αἰσχίνην γενομένης καὶ τινος εἰπόντος „ὦ Ἀρίστιππε, ποῦ ὑμῶν ἢ φιλία,“ „καθεύδει“ φησὶν „ἐγὼ δ' αὐτὴν ἐγερῶ,“ καὶ τῷ Αἰσχίνῃ προσελθὼν εἶπεν „οὔτω σοὶ δοκῶ παντάπασιν ἀτυχῆς τις εἶναι καὶ ἀνήκεστος, ὥστε μὴ νοουθεσίας τυχεῖν,“ ὁ δ' Αἰσχίνης „οὐδέν“ ἔφη „θαυμαστόν, εἰ πρὸς πάντα μου τῆ φύσει διαφέρων κἀνταῦθα τὸ δέον πρότερος συνεῖδες.“

SSR IV A 24 [Plutarch. *de cohib. ira* 14 p. 462 D.]: Keď sa Aristippos rozhneval na Aischina, niekto sa ho spýtal: „Aristippos, kde sa podela vaša láska?“ Filozof mu odpovedal: „Spí, ja ju zobudím.“ Potom prišiel k Aischinovi a povedal mu: „Vari sa ti zdám po každej stránke taký nešťastník a nenapraviteľný darebák, že si nezaslúžim ani tvoje pokarhania?“ Aischinés mu odpovedal: „A prečo ťa to prekvapuje, keď ťa vo všetkom príroda obdarila viac ako mňa a dala ti tak možnosť skôr spoznať to, čo je správne.“⁸

SSR IV A 24 [Stob. IV 27,19]: Ἀριστίππου Ἀρίστιππος ἔφησε πρὸς τὸν ἀδελφόν· „μémνησο, ὅτι τῆς μὲν διαστάσεως σὺ ἤρξω, τῆς δὲ διαλύσεως ἐγώ.“ [= Arsen. p. 114, 8-9].

SSR IV A 24 [Stob. IV 27,19]: Aristippon v ýrok: Aristippos povedal svojmu bratovi: „Pamätaj, že spor si začal ty, ale jeho urovanie ja.“ [= Arsen. p. 114, 8-9].⁹

Komentár: Pomerne široká paleta antických prameňov sa venuje rivalite a nevraživosti medzi Aristippom a Platónom (SSR IV A 15 – SSR IV A 18; SSR IV A 43). Pokiaľ ide o Aischinovu osobu, tá je v spleti vzťahov medzi členmi Sókratovho krúžku vykreslená ako priateľsky naklonená k Aristippovi (SSR IV A 22 – SSR IV A 26). Ako poznamenáva G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*,

4. zv., s. 148), tieto informácie majú charakter anekdot, zväčša v podobe vtipných výmen osobných poznámok, a o ich historickosti možno akiste oprávnené pochybovať. Možno v nich však zachytiť ozvenu diskusií, ktoré sa uprostred sókratovcov rozprúdili bezprostredne po učiteľovej smrti a v ktorých šlo predovšetkým o súperenie v tom, kto mal k Sókratovi bližšie a kto vernejšie reprodukuje jeho odkaz; bližšie pozri M. Montuori, *Socrate: fisiologia di un mito*.

Obsah *Socrat. epist.* XXIII je pozoruhodný tým, že okrem potvrdenia priateľských vzťahov medzi Aischinom a Aristippom naznačuje aj nekonfliktný vzťah s Platónom: Aischinés sa dokonca snaží oboch rivalov uzmierniť. Zdrojom tejto tradície je Plútarchos, *Quom. adul. ab am. intern.* 26 p. 67 D-E [= *SSR* VI A 11] (porov. H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 250, pozn. 20). Predpoklad, že Pseudo-sókratovský list pochádza z platónskeho prostredia, potvrdzuje snaha o umiernenějšíu verziu príbehu o Platónovej nevraživosti voči Aischinovi, než je zachovaná v doxografickej tradícii, ktorá sa zrejme opierala o staršie peripatetické zdroje (porov. Diog. Laert. II 61 atď.). Na to, že list nemohol byť adresovaný Faidónovi, ako je uvedené v rukopisoch, poukázal J. Sykutris (*Die Briefe*, s. 74–78). Dôkazom je duál v odseku (2) („Vám dvom, drahí priatelia a milí spoločníci.“). Do úvahy prichádza dvojica Thébania Simmias a Kebés alebo – ešte pravdepodobnejšie – Megarčania Eukleidés a Terpsión, keďže nemáme informácie o Aischinovom pobyte v Thébach.

Lúkianos (*De paras.* 32 [= *SSR* VI A 24]) tvrdí, že dialóg predstavený Dionýsiovi nemal byť *Alkibiadés*, ale *Miltiadés*, čo však podľa H. Dittmara (*Aischines von Sphettos*, s. 178, pozn. 3) nie je pravdepodobné, pretože *Miltiadés* je dielo oveľa menej kvalitné než *Alkibiadés* (porov. Diog. Laert. II 61 [= *SSR* VI A 22]).

¹ Preklad a komentár k zlomku *SSR* VI A 13 pozri nižšie.

² Diogenés Laertský sa odvoláva na peripatetika Fainia z Eresu (Φαινίας ὁ Ἐρέσιος), podľa ktorého si Aischinés nechal zaplatiť za svoje prednášky. Fainias bol vplyvný peripatetik, súčasník Theofrasta – písal komentáre k Aristotelovým spisom, práce o histórii, ktoré sa nezachovali, a takisto bol autorom spisu *O sókratovcoch* (Περὶ τῶν Σωκρατικῶν; porov. Diog. Laert. VI 8). Plútarchos (*Them.* XIII) ho označuje za výborného znalca histórie. Obvinenie Aischina z toho, že si ako jediný (*sic*) nechal zaplatiť za svoje prednášky, vyvoláva určité napätie, pretože Platón učinil z postoja k poplatkom jedno z hlavných kritérií rozlišovania medzi Sókratom a sofistami (porov. *Apol.* 19d nn.): Sókratés odmieta peniaze za svoje umenie, zatiaľ čo sofisti sa predhávajú vo výške poplatkov za rečnícku výchovu. Na druhej strane však môžeme vidieť v sókratovskej literatúre 4. stor. pred Kr. viacero podôb vzťahu k poplatkom. Porov. Plat. *Hipp. Ma.* 281b6, kde Sókratés hovorí Hippiovi s jemnou iróniou, že je skutočne múdry a dokonalý, lebo berie od mladíkov, ktorých vyučuje, veľké poplatky, ale odpláca sa im ešte väčšou hodnotou. Helenistickú obdobu tejto pasáže nájdeme v I. kn. Senekových *Dobrodení*, ktorá na-

značuje, že takisto Sókratés prijímal od svojich žiakov dary, aj keď nie peňažné (Senec. *de benef.* I 8,1-2 [= *SSR* VI A 6]). Staršia sókratovská literatúra kládla dôraz na to, že Sókratés prijímal od priateľov dary len na to, aby zabezpečil svoje základné potreby; porov. Xenoph. *Oecon.* II 8; Diog. Laert. II 24-25 atď. Keď Aristippovi ktosi vytýkal, že si Sókratov žiak necháva platiť za učenie, odpovedal, že na tom nie je nič zlé, lebo aj Sókratés, ktorému posielali priatelia obilie a víno, si zvykol trochu zobrať a zvyšok vracal (Diog. Laert. II 74). Porov. taktiež Diog. Laert. II 80, kde na Sókratovu otázku, *z čoho má tak veľa peňazí*, odpovedá Aristippos, *že z toho, z čoho má on tak málo*, t. j. z učenia. Zaujímavý, takmer kynický motív sa objavuje v Xenofónových *Spomienkach*, kde sa platenie prirovnáva k otroctvu (*Mem.* I 2,5-6; porov. taktiež Antisthenov zlomok *SSR* V A 80 [Stob. III 10,41]). V podobnom duchu necháva Xenofón prehovoriť Sókrata pred aténskym zhromaždením (*Apol.* 16). Porov. taktiež Diog. Laert. III 9 o Platónovi, ktorý prijal od Dionýsia veľký peňažný dar 80 talentov. Podľa inej tradície Speusippos, Platónov nasledovník v Akadémii, bral od všetkých žiakov peniaze na rozdiel od Platóna, ktorý od akademikov nepožadoval žiadne poplatky (Diog. Laert. IV 2). V tomto kontexte neprekvapuje, že v Diogenovej správe (Diog. Laert. VI 4 [= *SSR* V A 169]) sa objavuje ďalší Sókratov žiak, Antisthenés, ktorý požadoval honorár za svoje učenie. Historická hodnota tejto správy je však pochybná, keďže samotná otázka platenia nadobúda v rôznych kontextoch rôzne významy. V prípade Aischina mohlo ísť o základné živobytie, pretože bol všeobecne známy svojou chudobou (porov. Diog. Laert. II 61 [= *SSR* VI A 22]; Senec. *de benef.* I 8,1 [= *SSR* VI A 6]; *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 62^v [= *SSR* VI A 9]; *Socrat. epist.* VI [= *SSR* I F 6]). Bližšie pozri štúdiu Davida Blanka, *Socratics versus Sophists on Payment for Teaching*, s. 1–49; porov. taktiež D. Plácido, *Esquines de Esfeto: las contradicciones del socratismo*, s. 119–133 (zamýšľa sa nad sociálnym statusom niektorých sókratovcov vo vzťahu k sebautváraníu; chudoba nebola v prípade Aischina cestou k upevneniu charakteru, ako to bolo v prípade Antisthena); pozri aj N. Notomi, *Socrates versus Sophists: Plato's Invention?*, s. 71–88; D. L. Blank, *Socratics versus Sophists on Payment for Teaching*, s. 1–49.

³ Δαιμόνιον (= doslova „božská vec“, „božská sila“). Daimonion sa tradične interpretuje ako prohibítivny hlas „svedomia“, ktorý odrádza Sókrata od konania zlého (porov. Plat. *Apol.* 40a-c; 31c-d; *Phdr.* 242b; *Euthyd.* 272e; *Theaet.* 151a; *Theag.* 129c; *Alcib. I.* 106a; Xenoph. *Apol.* 4; *Apol.* 13). So Sókratovým daimoniom úzko súvisí obžaloba, že „kází mládež a neverí v bohov, v ktorých verí obec, ale v iné nové daimoniá“ (porov. Plat. *Apol.* 24b-c; Xenoph. *Mem.* II 1,1; Diog. Laert. II 40).

Poznamenajme, že v sókratovskej literatúre 4. stor. pred Kr. nenájdeme jednotné chápanie daimonia. Určité rozdiely môžeme vidieť napr. medzi Platónovým a Xenofónovým chápaním (porov. L.-A. Dorion, *Xenophon's Socrates*, s. 96): Xenofónov Sókratés sa riadi „božským znamením“ (δαιμόνιον σημεῖον), ktoré naznačuje jemu aj jeho priateľom, čo je dobré konať a čoho sa treba vyvarovať (porov. *Mem.* I 1,2-5; I 4,15; IV 3,12; IV 8,1; Xenoph. *Apol.* 12-13). Naproti tomu Platónov Sókratés nikdy nedostáva rady,

ktoré by sa týkali jeho druhov, a ani jemu nehovorí daimonion, čo má konať, ale skôr ho vystríha pred tým, čo sa ešte len chystá vykonať (porov. *Apol.* 31d; 40a; *Euthyd.* 272e; *Phdr.* 242b-c). Xenofónov Sókratés vidí v božskom hlase v súlade s názorom dobových Aténčanov znamenie osudu (porov. *Mem.* I 1,2-5; I 4,15; IV 3,12; IV 8,1; Xenoph. *Apol.* 12-13). Naproti tomu Platónov Sókratés dáva daimoniu špecifický negatívny význam (porov. *Apol.* 40a; *Phdr.* 242c), ktorý by mohol odkazovať na elenktické dokazovanie, ktoré nás zbavuje nesprávnych mienok.

V pasáži z Diog. Laert. II 65 hovorí Sókratés, že daimonion mu nedovolilo prijať peniaze od svojho nasledovníka, čo nás odkazuje k platónskemu chápaniu daimonia.

- ⁴ Dionýsios I., alebo Dionýsios Starší (Διονύσιος ὁ Πρεσβύτερος; okolo 432 – 367 pred Kr.) bol vládcom v Syrakúzach na Sicílii. Antickí autori ho uvádzali ako príklad krutého a pomstychtivého tyrana (porov. napr. v našej zbierke svedectvo SSR VI A 11 z Plútarcha). Počas svojej vlády vytlačil Kartágincov z gréckeho územia a Syrakúzy sa stali silným a bohatým mestom (Dionýsios vládol nad veľkým územím v Itálii spôsobom, akým bude neskôr panovať Alexander Veľký v celom Grécku).

Dionýsios sa podobne ako iní tyrani obklopoval vzdelanými ľuďmi – na jeho dvore pôsobili historici (Peisistratos), básnici (Filoxenos, Karkinos) aj filozofi (Platón, Aristippos, Aischinés). Zachovalo sa mnoho príbehov o tom, ako kruto sa správal k niektorým z nich.

- ⁵ O lexikóne *Suidas* pozri komentár k zl. SSR VI A 25.
⁶ O tzv. *Listoch sókratovcov* (*Socraticorum epistulae*) pozri bližšie komentár k zl. SSR VI A 101.
⁷ K podozreniam z plagiátorstva (Diog. Laert. II 62 [= SSR IV A 23]) porov. komentár k zlomku SSR VI A 22.
⁸ Zlomok SSR IV A 24 pochádza z Plútarchovho spisu *Ako ovládnut' hnev* (*Περὶ ἀοργησίας*, lat. *De cohibenda ira*). O Plútarchovi pozri komentár k zl. SSR VI A 11.
⁹ O Stobaiovi pozri komentár k zl. SSR VI A 77.

VI A 5

Plat. *apol.* 33e: πάντως δὲ πάρεισιν αὐτῶν πολλοὶ ἐνταυθοῖ οὓς ἐγὼ ὀρῶ, πρῶτον μὲν [.....] ἔπειτα Λυσανίας ὁ Σφήτιος, Αἰσχίνου τοῦδε πατήρ. Plat. *Phd.* 59b [= SSR I H 1].

Cf. Diog. Laert. III 37: ἑαυτοῦ [scil. Aeschinis] τε Πλάτων οὐδαμῶθι τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων μνήμην πεποιήται ὅτι μὴ ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀπολογία.

Plat. *apol.* 33e: Celkovo, ako môžem vidieť, sú prítomní mnohí z nich. Predovšetkým [...], potom Lysanias zo Sfétta, otec tohto tu Aischina. Plat. *Phd.* 59b [= SSR I H 1].

Diog. Laert. III 37: Platón sa nikde vo svojich spisoch nezmieňuje o Aischinovi. Výnimkou je spis *O duši* a *Obrana*.

Komentár: V Platónových dialógoch takmer vôbec nevystupujú autori „sókratovských rečí“ (λόγοι Σωκρατικοί; porov. Diog. Laert. III 37 [= SSR VI A 5]) – výnimku tvoria Faidón a Kritón, podľa ktorých sú pomenované rovnomenné dialógy, pričom Kritón vystupuje aj v iných Platónových dialógoch (*Euthydémos* a *Faidón*). Dôvodom absencie najbližších Sókratových nasledovníkov v Platónových dielach by mohla byť rivalita medzi Sókratovými žiakmi – Platón dáva prednosť nepriamym narážkam na Antisthena, Aischina, Aristippa a ďalších sókratovcov (porov. napr. možné narážky na Aischina v dialógoch *Symposion* alebo *Menexenos*).

Známe sú len dve miesta, v ktorých sa Platón priamo zmieňuje o Aischinovi, jedno sa nachádza v *Apológii* 33d-e, druhé vo *Faidónovi* 59b. Dramatickým námetom dialógu *Faidón* sú posledné hodiny Sókratovho života predtým, než vypil bolehlav, a Aischinés je uvedený ako jeden z najbližších druhov, ktorí sa prišli rozlúčiť so Sókratom (Platón paradoxne nie je prítomný kvôli akejsi chorobe).

Sókratés sa zmieňuje v Platónovej *Obrane* 33e o Aischinovi v súvislosti s obžalobou z kazenia mládeže – rukou pritom ukazuje na Aischinovho otca Lysania, ktorý by mal dosvedčiť, že nikdy neradil jeho synovi nič zlé. Na základe tejto pasáže môžeme usudzovať, že Aischinés patril k úzkemu kruhu Aténčanov, ktorých Sókratés vychovával, respektíve s nimi udržiaval blízke vzťahy (Platón menuje Aischina hneď za Kritónom a jeho synom Kritobúlom).

Platón nehovorí nič bližšie o povahe vzťahu medzi Sókratom a Aischinom – z jeho dialógov sa však málo dozvedáme aj o vzťahu Sókrata k Platónovi (porov. Plat. *Apol.* 34a, 38b; *Epist.* VII 324d-e).

VI A 6

Senec. *de benef.* I 8,1-2: Socrati cum multa pro suis quisque facultatibus offerrent, Aeschines, pauper auditor: „nihil“ inquit „dignum te, quod dare tibi possim, invenio et hoc uno modo pauperem esse me sentio. itaque dono tibi, quod unum habeo, me ipsum. hoc munus rogo, qualecumque est, boni consulas cogitesque alios, cum multum tibi darent, plus sibi reliquisset.“ (2) cui Socrates: „quidni tu“ inquit „magnum munus mihi dederis, nisi forte te parvo aestimas? habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam, quam accepi.“ vicit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum et omnem iuvenum opulentorum munificentiam. cf. Diog. Laert. II 34 [= SSR I D 1].

[11] *Schol. in Aristoph. av.* 821: Αἰσχίνου· καὶ οὗτος πένης, θρυπτόμενος καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλούτῳ, καὶ λέγων ἑαυτὸν πλούσιον.

Senec. *de benef.* I 8,1-2: Keď každý podľa svojich možností ponúkal Sokratovi mnoho darov, chudobný poslucháč Aischinés mu povedal: „Nenachádzam žiaden dar hoden teba, ktorý by som ti mohol podarovať. V tomto smere sa cítim úplne chudobný. Preto ti darujem to jediné, čo mám – seba samého. Úpenlivo ťa však prosím, aby si tento môj dar – nech je už akýkoľvek – chápal v dobrom. Prosím, zober na vedomie, že aj keď si dostal od iných veľké dary, stále bolo viac toho, čo im zostalo. (2) Sókratés mu odpovedal: „A prečo by si mi nemal dať veľký dar? Alebo si sám seba tak málo ceníš? Potom sa postarám o to, aby som Ťa vrátil lepšieho, ako som ťa bol prijal.“¹ Aischinés týmto darom prevýšil Alkibiadovho ducha zameraného na bohatstvo ako aj všetku štedrosť bohatých mladíkov. porov. Diog. Laert. II 34 [= SSR I D 1].

[11] *Schol. in Aristoph. av.* 821: O Aischinovi: aj tento bol chudobný a pre bohatstvo strácal zdravý rozum. Sám o sebe vyhlasoval, že je bohatý.

SSR I D 1 [= Diog. Laert. II 34] Αἰσχίνου δὲ εἰπόντος, “πένης εἰμι καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχω, δίδωμι δὲ σοὶ ἐμαυτόν,” “ἄρ’ οὖν,” εἶπεν, “οὐκ αἰσθάνη τὰ μέγιστα μοι διδούς;”

SSR I D 1 [= Diog. Laert. II 34] Keď mu [scil. Sókratovi] Aischinés povedal: „Som chudobný a nemám nič iné, dávam ti teda seba,“ odpovedal mu: „A nevidíš, že mi dávaš tú najväčšiu vec?“

Komentár: Všetky uvedené historky antických autorov (Seneka, Schólion k Aristofanovým *Vtákom*, Diogenés Laertský) sa zhodujú v tom, že Aischinés bol veľmi chudobný. Verzia vyrozprávaná Senekom má jemne erotické zafarbenie (Aischinés ponúka Sókratovi sám seba), ale v Sókratovej odpovedi nadobúda etický rozmer (Sókratés urobí všetko pre to, aby učinil z Aischina lepšieho človeka). Následne dáva Seneka do protikladu chudobného Aischina s bohatým Alkibiadom, aby ukázal, že aj nemajetný človek môže prevýšiť boháča, ak je duševne zdatný. Podobný protiklad používa Antisthenés [SSR V A 141], keď hovorí v spise *Kýros* o Alkibiadovi, že prekračuje normy a zákony vo všetkých oblastiach života: proti Alkibiadovým ἡδονή (pôžitkárstvo) a δουλεία (otroctvo spôsobené závislosťou na pôžitkoch) sú postavené vlastnosti dávneho perzského kráľa: πονεῖν (namáhavá činnosť), ἀπλότης (jednoduchosť, priamosť) a ἐλευθερία (sloboda; porov. Dio Chrysost. *Orat.* XV (65) 22).

¹ Porov. Sókratovu (mierne ironickú) repliku v Platónovom *Hippiovi Väčšom* 281b, kde hovorí slávnemu sofistovi Hippiovi („mužovi múdreho a dokonalému“), že je schopný brať od mladíkov veľké peniaze za svoje učenie, oni však získajú viac, než dostane Hippias od nich.

VI A 7

Diog. Laert. II 20 [= SSR I D 1].

SSR I D 1 [Diog. Laert. II 20]: (20) καὶ [27] Ἀριστοφάνης αὐτὸν κωμωδεῖ ὡς τὸν ἤττω λόγον κρείττω ποιοῦντα. καὶ γὰρ πρῶτος, ὡς φησι Φαβωρίνος ἐν Παντοδαπῇ ἱστορίᾳ [fr. 73 = fr. 37 *F.H.G.* III p. 583], μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν ἐδίδαξε· λέγει δὲ τοῦτο καὶ Ἰδομενεὺς ἐν τῷ Περὶ τῶν Σωκρατικῶν [fr. 1 *F.H.G.* II p. 490 = 338 F 16 *F. Gr. Hist.* III B p. 194]. καὶ πρῶτος περὶ βίου διελέχθη [32] καὶ πρῶτος φιλοσόφων καταδικασθεὶς ἐτελεύτα.

SSR I D 1 [Diog. Laert. II 20]: Zosmiešňuje ho [scil. Sókrata] aj Aristofanés v nejakej komédii ako toho, kto robí slabší argument silnejším.¹ Pretože ako prvý – hovorí o tom Favorinos v *Pestrej histórii* [fr. 73 = fr. 37 *F. H. G.* III p. 583] – učil rétoriku spolu so svojím žiakom Aischinom. Potvrďuje nám to aj Idome-neus v spise *O sókratovcoch* [fr. 1 *F.H.G.* II p. 490 = 338 F 16 *F. Gr. Hist.* III B p. 194]. Ako prvý viedol aj rozhovory o živote² a ako prvý spomedzi filozofov bol aj odsúdený a takto aj zomrel.³

Komentár: Ďalšia časť zlomku sa týka Sókrata – Aischinés sa spomína iba v súvislosti s vyučovaním rétoriky.

Poznamenajme, že Sókratés v Platónových dialógoch je ostrým kritikom sofistiky a rétoriky, proti ktorým stavia filozofický spôsob života. Protiklad medzi rétorikou/politikou a filozofiou/etikou je napr. centrálnou témou dialógu *Gorgias*.

V sókratovskej literatúre 4. stor. pred Kr. však nájdeme aj obrazy Sókrata, ktorý sa nevymedzuje tak ostro voči rétorike. Napr. v Xenofónových *Spomienkach na Sókrata* môžeme počuť Sókrata, ako hovorí, že tie najkrajšie životné zásady zodpovedajúce zákonom našej obce si osvojujeme pomocou reči, a práve takto – prostredníctvom reči (διὰ λόγου μαθηταί) – získavame každú krásnu znalosť (*Mem.* III 3,11-12): „Najlepší učitelia vyjadrujú svoje myšlienky najčastejšie rečou a najväčší myslitelia bývajú zároveň výbornými diskutérmi“. Múdry muž je v tomto zmysle dobrým učiteľom aj zdatným rečníkom. To však neznamená, že Xenofónov Sókratés chce vychovať zo svojich žiakov rečníkov v duchu sofistickej politickej výchovy. Xenofón hovorí na obranu Sókrata, ktorý čelí obvineniam zo zlého vplyvu na mladých ľudí (*Mem.* IV 3,1), že „sa nesnažil vypestovať čo najskôr u svojich druhov schopnosť rozprávať, konať a vyrovnávať sa s každou situáciou. Myslel si, že tí, ktorí nadobudli tieto schopnosti, a neopierali sa o rozumnosť (σωφρονεῖν), sú nespravodlivejší a náchylnejší k chybnému konaniu“. Rečnickej schopnosti teda musí predchádzať σωφρονεῖν. Zároveň však vidíme, že Xenofón nepoužíva ako antonymá výrazy pre človeka schopného dialektickej rozpravy (διαλέγονται; porov. *Mem.* III 3,12) a rečníka (ῥήτορ; porov. *Mem.* IV

6,15). V IV. knihe *Spomienok* označuje Sókrata za najpresvedčivejšieho rečníka (*Mem.* IV 6,15): „Kedykoľvek on sám dokazoval v reči nejakú otázku, vychádzal zo všeobecne uznávaných tvrdení, lebo veril, že to je jediný bezpečný spôsob. Zo všetkých ľudí, ktorých poznám, si vedel získať najväčší súhlas u svojich poslucháčov. Hovorieval, že aj Homér vyhlásil Odyssea za presvedčivého rečníka (τὸ ἀσφαλῆ ρήτορα εἶναι), pretože vedel podporiť svoje reči o všeobecne uznávané pravdy.“ V tejto pasáži sa Xenofón vyjadruje rovnakým slovníkom ako Antisthenés v zlomku *SSR V A 187*, ktorý je výkladom Odysseovho prívlastku πολύτροπος („obratný v mnohých oblastiach“) – Odysseus je pre Antisthena σοφός (múdry) v rečníckom aj etickom zmysle; porov. G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 345–346), ktorý dáva Antisthenov výklad Odysseovej *polytropie* do súvislosti so sókratovským „skúmaním mien“ (ἐπίσκεψις τῶν ὀνομάτων; *SSR V A 160*).

Ak teda Favorinos u Diogena Laertského hovorí, že Sókratés a Aischinés učili svojich žiakov rétoriku, mohol mať na mysli rétoriku v sókratovskom zmysle. Sókratovská etika problematizuje v reči to, čo sa všeobecne považuje za pravdivé – sókratovský rečník sa pritom opiera o rozumnosť, aby mohol zvážiť každú situáciu, v ktorej sa rozhoduje. Medzi rozprávaním a konaním musí panovať súlad.

Porov. taktiež citát z Timóna uvedený v *SSR VI A 13* (*ap.* Diog. Laert. II 61–63), v ktorom o Aischinovi hovorí, že bol silný rečník schopný dokonale presvedčať pri žalobách na súdoch. Timónovo označenie by dávalo Aischina do súvislosti so súdnymi rečami, o ktorých sa zmieňuje takisto Aischinov súčasník Lysias v správe z Athénaia XIII 611 D - 612 F [= *SSR VI A 16*].

¹ Sókratés bol známou postavou aténskeho života 2. polovice 5. stor. pred Kr. – dosvedčujú to viacerí autori starej komédie: Kallias, Ameipsias, Eupolis a Telekleidés. Sókratés stvárnený v ich komédiách je karikatúrou bláznivého, špinavého a večne hladného filozofa, ktorý sa na prvý pohľad líši od ostatných Aténčanov: oblieka si roztrhaný plášť a chodí bosý; porov. Giannantoniho zbierku zlomkov *Socratis et Socraticorum reliquiae* v časti *SSR I A (Comicorum Poetarum)*; k obrazu Sókrata v starej komédii pozri bližšie A. Patzer, Sokrates in den Fragmenten der Attischen Komödie, s. 50–81; P. Brown, The comic Socrates, s. 1–17.

Aristofanés zobrazuje Sókrata v komédii *Oblaky* ako vodcu školy nazvanej Mysliareň (τὸ φροντιστήριον; Aristoph. *Nub.* 94, 128, 142, 181, 1144, 1487). Aristofanov Sókratés sa zaoberá na jednej strane povahou *kosmu* a nebeskými javmi, t. j. skúmaniami charakteristickými pre predsókratovských mysliteľov (φυσιολόγοι), a na druhej strane argumentáciou na obe strany, rétorikou (τέχνη ρητορική), príznačnou pre sofistov. *Oblaky* spájajú Sókrata s „umením dvoch dôkazov“ (*Nub.* 112 nn.), pričom dôkaz silnejší, čiže lepší (ὁ κρείττων λόγος) je výklad spravodlivý; dôkaz slabší, horší (ὁ ἥσσω λόγος) je výklad nespravodlivý (*Nub.* 112 nn., 882, 893, 990, 1038, 1338, 1444, 1451). Rečníci

v Mysliarni sa učia, ako ľstivo presadiť slabší („s sofistický“) dôkaz proti silnejšiemu, spravodlivému, ktorý reprezentuje podľa Aristofana tradičnú morálku a výchovu. K Sókratovmu obrazu u Aristofana bližšie pozri P. A. Vander Waerd, *Socrates in the Clouds*, s. 48–86; D. Konstan, *Socrates in Aristophanes' Clouds*, s. 75–90.

² Sókratés zobrazený v helenistických doxografiách je filozof, ktorý sa odmieta zaoberať nezjavnými vecami, lebo o nich nemôže získať pevné poznanie (porov. Ps.-Galen. *Hist. phil.* ap. Diels, *Dox. Graec.* 597, 1-6 [= *SSR I C 472*]) – svoje skúmania sústreďuje na zjavné veci, ktoré môže skúmať, t. j. na život, pre ktorý sa rozhoduje (porov. Cicer. *Tusc. disp.* V 10,12-14). S menom Sókrata spájajú helenistickí autori obrat od skúmania prirodzenej povahy vecí (φυσιολογία) k otázke, ako máme viesť svoj život (βίος).

³ Zameranie Sókratovej Mysliarne v Aristofanových *Oblakoch* predznačuje svojím spôsobom obidva body neskoršej obžaloby Sókrata (399 pred Kr.), ktorá sa týkala zavádzania nových božstiev (prírodné skúmania) a zlého vplyvu na mládež (vyučovanie presvedčivej reči). Sókratés bol uznaný vinným v obidvoch bodoch obžaloby a odsúdený na smrť vypitím boľhlavu (porov. Diog. Laert. II 38-42).

Podobné procesy sa mali odohrať aj s inými „bezbožníkmi“ (ἄθεοι) – Anaxagorom, Prótagorom, Prodikom, či Diagorom. Anaxagoras musel údajne utiecť z Atén kvôli obviňovaniu z bezbožnosti, ktoré voči nemu vzniesol snem na základe Diopeithovho návrhu (asi 433 pred Kr.), aby boli obžalovaní „tí, ktorí neveria v božské veci, alebo tí, ktorí učia o nebeských javoch“ (Plutarch. *Vit. Pericl.* 32). Podobný osud mal postihnúť Diogena z Apollónie (Diog. Laert. IX 57). Dithyrambický básnik Diagoras z Mélu údajne vyzradil eleusinské mystériá, znevažoval ich a odrádzal od úmyslu tých, ktorí sa chceli nechať zasvätiť; porov. Ps.-Lysis, *In Andocidem* 17; *Schol. in Aristoph. Av.* 1073; *Suid.* s. v. Ἀποπυργίζω, s. v. Διαγόρας a s. v. Διαγόρας ὁ Μήλιος; Tatian. *Adv. Graec.* 27. Priromeňme v tejto súvislosti Aristofanov prívlastok pre Sókrata, Σωκράτης ὁ Μήλιος (*Nub.* 830), ktorý je zrejmu narážkou na „bezbožného“ Diagora a mohol by znamenať „bezbožný Sókratés“; porov. W. K. C. Guthrie, *The Sophists*, s. 237.

Aj keby sa všetky správy o procesoch s voľnomyšlienkarimi zakladali na pravde (porov. napr. nasledujúcu správu z Diog. Laert. II 35 [= *SSR I D 1*]), Sókratés bol nesporne prvý, kto bol za svoje názory odsúdený na smrť a popravený.

VIA 8

Diog. Laert. II 35 [= *SSR I D 1*].

SSR I D 1 [Diog. Laert. II 35]: (35) πρὸς [172] τὸν εἰπόντα, „θάνατόν σου κατέγνωσαν Ἀθηναῖοι“, „κάκείνων“, εἶπεν, „ἢ [173] φύσις.“ οἱ δὲ τοῦτ' Ἀναξαγόραν φασίν. τῆς γυναικὸς εἰπούσης, „ἀδίκως ἀποθνήσκεις“, „σὺ δέ,“ ἔφη, „δικαίως ἐβούλου;“ ὄναρ δόξας τινὰ αὐτῷ [175] λέγειν [176] ἤματι κεν τριτάτῳ

Φθίην ἐρίβωλον ἴκοιο, [177] πρὸς Αἰσχίνην ἔφη, „εἰς τρίτην ἀποθανοῦμαι.“ [174-7 = Arsen. p. 437, 7-9]...

SSR I D 1 [Diog. Laert. II 35]: Keď mu [scil. Sókratovi] niekto pripomenul, že Aténčania ho odsúdili na smrť, odpovedal mu: „Ich zasa odsúdila príroda.“ Niektorí tento výrok pripisujú Anaxogorovi. Keď mu jeho žena povedala, že ho nespravodlivo posielajú na smrť, odpovedal jej: „A ty by si chcela, aby to urobili spravodlivo?“ Keď sa mu raz snívalo, že mu niekto hovorí: „Na tretí deň by si prišiel do Fthie s veľmi úrodnou zemou“,¹ povedal Aischinovi: „Na tretí deň zomriem.“ [174-7 = Arsen p. 437, 7-9]...

Komentár: Ďalšia časť zlomku SSR I D 1 hovorí výlučne o Sókratovi, preto nie je preložená celá.

¹ Fthia (Φθία, Φθίη) je mesto v Thessálii, ktoré založil Achilleov starý otec Aiakos a vládol v ňom Achilleov otec Péleus. Verš pochádza z Homérovej *Iliady* IX 363 (kontext: Achilleus je rozrušený Agamemnónovým rozhodnutím vziať si jeho vojnovú korisť, krásnu otrokyňu Briseis, a vyhráza sa, že sa vráti domov, kam pri dobrom vetre dopláva za tri dni).

Narážkou na rovnaký verš je pasáž v Platónovom *Kritónovi* 44a: Sókratés hovorí o dni svojej popravy – pripomína sen, v ktorom k nemu pristúpila krásna žena v bielom rúchu a povedala: „Sokrates, v tretí deň budeš môcť doraziť do rodnej hrudnatej Fthie!“ V Platónovej verzii sa Sókratés rozpráva s Kritónom. V Diogenovej verzii sa Sókratés rozpráva s Aischinom; porov. Diog. Laert. II 60 [= SSR VI A 3].

VIA 9

Cod. Vat. Gr. 96 fol. 62^v: τοῦτον [scil. Aeschinem] φασὶν (sic) εἰπεῖν Σωκράτει, ἐπεὶ ἐπιέζετο ὑπὸ πενίας, ὡς παρ' ἑαυτοῦ δανείζομαι τὰ σιτία ὑφαιρῶν.

Cod. Vat. Gr. 96 fol. 62^v: Hovorí, že keď Aischina trápila chudoba, povedal Sókratovi, že si požičiava sám od seba, a to tak, že menej utráca na jedlo.

Komentár: *Vatikánsky kódex* (*Codex Vaticanus graecus*) obsahuje grécke gnómy a apofthegmy etického charakteru. Náš výrok pripomína kynické apofthegmy, ktoré majú často posmešný charakter, ale nechýba im ani sebairónia. Porov. tiež komentár k zl. SSR VI A 6.

Vo verzii z Diog. Laert. II 62 [= SSR VI A 13] radí Sókratés Aischinovi, aby si od seba samého požičiaval peniaze tým, že bude menej utrácať na jedlo.

VI A 10

Ael. Aristid. *de rhet.* I 63 [= *orat.* XLV, II p. 20 D.]: Αἰσχίνης ὁ τοῦ Πλάτωνος συμφοιτητῆς. [cf. *infra SSR VI A 53*]. *ibid.* I 66 [= *orat.* XLV, II p. 21 D]: περί γε μὴν τούτου τοῦ μέρους οὐκέτ' ἐκ λόγου πρὸς Πλάτωνα ἀγωνιοῦμαι, ὡς ἄρα πολλοὶ διὰ θείας μοίρας ἐσώθησαν, οὐδέ μοι [scil. Aristidi ipsi] νεμεσήσει δήπουθεν οὐτ' Αἰσχίνης ὁ Λυσανίου οὔτε ἄλλος οὐδεὶς, εἰ φαίην αὐτὸς ἔχειν μαρτυρῆσαι μᾶλλον τοῖς ῥήμασιν ἢ τῆς παρ' ἐκείνου πρὸς δὴ ταῦτα προσδεῖσθαι μαρτυρίας.

Ael. Aristid. *de quatt.* 348 [= *orat.* XLVI, II p. 292 D.]: Αἰσχίνης ὁ Σωκράτους μὲν ἐταῖρος, Πλάτωνος δὲ συμφοιτητῆς.

Ael. Aristid. *de rhet.* I 63 [= *orat.* XLV, II p. 20 D.]: Aischinés, spolužiak Platóna [cf. *infra SSR VI A 53*]. *ibid.* I 66 [= *orat.* XLV, II p. 21 D.]: Čo sa týka tejto témy, už nebudem zámerne na Platóna útočiť, pretože sa naozaj mnohí zachránili aj božím riadením. Okrem toho na mňa [scil. Aristeida] určite nebude nevraživo hľadiť ani Lysanion syn Aischinés,¹ ani nik iný – totiž, ak by som povedal, že väčšmi potrebujem sám dosvedčiť tieto slová, ako žiadať pre ne ďalšie svedectvo od onoho človeka.

Ael. Aristid. *de quatt.* 348 [= *orat.* XLVI, II p. 292 D.]: Aischinés, Sókratov priateľ² a Platónov spolužiak.

Komentár: Publius Aelius Aristides Theodorus (gr. Αἴλιος Ἀριστείδης, Ailius Aristeidés; 117 – 181 po Kr.) bol grécky rečník a spisovateľ s vynikajúcim vzdelaním, ktorý patril do hnutia tzv. druhej sofistiky. Zachovalo sa nám 55 jeho rečí a ďalších prác. Medzi najdôležitejšie spisy patrí šesť kníh *Posvätných rečí* (Ἱεροὶ λόγοι) – ide o autobiografické rozprávanie o Aeliovej religióznej skúsenosti. Aelius Aristides napísal reč proti Platónovej kritike rétoriky (*Orat.* II) – rétoriku obraňoval podľa vzoru Isokrata ako základné umenie reči (λόγων τέχνη). Platónovi je venovaná aj reč *O štýroch* (*Orat.* III), v ktorej bráni Themistokla, Perikla, Miltiada a Kimóna proti Platónovým útokom.

¹ Občianske meno Aischina znelo: Aischinés Sféttsky, syn Lysania (Αἰσχίνης Λυσανίου Σφήτιος); porov. Plat. *Apol.* 33e.

VI A 11

Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 26 p. 67 D-E: ὡς Πλάτων ἐν ταῖς πρὸς Διονύσιον ὑποψίαις καὶ διαφοραῖς ἠτήσατο καιρὸν ἐντυχίας· εἶθ' ὁ μὲν ἔδωκεν, οἴομενος ὑπὲρ αὐτοῦ τι ἔχειν μέμψασθαι τὸν Πλάτωνα καὶ διελθεῖν, ὁ δὲ Πλάτων

οὕτω πως διελέχθη πρὸς αὐτόν. „εἴ τινα αἰσθοιο, Διονύσιε, δυσμενῆ πεπλευκότα εἰς Σικελίαν, κακόν τί σε ποιῆσαι βουλόμενον οὐκ ἔχοντα δὲ καιρόν, ἄρ' ἂν ἐάσειας αὐτὸν ἐκπλεῦσαι καὶ περιήδοις ἀθῶον ἀπαλλαγέντα;“ „πολλοῦ δέω“ εἶπεν ὁ Διονύσιος „ὦ Πλάτων' δεῖ γὰρ οὐ τὰ ἔργα τῶν ἐχθρῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τὴν προαίρεσιν μισεῖν καὶ κολάζειν.“ „εἰ τοίνυν“ εἶπεν ὁ Πλάτων „ἐπ' εὐνοίᾳ τις ἀφιγμένος τῆ σῆ δεῦρο βούλεται μὲν ἀγαθοῦ τινος αἰτιός σοι γενέσθαι, σὺ δὲ καιρὸν οὐ παρέχεις, ἄξιόν ἐστι τοῦτον ἀχαρίστως προέσθαι καὶ ὀλιγώρως;“ ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Διονυσίου τίς οὗτός ἐστιν, „Αἰσχίνης“ εἶπεν „ἀνὴρ τῷ τε ἦθει παρ' ὄντινοῦν τῶν Σωκράτους ἐταίρων ἐπεικῆς καὶ τῷ λόγῳ δυνατὸς ἐπανορθοῦν οἷς συνείη' πλεύσας δὲ δεῦρο πολλὴν θάλατταν, ὡς συγγένοιτό σοι διὰ φιλοσοφίας, ἡμέλῃται.“ ταῦθ' οὕτως ἐκίνησε τὸν Διονύσιον, ὥστε τῷ μὲν Πλάτωνι τὰς χεῖρας εὐθὺς περιβαλεῖν καὶ κατασπάξεσθαι, τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην ἀγάμενον, τοῦ δ' Αἰσχίνου καλῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐπιμεληθῆναι.

Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 26 p. 67 D-E: Keď sa tyran Dionýsios s každým sváril a každého podozrieval, Platón ho požiadal o prijatie. Dionýsios mu vyhovel, lebo si myslel, že mu chce filozof niečo vytknúť a dôkladne sa o tom porozprávať. Platón sa s ním zhováral asi takto: „Dionýsios, keby si tušil, že nejaký zlomyseľník priplával na Sicíliu a že ti chce nejakou uškodiť, ale nemal by na to ešte príležitosť, vari by si ho nechal len tak odplávať a strpel by si, že unikal bez tres-tu?“ „Niečo také by som nikdy neurobil!“ zvolal Dionýsios a dodal: „Nevieš, milý Platón, že nenávidieť a trestať treba nielen činy nepriateľov, ale aj ich zlé úmysly?“ Veľký filozof potom pokračoval: „Ak teda niekto prichádza na tento ostrov s dobrými úmyslami voči tebe a ak je jeho cieľom tvoje najväčšie dobro, ale ty preňho nemáš čas, vari sa patrí jeho snahu úplne ignorovať a poslať ho nevďačne preč?“ Keď sa ho Dionýsios spýtal, o kom to hovorí, Platón odpovedal, že na Sicíliu priplával Aischinés – muž, ktorý svojím ušľachtilým charakterom vyniká medzi Sókratovými druhmi a ktorý je schopný privádzať na správnu cestu života všetkých, s ktorými sa stretne. Na Sicíliu vraj meral dlhú cestu po mori len preto, aby viedol s Dionýsiom filozofický rozhovor. Teraz si ho však nikto nevšima. Platónove slová Dionýsia tak dojali, že ho zaraz celého vyobjímal a vystískal. Prekvapila ho najmä Aischinova láskavosť a vznešená povaha. O filozofa sa preto dobre a štedro postaral.

Komentár: Πλούταρχος (Πλοῦταρχος, lat. Lucius Mestrius Plutarchus; okolo 46 – 120 po Kr.) bol grécky píšuci spisovateľ, historik a filozof spriaznený s hnutím Stredného platonizmu, autor viacerých životopisov slávnych osobností a etických traktátov (lat. *Moralia*), ktoré adresoval gréckemu aj rímskemu auditóriu. Plútarchos získal vynikajúce vzdelanie (študoval v Aténach, Korinte, Alexandrii), pôsobil v rodnej Chaironeii v strednom Grécku, kde zastával funkciu archonta, a udržiaval blízke vzťahy s delfskou veštiaňou (možno ako jej kňaz).

Náš zlomok pochádza zo spisu *Ako odlišiť pochlebovača od priateľa* (Πῶς ἄν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου, lat. *Quomodo adulator ab amico internoscatur*). Na základe zachovaných verzii príbehu o Platónovom vzťahu k Aischinovi na dvore syrakúzskeho vládcu môžeme predpokladať, že Plútarchos sa snaží zmierniť doxografickú tradíciu, ktorá dávala do popredia Platónovu žiarlivosť na Aischina za to, že Dionýsios prejavoval náklonnosť aj jemu (Diog. Laert. II 61 [= SSR IV A 22]).

VIA 12

Anton. I, XLII 13: τὸ πέραν καθεύδειν τοῦ πρέποντος τοῖς τεθνηκόσι μᾶλλον ἢπερ τοῖς ζῶσιν ἀρμόδιον.

Anton. I, XLII 13: Spať viac, ako je potrebné, sluší skôr mŕtvym ako živým.

Komentár: Ide o gnómu etického charakteru, ktorá sa vzťahuje k dobrému spôsobu života. Starovekí doxografi a gramatici pripisovali viaceré gnómy rovnakého znenia rôznym autorom, preto nedokážeme posúdiť, či ju vyslovil Aischinés alebo niektorý iný filozof, respektíve aký význam jej pripisoval. Ide teda o jeden zo zlomkov neistého pôvodu (*Incertae sedis fragmenta*).

V archaickej filozofickej tradícii sa spánok prirovnával k nerozumnosti, zatiaľ čo bdenie k stavu, v ktorom si človek uvedomuje svoj vzťah k sebe samému aj k celkovému usporiadaniu vecí; porov. Hérakleitos, zl. DK 22 B 1, DK 22 B 21, DK 22 B 26, DK 22 B 88. Porov. taktiež správu z Maxim. LXV 15 [= SSR VI A 94] a komentár.

Pokiaľ ide o sókratovskú literatúru, spojenie spánku a smrti sa objavuje aj u Eukleida (Stob. III 6,63 [= SSR II A 11]). Sókratov žiak prezentoval spánok a smrť ako dvoch *daimónov*, ktorí sú pridelení každému človeku. Obširnejší komentár k tejto metafore: porov. A. Brancacci, *The Double Daimon in Euclides the Socratic*, s. 143–154 a komentár k zl. SSR VI A 95, kde je uvedený aj Eukleidov zlomok SSR II A 11.

VIA 13

Diog. Laert. II 61-63: φασὶ δ' αὐτὸν δι' ἀπορίαν ἐλθεῖν εἰς Σικελίαν πρὸς Διονύσιον, καὶ ὑπὸ μὲν Πλάτωνος παροφθῆναι, ὑπὸ δ' Ἀριστίππου [= SSR IV A 22] συσταθῆναι. δόντα δέ τινας τῶν διαλόγων δῶρα λαβεῖν [= [Hesych. Miles.] *de. vir. illustr.* 3]. (62) ἔπειτ' ἀφικόμενον Ἀθήναζε μὴ τολμᾶν σοφιστεῦεν, εὐδοκιοῦντων τότε τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ [6] Ἀριστίππου. ἐμμίσθους

δ' ἀκροάσεις ποιεῖσθαι εἶτα συγγράφειν λόγους δικανικοὺς τοῖς ἀδικουμένοις· διὸ καὶ τὸν Τίμωνα εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ·

ἢ τ' Αἰσχίνου οὐκ ἀπιθῆς <ῖς>
γράψαι.

φασὶ δ' αὐτῶ λέγειν Σωκράτην, ἐπειδήπερ ἐπιέζετο ὑπὸ πενίας, παρ' ἑαυτοῦ δανείζεσθαι τῶν σιτίων ὑφαιροῦντα. [. . .] (63) φησὶ δὲ Πολύκριτος ὁ Μενδαῖος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Περὶ Διονύσιον [= 559 F 1 F. Gr. Hist. III B pp. 568-9] ἄχρι τῆς ἐκπτώσεως συμβιῶναι αὐτὸν τῷ τυράνῳ καὶ ἕως τῆς Δίωνος εἰς Συρακούσας καθόδου, λέγων εἶναι σὺν αὐτῶ καὶ Καρκίνον τὸν τραγωδιοποιόν. φέρεται δὲ καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Διονύσιον Αἰσχίνου. ἦν δὲ καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ἰκανῶς γεγυμνασμένος· ὡς δῆλον ἔκ τε τῆς ἀπολογίας [17] τοῦ πατρὸς Φαίακος τοῦ στρατηγοῦ καὶ Δίωνος. μάλιστα δὲ μιμεῖται Γοργίαν τὸν Λεοντῖνον. καὶ Λυσίας δὲ κατ' αὐτοῦ συνέγραψε λόγον, περὶ συκοφαντίας ἐπιγράψας· ἐξ ὧν δῆλον ὅτι καὶ ῥητορικός τις ἦν. γνώριμος δ' αὐτοῦ φέρεται εἶς, Ἀριστοτέλης ὁ Μῦθος ἐπικληθείς. cf.

Diog. Laert. II 55: Τίμων δ' ἐπισκώπτει αὐτὸν [scil. Xenophontem] ἐν τούτοις· ἀσθενικὴ τε λόγων δυνὰς ἢ τριάς ἢ ἔτι πρόσσω,

οἷος Ξεινοφῶν ἢ τ' Αἰσχίνου οὐκ ἀπιθῆς <ῖς>
γράψαι.

Diog. Laert. II 61-63: Hovorí sa, že k Dionýsiovi na Sicíliu ho priviedla chudoba. Platón ho vraj ignoroval, pričom vládcovi ho predstavil Aristippos [= SSR IV A 22]. Keď mu predložil nejaké dialógy, tyran ho vraj štedro obdaroval. [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3]. (62) Potom vraj prišiel do Atén, ale neodvážil sa tam prednášať svoju múdrosť, lebo v tom čase tu boli na vrchole slávy Platónovi a Aristippovi žiaci. Vraj tam robil za peniaze nejaké prednášky a neskôr písal súdne reči pre tých, ktorým sa stala nejaká krivda. Preto na jeho adresu povedal Timón:¹

... aj Aischinova sila schopná dokonale presviedčať
pri žalobách na súdoch.

Hovorí sa, že keď naňho najviac doliehala chudoba, Sókratés mu poradil, aby si od seba samého požičiaval peniaze tým, že bude menej utrácať na jedlo.² (63) Polykritos z Mendy³ v prvej knihe svojho spisu *O Dionýsiovi* [= 559 F 1 F. Gr. Hist. III B pp. 568 - 9] uvádza, že na dvore tohto tyrana žil až do jeho zvrhnutia z trónu a návratu Dióna do Syrakúz. Spomína tiež to, že tam spolu s ním žil aj dramatik Karkinos. Zachovali sa správy aj o nejakom liste, ktorý mal napísať Aischinés Dionýsiovi. Veľmi dobre bol vycvičený v rétorike. Svedectvom o tom je aj obhajoba otca stratéga Fajaka⁴ a Dióna.⁵ V rečníctve asi najviac napodoboval štýl Gorgia z Leontín.⁶ Lysias proti nemu napísal reč s názvom *O udavačstve*.⁷ Aj

toto potvrdzuje skutočnosť, že bol vynikajúcim rečníkom. Hovorí sa, že jeho jediným blízkym priateľom a žiakom bol Aristotelés prezývaný „Mythos“, čo znamená „Príbeh“.⁸

Diog. Laert. II 55: Timón sa mu (t. j. Xenofóntovi) vysmieva vo veršoch:

Neduzivé sú tieto dva, tri alebo dokonca viac spisov.

Také niečo tvoril Xenofón a Aischinova sila schopná dokonale presviedčať pri žalobách na súdoch.

Komentár: Diogenés Laertský sa v tejto pasáži zmieňuje o Aischinovej profesionálnej kariére sofistu (prednášal za peniaze) a rečníka gorgiovského typu (písal súdne reči na objednávku). Diogenés dodáva, pričom sa odvoláva na Timóna, že Aischinés písal reči pre tých, ktorým sa stala krivda, t. j. nie pre kohokoľvek, ako to bolo zvykom u logografov. Timón pritom zdôrazňuje, že Aischinés mal schopnosť dokonale presviedčať pri žalobách na súdoch.

Rôzne doxografické správy často hovoria o Aischinovej chudobe, ktorá mala byť príčinou jeho nesprávnych rozhodnutí. Claudia Mársico (Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy, s. 216) formuluje v tejto súvislosti predpoklad, že Aischinovu chudobu spôsobil jeho zlozvyk požičiavať si peniaze od rôznych ľudí, ktoré potom nepovažoval za potrebné vrátiť. Podobne sa správal zrejme aj k svojim priateľom, ktorých sklamal, takže mu už nechceli znovu požičiavať (Aristippos). Takisto Diogenova správa o Aischinovom jedinom priateľovi Aristotelovi zvanom „Mythos“ by mohla súvisieť s Aischinovými večnými dlhmi. Porov. taktiež Lysiovu správu uvedenú v SSR VI A 16, že pred Aischinovým domom sa schádzalo množstvo veriteľov, že susedia sa od neho odvracali a jeho podvody zachádzali až tak ďaleko, že vyberal peniaze na dobročinné účely, ktoré potom prepíjal.

¹ Timón z Fliúntu (Τίμων ὁ Φλιάσιος; okolo 320 – 235 pred Kr.), Pyrrhónov obdivovateľ a nasledovník, bol známy tým, že sa vyjadroval o Pyrrhónových „dogmatických“ predchodcoch ako aj o svojich súčasníkoch ostrým sarkastickým jazykom, čo vyjadroval aj titul jeho spisu *Σίλλοι* (*Posmešky*). Poznamenajme, že Timónove posmešné prívlastky pre známe osobnosti sprevádzala pomerne dobrá znalosť ich diela (porov. Clayman, *Philosophers and Philosophy in Greek Epigram*, s. 502–503.): Menedémos „buráca hlúposťami“ (porov. SH 803 = 29 Diels), Antisthenés je „tlčhuba“ (porov. SH 811 = 37 Diels), Hérakleitos „kikiríka ako kohút“ (porov. SH 817 = 43 Diels), Empedoklés je „vyvolávač na trhu“ (porov. SH 816 = 42 Diels) atď. Bližšie k Timónovi pozri A. A. Long, *Timon of Phlius: Pyrrhonist and Satirist*, s. 68–91. O hodnote Timónových správ o Pyrrhónovej filozofii pozri A. Kalaš, *Raný pyrrhónizmus alebo blažený život bez hodnôt?*, s. 28–29. Časť Timónových zlomkov preložených do slovenčiny nájde čitateľ v online podobe: Kalaš, A.: *Texty k ranému pyrrhónizmu*.

- ² Sókratova rada, aby si Aischinés požičiaval sám od seba by mohla byť okrem iného narážkou na Aischinovu obéznu postavu; porov. C. Mársico, *Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy*, s. 216.
Vo verzii *Cod. Vat. Gr.* 96 fol. 62^v [= *SSR VI A 9*] hovorí Aischinés Sókratovi, že si požičiava sám od seba, aby menej utrácal na jedlo.
- ³ Polykritos z Mendy (Πολύκριτος; 4. stor. pred Kr.) bol grécky historik, ktorý pôsobil na Sicílii. Napísal *Históriu Dionýsia Mladšieho a Históriu Sicílie*.
- ⁴ Fajax (Φαίαξ; 2. pol. 5. stor. pred Kr.) bol aténsky politik a rečník, syn Erasistrata, súčasník Nikia a Alkibiada. Plútarchos (*Vit. Alcib.* 13) hovorí o ňom a Nikiovi, že boli jedinými politikmi, ktorých sa Alkibiadés obával, keď vstúpil do aténskej politiky. Vieme, že r. 422 pred Kr. bol vyslancom na Sicílii. Podľa antických správ bol Fajax štyri razy súdený a zakaždým bol oslobodený. O jeho otcovi nevieme nič bližšie – nevieme ani to, akého obvinenia sa mohla týkať Aischinova obhajoba.
- ⁵ Dión zo Syrakúz (Δίων ὁ Συρακόσιος; 408 – 354 pred Kr.), švager Dionýsia I., Platónov žiak, vládca v Syrakúzach. Najskôr sa stal radcom Dionýsia I., neskôr bol vyhnaný kvôli podozreniam, že napomáha Karthagincom, a usadil sa v Aténach. Keď Dionýsius II. vyvlastnil jeho majetok na Sicílii, rozhodol sa obsadiť Syrakúzy (357 pred Kr.), ale vládol krátko kvôli roztržkám so svojimi spojencami.
- ⁶ Gorgias z Leontín (Γοργίας ὁ Λεοντῖνος; okolo 485 – 380 pred Kr.) bol slávny učiteľ rečníctva, ktorý pochádzal zo Sicílie. Historici ho radia spoločne s Prótagorom do prvej generácie sofistov. Na základe antických správ môžeme usudzovať, že Gorgias prišiel do Atén z rodných Leontín r. 427 (mal už vyše 55 rokov) na čele vyslancov, ktorí žiadali Atény o ochranu pred Syrakúzami. Jeho prejav pred Zhromaždením vyvolal veľký rozruch medzi mladšími Aténčanmi a naštartoval jeho kariéru dobre plateného učiteľa rečníctva (por. Diog. Laert. VIII 58).
Doxografi zaraďujú medzi Gorgiových žiakov Aristippa, Menóna, Thúkydida, Filostrata, Kritia, Alkibiada, Póla, Alkidama, Isokrata, Antisthena a Lykimmia. Len ťažko si však môžeme predstaviť, že Gorgias mal takúto veľkú skupinu žiakov, respektíve že ich všetkých vyučoval počas svojho aténskeho pobytu, preto sa niektorí komentátori domnievajú, že vyučovať začal už v Thesálii (por. F. Blass, *Die attische Beredsamkeit*, zv. I., s. 50–51). Podľa správ Diodora (DK 82 A 4) a Isokrata (DK 82 A 18) požadoval Gorgias pomerne vysoké platby za svoje prednášky, aké by Aischinés ako chudobný syn remeselníka pravdepodobne nebol schopný zaplatiť.
- ⁷ Porov. komentár k zl. *SSR VI A 16* z Athénaia XIII 611 D - 612 F, ktorý parafrázuje, resp. cituje Lysiovu reč.
- ⁸ Aristotelova prezývka Ἀριστοτέλης ὁ Μῦθος by mohla znamenať v súvislosti s umením reči „Príbeh“ (v klasickom význame tohto slova), alebo „Výmysel“ (v helenistickom význame). Otázka, či Aischinés mohol byť Aristotelovým učiteľom rečníctva je diskutabilná; porov. P. Natorp (s. v. *Aischines* (n. 14) in *RE I 1*, 1894, s. 1048). Žiadne ďalšie správy sa o tom nezmiňujú, preto by mohlo ísť o doxografickú historku, ktorá mala

zdôrazniť vzťahy medzi filozofmi vytvárajúcimi nástupníctva, v tomto prípade by mohli ísť o líniu spájajúcu Aristotela s niektorými sókratovcami.

W. M. Calder (*Was Aristotle a myth?*, s. 225) navrhuje korektúru v slove Μῦθος na Νυθός, čo by znamenalo „Temný“ – podobne ako v prípade Hérakleita, ktorý má prívlastok ὁ Σκοτεινός. Podrobnejšie k všetkým okolnostiam súvisiacim s Aristotelovým pomenovaním „Mythos“ pozri štúdiu W. J. Schneidera, *Aristoteles, Genannt „Mythos“*. Ein Name und das Phänomen der Verflechtung von Realität und Kunstwelt, s. 677–715.

VIA 14

Philostrat. *vit. Apoll.* I 35, 1 [= *SSR IV A 25*].

SSR IV A 25 [Philostrat. *vit. Apoll.* I 35, 1]: ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ὡσπερ ξυλλαμβάνων αὐτῷ τοῦ λόγου „παραδειγμάτων δὲ, εἶπεν, ὧ Δάμι, ἀμελήσεις; ἐν οἷς ἐστίν, ὡς Αἰσχίνης μὲν ὁ τοῦ Λυσανίου παρὰ Διονύσιον ἐς Σικελίαν ὑπὲρ χρημάτων ὄχρετο, Πλάτων δὲ τρις ἀναμετρήσαι λέγεται τὴν Χάρυβδιν ὑπὲρ πλοῦτου Σικελικοῦ, Ἀρίστιππος δὲ ὁ Κυρηναῖος καὶ Ἐλίκων ὁ ἐκ Κυζίκου καὶ Φύτων, ὅτ' ἔφευγεν, ὁ Ῥηγῖνος, οὕτω τι ἐς τοὺς Διονυσίου κατέδυσαν θησαυρούς, ὡς μόγις ἀνασχεῖν ἐκεῖθεν.“

SSR IV A 25 [Philostrat. *vit. Apoll.* I 35, 1]: Apollónios, akoby mu pomáhal v reči, povedal: „Damis, nechceš nám uviesť aj nejaké príklady? Okrem iného napríklad aj to, ako prišiel Aischinés, Lysaniov syn, kvôli peniazom k Dionýsiovi na Sicíliu alebo to, ako vraj meral Platón trikrát cestu ku Charybde, aby sa nabažil sicílskeho bohatstva. Ale aj Aristippos z Kyrény, Helikón z Kyzika či Fytón po vyhnaní z rodného Régia – slovom všetci títo sa tak veľmi pohrúžili do Dionýsi-ovho zlata, že sa ho dokázali len ťažko vzdať.“

Komentár: Lucius Flávius Philostratos (Φλάβιος Φιλόστρατος; okolo 170 – 247 po Kr.) bol známy grécky sofista rímskeho obdobia s prezývkou „Aténčan“. Päť jeho prác sa považuje za autentických: *Život Apollónia z Tyany* (Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον; lat. *Vita Apollonii*), *Životy sofistov* (Βίοι Σοφιστῶν), *Gymnastikos* (Γυμναστικός), dialóg *Héroikos* (Ἡρωικός) a *Listy* (Ἐπιστολαί).

Náš úryvok pochádza zo *Života Apollónia*, ktorý je venovaný učeniu pythagorovského filozofa Apollónia z Tyany (okolo 40 – 120 po Kr.). Vo svojom rozprávaní kladie Filostratos dôraz na to, že všetci sókratovci prijali pozvanie na Sicíliu kvôli peniazom, ktoré chceli získať od tyrana Dionýsia. V prípade bohatých Aténčanov, akým bol napr. Platón, je táto správa značne pochybná. Podobne je to aj v prípade Aristippa. Zdá sa, že Filostratos chce v tejto pasáži zosmiešniť Sókratových nasledovníkov, ktorí sa chválili tým, že svoju múdrosť nepredávajú za poplatky.

VI A 15

Theodoret. *graec. affect. cur.* II 24: λέγει δὲ καὶ Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου, ἐν οἷς πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Αἰσχίνην ἐπέστειλε· γράφει δὲ ὧδε· „Αἰγύπτου γὰρ ἠράσθησαν καὶ τῆς Πυθαγόρου τερατώδους σοφίας· ὧν τὸ περιττὸν καὶ μὴ μόνιμον ἐπὶ Σωκράτει διήλεγχεν ἔρωσ τυραννίδος, καὶ ἀντι διαίτης λιτῆς Σικελιωτῆς γαστροῦ ἀμέτρου τράπεζα.“ [= *ibid.* XII 70].

Theodoret. *graec. affect. cur.* II 24: Niečo nám hovorí aj Xenofón, syn Grylla, v liste poslanom sókratovcovi Aischinovi. Píše tam toto: „Oblúbili si totiž tajomnú múdrosť Egypta a filozofa Pythagora. To, čo bolo v tejto náuke zbytočné a čo nemalo svoj pôvod u Sókrata, zaniklo spolu s neodolateľnou túžbou po despotickej moci. Pravdu o tom všetkom ukázal aj bohatý sicílsky stôl prestretý pre nenásytne bruchá, ktorý vystriedal strohý spôsob stravovania.“ [= *ibid.* XII 70].

Komentár: Theodórétos z Kyrrha (Θεοδώρητος Κύρρου; asi 393 – 457 po Kr.) bol významný teológ a biskup pôsobiaci v sýrskom Kyrrhu. Hlásil sa k hnutiu antiochijských exegétov (Ján Zlatoustý, Pavol zo Samosaty, Diodóros z Tarsu), ktoré vykladalo Písmo „doslovne“. V spise *Ἑλληνικῶν θεραπευτικῆ παθημάτων* (lat. *Graecarum Affectionum Curatio, Vyliečenie z gréckych neduhov*) dokazoval pravdu kresťanstva pomocou gréckej filozofie, ktorá bola v jeho očiach akousi predtuchou evanjeliovej pravdy. Bližšie pozri Niketas Siniosoglou, *Plato and Theodoret*.

Theodórétov odkaz na tzv. *Listy sókratovcov* (*Epistulae Socraticorum*) naznačuje, že správa sa zakladá na textoch, ktoré vznikli až niekoľko storočí po pôsobení prvej generácie Sókratových žiakov v období Rímskeho cisárstva (približne medzi 1. – 3. stor. po Kr.). Fiktívne listy Sókrata (zachovalo sa 7 listov) a jeho žiakov (28 listov) pripomínajú etické učenie Sókrata, ako aj jednotlivé, často protichodné postoje jeho nasledovníkov (hlavne Antisthena a Aristippa). Bližšie pozri J. Sykutris, *Die Briefe des Sokrates und der Sokratiker*.

VI A 16

Athen. XIII 611 D - 612 F: οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν καλουμένων φιλοσόφων ἀφιλοσοφώτερον. τίς γὰρ ἤλπισεν <ἀν> Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικὸν τοιοῦτον γεγενῆσθαι τοὺς τρόπους ὁποῖον φησι Λυσίας ὁ ῥήτωρ ἐν τοῖς τῶν Συμβολαίων λόγοις; ὃν ἐκ τῶν φερομένων ὡς αὐτοῦ διαλόγων θαυμάζομεν ὡς ἐπιεικῆ καὶ μέτριον, πλὴν εἰ μὴ ὡς ἀληθῶς τοῦ σοφοῦ Σωκράτους ἐστὶν συγγράμματα, ἐχαρίσθη δὲ αὐτῷ ὑπὸ Ξανθίππης τῆς Σωκράτους γυναικὸς μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον, ὡς οἱ ἀμφὶ τὸν Ἰδομενέα φασίν [fr. 3 *F.H.G.* II p. 490 = 338 F 17 *F. Gr.*

Hist. III B p. 194 = fr. 27 Angeli]. ἀλλ' ὁ γε Λυσίας ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ λόγῳ οὕτωςι „πρὸς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικὸν χρέως“ – ἀπομνημονεύσω δ' ἐγώ, εἰ καὶ πολλὰ ἐστὶ τὰ λεχθέντα, διὰ τὸν βρένθον ὑμῶν τὸν πολύν, ὃ φιλόσοφοι ἄρχεται δ' οὕτως ὁ ῥήτωρ.

„Οὐκ ἂν ποτ' ᾤθηθην, <ὦ> ἄνδρες δικασταί, Αἰσχίνην τολμησαὶ οὕτως αἰσχρὰν δίκην δικάσασθαι, νομίζω δ' οὐκ ἂν ῥαδίως αὐτὸν ἐτέραν ταύτης συκοφαντωδεστέραν ἐξευρεῖν. οὗτος γάρ, ὃ ἄνδρες δικασταί, ὀφείλων ἀργύριον ἐπὶ τρισὶ δραγμαῖς Σωσινόμῳ τῷ τραπεζίτῃ καὶ Ἀριστογείτονι προσελθὼν πρὸς ἐμὲ ἐδεῖτο μὴ περιδεῖν αὐτὸν διὰ τοὺς τόκους ἐκ τῶν ὄντων ἐκπεσόντα. „κατασκευάζομαι δ',“ ἔφη, „τέχνην μυρεψικὴν ἀφορμῆς δὲ δέομαι, καὶ οἶσω δέ σοι ἐννέ' ὀβολοὺς τῆς μνᾶς τόκους.“ (612) „καλὸν γε τὸ τέλος τῆς εὐδαιμονίας τῷ φιλοσόφῳ ἢ μυρεψικῇ τέχνῃ ἀκόλουθός τε τῇ Σωκράτους φιλοσοφίᾳ, ἀνδρὸς τοῦ καὶ τὴν [τοιαύτην] χρῆσιν τῶν μύρων ἀποδοκιμάσαντος, Σόλωνος δὲ τοῦ νομοθέτου οὐδ' ἐπιτρέποντος ἀνδρὶ τοιαύτης προίστασθαι τέχνης' [...] ἐκάστῳ γὰρ γένει ἀρμόζοντα δεῖν εἶναι καὶ τὰ τῆς τέχνης. ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ ῥήτωρ τάδε λέγει. „πεισθεὶς δ' ὑπ' αὐτοῦ τοιαῦτα λέγοντος καὶ ἅμα οἰόμενος τοῦτον [Αἰσχίνην] Σωκράτους γεγονότα μαθητὴν καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς πολλοὺς καὶ σεμνοὺς λέγοντα λόγους οὐκ ἂν ποτε ἐπιχειρῆσαι οὐδὲ τολμησαὶ ἄπερ οἱ πονηρότατοι καὶ ἀδικώτατοι ἄνθρωποι ἐπιχειροῦσι πράττειν...“

Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν καταδρομὴν αὐτοῦ ποιησάμενος, ὡς δανεισάμενος οὕτε τόκους οὕτε τάρχαῖον ἀπεδίδου καὶ ὅτι ὑπερήμερος ἐγένετο γνώμη δικαστηρίου ἐρήμην καταδικασθεὶς καὶ ὡς ἠνεχυράσθη οἰκέτης αὐτοῦ στιγματίας, καὶ πολλὰ ἄλλα κατειπῶν αὐτοῦ ἐπιλέγει ταῦτα:

„Ἀλλὰ γάρ, ὃ ἄνδρες δικασταί, οὐκ εἰς ἐμὲ μόνον τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἅπαντας τοὺς αὐτῷ κερημένους. οὐχ οἱ μὲν κάπηλοι οἱ ἐγγυὲς οἰκοῦντες, παρ' ὧν προδόσεις λαμβάνων οὐκ ἀποδίδωσι, δικάζονται αὐτῷ συγκλείσαντες τὰ καπηλεῖα, οἱ δὲ γείτονες οὕτως ὑπ' αὐτοῦ δεινὰ πάσχουσιν ὥστ' ἐκλιπόντες τὰς αὐτῶν οἰκίας ἐτέρας πόρρω μισθοῦνται; ὅσους δ' ἐράνους συνείλεκται, τὰς μὲν ὑπολοίπους φορὰς .... οὐ κατατίθησιν, ἀλλὰ περὶ τοῦτον τὸν κάπηλον ὡς περὶ στήλην διαφθεῖρονται. τοσοῦτοι δὲ ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἀπαιτήσοντες τὰ ὀφειλόμενα ἔρχονται ὥστε οἶεσθαι τοὺς παριόντας ἐπ' ἐκφορὰν αὐτοὺς ἤκειν τούτου τεθνεῶτος. οὕτω δ' οἱ ἐν τῷ Πειραιεῖ διάκεινται ὥστε πολὺ ἀσφαλέστερον εἶναι δοκεῖν εἰς τὸν Ἀδρίαν πλεῖν ἢ τούτῳ συμβάλλειν. πολὺ γὰρ μᾶλλον ἢ ἂν δανείσθαι αὐτοῦ νομίζει εἶναι ἢ ἂ ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπεν. ἀλλὰ γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν κέκτηται Ἑρμαίου τοῦ μυροπώλου, τὴν γυναῖκα διαφθείρας ἐβδομήκοντα ἔτη γεγυῖαν; ἥς ἐρᾶν προσποιησάμενος οὕτω διέθηκεν ὥστε τὸν μὲν ἄνδρα αὐτῆς καὶ τοὺς υἱοὺς πτωχοὺς ἐποίησεν, αὐτὸν δὲ ἀντὶ καπήλου μυροπώλην ἀπέδειξεν· οὕτως ἐρωτικῶς τὸ κόριον μετεχειρίζετο τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἀπολαύων, ἥς ῥᾶον τοὺς ὀδόντας ἀριθμῆσαι [ὄσου ἐλάττους ἦσαν] ἢ τῆς χειρὸς τοὺς δακτύλους. καὶ μοι ἀνάβητε τούτων μάρτυρες.

<Μάρτυρες.>

Ὁ μὲν οὖν βίος τοῦ σοφιστοῦ τοιοῦτος.

Athen. XIII 611 D - 612 F: Lebo nič nie je menej filozofické ako títo takzvaní filozofi. Ved' kto by si bol pomyslel, že sókratovec Aischinés mal takú povahu a charakter, ako ho opisuje rečník Lysias v *Rečiach o zmluvách*? Pri čítaní dialógov, ktoré sa nám zachovali pod jeho menom, ho však obdivujeme ako čestného a mierneho človeka. Celkom inak by to bolo v prípade, že autorom spisov, o ktorých hovoríme, je naozaj mudrc Sókratés. Hovoria o tom Idomeneovi žiaci,¹ podľa ktorých tieto diela darovala Aischinovi po manželovej smrti Xanthippa [fr. 3 *F.H.G.* II p. 490 = 338 *F 17 F. Gr. Hist.* III B p. 194 = fr. 27 *Angeli*]. Lysias v reči nazvanej *Dlh sókratovcovi Aischinovi ...* Hoci sa toho povedalo naozaj veľa – a to pre vaše pyšné zmýšľanie – uvediem, milí filozofi, aspoň to, na čo sa pamätám. Rečník začína asi takto:

„Vážení sudcovia, nikdy by som si nemyslel, že Aischinés sa odhodlá angažovať v tak mrzkom spore. Myslím si, že ťažko by našiel inú kauzu, v ktorej by bolo viac udavačstva.² Predstavte si, že keď tento človek dlhoval bankárom Sósinomovi a Aristogeitonovi³ nejaké peniaze pri tridsaťšesťpercentnom úroku,⁴ prišiel ku mne a prosíkal, aby som ho pri takých veľkých úrokoch nenechal padnúť celkom na mizinu. Povedal mi, že si otvára obchod s voňavkami a že potrebuje nejaký počiatočný kapitál. Sľuboval, že mi všetko poctivo vráti spolu s úrokom deväť obolov za každú mínu“.⁵ (612) Páni moji, veru je to pekné zavŕšenie všetkej blaženosti mudrca, keď si človek zriadi voňavkársku dielňu! Ani si neviem predstaviť krajší spôsob rozvíjania Sókratovej filozofie. Len pripomínam, že tento filozof zavrhol používanie voňaviek a že rovnaký názor mal aj zákonodarca Solón, ktorý zakázal slobodným mužom takúto živnosť.⁶ [...] Pre každý druh človeka predsa musia existovať vhodné a nevhodné druhy remeselnej činnosti. Potom rečník pokračoval približne takto: „Presvedčený týmito jeho vyhláseniami som si myslel, že Aischinés, ktorý bol predsa žiakom Sókrata⁷ a ktorý o spravodlivosti a zdatnosti napísal toľko vznešených rečí, by v sebe nikdy nenašiel toľko drzosti, aby vykonal činy tých najhorších a najnespravodlivejších ľudí...“

Potom naňho [scil. Lysias] opäť sloвне zaútočil. Uviedol, že hoci si požičiava peniaze, úroky ani požičané peniaze sa vôbec neunúva vrátiť. Vraj všetky termíny splatnosti dlhov už dávno premeškal a súd ho za to právoplatne v neprítomnosti aj odsúdil. Úradným rozhodnutím mu zhabali dokonca aj nejakého nepodareného otroka⁸ – vraj to bol ten, čo od neho už niekoľkokrát utiekol. Narozprával toho naňho ešte mnoho zlého. Záver reči bol približne takýto:

„Vážení sudcovia, chcem zdôrazniť, že tento človek sa takto správa nielen voči mne, ale aj voči všetkým ostatným, s ktorými má niečo do činenia. Či pred ním krčmári z jeho štvrte nezatvárajú svoje podniky a nesúdia sa, aby dostali

svoje platby späť, lebo im za ne nič nedodal? A čo susedia, ktorým spôsobil toľko zla, že jeden za druhým opúšťajú svoje domovy a hľadajú podnájmy čím ďalej od neho? Aj všetky dobročinné zbierky, ktoré organizoval – spomeňte si len na tie posledné – nikomu nevyplatil, ale všetky do jednej skončili na dne pohára v jeho krčme. Hneď zrána prichádza k jeho domu vymáhať dlhy toľko veriteľov, že máš dojem, akoby zomrel a všetci títo sa s ním prišli rozlúčiť. Námorníci z Pirea sú už presvedčení, že plavba po rozbúrenom Jadranskom mori⁹ predstavuje pre nich oveľa menšie riziko ako zmluva uzavretá s týmto človekom. Ved' to, čo si požičia, považuje oveľa väčšmi za svoj majetok ako to, čo mu zanechal vlastný otec. Nezískal pekným podvodom aj imanie voňavkára Hermaia, keď zviazol jeho sedemdesiatročnú ženu? Predstieral k nej takú veľkú lásku, že načisto ožobráčil nielen jej manžela, ale aj synov. Takýmto spôsobom sa teda stal z krčmára voňavkárom. K svojej novej milenke – jej vek mu iste každý závidel – sa správal tak vášnivo, že jej nezostalo viac zubov ako prstov na jednej ruke. Prosím, aby predstúpili svedkovia, ktorí dosvedčia moje tvrdenia.

<Svedkovia.>¹⁰

... Život tohto mudrlanta¹¹ bol takýto.“

Komentár: Lysiova reč *Proti sókratovcovi Aischinovi, za dlžobu* je okrem dvoch Platónových zmienok (v *Apológii* 33e a *Faidónovi* 59b) a jednej stručnej Aristotelovej zmienky (Aristot. *Rhet.* 1417b1 [= *SSR* VI A 92]) jediným súvislým svedectvom, ktoré sa nám zachovalo od Aischinovho súčasníka.

Lysias, syn Kefalov (Λυσίας Κεφάλου; okolo 445 – 380 pr. Kr.), starší súčasník Isokrata, bol známy aténsky logograf (písal súdne reči na objednávku), pripisovalo sa mu autorstvo viac ako 400 rečí (Dionýsios z Halikarnassu z toho považoval 233 za pravých), zachovalo sa nám však iba 31 rečí v celku a fragmenty. Lysias patril podľa alexandrijského kánonu k tzv. desiatim najväčším attickým rečníkom. Objavuje sa aj v Platónových dialógoch, napríklad v úvode *Faidra*, kde sa o ňom hovorí ako o „najlepšom zo súčasných spisovateľov“ (*Phdr.* 228a), aj keď v priebehu dialógu vysloví Sókratés viaceru vážnych výhrad voči Lysiovmu rečníckemu umeniu a nakoniec vyjadrí presvedčenie, že sa nestal skutočným rečníkom, lebo ostal rozdvojený a neobrátil sa k filozofii ako jeho brat Polemarchos (*Phdr.* 257b; pripomeňme, že v Polemarchovom dome sa odohráva dramatický dej Platónovej *Ústavu*).

Lysiovu reč proti Aischinovi cituje, resp. parafrázuje Athénaios (XIII 611 D - 612 F), predstaviteľ druhej sofistiky (2. stor. po Kr.), pričom jeho výber troch pasáží z Lysiovej reči sa zameriava na Aischinovo nehanebné správanie. Odkaz na Lysiovu reč je súčasťou dlhšej pasáže, v závere XIII. knihy *Hostiny mudrcov* (Δειπνοσοφισταί), v ktorej Athénaios útočí Myrtilovými ústami na konanie niektorých filozofov. Myrtilova reč kritizujúca počas pomyselnej hostiny vybra-

ných gréckych filozofov je namierená proti kynikovi Theodórovi. Pasáž venovaná Aischinovi má výrazne sarkastický tón, je plná expresívnych posmeškov – vid' zmienku o množstve veriteľov pri Aischinovom dome hneď zrána, čo by mohlo vzbudiť dojem, že zomrel, alebo narážku na počet zubov Aischinovej staručkej manželky, ktorú si zobral z čirej vypočítavosti. Tieto posmešky naznačujú, že ich úlohou bolo skôr rozosmiať prítomných poslucháčov, než presvedčiť sudcov o Aischinovej zhýralosti. Ako je známe, neskorší rečníci budú oceňovať Lysiov britký štýl reči (porov. Démétriov spis *O štýle* (*De elocut.* 128).

Okrem Lysiovej reči zachovanej u Athénaia poznáme názvy dvoch ďalších reči, ktoré by sa mohli, ale nemuseli týkať nášho Aischina (*Κατ' Αισχίνου, περὶ τῆς δημεύσεως των Αριστοφάνους χρημάτων; Súdna reč proti Aischinovi o zabavení Aristofanovho majetku; Πρὸς Αισχίνην βλάβης; Proti Aischinovi za spôsobenie škody*), pričom titul druhej reči by mohol byť nepresnou verziou názvu našej reči.

V prospech autenticity Lysiovej reči sa vyjadrili viacerí klasickí filológovia: G. Baiter a H. Sauppe (*Oratores Attici*, zv. 11, s. 170–171), F. Blass (*Die attische Beredsamkeit*, zv. 1, s. 630–631), A. Messina (*Di alcuni frammenti della orazioni di Lisia* 1, s. 235–253). Kritické vydanie fragmentov z Lysiovej reči sa opiera o zbierku T. Thalheima, *Lysiae orationes*, fr. I, s. 328–330.

Ako vyplýva z názvu *Πρὸς Αισχίνην τὸν Σωκρατικὸν χρέως* (*Proti sókratovcovi Aischinovi, za dlžobu*), Lysiova reč je adresovaná Sókratovmu žiakovi Aischinovi, a nie známemu aténskemu rečníkovi Aischinovi (389 – 314 pred Kr.) – ako zdôrazňuje jej titul aj obsah. Lysias poukazuje na Aischinovu márnosť, teda na protikladný postoj s tým, aký je predmetom jeho sókratovských dialógov (porov. *SSR I D 1* [= Diog. Laert. II 34]), na základe ktorých si ho predstavujeme „ako čestného a umierneného človeka“ (ὡς ἐπιεικῆ καὶ μέτριον). Opak je pravdou – Aischinés je podľa Lysia, resp. podľa anonymného objednávateľa reči, neumiernený, nečestný a podlý človek, čo vysvetľuje expresívnym jazykom hodným komických básnikov.

Reč, ktorú napísal Lysias pre neznámeho obžalovaného, napáda Aischina za to, že si od neho požičal peniaze na to, aby splatil svoj predošlý dlh, a potom ich odmietol vrátiť. Aischinés vystupuje v tomto procese ako žalobca, čo je zvláštne, ak uvážime, že anonymný rečník vo svojej obhajobe v konečnom dôsledku obviňuje Aischina z nečestného konania a logicky by mohol byť žalobcom on, keďže žiada vrátenie dlhu. Ako sa dozvedáme z fragmentu jeho reči, Aischinovi uveril len preto, lebo poznal jeho sókratovské dialógy o zdatnosti a spravodlivosti. Celý kontext súdneho procesu nedokážeme zrekonštruovať, pretože sa nám nezachovali žiadne ďalšie svedectvá (najmä Aischinova obžaloba).

Aischinés sa mohol živiť podobne ako iní vzdelaní ľudia jeho doby profesionálnymi rečami (porov. Diog. Laert. II 62 [= *SSR VI A 13*]). Nie je isté, či sa živil

rečníctvom predtým, než sa stal členom Sókratovho kruhu, alebo až po jeho smrti. Zachovali sa nám správy, ktoré by nemuseli byť súčasťou doxografickej legendy, že Aischinés písal súdne reči – napr. Pyrrhónov nasledovník Timón (320 – 235 pred Kr.) ho označuje za človeka „schopného písať presvedčivé obžaloby“ (ἢ τ' Αἰσχίνου οὐκ ἀπιθῆς <ῖς> γράψαι; Diog. Laert. II 62 [= SSR VI A 13]).

Lysiove obvinenia sú v ostrom protiklade s ideálom sókratovského mudrca, ktorý netúži po moci a bohatstve, ale po šťastnom živote založenom na zdatnom konaní. Na druhej strane však vieme, že cesta k šťastnému životu si vyžaduje prekonávanie a ovládnutie vlastných túžob – porov. napr. Sókratovo priznanie vo Faidónovom *Zópyrovi*, že iba vďaka filozofii krotí svoje vášne (SSR III A 11). Nikto z nás nie je umiernený a spravodlivý „od prirodzenosti“ (φύσει; porov. Plat. *Men.* 70a3), ale môže sa stať umierneným a spravodlivým, ak sa o to zo všetkých síl usiluje a pracuje na sebe. V tomto zmysle si dokážeme predstaviť, že takisto Aischinés musel bojovať s vlastnými sklonmi, ak chcel žiť šťastne, v čom mu pomáhal jeho učiteľ – Sókratés. Za narážku na Aischinovu nemiernosť by sme mohli považovať Diogenovu správu (Diog. Laert. II 62 [= SSR VI A 13]), podľa ktorej Sókratés poradil Aischinovi, aby si požičiaval peniaze sám od seba, a to tak, že si bude uberať z jedla.

¹ O Idomeneovi vid' komentár k zl. SSR VI A 3.

² Udavačstvo (od gr. συκοφαντώδης = „udavačský“, „vydieračský“) – narážka na zlomyseľnú obžalobu (κατηγορία), ktorej obsahom mohla byť žiadosť o odpustenie úrokov.

³ O Aristogeitonovi nemáme žiadne správy, ale Sósinos je pravdepodobne tá istá osoba ako Sósinos, ktorý musel odovzdať celý svoj majetok veriteľom, keď jeho banka skrachovala (porov. Demosth. XXXVI 20).

⁴ „Peniaze pri tridsaťšesť percentnom úroku“ – v gréckom texte sa píše o úrokovej sadzbe 3 drachmy, čo znamená, že ide o 3 drachmy za mínu mesačne, t. j. 36% ročne.

⁵ „S úrokom deväť obolov za každú mínu“ – úroková sadzba 9 obolov = 1,5 drachmy za mínu mesačne, t. j. 18% ročne.

⁶ „Ani si neviem predstaviť krajší spôsob rozvíjania Sókratovej filozofie (...) Solón, ktorý zakázal slobodným mužom takúto živnosť.“ Celá táto pasáž je veľmi ironická. O tom, že Solón vo svojich zákonoch zakazoval mužom obchodovať s voňavkami, hovorí Athénaios na dvoch miestach (XV 687 A; XIII 612 A). Solónov zákaz mohol súvisieť s tým, že uprednostňoval povolanie voňavkára pre ženy. Iným dôvodom zákazu mohli byť ekonomické obmedzenia: pestovanie kvetín pre voňavkárov si vyžadovalo obrovské plochy polí, ktoré boli potrebné na pestovanie obilnín; porov. E. Ruschenbusch, *Solon: das Gesetzeswerk Fragmente*, s. 142.

K Sókratovmu postojovi voči voňavkám pozri pasáž z Xenoph. *Symp.* 2,3-4: Kallias navrhne na hostine, ktorá potešila takmer všetky zmysly hodovníkov, aby si nechali pri-

niešť nejakú vonnú masť pre potešenie čuchu, ale Sókratés ostro odmietne jeho návrh: voňavka sa hodí pre ženy, muži by mali voňať v mladom veku olejom, ktorým sa naterajú na cvičisku, a v staršom veku dokonalosťou (καλοκάγαθία; *Symp.* 2,4) – tá sa však nedá kúpiť u voňavkára. Na základe tejto pasáže môžeme povedať, že Sókratés neodsudzuje povolanie voňavkára, ktorý predáva vône najmä starším ženám, ale používanie voňaviek pre mužov. Xenofónov Sókratés tu vystupuje ako zástanca tradičných aristokratických ideálov – vid' citát z Theognida, že dobré konať sa musíme naučiť od dobrého muža (v. 35-36). Takisto ideál *kalokagathie* patrí k starým aristokratickým ideálom bojovníka, a ako taký je predovšetkým ideálom Xenofónovým (vid' jeho obraz ideálneho vládcu Kýra atď.). Bližšie pozri F. Roscalla, *Kalokagathia e kaloi kagathoi* in Senofonte, s. 115–124.

- ⁷ Na základe toho, že Aischinés je uvedený ako bývalý Sókratov žiak, môžeme usudzovať, že Lysias napísal svoju reč až po r. 399, keď bol Sókratés popravený. Naznačovalo by to, že Aischinés opustil zásady sókratovského spôsobu života, o ktorých tak krásne písal.
- ⁸ P. C. Millett (*Lending and Borrowing in Ancient Athens*, s. 242) navrhuje na tomto mieste opravu: namiesto οἰκέτην (= „domáci otrok“) dosadzuje οἰκίον (= „dom“), pretože rečník chce podľa neho upozorniť sudcov na zabavenie domu zaťaženého hypotékou.
- ⁹ Jadranské (Adriatické) more bolo známe tým, že plavba v ňom je veľmi nebezpečná (porov. Lys. *Orat.* XXXII 25), najmä v zimnom období. Na búrlivosť Jadranského mora upozorňuje napr. Horatius (*Carmina* I, 3, 15–16).
- ¹⁰ Rukopis neobsahuje slovo μάρτυρες, ale moderní vydavatelia ho tam dopĺňajú na základe kontextu.
- ¹¹ Athénaios používa výraz σοφιστής v ironizujúcom význame. Porov. taktiež Xenoph. *symp.* 4,4 [= *SSR* V A 83]: Kallias nazve Antisthena výrazom ὁ σοφιστά, ktorý by sme mohli preložiť slovami „ty mudrlant!“, „ty špekulant!“ (V. Bahník napríklad prekladá do češtiny *št'oural*; O. J. Todd prekladá do angličtiny *captious friend* atď.). Xenofón používa tento výraz na označenie šikovného, zručného rečníka – človeka, ktorý vie rozumne narábať so slovom (porov. B. Huss, *Xenophons Symposium: Ein Kommentar*, s. 210), teda nedáva mu negatívny platónsky význam „nepravého učiteľa“, ktorý je protikladom „skutočného milovníka múdrosti“. Σοφιστής (v pozitívnom význame) má pomerne blízko k antisthenovskému chápaniu „mudra“ (σοφός), ktorý je schopný používať reč rôznymi spôsobmi (χρήσις ποικίλη λόγου); porov. Porphyr. *Schol. ad Od.* α 1 [= *SSR* V A 187]. Antisthenés mohol používať vo svojich prácach výrazy σοφιστής a σοφός ako synonymá; porov. Themist. *Περὶ ἀρετῆς* s. 43 R. Mach [= *SSR* V A 96], a taktiež označenie Prométhea ako mudra (σοφιστής). Rovnaký výraz (σοφιστής) je technickým označením pre „sofistu“, „vzdelanca“ klasického aj cisárskeho obdobia, v ktorom sa rozvinie hnutie „druhej sofistiky“.

VI A 17

Lucian. *de paras.* 43 [= SSR V A 4].

SSR V A 4 [Lucian. *de paras.* 43]: ΣΙΜΩΝ: οὗτοι [scil. philosophi] πάλιν, ὧ Τυχιάδῃ, οἱ περὶ τῆς ἀνδρείας ὁσημέραι διαλεγόμενοι καὶ κατατρίβοντες τὸ τῆς ἀρετῆς ὄνομα πολλῶ μᾶλλον τῶν ῥητόρων φανοῦνται δειλότεροι καὶ μαλακώτεροι. σκόπει δὴ οὕτως. πρῶτον μὲν οὐκ ἔστιν ὅστις εἰπεῖν ἔχοι φιλόσοφον ἐν πολέμῳ τετελευτηκότα ἦτοι γὰρ οὐδὲ ὅλως ἐστρατεύσαντο, ἢ εἴπερ ἐστρατεύσαντο, πάντες ἔφυγον. Ἀντισθένης μὲν οὖν καὶ Διογένης καὶ Κράτης καὶ Ζήνων καὶ Πλάτων καὶ Αἰσχίνης καὶ Ἀριστοτέλης καὶ πᾶς οὗτος ὁ ὄμιλος οὐδὲ εἶδον παράταξιν.

SSR V A 4 [Lucian. *de paras.* 43]: Simón: Aj tu sa znovu ukáže, Tychiadés, že títo filozofi, ktorí celé dni rozoberajú udatnosť a do nemoty omieľajú slovo zdatnosť, sú oveľa zbabelejší a zmäčkilejší ako rečníci. Len sleduj môj úsudok. Predovšetkým, nik nemôže uviesť filozofa, ktorý by zahynul v boji. Znamená to, že buď vôbec nebojovali, alebo – ak naozaj bojovali – že všetci utiekli z boja. Preto Antisthenés, Diogenés, Kratés, Zénón, Platón, Aischinés i Aristotelés a vôbec celá táto zberba nikdy ani len šik nevidela.

Komentár: Lúkianos zo Samosaty v Sýrii (gr. Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεύς, lat. *Lucianus Samosatensis*; okolo 120 – 180 po Kr.) bol potulný rečník a satirický spisovateľ rímskeho obdobia píšuci grécky, ktorý patril k hnutiu tzv. druhej sofistiky. Pod Lúkianovým menom sa zachovalo 82 diel (zväčša kratších literárnych útvarov), ale niektoré z nich nie sú pravé, aj keď sa zaraďujú do *lúkianovského korpusu* (napísali ich autori napodobňujúci Lúkianov štýl). Z Lúkianových pravých spisov sa zachovalo podľa filologickej kritiky asi 70 titulov.

Lúkianos precestoval celé Grécko, Itáliu a Gáliu. V Aténach sa zblížil s kynikom Démonaktom a stal sa jeho žiakom (porovnaj Lucian. *Demon.* 1). Kynizmus ovplyvnil spôsob jeho písania, ale určitý vplyv môžeme hľadať aj v epiku-reizme (obhajoba zdravého rozumu proti špekulatívnemu). Lúkianos bol kritický spisovateľ, čo sa prejavilo v pranierovaní dobových kynikov, ktorých staval do priameho protikladu s Démónaktom (napr. v spise *O Peregrinovom skone* alebo v *Utečencoch*). Lúkianos zavrhuje praktiky kynikov, ktoré sú podľa neho na hony vzdialené tradičnému ideálu kynického života. Kynizmus je pre Lúkiana predovšetkým demonštráciou slobody, ktorá je v jeho praxi satirickou kritikou (ako novou podobou *parrhésie*) – v tomto zmysle stavia individualistickú etiku starých kynikov proti kolektívnej praxi niektorých súčasníkov hlásiacich sa ku kynizmu. Porov. H.-G. Nesselrath, *Lucien et le Cynisme*, s. 121–135.

Lúkianovej správe by sme nemali pripisovať veľkú váhu – v uvedenej pasáži sprisu *Περὶ τοῦ Παρασίτου ὅτι Τέχνη ἢ Παρασιτικὴ* (*O príživníkovi alebo O umení príživníckom*) nazerá na klasické authority satirickým okom (porov. G. Giannantonì, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 200). V ďalšej časti textu menuje Sókrata ako jediného, kto mal odvahu ísť do bitky pri Déliu, ale nakoniec aj on utiekol až do Taureovej palestry, aby sa mohol oddávať rozhovorom s aténskymi mladíkmi (narážka na dramatickú situáciu vykreslenú v Platónovom *Charmidovi* 153a-153d). Zaujímavé je pre nás vari len to, že Antisthenés a Aischinés sú pre Lúkiana rovnako významné osobnosti ako Platón alebo Aristotelés.

Porov. taktiež komentár k zl. SSR VI A 24.

VI A 18

Ael. Aristid. *de rhet.* I 83 [= *orat.* XLV, II p. 26 D.]: ἡ μὲν οὖν παρὰ τοῦ Πλάτωνος ἡμῖν μαρτυρία τοσαύτη, δι' αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν ἐταίρων ἀμφοτέρων τελευτῶσα εἰς τὸν θεὸν τὸν ἐν Δελφοῖς, ὃς ἐπιψηφίζει Πλάτωνι ἅ μικρῶ πρόσθεν ἔφην Αἰσχίνην.

Ael. Aristid. *de rhet.* I 83 [= *orat.* XLV, II p. 26 D.]: Svedectvo, ktoré máme od Platóna, má takýto rozsah. Prostredníctvom neho a jeho dvoch priateľov siaha až k delfskému bohu, ktorý dáva Platónovi za pravdu v tom, čo som pred malou chvíľou povedal o Aischinovi.¹

Komentár: Aelius Aristides (gr. Ailios Aristeidés; Αἴλιος Ἀριστείδης) sa vyjadril v predošlej pasáži svojej reči (*De rhet.* I 76-78 [= SSR VI A 30]) o Aischinovi, že jeho diela sú podľa jeho mienky pravé, aj keď si mnohí myslia, že ich ukradol od samotného Sókrata. Aelius hovorí na obranu Aischina, ktorého považuje za skutočného filozofa, že jeho Sókratés je vykreslený natoľko verne, až sa mnohým zdá, že to musel napísať sám Sókratés.

Platónovo svedectvo o Sókratovi má podľa Aelia Aristida rovnakú hodnotu, ako svedectvo Aischinovo. Prvý sa vyjadruje vznešene (Platón), druhý sa vyjadruje pôvabne (Aischinés).

¹ „Dvoch priateľov“ – ide o Sókrata a Aischina. Delfský boh je Apollón, ktorý podľa Aelia Aristida dáva za pravdu Platónovi a Aischinovi v tom, že prirodzenosť má prednosť pred umením.

VI A 19

Ael. Aristid. *de quatt.* 677 [= *orat.* XLVI, II p. 407 D.]: οὐ Λυσίας Πλάτωνα σοφιστήν καλεῖ καὶ πάλιν Αἰσχίνην;

Ael. Aristid. *de quatt.* 677 [= *orat.* XLVI, II p. 407 D.]: Nenazýva Lysias sofistom jednak Platóna a potom zasa i Aischina?

Komentár: Lysias nazýva Aischina „sofistom“, aj keď nie je jasné, či v pejoratívnom význame – skôr by sme mohli povedať, že ho týmto pomenovaním ironizuje, čím stiera ostrú hranicu medzi sofistami a filozofmi; porov. komentár k zl. SSR VI A 16.

Pomenovanie „sofista“ bolo v 5. – 4. stor. pred Kr. pomerne časté a netýkalo sa iba hnutia sofistov. Napríklad Aristofanés (*Nub.* 360-361) označuje Prodika (a podobne aj Sókrata) za astronomického sofistu (μετεωροσοφιστής); rečník Aischinés (I 173) označuje Sókrata za sofistu; Xenofón (*Symp.* 4,4) dáva prívlastok „sofista“ Antisthenovi; Aristotelés (*Metaph.* 996a32) nazýva sofistom Aristippa; Timón (ap. Diog. Laert. IX 65; IX 112) považuje všetkých dogmatických filozofov vrátane Platóna a Aristotela za sofistov; Plútarchos (*Quaest. conv.* I 1) nazýva Isokrata sofistom, zatiaľ čo Isokratés označuje sám seba za filozofa (porov. *Antid.* 270); dokonca aj Platónov Sókratés má mnoho rysov príznačných pre dobových sofistov (porov. C. C. W. Taylor, *Socrates the Sophist*, s. 157–168).

VI A 20

Hermog. *de ideis* II 12, 2 ed L. Spengel, Rh. G. II pp. 419, 25-420, 7: μετὰ δὲ Ξενοφῶντα τάττοιτ' ἂν ὁ Αἰσχίνης ἡμῖν, λέγω δὲ τὸν Σωκρατικόν.

Περὶ Αἰσχίνου Σωκρατικοῦ.

οὗτος τοῖνυν ἔστι μὲν ἀφελῆς καὶ αὐτὸς, εἴπερ τις ἕτερος, πλείονι δὲ τῷ καθαρῷ καὶ εὐκρινεῖ ἢ τῷ ἀφελεῖ χρῆται, ταῦτά τοι καὶ λεπτότερός ἐστι κατὰ τὴν λέξιν τοῦ Ξενοφῶντος. ἐννοίαις γὰρ οὐκ ὀλίγαις καὶ αὐτὸς σεμνοτέραις χρῆται, ἥδοναῖς δὲ ταῖς ἀπὸ τῶν μύθων τε καὶ μυθικῶν μετριώτερον. ὅσον δὲ ὁ Ξενοφῶν ἀφελεία τῇ κατ' αὐτὸν ὑπερβέβληκε τὴν Πλάτωνος ἀφελείαν, φαίης ἂν ὅτι τοσοῦτον πάλιν αὖ τὸν Ξενοφῶντα ὑπερβέβληκεν ὁ Αἰσχίνης τῇ λεπτότητι. διὸ καὶ πολλῷ καθαρώτερός ἐστιν, ἐπιμελής τε ὡς ἐν ἀφελείᾳ σφόδρα, καὶ μᾶλλον γε ἢ Ξενοφῶν.

Ibid. II 3 p. 356, 18-25: σχήματα δὲ ἀφελῆ καὶ κῶλα ταῦτά, ἅπερ ἦν καὶ καθαρὰ, συνθῆκαί τε ὡσαύτως, ἀφελέστεραι δὲ αἱ μᾶλλον λελυμένα, οἷον „ἀκούσατέ μου ἀπολογουμένου δικαίως“, καὶ οἷα εἰσιν αἱ πλεῖσται παρὰ τε τῷ

Ξενοφῶντι καὶ τῷ Σωκρατικῷ Αἰσχίνῃ, καὶ μέντοι καὶ τῷ Νικοστράτῳ. Ἀπὸ δὲ τούτων δῆλος ὁποῖός ἐστι καὶ ὁ ῥυθμὸς ἐν ἀφελείᾳ. ἡ γὰρ ποιὰ συνθήκη κάνταυθα τὸν ῥυθμὸν ποιεῖ.

Hermog. *de ideis* II 12, 2 ed L. Spengel, Rh. G. II pp. 419, 25-420, 7: Po Xenofóntovi by sme asi zaradili Aischina, mám na mysli toho sókratovca.¹

O sókratovcovi Aischinovi.

Aj on sám sa vyznačuje prostým štýlom v miere, akú ťažko nájdeme u iného autora. Ešte viac ako jednoduchosťou však vyniká čistotou a zrozumiteľnosťou. V tomto ohľade je v slovných formuláciách ešte presnejší ako Xenofón.² Lebo v porovnaní s ním nepoužíva menej vznešených myšlienok, ale telesné rozkoše a súvisiace scény z mytológie zobrazuje oveľa menej. O koľko vyniká jednoduchosťou Xenofón nad Platónom, o toľko zas podľa môjho skromného odhadu vyniká Aischinés nad Xenofóntom presnosťou vyjadrovania. Preto je od neho aj oveľa zrozumiteľnejší a pri všetkej tej jednoduchosti aj veľmi dôkladný – dokonca vo väčšej miere ako Xenofón.

Ibid. II 3 p. 356, 18-25: ...rečnicke figúry boli plné jednoduchosti, ako aj členy períód vyznačujúce sa navyše zrozumiteľnosťou. Spojenia slov a viet by bolo možné charakterizovať tak isto, pričom čím boli uvoľnenejšie, tým boli jednoduchšie. Podobné spojenia ste mohli vnímať aj v mojom prejave, keď som sa nedávno spravodlivo obhajoval pred súdom. Vo veľkom počte sa nachádzajú aj u Xenofóna, sókratovca Aischina, ale aj u Nikostrata. Z toho všetkého jasne pochopíme, akú podobu má štýl pri zachovaní maximálnej jednoduchosti. Lebo charakter spojení slov a viet na danom mieste textu predurčuje aj povahu jeho štýlu.

Komentár: Hermogenés z Tarsu (Ἑρμογένης ὁ Ταρσεύς 2. stor. po Kr.) bol grécky rečník prezývaný Ξυστήρ („Dlato“) – autor spisu o rôznych rečníckych štýloch, *Περὶ ἰδεῶν*. Hermogenés chváli Aischinov štýl – označuje ho za jednoduchý, t. j. bez zbytočných príkras, ale presný a zrozumiteľný. Xenofón je podľa Hermogena presnejší vo vyjadrovaní ako Platón a Aischinés je ešte presnejší ako Xenofón.

¹ Hermogenés zdôrazňuje, že nehovorí o slávnom attickom rečníkovi Aischinovi (389 – 314 po Kr.), ale o sókratovcovi Aischinovi zo Sfétta.

² Výraz λεπτότης („jemnosť“, „rýdzosť“, „zmysel pre detail“) označuje štýl reči dobre vypracovanej, a preto zrozumiteľnej pre poslucháčov. Bližšie pozri štúdiu F. Škvrndu, Sokrates a Télauges – Aischinova sokratika medzi platonizmom a kynizmom, s. 42–43.

VI A 21

Athen. XI 507 C: Αἰσχίνου τε πένητος ὄντος καὶ μαθητὴν ἕνα ἔχοντος, Ξενοκράτην, τοῦτον περιέσπασεν [scil. Plato].

Athen. XI 507 C: Pretože bol Aischinés chudobný, jeho jediného žiaka Xenokrata¹ mu prevzal Platón.

Komentár: Táto správa sa nezhoduje s doxografickým svedectvom, v ktorom sa uvádza, že Aischinovým jediným žiakom bol Aristotelés prezývaný „Mythos“; porov. Diog. Laert. II 63 [= SSR VI A 13].

Je pravdepodobné, že Aischinés nemal ambície založiť školu, a preto nemal nijakých žiakov – úvahy o „škole“ sú zrejme súčasťou doxografických snáh o vypracovanie nástupníctiev filozofov. V Athénaiiovej správe by mohlo ísť navyše o narážku na rivalitu medzi Sókratovými nasledovníkmi.

¹ Xenokratés (Ξενοκράτης; okolo 395 – 314 pred Kr.) bol platónsky filozof a matematik, od r. 339 scholarcha Platónovej Akadémie. Xenokratés pochádzal z Chalkédónu v Malej Ázii, v mladosti presídlil do Atén, kde sa začal zaujímať o filozofiu – údajne vďaka Aischinovi, ale čoskoro prešiel k Platónovi, ktorého sprevádzal r. 361 na jeho ceste do Syrakúz. Keďže žiadna iná správa nepotvrďuje Athénaiiovo svedectvo, je možné, že Aischinova údajná kariéra učiteľa pochádza z nejakej doxografickej legendy. Bližšie ku Xenokratovi pozri J. Dillon, *The Heirs of Plato: A Study of the Old Academy*, s. 89–155.

VI A 22

Diog. Laert. II 60-61: διεβάλλετο δ' ὁ Αἰσχίνης καὶ μάλισθ' ὑπὸ Μενεδήμου [= SSR III F 4] τοῦ Ἐρετριέως ὡς τοὺς πλείστους διαλόγους ὄντας Σωκράτους ὑποβάλλοιτο, λαμβάνων παρὰ Ξανθίππης ὧν οἱ μὲν καλούμενοι ἀκέφαλοι σφόδρ' εἰσὶν ἐκλελυμένοι καὶ οὐκ ἐπιφαίνοντες τὴν Σωκρατικὴν εὐτονίαν [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3] οὐς καὶ Πεισίστρατος ὁ Ἐφέσιος ἔλεγε μὴ εἶναι Αἰσχίνου. (61) καὶ τῶν ἑπτὰ δὲ τοὺς πλείστους Περσαῖός [fr. 457 *S.V.F.* I p. 102] φησι Πασιφῶντος εἶναι τοῦ Ἐρετρικοῦ [= SSR III C 1] εἰς τοὺς Αἰσχίνου δὲ κατατάξαι. ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀντισθένης [= SSR V A 43] τὸν τε μικρὸν Κῦρον καὶ τὸν Ἡρακλέα τὸν ἐλάσσω καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ τοὺς τῶν ἄλλων δὲ ἐσκευώρηται. οἱ δ' οὖν τῶν Αἰσχίνου τὸ Σωκρατικὸν ἦθος ἀπομεμαγμένοι εἰσὶν ἑπτὰ πρῶτος Μιλτιάδης, διὸ καὶ ἀσθενέστερόν πως ἔχει Καλλίας, Ἀξίοχος, Ἀσπασία, Ἀλκιβιάδης, Τηλαύγης, Ἰρίων.

Diog. Laert. II 60-61: Aischina mnohí ohovárali, najviac však Menedémos z Eretrie¹ [= SSR III F 4], za to, že väčšinu svojich dialógov si vraj privlastnil od Sókrata.² Dostal ich vraj od jeho manželky Xanthippy.³ O niektorých z nich sa hovorí, že nemajú hlavy ani päty. To preto, lebo sú zle logicky vystavané a nevyjadrujú sókratovského ducha⁴ [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3]. Aj Peisistratos z Efezu o nich tvrdil, že nepochádzajú od Aischina. (61) Väčšinu z týchto siedmich spisov považuje aj Persaios [fr. 457 *S.V.F.* I p. 102] za diela Pasifóna z Eretrie⁵ [= SSR III C 1], hoci sám ich vraj zaraďuje medzi Aischinove spisy. Vraj ukradol [= SSR V A 43] aj niektoré z Antisthenových spisov, konkrétne *Malého Kýra*, *Hérakla Menšieho* a *Alkibiada*, ale aj reči iných autorov. Z Aischinových diel nesie pečať Sókratovho ducha týchto sedem spisov: *Miltiadés* (ten bol napísaný ako prvý a preto je z tohto hľadiska tak trochu nedostatočný), *Kallias*, *Axiochos*, *Aspasia*, *Alkibiadés*, *Télaugés* a *Rinón*.

Komentár: Text Diog. Laert. II 61 [= SSR V A 43] obsahuje viacero nejasností a problémov. V oxfordskej edícii od H. S. Longa znie: καὶ τῶν ἐπτὰ [scil. διαλόγων τοῦ Αἰσχίνου] δὲ τοὺς πλείστους Περσαῖός φησι Πασιφῶντος εἶναι τοῦ Ἐρετρικοῦ, εἰς τοὺς Αἰσχίνου δὲ κατατάξαι. ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀντισθένους τὸν τε μικρὸν Κύρον καὶ τὸν Ἡρακλέα τὸν ἐλάσσω καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ τοὺς τῶν ἄλλων δὲ ἐσκευώρηται.

G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 237–238) tieto ťažkosti sumarizuje nasledovne:

Musíme vziať do úvahy, že stoika Persaia (307–243 pred Kr.) mohla v jeho polemike motivovať snaha ublížiť prostredníctvom Pasifóna eretričzanovi Menedémovi (345 – 260 pred Kr.); porov. A. Dyroff, *Die Ethik der alten Stoa*, 1897, s. 350; A. Patzer, *Antisthenes*, 1970, s. 105–106. Citovaná pasáž z Diogena Laertského však vyvolala diskusie aj na filologickej úrovni. Kritici sa nezhodujú ohľadom identifikácie podmetu posledného slovesa. Podľa niektorých veta začínajúca slovom ἀλλὰ καὶ nesúvisí s Περσαῖός φησι, a vtedy by jej podmetom bol Aischinés. Diogenés by k Persaiovej správe pridal dodatok a ešte prítvrdil slovami: „avšak Aischinés z Antisthenových dialógov vykradol *Malého Kýra*, *Menšieho Hérakla*, *Alkibiada* a dialógy iných autorov“; porov. F. Deycks, *De Antisthenis Socratici vita et scriptis*, s. 27; A. W. Winckelmann, *Antisthenis fragmenta*, s. 11; G. Roeper, *Philologus* III, s. 61–62; A. Müller, *De Antisthenis Cynici vita et scriptis*, s. 29; F.W.A. Mullach, *Fragmenta Philosophorum Graecorum*, 2. zv., s. 268; F. Decleva Caizzi, *Antisthenis fragmenta*, s. 88. Táto interpretácia však nie je presvedčivá, pretože po Persaiovej správe o Pasifóntovi výraz ἀλλὰ καὶ podľa všetkého implikuje, že pokračuje reč o Pasifóntovi a jeho falšovateľskej a plagiátorskej činnosti – tak čítajú C. Chappius, *Antisthène*, s. 27; K. F. Hermann, *De Aeschinis Socratici reliquiis*, s. 8, pozn. 19; F. Susemihl, *Jahrbücher für clas-*

sische Philologie CXXXV, 1887, s. 208–209; F. Blass, *Attische Beredsamkeit*, 2. zv., s. 337, pozn. 1; H. Krauss, *Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 3; A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 103–106.

Aj keď za podmet považujeme Pasifóna, a nie Aischina, nevyriešili sme ešte všetky problémy. Zostáva ešte stanoviť presný význam slovesa. F. Susemihl a A. Patzer sa nazdávali, že znenie δὲ ἐσκευώρηται nemožno akceptovať, pretože prítomnosť δέ na konci tejto vety by bola proti všetkým pravidlám syntaxe. Preto je treba znenie upraviť na διεσκευώρηται. Okrem toho, tí, čo sa nazdávajú, že aj zmienka o Antisthenových dielach súvisí s Persaiovou polemikou proti Pasifóntovi, čiže s Περσαῖός φησι, upravili ἐσκευώρηται na ἐσκευώρησθαι (Roeper) alebo διεσκευώρηται na διεσκευώρησθαι (Patzer). Avšak táto oprava podľa Giannantonioho nie je potrebná, ak predpokladáme, že správa o Antisthenových dielach nesúvisí s Persaiom, ale s iným zdrojom, ktorý Diogenés Laertský nespomína.

Hlavným problémom však zostáva správna interpretácia slovesa **διασκευωρέω**. Podľa slovníka *LSJ* je toto sloveso doložené len dvakrát: raz v aktívnom tvare v Plat. *Epist. III* 316a (ἀκούω γὰρ ὕστερον ὑμῶν τινὰς αὐτὰ [*scil.* τὰ περὶ τῶν νόμων προοίμια] διασκευωρεῖν, δηῖλα μὴν ἐκάτερα ἔσται τοῖς τὸ ἔμὸν ἦθος δυναμένοις κρίνειν) a raz v tvare média v Plat. *Resp.* 540e (καὶ τοῦτω [*scil.* τῷ δικαίῳ] δὴ ὑπηρετοῦντές τε καὶ αὔξοντες αὐτὸ διασκευωρήσονται [*scil.* οἱ φιλόσοφοι] τὴν ἑαυτῶν πόλιν). V prvom prípade význam slovesa je „upraviť“; v druhom prípade sloveso znamená „usporiadať“ (Novotný prekladá „až budú porádati svou obec“).

Pasáž z Diogena Laertského, sumarizuje G. Giannantoni, treba teda pravdepodobne chápať v tom zmysle, že potom, čo Persaios písal o Pasifóntovi a o Aischinových dielach, sám Diogenés Laertský dodal (či už použijúc ten istý zdroj alebo iný, nemenovaný), že opäť Pasifón manipuloval aj s niektorými dielami Antisthena a iných. Každopádne sa zdá, že Pasifón bol iba plagiátor a upravovateľ, no nie falšovateľ.

¹ Menedémos z Eretrie (Μενέδημος Ἐρετριεύς; 339 – 265 pred Kr.), žiak Stilpóna a sókratovca Faidóna, učiteľ Pyrrhóna, zakladateľ eretrijskej školy, ktorá bola pokračovateľkou Faidónovej élidskej školy. Plútarchos (*De virt. mor.* 2, 440e; porov. Diog. Laert. II 129) pripisuje Menedémovi postoj, podľa ktorého existuje iba jedna zdatnosť, ktorá má mnoho mien (o rovnakej otázke diskutuje Sókratés v Plat. *Prot.* 329b, porov. *Prot.* 349b). Diogenés Laertský (VII 161 [= *SSR* II A 32]) pripisuje podobný postoj megarskej škole (zrejme Eukleidovi z Megary).

² K podozreniam z plagiátorstva porov. taktiež zl. *SSR* IV A 23 [Diog. Laert. II 62] uvedený vyššie v skupine zlomkov *SSR* VI A 4: Aristippos sa vraj pri verejnom čítaní dialógov spýtal Aischina, odkiaľ ich ukradol.

- ³ Sókratova manželka Xanthippa, resp. Xanthippé (Ξανθίππη), sa dodnes spája s príslovenčnou hašterivou povahou (ktorú musí znášať muž očakávajúci od ženy, že bude dobrou ženou, t. j. málovravnou a podriadenou). Avšak legenda o Xanthippinej hašterivosti – tak ako ju poznáme – vznikala v antickej literatúre postupne. Je možné, že sa o to pričínili prví sókratovci, najmä Antisthenés, ktorý vysvetľuje na príklade Xanthippinej prudkej povahy etickú maximu, že *mudrc sám seba ovláda aj v najťažších situáciách*, akou je napr. spoločité so zlou ženou; porov. Xenoph. *symp.* 2,10 [= *SSR V A 18*]. A. Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 64) si myslí, že obidva obrazy – „hádavej Xanthippy“ a „sebaovládajúceho mudrca“ – uviedol do sókratovskej literatúry Antisthenés; porov. doxografický obraz Xanthippy u Diogena Laertského (Diog. Laert. II 36-37), ktorý uvádza viacero anekdot bez uvedenia zdrojov. V našej pasáži sa Xanthippa sice neháda, ale aj napriek tomu je vykreslená ako protipól Sókrata, lebo mu berie niečo, čo jej nepatrí. Bližšie pozri heslo „Xanthippa“ v *RE* (H. Dorrie, 1967, coll. 1335 nn.).
- ⁴ Proti tomu, že Aischinove dialógy sú logicky zle vystavané, hovorí Hermogenés, ktorý vo svojom spise *O štýloch* naopak chváli Aischina za jednoduchý a zrozumiteľný štýl – Aischinés podľa Hermogena zachytil veľmi presne Sókratovu povahu; porov. Hermog. *de ideis* II 12, 2 ed L. Spengel, Rh. G. II pp. 419, 25-420, 7 [= *SSR VI A 20*].
- ⁵ Pasifón z Eretrie (Πασιφῶν Ἐρετριεύς; 3. stor. pred Kr.), žiak alebo priateľ Menedéma (339 – 265 pred Kr.), zakladateľ a eretrijskej školy, ktorú preniesol z Faidónovho rodného mesta Élidy do Eretrie. Podľa Plútarcha (*Nic.* 4) Pasifón vykreslil v ktoromsi svojom dialógu Nikia, ako denne prináša obety bohom a snaží sa s nimi radiť o verejných veciach. Pod Pasifóntovým menom sa uvádza sedem sókratovských dialógov, ktorých tituly sú zhodné s Aischinovými: *Miltiadés*, *Kallias*, *Axiochos*, *Aspasia*, *Alkibiadés*, *Rinón* a *Télaugés*. Takisto sa mu pripisujú tri dialógy, ktoré mali byť vydané pod menom Antisthena. Podľa G. Giannantonioho (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, IV, s. 238) Pasifón nebol falšovateľom diel sókratovcov. Bližšie k Pasifóntovi pozri K. von Fritz, *RE*, zv. XVIII/4 (1949), col. 2084; M.-O. Goulet-Cazé, *Ascése cynique*, s. 86–87.

VI A 23

Diog. Laert. II 105 [= *SSR III A 8*].

SSR III A 8 [Diog. Laert. II 105]: διαλόγους δὲ συνέγραψε [scil. Phaedon] γνησίους μὲν Ζώπυρον, Σίμωνα, καὶ δισταζόμενον Νικίαν, Μήδιον, ὃν φασὶ τινες Αἰσχίνου, οἱ δὲ Πολυαίνου Ἀντίμαχον ἢ Πρεσβύτας· καὶ οὗτος δισταάζεται σκυτικὸς λόγους· καὶ τούτους τινὲς Αἰσχίνου φασίν.

SSR III A 8 [Diog. Laert. II 105]: Právě Faidónove¹ dialógy sú *Zópyros*² a *Simón*.³ Ďalej je to *Nikias*, o ktorého pravosti sa pochybuje, *Médios*, ktorého niektorí

prisudzujú Aischinovi, iní však Polyainovi.⁴ Pochybuje sa aj o pravosti spisu *Pro-tivník v boji alebo Vyslanci*. Napísal aj diela označované ako „obuvnícke“,⁵ ale aj ich autorstvo niektorí pripisujú Aischinovi.

Komentár: Diogenés Laertský píše v pasáži venovanej Faidónovi o jeho spisoch a vyjadruje sa k ich pravosti. Za nepravý spis považujú niektorí kritici dialóg *Médios*, lebo prisudzujú jeho autorstvo Aischinovi. Faidónovi sa takisto pripisujú „obuvnícke dialógy“, ale niektorí hovoria, že ich autorom je Aischinés.

O dialógu *Médios* sa nezmieňujú žiadne ďalšie správy, takže Aischinovo autorstvo je pochybné. Tzv. „obuvnícke dialógy“ (σκυτικοί) pripisuje Aischinovi aj lexikón *Súda* (*Suid.* s.v. Αἰσχίνης [= SSR VI A 25]), ale nič bližšie o nich nevieme. Záver: *Médios* a tzv. „obuvnícke dialógy“ musíme zaradiť medzi sporné spisy; porov. E. F. Beall, Diogenes Laertius on Aeschines the Socratic's Works, s. 142–144; G. Boys-Stones – C. Rowe, *The Circle of Socrates: Readings in the First-Generation Socratics*, s. 303.

¹ Faidón z Élidy (Φαίδων ὁ Ἠλεῖος 1. pol. 4. stor. pred Kr.) bol grécky filozof, nasledovník Sókrata a jeden zo zakladateľov tzv. menších sókratovských škôl (*Socratici minores*). Pochádzal z Élidy, ktorá sa dostala do vojnového konfliktu so Spartou, v dôsledku čoho bol mladučký Faidón zajatý a predaný do otroctva – neskôr oslobodený (podľa legendy Sókratovou zásluhou; porov. Diog. Laert. II 105). Sókrata poznal Faidón ešte ako mladík (mohol mať asi 18 rokov). Platón po ňom pomenoval svoj dialóg vykresľujúci Sókratove posledné hodiny pred smrťou. Platónov dialóg predstavuje Faidóna ako veľmi mladého Sókratovho obľúbenca, ktorému sa rád prehrabáva vo vlasoch (*Phd.* 89a-b). Na základe historického datovania vojny medzi Spartou a Élidou môžeme predpokladať, že Faidón strávil v spoločnosti Sókrata 1-2 roky a v čase jeho smrti mohol mať asi dvadsať rokov (porov. McQueen – Rowe, *Phaedo, Socrates, and the Chronology of the Spartan War with Elis*, s. 1–18). Neskoršia tradícia (Hierónymos z Kardianu, Diogenés Laertios) označuje Faidóna za Élida, ktorý po Sókratovej smrti založil jednu zo sókratovských škôl a stal sa učiteľom Menedéma z Eretrie, ktorý preniesol školu z Élidy do svojho rodného mesta (porov. D. Nails, *The People of Plato*, 2002, s. 231).

² Dialóg *Zópyros* je pomenovaný podľa perzského mága, ktorý vystupuje v tomto dialógu v rozhovore so Sókratom a jeho žiakmi; porov. SSR III A 9 – SSR III A 11. O postave Zópyra nemáme žiadne spoľahlivé správy. Hérodotos (III 160) spomína akéhosi aristokrata Zópyra a jeho synovca rovnakého mena, ktorý utiekol z Perzie do Atén. Platón (*Alcib. I.* 122b) sa zase zmieňuje o nejakom Zópyrovi, ktorý mal byť Alkibiadovým thráckym učiteľom. R. Foerster (*Scriptores Physiognomonici Graeci et Latini*, s. VII – XII) vidí Zópyra v mágovi, ktorý podľa Aristotela (*ap.* Diog. Laert. II 45) prišiel do Atén zo Sýrie a predpovedal Sókratovi násilnú smrť. Ale takisto je možné, že postavu Zópyra vytvoril

Faidón inšpirovaný Antisthenovým spisom *Περὶ τῶν σοφιστῶν φυσιογνωμονικός* (*O sofistoch a fyziognómii*); porov. C. Kahn, *Plato and the Socratic dialogue*, s. 18; F. W. A. Mullah (*Fragmenta Philosophorum Graecorum*, II, s. 270) formuluje hypotézu, že Antisthenés využíva Zópyrovo fyziognomické umenie, aby sa vo svojom spise vysmial sofistom; porov. taktiež A. Müller, *De Antisthenis cynici vita et scriptis*, s. 18; F. Dümler, *Akademika*, s. 44.

- ³ Dialóg *Simón* je pomenovaný pravdepodobne podľa Simóna, ktorý patril k najstarším Sókratovým nasledovníkom. Podľa doxografickej tradície (Diog. Laert. II 123 [= SSR VI B 87]) bol obuvník Simón prvý, kto zaznamenal Sókratove rozhovory a zapísal ich v čisto dialogickej forme – podľa doxografov obsahoval jeden zvitok 33 dialógov, čo naznačuje, že išlo o pomerne krátke rozhovory. Diogenés Laertský v stručnej kapitole venovanej Simónovi (Diog. Laert. II 122-123) pripomína tituly týchto rozhovorov. Okrem toho sa zmieňuje aj o jednej zaujímavej anekdote, podľa ktorej dal Simón prednosť slobode slova (*παρηρησία*) pred pohodlným životom v Periklovom dome – namiesto kariéry dvorného filozofa si zvolil život kynika; porov. taktiež Plutarch. *Mor.* 776B [= SSR VI B 90]: Simón je príkladom pre tých, ktorí odmietajú spojenie filozofie s mocou – naproti tomu takéto spojenie obhajuje Platón; porov. R. F. Hock, *Simon the shoemaker as an ideal Cynic*, s. 41–53.

Väčšina historikov pochybovala o existencii Simóna (hlavný argument: meno Simón sa neobjavuje ani u Platóna ani u Xenofóna). A pretože Faidónovi sa pripisuje autorstvo dialógu *Simón*, niektorí historici vyslovili domnienku, že z Faidóna vychádza celá literárna tradícia „obuvníckych dialógov“; porov. U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Phaidon von Elis*, s. 187–193; rovnaký názor zastáva C. Kahn, *Plato and the Socratic dialogue*, s. 10.

Skeptický pohľad na historicitu Simóna sa zmenil až po tom, čo boli v severozápadnej časti aténskej agory objavené pozostatky obuvníckej dielne, ktorú vlastnil podľa nápisu Simón (*ΣΙΜΩΝΟΣ = Σίμωνος*); porov. D. B. Thompson, *The House of Simon the Shoemaker*, s. 234–240; J. M. Camp, *The Athenian Agora – Excavations in the Heart of Classical Athens*, s. 145–147. Na námietku, že Platón a Xenofón sa nezmieňujú o Simónovi, odpovedá archeologička D. B. Thompson poukazom na to, že v čase Simónovej smrti mohol mať Platón asi 10 rokov. Simóna však mohli osobne poznať starší Sókratovi žiaci – Antisthenés alebo Aischinés. Podľa antických správ navštevovali Simónovu dielňu viacerí poslucháči Sókrata: Alkibiadés, Faidros, Euthydémos. Okrem toho na základe Platónových dialógov vieme, že Sókratés využíva v analógii τέχνη pomerne často obuvníka (*σκυτοτόμος*) ako príkladného τεχνίτης – jeho predobrazom mohol byť práve Simón (*Alcib. I.* 128b-c; *Prot.* 319d; *Grg.* 447d, 491a; *Symp.* 221e; *Resp.* 333a, 397e, 443c; *Theaet.* 146d; porov. taktiež Xenoph. *Mem.* IV 2,22). A nezabúdajme, že Simón sa spomína takisto v *Listoch sókratovcoch*; napr. ako remeselník, ktorý prevyšuje svojou múdrosťou všetkých ľudí (*Socratic. epist.* IX 4; porov. taktiež Plat. *Apol.* 22c-e, kde Sókratés stavia múdrosť remeselníkov nad múdrosť básnikov a politikov); alebo sa

pripomína jeho filozofický spôsob života, ktorý je hodný nasledovania (*Socratic. epist.* XVII 2) – Simón tým, že neopúšťa filozofiu za žiadnych okolností, napĺňa Sókratovu výzvu k starosti o dušu; porov. Plat. *Apol.* 29d: počas života sa netreba starať o peniaze, povest' a česť, ale o rozum, pravdu a dušu, aby bola čo najlepšia. Bližšie pozri J. Sellars, *Simon the Shoemaker and the Problem of Socrates*, s. 207–216.

⁴ Polyainos z Lampsaka (Πολύαινος Λαμψακηνός; okolo 340 – 285 pred Kr.) bol grécky matematik, priateľ Epikúra. Medzi titulmi prác, ktoré sa mu pripisujú, nájdeme spisy *O filozofii*, *Proti Aristónovi*, *Apórie*, *Proti rečníkom*.

⁵ Nevieme, čo sú tieto „obuvnícke dialógy“ (σκυτικοὶ λόγοι), resp. „reči obuvníkove“ (σκυτικαὶ); porov. Diog. Laert. II 105 [= *SSR* III A 8], Diog. Laert. II 122-123 [= *SSR* VI B 87]; Hicks prekladá vo vydaní Diogena Laertskeho v Classical Loeb Library spojenie σκυτικὸς λόγους ako „kožené reči“. Zrejme súvisia s dialógmi, ktorých autorom mal byť obuvník Simón; pozri pozn. o Simónovi vyššie.

VI A 24

Lucian. *de paras.* 32: Αἰσχίνης μέντοι ὁ Σωκρατικός, οὗτος ὁ τοὺς μακροὺς καὶ ἄστείους διαλόγους γράψας, ἤκέν ποτε εἰς Σικελίαν κομίζων αὐτοὺς, εἰ πως δύναίτο δι' αὐτῶν γνωσθῆναι Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ, καὶ τὸν Μιλτιάδην ἀναγνοῦς καὶ δόξας εὐδοκιμηκέναι λοιπὸν ἐκάθητο ἐν Σικελία παρασιτῶν Διονυσίῳ καὶ ταῖς Σωκράτους διατριβαῖς ἐρῶσθαι φράσας.

Lucian. *de paras.* 32: Sókratovec Aischinés – ten, ktorý napísal dlhé a uhladené dialógy – kedysi prišiel na Sicíliu so svojimi dielami. Skúšal, či by mu nejako nepomohli zoznámiť sa s tyranom Dionýsiom. Verejne všetkým prečítal svojho *Miltiada* a keď mal dojem, že sa každému páči, usadil sa na Sicílii. Tam sa prejedal na Dionýsiomom dvore a všade ukazoval, aký je dobrý v sókratovských skúmaníach.

Kontext: Lúkianos v dialógu *Περὶ τοῦ Παρασίτου ὅτι Τέχνη ἢ Παρασιτική* (*O príživníkovi alebo O umení príživníckom*) ironizuje starý spor medzi filozofiou a rétorikou o tom, či sa môžu nazývať umením (τέχνη) a nad obidve stavia príživníctvo ako skutočné umenie (opierajúc sa o stoické vymedzenie τέχνη). Simón – majster v príživníckom umení – dokazuje Tychiadovi, že filozofi hlásajú jednu filozofiu, ale v skutočnosti jestvuje nekonečne veľa filozofií. Podobne je to s rečníkmi, ktorí hovoria o každej téme iným spôsobom, takže v skutočnosti neexistuje jednotný pojem rétoriky. Zato s príživníctvom je to inak – u Grékov aj barbarov sa príživníci dopracúvajú rovnakým spôsobom k rovnakému cieľu. Parazitovaniu je vlastná zhoda a súlad – v tomto zmysle možno nazvať príživníctvo múdrosťou. Dôkazom

tohto stavu je skutočnosť, že sa nikdy žiadny príživník nezamiloval do filozofie, ale mnoho filozofov zatúžilo po príživníctve. Lúkianov Simón menuje ako príkladných príživníkov Aischina, Aristippa, Platóna a Aristotela, teda práve tých filozofov, ktorí hlásajú vo svojej filozofii presný opak (skromnosť, sebestačnosť, zdatnosť atď.).

Komentár: Podľa Diog. Laert. II 61 [= SSR IV A 22] Aischinés daroval Dionýsiovi „niektoré svoje spisy“. Podľa *Socrat. epist.* XXIII 2 mu mal prečítať dialóg *Alkibiadés*, ktorý sa tyranovi veľmi zapáčil. H. Dittmar sa prikláňa k názoru, že záujem mohol vzbudiť skôr *Alkibiadés* než *Miltiadés* (*Aischines von Sphettos*, 1912, s. 178, pozn. 3). Porov. zlomok SSR VI A 4 a príslušný komentár.

Lúkianos v tejto pasáži hovorí, že Aischinove dialógy boli uhladené (ἄστειούς διαλόγους); porov. Hermog. *de ideis* II 12, 2 ed L. Spengel, Rh. G. II pp. 419, 25-420, 7 [= SSR VI A 20]: taktiež Hermogenés označuje Aischinov štýl za jednoduchý, čistý a zrozumiteľný. Okrem toho Lúkianos zaraďuje Aischinove dialógy medzi „sókratovské skúmania“ (Σωκράτους διατριβαῖς), t. j. chápe ich ako súčasť ustáleného filozofického žánru. V závere tejto pasáže Lúkianov Simón ironicky poznamenáva, že keď sa stal Aischinés Dionýsiovým príživníkom, prestal písať sókratovské rozpravy.

VI A 25

Suid. s.v. Αἰσχίνης: Αἰσχίνης Χαρίνου, ἄλλαντοποιοῦ, φιλόσοφος Σωκρατικός· τινές δὲ Λυσανίου παῖδά φασιν. Ἀθηναῖον Σφήττιον. διάλογοι δὲ αὐτοῦ Μιλτιάδης, Καλλίας, Ῥίνων, Ἀσπασία, Ἄξιόχοσ, Τηλαύγης, Ἀλκιβιάδης, καὶ οἱ καλούμενοι Ἀκέφαλοι, Φαίδων, Πολύαινος, Δράκων, Ἐρυξίας, Περὶ ἀρετῆς, Ἐρασίστρατος, σκυθικοί. *ibid.:* Αἰσχίνης ὁ τοῦ Λυσανίου· οὗτος παρὰ Διονύσιον εἰς Σικελίαν ὑπὲρ χρημάτων ὄχγετο.

Suid. s. v. Aischinés: Aischinés, syn údenára Charina, bol sókratovským filozofom. Niektorí hovoria, že bol synom Lysania. Bol Aténčanom z dému Sféttos. Napísal tieto dialógy: *Miltiadés*, *Kallias*, *Rinón*, *Aspasia*, *Axiochos*, *Télaugés*, *Alkibiadés*, dialógy označované ako „bez hlavy a päty“, *Faidón*, *Polyainos*, *Dra-kón*, *Eryxias*, *O zdatnosti*, *Erasistratos* a dialógy označované ako „obuvnícke“. *ibid.:* Aischinés, syn Lysania: k Dionýsiovi ho priviedla na Sicíliu túžba po peniazoch.

Komentár: Lexikón *Súda* (Σοῦδα, *Suidas*) je byzantský encyklopedický slovník zostavený v 2. pol. 10. stor. neznámym autorom, možno viacerými autorami. V minulosti sa označoval za jeho autora „Suidas“, ale súčasní komentátori

spochybňujú tento názor. Zrejme ide o dielo niekoľkých byzantských učencov, ktoré malo titul *Σοῦδα* (porov. E. Dickey, *Ancient Greek Scholarship*, s. 90–91). Grécky písaný slovník obsahuje okolo 30 000 hesiel zoradených podľa abecedy – niektoré majú podobu stručnej slovníkovej definície, iné sú podrobnejším encyklopedickým výkladom problematiky. Na základe našej znalosti antických textov môžeme usudzovať, že *Súda* je kompilácia vytvorená výpiskami z gramatických a doxografických spisov (hlavným zdrojom bol zrejme Fótiov *Lexikón* a diela alexandrijských gramatikov). Keďže viaceré z týchto spisov sa nám nezachovali, lexikón má pre nás historickú hodnotu. Na druhej strane však treba poznamenať, že viaceré heslá sú spracované príliš skratkovito alebo sú skreslené (pokiaľ ich dokážeme porovnať so zachovanými zdrojmi, napr. s Diogenom Laertským).

Lexikón *Súda* uvádza na rozdiel od správy Diogena Laertskeho aj tituly dialógov „bez hlavy a päty“: *Faidón*, *Polyainos*, *Drakón*, *Eryxias*, *O zdatnosti*, *Erasistratos*. Táto správa je pochybná, lebo ju nepotvrdzujú žiadne iné zdroje a niektoré tituly sa pripisujú takisto iným autorom, napr. *Faidón* Platónovi, *Eryxias* patrí k Pseudo-platónskym spisom (porov. Diog. Laert. III 62), spis s názvom *O zdatnosti* napísali údajne obuvník Simón (Diog. Laert. II 122), Aristippos (Diog. Laert. II 85), Xenokratés (Diog. Laert. IV 62), Theofrastos (Diog. Laert. V 46) atď.

VI A 26

Phot. *biblioth.* cod. 167: ἀγείρει [scil. Stobaeus] ταύτας [scil. δόξας τε καὶ χρήσεις καὶ χρείας] ἀπὸ μὲν φιλοσόφων, ἀπὸ τε Αἰσχίνου τοῦ Σωκρατικοῦ καὶ Ἀναξάρχου [. . .] Ἀντισθένου καὶ Ἀριστίππου, κτλ.

Phot. *biblioth.* cod. 167: Zhromažďuje [scil. Stobaios] takéto [scil. názory, použitie slov a chreie] od rôznych filozofov, sókratovca Aischina, Anaxarcha [...] Antisthena, Aristippa a iných.

Komentár: Konštantínopolský patriarcha Fótios (gr. Φώτιος; okolo 810/820 – 893 po Kr.) vo svojom súbore poznámok *Bibliotéka* (*Βιβλιοθήκη*) potvrdzuje, že Stobaios (5. stor. po Kr.) zahrnul do svojej antológie výňatkov a chreii z diel gréckych spisovateľov aj sókratovca Aischina. O Stobaiovi pozri bližšie komentár k zl. SSR VI A 77.

VI A 27

de Aeschinis libris cf. Cicer. *Brut.* 85, 292 [= *SSR I C 438*] et Athen. XIII 612 B [= *SSR VI A 16*] et Diog. Laert. II 64 [= *SSR I H 17*].

SSR I C 438 [Cicer. *Brut.* 85, 292]: tum Atticus: aliquotiens sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc quoniam iam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. tu vero, inquam, Tite. tum ille: ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis et Xenophontis et Aeschini libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis eiusdem etiam faceti, cum de sapientia et disceptetur, hanc sibi ipsum detrudere, eis tribuere inluentem, qui eam sibi adrogant, ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram Hippiam Prodicum Gorgian ceteros, se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. decet hoc nescio quomodo illum, nec Epicuro [fr. 231 Usener p. 173], qui id reprehendit, assentior.

SSR I C 438 [Cicer. *Brut.* 85, 292]: Vtedy sa ozval Atticus: „Už niekoľkokrát som ťa chcel prerušiť, ale nezdalo sa mi to vhodné. Teraz však, keď tvoja reč zjavne smeruje k záveru, verím, že sa mi podarí povedať to, čo si myslím.“ Vtedy som ho povzbudil slovami: „Práve tvoj názor ma najviac zaujíma“. Nato pokračoval: „Iróniu, ktorú mnohí pripisujú Sókratovi a ktorou sa tento filozof vyznačuje v Platónových, Xenofónových a Aischinových knihách, považujem za dôvtipnú a elegantnú. Je totiž znakom veľmi múdreho a nadovšetko dôvtipného človeka, keď múdrosť, o ktorej sa práve diskutuje, sám sebe upiera a žartom pripisuje práve tým, ktorí si na ňu robia najväčší nárok. Sókratés tak robí napríklad u Platóna, kde do neba vychvaľuje Prótagora, Hippia, Prodika, Gorgia a iných, sám však predstiera najväčšiu neznalosť a hlúposť vo všetkých veciach. Nevieť presne prečo, ale tento postup mi pripadá nesmierne vhodný práve u Sókrata. A nesúhlasím s Epikúrom, [fr. 231 Usener p. 173], ktorý to kritizuje.¹

SSR VI A 16 [Athen. XIII 612 B].²

SSR I H 17 [Diog. Laert. II 64]: πάντων μέντοι τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων Παναίτιος [fr. 126 van Straaten] ἀληθεῖς εἶναι δοκεῖ τοὺς Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἀντισθένης, Αἰσχίνου· διστάζει δὲ περὶ τῶν Φαίδωνος καὶ Εὐκλείδου, τοὺς δὲ ἄλλους ἀναιρεῖ πάντας.

SSR I H 17 [Diog. Laert. II 64]: Zo všetkých sókratovských dialógov považuje Panaitios [fr. 126 van Straaten] za pravé tie, ktoré napísali Platón, Xenofón,

Antisthenés a Aischinés. O Faidónových a Eukleidových dialógoch pochybuje, pričom všetky ostatné odmieta uznať za pravé.

Komentár: O Panaitiovom hodnotení sókratovských spisov porov. E. Zeller, *Kleine Schriften*, 1. zv., s. 186. Podľa P. Natorpa (s. v. *Antisthenes* (n. 10) in *RE* I 2, 1894, s. 2541) Panaitiovo hodnotenie nie je jednoznačné, a preto nemusí protirečiť hodnoteniu Persaia [= *SSR* V A 43].

Panaitiovo svedectvo hovorí okrem iného aj o tom, že Aischinove dialógy patrili k základnému korpusu sókratovskej literatúry 4. stor. pred Kr., čo znamená, že antickí autori im pripisovali rovnakú váhu ako dielam Platónovým, Xenofónovým a Antisthenovým.

¹ V antike bola známa epikúrovska kritika sókratovskej irónie, ktorá odmietala jej pedagogické zameranie (prečo Sókratés nehovorí priamo, čo si myslí, ale skrýva to za iróniu?); porov. napr. Cicero, *Brut.* 85, 292; *Acad.* II 15 atď.

² Grécky text a preklad tohto zlomku je uvedený vyššie.

VI A 28

Diog. Laert. II 62 [= *SSR* IV A 23]: τούτου [scil. Aeschinis] τούς διαλόγους καὶ Ἀρίστιππος ὑπόπτειεν. ἐν γοῦν Μεγάροις ἀναγινώσκοντος αὐτοῦ φασι σκῶσαι εἰπόντα, „πόθεν σοι, ληστήα, ταῦτα;“ [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3].

Diog. Laert. II 62 [= *SSR* IV A 23]: Aischinove dialógy boli podozrivé aj Aristippovi. Keď počul, ako ich verejne číta v Megarách, vraj sa zasmial a spýtal: „Odkiaľ si to, ty zlodej, ukradol?“ [= [Hesych. Miles.] *de vir. illustr.* 3].

Komentár: Táto doxografická správa súvisí s ďalšími, ktoré označujú Aischina za plagiátora, resp. zlodeja, lebo vraj ukradol (alebo dostal) dialógy od Sókrata (alebo Xanthippy). Porov. Diog. Laert. II 62 [= *SSR* IV A 23] a komentár k zlomku *SSR* VI A 22.

VI A 29

Ael. Aristid. *de quatt.* 351 [= *orat.* XLVI, II p. 295 D.]: καὶ μὴν ἐξ ἴσου μὲν ἔγωγ' οὐδέποτ' ἂν θείην Αἰσχίνην Πλάτωνι, μήποθ' οὕτω φιλονεικήσαιμι, ἀλλ' ἀφείσθω τοῖς ἀτόποις τῶν σοφιστῶν ἢ κρίσις αὕτη φημι δέ, ὅσῳ μείζων καὶ τελεώτερος Πλάτων εἰς λόγους, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὑπέρ γε Θεμιστοκλέους ἐκεῖνα

προσῆκειν δέχεσθαι. τὸν μὲν γὰρ ἃ ἤκουσεν εἰκὸς λέγειν, ἢ ὅτι ἐγγυτάτῳ ἐκείνων, ὁ δὲ τῆς φύσεως οἶμαι κέχρηται τῇ περιουσίᾳ, ὥσπερ καὶ ἄλλα μυρία δὴ ποῦ διεξέρχεται ἐπὶ τῷ Σωκράτους ὀνόματι, περὶ ὧν ὁμολογεῖται μηδὲν ἐκείνων πραγματεῦεσθαι, δίκαια μὲν οἶμαι ποιῶν κατ' αὐτό γε τοῦτο καὶ ἀνδρὸς ἀρίστου, τὸ τὸν διδάσκαλον ἀξιοῦν κοσμεῖν, πλήν γε ὅτι καὶ τὸ μηδ' ἄλλους τῶν οὐκ ἀξίων κατασχύνειν ἐθέλειν προσεῖναι προσῆκει. *ibid.* 577 [= *orat.* XLV, II p. 369 D. *post SSR VI A 51*]: οὕτω καίτοι τοῖς ἄλλοις Αἰσχίνης λειπόμενος Πλάτωνος τοῦτό γε ἄμεινόν πως διεχείσισεν.

Ael. Aristid. *de quatt.* 351 [= *orat.* XLVI, II p. 295 D.]: Nikdy by som sa neodvážil postaviť na rovnakú úroveň Aischina s Platónom. Kiež mi niečo také ani nikdy nenapadne urobiť! Tento súd láskavo nechávam rozhodnúť naničhodným sofistom. Tvrdím však jedno. O čo väčší a dokonalejší je Platón vo svojich myšlienkach, o to väčšími, aspoň pokiaľ ide o Themistokla, treba prijať aj myšlienky tamtoho muža. Lebo to, čo si od neho vypočul, je naozaj vhodné predniesť v akejkolvek krásnej a spravodlivej reči, alebo sa tomuto ideálu čo najviac približuje. Platón zas naplno čerpá zo svojho prirodzeného nadania a podrobne rozoberá nepreberné množstvo otázok a tém. Ale všetko to robí v Sókratovom mene, pričom je všeobecne známe, že nič neskúma ako on sám. To, čo robí, je zaiste veľmi spravodlivé jednak samo osebe, jednak je známkou čestného muža, že považuje za dobré vždy a všade vynášať do neba svojho učiteľa. Pekné by však bolo nedovoliť ani iným, aby zamýšľali hanobiť tých, ktorí si to nezasluhujú. *ibid.* 577 [= *orat.* XLV, II p. 369 D. *post SSR VI A 51*]: Takto môžeme skonštatovať, že hoci Platón prekonáva Aischina v ostatných veciach, v spracovaní tejto témy sa mu akosi nedokáže vyrovnáť.

Komentár: Aelius Aristides chváli Aischina ako vzor krásnej a spravodlivej reči, pričom ho stavia na jednu úroveň s Platónom. V tejto pasáži naráža zrejme na svojich súčasníkov, „naničhodných sofistov“, ktorí upierajú Aischinovým spisom to, čo naopak pripisujú dielam Platónovým. Ako vieme, Aelius Aristides napísal dve reči proti Platónovi – jednu namierenú proti jeho kritike rétoriky (*Orat.* II) a druhú obraňujúcu slávnych Aténčanov ako Themistoklés alebo Periklés (*Orat.* III), ktorých Platón kritizuje, ako to môžeme vidieť napr. v *Grg.* 515d-516d (Sókratova kritika Perikla).

VI A 30

Ael. Aristid. *de rhet.* I 76-78 [= *orat.* XLV, II p. 24 D.]: καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτ' ἔστ' εἰπεῖν ὡς ἄρ' ὁ μάρτυς οὐδενὸς ἄξιος, ἢ πόρρω τῶν πραγμάτων, ἢ καταφεύγομεν

εις ὄνομα αὐτὸ δὴ τοῦτο. ἀλλ' εἴ γέ τινας ὥσπερ παῖδας οὕτως καὶ ἐταίρους χρῆ λέγειν γνησίους, γνήσιον Αἰσχίνην Σωκράτους παρειλήφαμεν. μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ψευδῆς ἐνίων δόξα τῶν αὐτοῦ Σωκράτους εἶναι τὰ γράμματα ταῦτα ὑπειληφῶτων οἷς εἰ μὴ τὸ ὅλον πιστεύειν ἄξιον, ὥσπερ ἐγὼ πρῶτος οὐκ ἂν φαίην, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐπὶ πάσης γε τῆς ἀλογίας ἢ πλάνῃ συμβέβηκεν, ἀλλ' οὕτω σφόδρα ταῦτ' οἰκεῖα τῷ Σωκράτους ἦθει καὶ προσήκοντα ἐκρίθη, ὥστε καὶ ταύτη τῇ δόξῃ γενέσθαι χώραν. δοκεῖ δέ μοι καὶ Σωκράτης αὐτὸς, εἰ καὶ μηδεὶς λόγος αὐτοῦ γραφῆ ῥώζεται, οὐχ ἦττον οὔτε Πλάτωνος τοῦ σεμνοῦ οὔτ' Αἰσχίνου τοῦ κομψοῦ μαρτυρεῖν, ἀλλ' ἔτι κάλλιον καὶ ὡς ἀληθῶς εἰς τὸ μέσον.

Ael. Aristid. *de rhet.* I 76-78 [= *orat.* XLV, II p. 24 D.]: A vskutku nemožno tvrdiť ani to, že tento svedok nemá žiadnu hodnotu. Odbočíme teda celkom mimo témy alebo sa budeme zaoberať človekom s týmto menom. Ale ak musíme povedať napríklad o nejakých deťoch, že sú pravé a patria nám, a to isté aj o určitých priateľoch, potom aj Aischina, Sókratovho žiaka, budeme považovať za pravého filozofa. Na druhej strane stojí svedectvo niektorých ľudí, ktorí si nesprávne myslia, že spisy, o ktorých je reč, napísal sám Sókratés. Ak ich názor nemáme celkom zavrhnúť – ja osobne by som to určite nerobil – prideme k záveru, že tento blud vznikol na základe nejakého reálneho podkladu. Spisy, o ktorých tu hovoríme, totiž pripadali všetkým také blízke a vlastné Sókratovej povahe, že ľahko vznikol priestor pre takúto domnienku. Všetko toto nám podľa mňa potvrdzuje aj samotný Sókratés. Hoci nám v písomnej podobe nezanechal žiaden spis, jeho svedectvo nie je menej presvedčivé ako to, čo hovorí vznešený Platón alebo pôvabný Aischinés. Sókratov prejav je ešte krajší a adresovaný naozaj každému človeku.

Komentár: Aelius Aristides v tejto pasáži (podobne ako v predošlom zlomku SSR VI A 29) vyzdvihuje štýl Aischinových dialógov a stavia ho na jednu úroveň s Platónovým – vid' prívlastky Platón „vznešený“, „vysoko vážený“ (σεμνός) a Aischinés „pôvabný“, „uhladený“ (κομψός). Zároveň formuluje presvedčenie, ktoré však nijako nedokladá, že Aischinov portrét Sókrata bol natoľko verný svojej predlohe, až vzbudzoval dojem, akoby napísal Aischinove dialógy sám Sókratés.

VI A 31

Maxim. Tyr. *philosoph.* XVIII 5: τί βούλεται τῷ Σωκράτει ταυτὶ τὰ κομψά, εἴτε αἰνίγματα, εἴτε εἰρωνεύματα; ἀποκρινάσθω ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους Πλάτων ἢ Ξενοφῶν ἢ Αἰσχίνης ἢ τις ἄλλος τῶν ὁμοφώνων αὐτῷ. *ibid.* XXII 6: ἐγὼ δὲ ποθῶ πρὸς τὴν εὐωχίαν τροφήν λόγων ὑγιεινῶν, καὶ ἀνόσου τοιοῦτου δέομαι στίου, ἀφ' οὗ καὶ Σωκράτης ὑγιανε καὶ Πλάτων καὶ Ξενοφῶν καὶ Αἰσχίνης.

Maxim. Tyr. *philosoph.* XVIII 5: Aké posolstvo nesú tieto pôvabné Sókratove hádanky či jeho ironické vyhlásenia? Nech nám zaňho odpovie Platón, Xenofón, Aischinés alebo nejaký iný zo stúpencov jeho filozofie. *ibid.* XXII 6: Ja sa však túžim do sýtosti najesť nie jedla pre telo, ale filozofických myšlienok zdravých pre dušu.¹ Túžim po tom istom dobrom jedle, ktoré prinieslo zdravú myseľ Sókratovi, Platónovi, Xenofóntovi a Aischinovi.

Komentár: Maximos z Týra (Μάξιμος Τύριος, lat. *Cassius Maximus Tyrius*) bol rečník pôsobiaci v 2. stor. po Kr. ovplyvnený učením stredného platonizmu. Pôsobil počas vlády Antoninovcov a Commoda. Vo svojich Διαλέξεις (lat. *Dissertationes*) sa často odvoláva na Platóna, resp. na Platónovho Sókrata, ktorého stavia do opozície s Antisthenovým alebo Aischinovým Sókratom.

¹ Maximos považuje filozofiu v súlade s dobovým stoickým chápaním (Musonius Rufus, Epiktétos) za „liečiteľku“ schopnú uzdravovať ľudské duše.

VI A 32

Demetr. *de elocut.* 297: τὸ δὲ ἰδίως καλούμενον εἶδος Σωκρατικόν, ὃ μάλιστα δοκοῦσιν ζηλωσαὶ Αἰσχίνης καὶ Πλάτων, μεταρρυθμίσειεν ἂν τοῦτο τὸ πρᾶγμα τὸ προειρημένον εἰς ἐρώτησιν, ὧδέ πως, οἷον· „ὦ παῖ, πόσα σοι χρήματα ἀπέλιπεν ὁ πατήρ; ἢ πολλὰ τίνα καὶ οὐκ εὐαρίθμητα;“ „πολλὰ, ὦ Σώκρατες.“ „ἄρα οὖν καὶ ἐπιστήμην ἀπέλιπέν σοι τὴν χρησομένη αὐτοῖς;“ ἅμα γὰρ καὶ εἰς ἀπορίαν ἔβαλεν τὸν παῖδα λεληθότως, καὶ ἠνέμνησεν ὅτι ἀνεπιστήμων ἐστὶ, καὶ παιδεύεσθαι προετρέψατο ταῦτα πάντα ἠθικῶς καὶ ἐμμελῶς, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ λεγόμενον τοῦτο ἀπὸ Σκυθῶν.

Demetr. *de elocut.* 297: V literárnom žánri, ktorý nesie špecifické pomenovanie „sókratovský“ a ktorý zrejme najhorlivejšie pestovali Aischinés a Platón, by bola udalosť, o ktorej sme hovorili, zobrazená vo forme otázky.¹ Napríklad takto: „Chlapče, povedz mi, aký majetok si zdedil po otcovi. Vari je taký veľký, že ho nedokážeš ani vyčíslieť?“ „Sókratés, poviem ti, že je to naozaj veľá peňazí,“ „A zdedil si spolu s nimi aj návod, ako ich budeš spravovať?“ Sókratés priviedol takýmito otázkami mladíka do skrytých rozpakov a pripomenul mu jeho nevedomosť. Zároveň ho povzbudil k tomu, aby sa vzdelával. Všetko toto je veľmi duchaplné a zamerané na zdokonaľovanie mravného charakteru. Som si istý, že rozhovor, ktorý som tu tlmočil, nepochádza od Skýtov ani iných barbarských národov.²

Komentár: Démétrios z Faléra (Δημήτριος Φαληρεὺς; okolo 360 – 280 pred Kr.) bol aténsky rečník a politik, žiak Aristotelovho pokračovateľa Theofrasta. Pod jeho menom sa zachoval spis *O štýle* (Περὶ ἐρμηνείας), jeho skutočného autora však nepoznáme. Anonymný (Pseudo-Démétriov) spis Περὶ ἐρμηνείας pochádza buď z 3. – 2. stor. pred Kr. (Grube, Innes), alebo z 1. stor. pred Kr. (Chiron, Schenkeveld), alebo z 1. stor. po Kr. (Roberts, Tademacher). Každopádne ide o najstaršiu zachovanú literárno-kritickú prácu, ktorá sa zaoberá štýlom.

Citovanú pasáž považuje K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 23–24) za začiatok Aischinovho dialógu *Alkibiadés*. K tomuto názoru sa pripája aj E. Zeller, *Philosophie der Griechen*, II 1⁵, s. 143, pozn. 1. Proti tomu argumentuje H. Krauss, *Aeschinis reliquiae*, s. 60–66 i G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 587, pozn. 9).

¹ Ps.-Démétrios podobne ako Aristotelés (*Poet.* 1447b11; *Rhet.* 1417a21; *Fr.* 72-73) označuje sókratovské dialógy za literárny žáner, v ktorom vystupuje Sókratés ako jedna z hlavných postáv. Na Pseudo-Démétriovej správe je zaujímavé, že formu dialógu s dominujúcou otázkou, ako aj zameranie dialógu na éthos spolubesedníka, prisudzuje v rovnakej miere Platónovi i Aischinovi. To by znamenalo, že pre obidvoch autorov bol príznačný elenktický charakter sókratovských rozpráv.

² Záverečná poznámka má zrejme zdôrazniť kultúrny rozdiel medzi (vzdelanými) Grékmi a (nevzdelanými) barbarmi.

VI A 33

Phrinius *biblioth. cod.* 61 (*ap. Phot.*): τὸν μέντοι Λυσανίου Αἰσχίνην ἄλλοι τε καὶ Φρύνιχος μᾶλλον, ὄν καὶ Σωκρατικὸν καλοῦσιν, εἰς τοὺς ἀρίστους ἐγκρίνει, κανόνα μετὰ γε τοὺς πρώτους Ἀττικοῦ λόγου τοὺς ἐκείνου ἀποφαινόμενος λόγους. *ibid. cod.* 158: ἀνεγνώσθησαν Φρυνίχου Ἀραβίου σοφιστικῆς παρασκευῆς λόγοι λς'. [...] εἰλικρινοῦς δὲ καὶ καθαροῦ καὶ ἀττικοῦ λόγου κανόνας καὶ στάθμας καὶ παράδειγμά φησιν ἄριστον Πλάτωνά τε καὶ Δημοσθένην μετὰ τοῦ ῥητορικοῦ τῶν ἐννέα χοροῦ, Θουκυδίδην τε καὶ Ξενοφῶντα καὶ Αἰσχίνην τὸν Λυσανίου τὸν Σωκρατικόν, Κριτίαν τε τὸν Καλλαίσχρου καὶ Ἀντισθένην μετὰ τῶν γνησίων αὐτοῦ δύο λόγων, τοῦ περὶ Κύρου καὶ τοῦ περὶ Ὀδυσσεΐας, τῶν μέντοι κωμωδῶν Ἀριστοφάνην μετὰ τοῦ οἰκείου, ἐν οἷς ἀττικίζουσι, χοροῦ καὶ τῶν τραγικῶν Αἰσχύλον τὸν μεγαλοφωνότατον καὶ Σοφοκλέα τὸν γλυκὸν καὶ τὸν πάνσοφον Εὐριπίδην. τούτους προκρίνων τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ ῥητόρων καὶ συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἐξ αὐτῶν πάλιν προτάττει, οὗς ἂν (φησίν) οὐδ' αὐτὸς ὁ Μῶμος καταμέμψαιτο, οὐδ' εἴ τις δαίμων ὁ μυθολογούμενος Κωρυκαῖος, εἰ ἐπεγγάνοι, χαρήσειεν· οὗτοι δ' εἰσὶ Πλάτων καὶ Δημοσθένης καὶ ὁ τοῦ Λυσανίου Αἰσχίνης

δι' ἀρετὴν τῶν ἑπτὰ διαλόγων, ἃ καὶ ἀφαιρούμενοί τινες τῶν συγγραμμάτων Σωκράτει προσνέμουσιν. ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ περὶ τούτων.

Phrnicus *biblioth.* cod. 61 (*ap.* Phot.): Rôzni autori, ale najmä Frynichos, ktorého niektorí dokonca nazývajú sókratovcom, zaraďujú Lysaniovho syna Aischina medzi najlepších spisovateľov. Frynichos považuje jeho spisy za vzor attického literárneho jazyka. Vraj dosahujú kvalitu tých najlepších diel, aké boli v attičtine napísané. *ibid.* cod. 158: Prečítalo sa tridsaťšesť rečí Frynichovej *Sofistickej prípravy*, ktorej autora prezývali Arabom. [...] Za vzor, pravidlo a akoby najspoľahlivejšie meradlo čistého a pravého atického slohu vyhlasuje týchto autorov: Platóna, Démosthena spolu so slávnym zborom deviatich rečníkov, Thúkydida, Xenofóna, sókratovca Aischina, ktorý bol Lysaniovým synom, Kallaischrovho syna Kritia a Antisthena s jeho dvoma pravými dielami *O Kýrovi* a *Odyseova reč*. Z autorov komédií si rovnako cení Aristofana, u ktorého zbor hovorí jeho vlastným jazykom, teda po atticky. Hneď vedľa neho kladie tragického básnika Aischyla so vznešenou dikciou reči, očarujúceho Sofokla a premúdreho Euripida. Spomenutých autorov uprednostňuje pred všetkými ostatnými rečníkmi, spisovateľmi a básnikmi. Ale aj medzi týmito svojimi obľúbencami opäť vyzdvihuje niektorých, ktorých by vraj nebol schopný pohaňiť ani sám boh hany Mómos.¹ Žiadne potešenie by si z ich diel vraj neodniesol ani zlomyseľný mytologický démon Kórykaios, ktorý by na ne len s úžasom otváral ústa. Kto sú tí vyvolenci? Jednoznačne Platón, Démostenés a Lysaniov syn Aischinés. Ten posledný si svoje miesto zaslúžil vďaka kvalite svojich siedmich dialógov. Podľa niektorých však tieto diela nenapísal Aischinés, ale Sókratés. Toľko teda o danej téme.

Komentár: Frynichos z Bithynie (Φρύνιχος ὁ Βιθυνός; prezývaný tiež Φρύνιχος ὁ Ἀράβιος, lat. *Phrynichus Arabius*) bol grécky gramatik (podľa *Súdy* „sofista“) pôsobiaci v 2. stor. po Kr. Najvznešenejší attický štýl mali podľa jeho názoru (ktorý v našej pasáži zhŕňa byzantský autor Fótios) traja Aténčania klasickej doby: Platón, rečník Démostenés a sókratovec Aischinés. Bližšie pozri J. de Borries, *Phrynichi Sophistae Praeparatio Sophistica*.

¹ Mómos (Μῶμος), syn bohyně Noci, Nyx; boh hany a hlúposti, ktorého uviedol medzi gréckych bohov básnik Hésiodos (*Theog.* 214); jeho meno je odvodené od substantíva μομῆ = „výčitka“, „námetka“, „previnenie“. Mómos vystupuje niekedy ako kritik všetkého a všetkých, ktorý sa odváži kritizovať aj Dia, inokedy ako hlupák, ktorý navrhuje nezmyselné veci, napríklad, aby býkom rástli rohy pod očami.

VI A 34

Longin. *de invent.* Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 ed. C. Walz: εἰ τοίνυν τὸ μουσικόν τε καὶ ἑναρμόνιον καὶ ῥυθμικὸν ζύμμετρόν τε καὶ ζυμμελὲς ἐξεργάσαιο καὶ διαπονήσαις εἰς τὸ ἀκριβέστατον, τῶν μὲν ἀφαιρῶν μέρη, τοῖς δὲ προσάπτων, ἐν καιρῷ καὶ χρεῖα καὶ καλλονῇ διαμετρῶν τὸ δέον, ἔσται σοι πιθανώτατος ὁ λόγος καὶ ῥητορικώτατος, οἷα τε ἢ παρ' Ὀμήρῳ ποίησις μὴ παρὰ φαῦλον ἡγησαμένῳ μηδὲ ἐν εὐτελεῖ, [ἀναγνωστέον ἐν εὐτελεῖ ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν ἔχει λόγον εὐπρεπι] τὸ τοιοῦτον, καὶ παρ' Ἀρχιλόχῳ τῷ Παρίῳ καὶ γὰρ οὗτος ἤσκηται ἔτι δὲ καὶ τὸ τῶν τραγωδοποιῶν φῶλον καὶ τὸ τῶν κωμωδοποιῶν, μελοποιῶν τε καὶ τῶν τοιούτων, τό τε τῶν σοφιστῶν, ὅπου μηδὲ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ὑπερέωραται καὶ παρημέλῃται τῷ μὲν γὰρ Πλάτῳ καὶ τῷ Ξενοφῶντι, Αἰσχίνῃ τε καὶ Ἀντισθένει περιττῶς διαπεπύνηται καὶ ἰκανῶς ἠκριβώται.

Longin. *de invent.* Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 ed. C. Walz: Najpresvedčivejšia a rečnícky najpôsobivejšia reč sa zrodí len vtedy, ak so všetkou precíznosťou vypracuješ a dovedieš do stavu dokonalosti estetickú, harmonickú, rytmickú a proporčnú stránku diela. Nevyhneš sa tomu, že niektoré časti budeš musieť odobrať a iné na ich miesto pridať, pričom budeš stále hľadať to najlepšie vyváženie užitočnosti a krásy na správnom mieste a v správnom čase. Takým dielom je rozhodne básnická skladba veľkého Homéra, ktorý bol tým najlepším vzorom a nezaplatiteľnou školou pre všetkých nasledujúcich básnikov. Opísané literárne kvality nachádzame aj u Archilocha z Paru, ktorý sa v nich na Homérovom vzore veľmi zdokonalil.¹ Našu pozornosť si zaslúžia aj vynikajúci autori tragédií a komédií, ako aj lyrickí básnici vyznačujúci sa spomenutými kvalitami. A ako je to s mudrcmi, ktorí sa rozhodli svoje myšlienky zapísať? Aj v dielach filozofov zistíme, že opísanými literárnymi cnosťami nielen nepohrdali, ale že ich aj cieľavedome rozvíjali. Ved' autori ako Platón, Xenofón, Aischinés či Antisthenés sa všetkého toho, o čom sme hovorili, dôsledne držali a privedli to takmer do dokonalosti.

Komentár: Správa grécky píšuceho učiteľa rétoriky „Longina“ (1. stor. po Kr.?) vyzdvihuje Aischinov štýl reči ako jeden z tých, ktoré sa stali vzorom klasického attackého štýlu. Autor spisu *Περὶ ὕψους* (stredoveké kódexy ho neprávom stotožnili s rímskym rečníkom Cassiom Longinom z 3. stor. po Kr.) sa zaoberá vznešeným, pôsobivým štýlom reči na pozadí úpadku dobovej rétoriky, ktorý spôsobuje nedostatok vnútornej slobody rečníkov.

Na základe Pseudo-Longinovho súdu môžeme usudzovať, že Aischinove dialógy si antickí gramatici cenili rovnako ako diela Platónove, Antisthenove či Xenofóntove, a kládli ich na jednu úroveň s dielami najväčších epických a lyrických básnikov.

¹ Archilochos z Paru (Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος; okolo 680 – 645 pred Kr.) bol archaický lyric-
ký básnik z ostrova Paros – zakladateľ gréckej jambickej poézie.

VI A 35

Anonym. *rhet.* Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 ed. L. Spengel – C. Hammer: ὁ ῥήτωρ ἐπὶ τῆσιν ἀνδράσιν κρατίστους διὰ πάσης ἀρετῆς, ὅποσαι τὴν φράσιν ἡμῖν συγκοσμοῦσι· δύο μὲν τῶν Σωκρατικῶν φιλοσόφων Αἰσχίνην καὶ Πλάτωνα, δύο δὲ τῶν ἱστορίαν συνθέντων Ἡρόδοτον καὶ Θουκυδίδην, τρεῖς δὲ τῶν ὀνομαζομένων ῥητόρων Ἰσοκράτην καὶ Λυσίαν καὶ Δημοσθένην. καὶ τοὺς μὲν πέντε ἀναμαρτήτους ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τοῦ λόγου τίθεται, Θουκυδίδου δὲ αἰτιᾶται τὸ κατεστοιβασμένον καὶ περιειργασμένον, Πλάτωνος δὲ ἀτεχνίαν τῆς τῶν ἰδεῶν κράσεως καὶ τὸν ποιητικώτερον ὄγκον τῆς πεζῆς διαλέκτου.

Anonym. *rhet.* Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 ed. L. Spengel – C. Hammer: Náš rečník tvrdí, že existují siedmi muži, ktorých literárny prejav vyniká všetkými prednosťami reči.¹ Dvaja z nich sú sókratovskí filozofi Aischinés a Platón, nasledujú historici Hérodotos a Thúkydidés a napokon Isokratés, Lysias a Démosthenés, ktorých ľudia zvyknú nazývať „rečníkmi“. Piati z nich sú vraj takí, že im v rámci žiadneho literárneho žánru nemožno nič vytknúť. Thúkydidovi však vyčíta prílišnú hutnosť vo vyjadrovaní a miestami až neprirodzené vycibrený štýl. Platónovi zasa nevie odpustiť nešikovnosť celej tej zlátaniny o ideách a prehnane poetický charakter prepriateho štýlu jeho prózy.

Komentár: Podľa anonymného autora, ktorý sa odvoláva na akéhosi rečníka z prostredia „druhej sofistiky“, je Aischinov štýl reči lepší ako Platónov alebo Thúkydidov. Platónovi vytyka novotvary, ktoré vytvára, keď hovorí o ideách ako pravých skutočnostiach. Anonymný autor zrejme nemá na mysli výrazy ako τὸ καλόν (= „krásno“) alebo τὸ ἀγαθόν (= „dobro“), ale skôr novotvary ako ἰππότης („koňovosť“) atď.; porov. Antisthenov názor (Tzetzes *chiliad.* VII 605-609 [= SSR VA 149]), že „idey“ sú iba čisté myšlienky, ktorý komentuje slovami: βλέπω μὲν ἄνθρωπον καὶ ἵππον δὲ ὁμοίως, ἰππότητα οὐ βλέπω δ', οὐδ' ἄνθρωπότητά γε („vidím človeka a rovnako aj koňa, ale nevidím koňovosť, a práve tak ani človekovosť“); prel. Andrej Kalaš. Porov. aj anekdotu SSR V B 62 z Diog. Laert. VI 53: Keď raz Platón vykladal o ideách a hovoril o stolovosti a naberačkovosti, Diogenés povedal: „Milý Platón, stôl a naberačku síce vidím, ale stolovosť, ani naberačkovosť nie.“ Platón mu odvetil: „Je to prirodzené: máš oči, ktorými možno vidieť naberačku a stôl, ale nemáš rozum, ktorým možno vidieť stolovosť a naberačkovosť.“

Správa anonymného rečníka dosvedčuje, že spisovatelia tvoriaci hnutie „druhej sofistiky“ prišli s myšlienkou „kánonu siedmich“, t. j. siedmich najvýznamnejších predstaviteľov klasického attického štýlu – bezpochyby medzi nich patril aj Aischinés a podľa tejto správy si ho cenili rečníci viac než Platóna.

¹ Porov. Hermogenovu správu o Aischinovi (Hermog. *de ideis* II 12, 2 [= *SSR* VI A 20]): „vyznačuje sa prostým štýlom v miere, akú ťažko nájdeme u iného autora; ešte viac ako jednoduchosťou však vyniká čistotou a zrozumiteľnosťou.“

VI A 36

Mich. Psellos p. 5 n. 1 Brinkman (*Quaest. de dialogis Plat. falso addictis spec.*, diss. Bonn 1891): [de Gregorii theologi caractere] παρὰ μὲν Πλάτωνος τὴν διαλογικὴν φράσιν, παρὰ δὲ τοῦ Σωκρατικοῦ Αἰσχίνου τὴν ἐμμελεῖ συνθήκην τῶν λέξεων.

Mich. Psellos p. 5 n. 1 Brinkman (*Quaest. de dialogis Plat. falso addictis spec.*, diss. Bonn 1891): [de Gregorii theologi caractere] ... od Platóna dialogický spôsob vyjadrovania, od sókratovca Aischina zasa pôvabné spájanie slov reči.

Komentár: Michaél Psellos (Μιχαὴλ Ψελλός; vlastným menom Konštantín; okolo 1018 – 1088 po Kr.) bol byzantský spisovateľ, politik, historik a filozof s príklonom k novoplatonizmu. Mal výborný prehľad o viacerých oblastiach, od rétoriky a gramatiky až po astronómiu a teológiu. V našej pasáži sa vyjadruje pochvalne o Aischinovom štýle, pre ktorý je príznačné pôvabné a primerané spájanie slov reči (ἐμμελεῖ συνθήκην τῶν λέξεων).

VI A 37

Theod. Metochita p. 66 Kiessl. (miscell. philos. et hist.): ἀλλὰ καὶ Ξενοφῶντες ἐν ὑπομνήμασιν, ἀλλὰ καὶ Αἰσχίνοι διαλεγόμενοι πολλὴν ἐν τοῖς λόγοις καὶ ταῖς ὁμιλίαις ὑπεμφαίνουσι τῷ Σωκράτει τὴν εἰρωνείαν.

Theod. Metochita p. 66 Kiessl. (miscell. philos. et hist.): Ale aj Xenofóntovia vo svojich filozofických rozpravách a Aischinovia v rozličných filozofických rozhovoroch naznačujú, že Sókratés bol v rečiach ako aj pri stretnutiach s ľuďmi veľmi ironický.

Komentár: Theodóros Metochitēs (Θεόδωρος Μετοχίτης, 1270 – 1332 po Kr.) bol byzantský spisovateľ s vynikajúcim vzdelaním, syn Georgia Metochita. V rokoch 1305 – 1328 zastával funkciu radcu cisára Andronika II. Palaiologa. Na jeho správe je zaujímavé, že sókratovskú iróniu pripisuje textom Aischina a Xenofónu, ale nie dialógom Platóna, v ktorých je oveľa častejšie využívaná, keď sa Sókratés štylizuje do roly nevedomého človeka a svojich spolubesedníkov nazýva múdrymi; porov. Cicer. *Brut.* 85, 292 [= *SSR I C 438*]; Maxim. Tyr. *philosoph.* XVIII 5 [= *SSR VI A 31*].

VI A 38

Plutarch. *de lib. educ.* 15 p. 11 E-F [= *SSR I C 27*]. Themist. *orat.* XXXIV 5 [= *SSR IV A 166*]. Liban. *apol. Socrat.* 150 [= *SSR I E 1*].

SSR I C 27 [Plutarch. *de lib. educ.* 15 p. 11 E-F]: ὅταν δ' αὖ πάλιν ἐνθυμηθῶ τὸν Σωκράτη τὸν Πλάτωνα τὸν Ξενοφῶντα τὸν Αἰσχίνην τὸν Κέβητα, τὸν πάντα χορὸν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν οἱ τοὺς ἄρρενας ἐδοκίμασαν ἔρωτας καὶ τὰ μειράκια προήγαγον ἐπὶ τε παιδεῖαν καὶ δημαγωγίαν καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν τρόπων, πάλιν ἕτερος γίνομαι καὶ κάμπτομαι πρὸς τὸν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ζῆλον. μαρτυρεῖ δὲ τούτοις Εὐριπίδης, οὕτω λέγων·

ἀλλ', ἔστι δὴ τις ἄλλος ἐν βροτοῖς ἔρωσ,
ψυχῆς δικαίας σῶφρονός τε κάγαθῆς.

SSR I C 27 [Plutarch. *de lib. educ.* 15 p. 11 E-F]: Ale hned' mením na vec názor, keď si znovu spomeniem na Sókrata, Platóna, Xenofónu, Aischina alebo Kebéta¹ – skrátka na celý ten zástup mudrcov, ktorí uznávali aj lásku medzi mužmi. Ved' prostredníctvom nej priviedli mnohých mladíkov k dobrej výchove, zdatnostiam charakteru i politickej schopnosti viest' iných ľudí. Skláňam sa pred majestátom týchto mužov a v mojom názore ma utvrdzujú tieto Euripidove verše:

Ale medzi smrteľníkmi existuje aj nejaká iná láska,
ktorá sa týka spravodlivej, zdržanlivej a dobrej duše.

SSR IV A 166 [Themist. *orat.* XXXIV 5]: καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν παλαιὸς ἐκεῖνος Σωκράτης, ὃν ἄν τις πατέρα προσείποι καὶ ἀρχηγέτην τῆς πολυτελεστεράς σοφίας, τὰ μὲν ἄλλα ὁμως οὐκ ᾔετο δεῖν ἐρευνᾶν - τὰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἡμῖν διαφέρειν, τῶν δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς εἶναι τὴν γνῶσιν - ἅπασαν δὲ ἐποιεῖτο τὴν σκέψιν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, καὶ πόθεν ἄνθρωπος γένοιτο ἂν εὐδαίμων καὶ πόθεν οἰκία καὶ πόθεν πόλις, καὶ ἐπήγει τὸν Ὅμηρον πρὸ ἀπάντων σκοπεῖν ἀξιοῦντα

ὅτι τοι ἐν μεγάροισι κακόν <τ'> ἀγαθόν τε τέτυκται
 ἐπὶ δὲ τούτων διέμενε τῶν ὄρων ὁ γνήσιος Σωκράτους χορός, ὁ Κέβης,
 ὁ Φαίδων, ὁ Ἀρίστιππος, ὁ Αἰσχίνης. cf. Diog. Laert. II 92 [= SSR IV A 172].

SSR IV A 166 [Themist. *orat.* XXXIV 5]: Preto aj onen starý slávny Sókratés, ktorého by si mohol nazvať ocom a zakladateľom najlepšej filozofie všetkých čias, napriek všetkému tvrdí, že ostatné veci vôbec netreba skúmať. Jedny z nich totiž vraj pre nás nemajú žiaden zmysel, ďalšie zas presahujú možnosti nášho chápania. Všetko svoje skúmanie teda zameral na dobro a zlo, ďalej na otázku, čo by mohlo urobiť človeka šťastným, ale aj na to, čo by urobilo šťastnými naše domácnosti či celé mestá. Zároveň chváli Homéra, ktorý nás žiada, aby sme nado všetko skúmali:

„Aké máš v dome, kde bývaš dobro či dobrého opak.“

Tieto hranice skúmania neprekročili žiadni verní Sókratovi žiaci ako Kebés, Faidón, Aristippos či Aischinés. cf. Diog. Laert. II 92 [= SSR IV A 172].

SSR I E 1 [Liban. *declam.* I (Σωκράτους Ἀπολογία) 150]: Σὺ δ' Ἀλκιβιάδην μὲν καὶ Κριτίαν λέγεις, πολλοὺς δὲ χρηστοὺς παραλείπεις, ὧν, εἰ καὶ τῶν κοινῶν ἀφεστᾶσιν, ἔστιν ὁμῶς ἄγασθαι τὸν τρόπον, ἐπεὶ κὰν τοῖς ἰδίῳις γένοιτ' ἂν ἀπόδειξις ἀρετῆς. τί γὰρ ἂν σὺ καταγνοίης Πλάτωνος; τί δ' ἂν Κρίτωνος; τί δ' Αἰσχίνου; τί Χαιρεφῶντος; τί μυρίων ἐτέρων; ποίας οὗτοι φιλίας προὔδοσαν; ποίοις πολεμίοις συνεύξαντο; τίνας νόμους ἀνεῖλον; τίνας τυράννους κατέστησαν; ἢ τὰ ἔπη μὲν συνειλοχας οἷς ἤλπισας ἐξαπατήσῃν, ἃ δ' ἀφιστάμενος τῶν ποιητῶν διελέγετο Σωκράτης ὑπερπεπήδηκας; οὐχ ὑπὲρ ἐγκρατείας πρὸς Ἀρίστιππον διείλεκται πείθων μὴ δουλεῦν τῇ γαστρὶ; οὐ Λαμπροκλεῖ μητρὸς ἀμελοῦντι διδάσκων ἡλίκα χρέα γονεῦσιν ὀφείλομεν; τί κάλλιον ὧν ὑπὲρ διαλλαγῶν πρὸς Χαιρεκράτην καὶ τὸν ἀδελφὸν διεξῆλθε; τί βέλτιον ὧν περὶ φίλων πρὸς Ἀντισθένην;

SSR I E 1 [Liban. *declam.* I (*Apol. Socrat.*) 150]: Spomínaš tu Alkibiada a Kritia a pritom zabúdaš na mnohých vñnimočných mužov, ktorých povahu hodno obdivovať napriek tomu, že sa vyhýbajú politickým kruhom. Veď krásne príklady zdatnosti možno nájsť aj v súkromnom živote. Čo také by si vytkol napríklad Platónovi? A čo Kritónovi, Aischinovi alebo Chairefóntovi? Určite vôbec nič. Nado všetko bezúhonný je aj celý zástup iných skvelých mužov. Zachovali sa voči niekomu nepriateľsky? Alebo sa niekedy modlili za úspech nepriateľov? Akých? Uved' mi zákony, ktoré niekedy prekročili alebo zmarili. Vieš povedať, akých tyranov a kedy dosadili na trón? Alebo si niekedy zložil epické skladby, ktorými si chcel niekoho klamať, no Sókratés, zľaknúc sa ich tvorcu, nad nimi v rozhovore len mávol rukou? Nezhováral sa o zdržanlivosti s Aristippom presviedčajúc ho, aby nebol otrokom vlastného brucha? Nepoučoval o veľkom dlhu, ktorý máme

voči rodičom, práve Lamprokla, ktorý sa vôbec nestaral o svoju matku?² Nájdu sa vôbec krajšie témy ako sú Sókratove rozhovory s Chairekratom³ a jeho bratom o zmierení v rodine? Alebo ako tie, ktoré viedol s Antisthenom o priateľoch?

Komentár: Všetky správy zaradené do skupiny SSR VI A 38 sa týkajú Sókratových nasledovníkov, medzi ktorými je uvedený aj Aischinés.

Správa SSR I C 27 pochádza zo spisu *O výchove detí* (Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, lat. *De liberis educandis*), v ktorom Plútarchos podčiarkuje výchovnú úlohu homoerotických vzťahov medzi Sókratom a jeho žiakmi. Plútarchos naráža na Aischinovo chápanie eróta, ktoré rozvíjali aj ďalší sókratovci.

Pasáž z Themistiovej reči uvedenej v správe SSR IV A 166 [Themist. *orat.* XXXIV 5] pripomína helenistický obraz Sókrata ako zakladateľa nového spôsobu filozofovania, v ktorom nejde o otázky prirodzenosti a usporiadania všetkých vecí, ale o správny spôsob života, o šťastie človeka i celého spoločenstva; porov. Cicer. *Tusc. disp.* V 10,12-14 [= SSR I C 458]; Ps.-Galen. *Hist. phil.* ap. Diels, *Dox. Graec.* 597, 1-6 [= SSR I C 472]; Diog. Laert. I 14 et I 18 [= SSR I H 6] et Philodem. Περὶ κακῶν, X (PHerc. 253) coll. X 19-24 atď. Themistios sa odvoláva na známy verš z Homéra (*Od.* IV 392) – ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακὸν τ' ἀγαθὸν τε τέτυκται (všetko dobré i zlé, čo stalo sa v paláci tvojom) –, ktorý sa stal leitmotívom chápania filozofie ako prípravy na život a smrť u viacerých Sókratových žiakov; porov. Arsenius (Monembasiensis) *apophth.* [= Antisthenés, zl. 176 Caizzi; neuvedený v Giannantonioho zbierke]; Diog. Laert. II 21, II 24; VI 103; Plutarch. *De tuen. san.* 122d12; *De comm. not. adv. Stoic.* 1063d12 atď.

F. Pentassugliová (Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 85) nachádza v spojení pasáží z Themistia (*Orat.* XXXIV 5 [= SSR IV A 166; SSR VI A 38]) a z Diogena Laertskeho (II 92 [= SSR IV A 172]) doklad o tom, že súčasťou reflexie Sókrata a jeho žiakov bola i téma smrti, prípravy na ňu a zbavenia sa strachu z nej. Themistios o Sókratovi píše, že sa výlučne koncentroval na skúmanie dobra a zla, a dodáva, že tomuto skúmaniu (σκέψις) sa po ňom venovali aj jeho poslucháči Kebés, Faidón, Aristippos a náš Aischinés. Diogenés Laertský sa v súvislosti so skúmaním dobra a zla výslovne zmieňuje o kyrenaikoch. Poznanie dobra a zla spočíva v schopnosti dobre rozprávať, nemať strach z bohov a vyhýbať sa strachu zo smrti (τὸν περὶ θανάτου φόβον). Hoci sa téma strachu zo smrti v tejto pasáži pripisuje iba Aristippovi, je priamo spojená s úvahami o dobrom a zlom (λόγος περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν), ktoré Themistios spája so Sókratom a jeho žiakmi, vrátane Aischina.

Úryvok z Libaniovej *Obrany Sókrata* (Liban. *declam.* I (Σωκράτους Ἀπολογία) 150 [= SSR I E 1]) stavia do protikladu Alkibiada a Kritia s ostatnými Sókratovými žiakmi (Platón, Kritón, Aischinés, Chairefón), ktorí nikdy nezatúžili po politickej moci a vo svojich životoch konali za každých okolností zdatne.

- ¹ Kebés z Théb bol členom Sókratovej užšej družiny (porov. Xenoph. *Mem.* I 2,48). Kebés sa objavuje v Platónových dialógoch *Faidón* (rozprávač) a *Kritón* (45b) a spomína ho aj Pseudo-Platónov *13. list* (*Epist. XIII* 363a) ako človeka spriazneného s Platónom a jeho druhmi. Diogenés Laertský pripisuje Kebétovi autorstvo troch dialógov (Diog. Laert. II 125), pričom tretí z nich (*Pinax = Obraz*) pochádza až z neskoršieho obdobia a jeho autorom je pravdepodobne Kebés z Kyzika, stoický filozof z 2. stor. pred Kr. (tento alegorický obraz ľudského života a šťastia sa zachoval pod menom sókratovca Kebéta: *Cebetis Tabula*).
- ² Lamproklés z Alopéky (Λαμπροκλῆς Σωκράτους Ἀλωπεκῆθεν) bol Sókratovým najstarším synom. Jeho matkou bola Xanthippa; porov. Plat. *Apol.* 34d, *Phd.* 116b; Xenoph. *Mem.* II 2,1-14; Diog. Laert. II 29. V čase Sókratovho súdu bol ešte chlapec. Podľa Aristotela (*Rhet.* 1390b30) boli všetci traja Sókratovi synovia – podobne ako synovia Periklovi – obmedzení a tupí.
- ³ Chairekratés zo Sfétta bol podľa Xenofónových *Spomienok* mladším bratom Chairefóna a členom Sókratovej družiny, čo potvrdzuje aj Platónova *Obrana* 21a, ktorá neuvádza Chairekrata menom, ale obracia sa naňho ako na svedka Chairefónovej otázky adresovanej delfskej veštiarni, či je niekto múdrejší ako Sókratés.

VI A 39

Diog. Laert. II 47 [= *SSR I H 5*].

SSR I H 5 [Diog. Laert. II 47]: τῶν δὲ διαδεξαμένων αὐτὸν [scil. Socratem] τῶν λεγομένων Σωκρατικῶν οἱ κορυφαῖότατοι μὲν Πλάτων, Ξενοφῶν, Ἀντισθένης τῶν δὲ φερομένων δέκα διασημώτατοι τέσσαρες, Αἰσχίνης, Φαίδων, Εὐκλείδης, Ἀρίστιππος. λεκτέον δὴ πρῶτον περὶ Ξενοφῶντος, εἶτα περὶ Ἀντισθένους ἐν τοῖς κυνικοῖς ἔπειτα περὶ τῶν Σωκρατικῶν, εἶθ' οὕτω περὶ Πλάτωνος, ἐπεὶ κατάρχει τῶν δέκα αἰρέσεων καὶ τὴν πρώτην Ἀκαδήμειαν αὐτὸς συνεστήσατο. ἢ μὲν οὖν ἀκολουθία τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον.

SSR I H 5 [Diog. Laert. II 47]: Za najvýznamnejších zo Sókratových nasledovníkov, takzvaných sókratovcov, považujeme Platóna, Xenofóna a Antisthena. Spomedzi ďalších, ktorých počet sa uvádza desať, sú najvýznačnejší štyria: Aischinés, Faidón, Eukleidés a Aristippos. Najskôr treba niečo povedať o Xenofónovi, potom, pri výklade o kynikoch, niečo o Antisthenovi, a napokon o spomenutých sókratovcoch. Takým istým spôsobom potom urobíme výklad aj o Platónovi, pretože stál pri vzniku desiatich filozofických škôl a sám založil prvú Akadémiu. Opísaná postupnosť filozofov nech má teda takúto podobu.

Komentár: Diogenova správa kladie hlavný dôraz na určenie nástupníctiev filozofov (διαδοχαί; porov. Hicks v úvode k anglickému vydaniu Diogenových *Životopisov*, Loeb Classical Library, s. xxiv), čo bolo jedným z hlavných zámerov alexandrijských doxografov. Pôvodcom myšlienky nástupníctiev, následníctiev filozofov mohol byť Sótión z Alexandrie (okolo 200 – 170 pred Kr.), na ktorého nadviazali Hérakleídés z Lembu a Sósikratés z Rhodu. Na konci alexandrijského obdobia sa nástupníctva udomácnili natoľko, že autori 1. stor. ako Dioklés alebo Pamfilos o nich už vôbec nepochybovali. Z hľadiska nástupníctiev označuje Diogenés za najdôležitejších troch Sókratových žiakov: Platóna, Xenofóna a Antisthena. Iba dvaja z nich založili školy – Platón založil Akadémiu a Antisthenés bol (aspoň podľa doxografov) zakladateľom kynickej školy. Za ďalších dôležitých sókratovcov označuje Aischina, Faidóna, Eukleida a Aristippa. Všetci okrem Aischina založili vplyvné filozofické školy.

VI A 40

Diog. Laert. II 64: γεγόνασι δ' Αισχίνοι ὀκτώ· πρῶτος αὐτὸς οὗτος· δεύτερος δ' ὁ τὰς τέχνας γεγραφῶς τὰς ῥητορικός· τρίτος ὁ ῥήτωρ ὁ κατὰ Δημοσθένην· τέταρτος Ἀρκάς, μαθητῆς Ἰσοκράτους· πέμπτος Μυτιληναῖος, ὃν καὶ ῥητορομάστιγα ἐκάλουν· ἕκτος Νεαπολίτης, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκός, Μελανθίου τοῦ Ῥοδίου μαθητῆς καὶ παιδικά· ἕβδομος Μιλήσιος, πολιτικός συγγραφεύς· ὄγδοος ἀνδριαντοποιός.

Diog. Laert. II 64: Aischinovia boli ôsmi. Prvý z nich je tento tu Aischinés. Druhý v poradí napísal spisy o rečníckom umení, pričom tretí bol sám rečníkom a žil v časoch Démosthena. Štvrtý pochádzal z Arkádie a bol Isokratovým žiakom. Piaty bol zasa ten, ktorý sa narodil v Mytiléne a ktorého prezývali „postrachom rečníkov“. Šiesty pochádzal z Neapolu a bol filozofom v platónskej Akadémii. Vieme o ňom aj to, že bol žiakom a miláčikom Melanthia z Rhodu.¹ Siedmy v poradí bol Milét'an, ktorý písal spisy o štáte. Napokon ôsmy Aischinés bol sochár.

Komentár: Diogenés Laertský v závere každej kapitoly svojich *Životov* podáva zoznam ďalších menovcov filozofa, ktorému je venovaná príslušná kapitola. Pre nás je dôležité najmä odlíšenie Aischina zo Sfétta od rečníka Aischina, ktorého menuje Diogenés na 3. mieste.

¹ Aischinés z Neapolis (Αἰσχίνης ὁ Νεαπολίτης; 2. stor. pred Kr.) bol platónsky filozof, ktorý viedol Akadémiu spolu s Karneadom a Kleitomachom (okolo r. 110 pred Kr.). Podľa Diogena bol žiakom (μαθητῆς) a miláčikom (παιδικά) tragického básnika a filozofa Melanthia z Rhodu.

I. Alkibiadés

VI A 41

Schol. in Ael. Aristid. p. 663, 7-9 Dindorf: ἔστι δὲ Ἀλκιβιάδου διάλογος τοῦ Αἰσχίνου, ἔνθα ἐπαινεῖ τὸν Θεμιστοκλέα.

Schol. in Ael. Aristid. p. 663, 7-9 Dindorf: Existuje Aischinov dialóg *Alkibiadés*, v ktorom chváli Themistokla.

Komentár: Dialógy s titulom *Alkibiadés* sa v sókratovskej literatúre objavujú pomerne často. Nájdeme ich v katalógoch spisov Eukleida (Diog. Laert. II 108 [= SSR II A 10]), Faidóna (*Suid.* s. v. Φαίδων [= SSR III A 8]); u Faidóna by sme mohli predpokladať podľa Diog. Laert. II 105 a *Suid.* s. v. Φαίδων [= SSR III A 1] osobný vzťah s Alkibiadom, ale tento predpoklad je neistý, lebo Alkibiadés bol zavraždený r. 404 pred Kr., keď bol Faidón ešte chlapec a zrejme sa ani nenachádzal v Aténach), Antisthena (Diog. Laert. VI 18 [= SSR V A 41]) a, samozrejme, u Platóna (okrem *Alcib.* I, II, ktoré sú podľa neho pomenované, sa Alkibiadés objavuje v *Prótagorovi* a takisto vystupuje ako jedna z hlavných postáv v *Symposiu*). Aj u samotného Aischina sa Alkibiadés objavuje vo viacerých dialógoch; okrem *Alkibiada* určite prinajmenšom v *Axiochovi* (SSR VI A 56). Táto téma sa so všetkou pravdepodobnosťou vynorila ako reakcia na Polykratovu *Obžalobu Sókrata* (393/392 pred Kr.), ktorá všetky Alkibiadove zlé stránky pripisovala Sókratovmu výchovnému vplyvu. Autori zo Sókratovho okruhu naopak upozorňujú, že Sókratova výchova tieto negatíva nezapríčiniła, ale ich na nejaký čas držala pod kontrolou; porov. Xenoph. *Mem.* I 1,12; Isocrat., *Bus.* 4; bližšie pozri G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 349; A. Kalaš – V. Suvák, *Antisthenés*, 2010, s. 94; *Antisthenis fragmenta. Antisthenove zlomky*, s. 129; A. Kalaš – Z. Zelinová, *Alkibiadov pedagogický Eros?*, s. 13–27 (k rôznym podobám vzťahu medzi Sókratom a Alkibiadom v sókratovskej literatúre).

Ohľadom štruktúry dialógu porov. H. Krauss (*Aeschinis reliquiae*, s. 60–66), kde sú uvedené aj názory starších komentátorov, a H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 97–120. Dittmarovej schémy sa pri zoraďovaní zlomkov pridržiaval aj G. Giannantoni. Dittmarova analýza však vychádzala z predpokladu, že *Alkibiadés I.* je Pseudo-platónsky dialóg napísaný niektorým z akademikov v tridsiatych rokoch 4. stor. pred Kr. Preto je presvedčený, že Aischinov dialóg bol napísaný prv a *Alkibiadés I.* je od neho závislý. Dnes prevažuje názor, že *Alkibiada I.* treba zaradiť medzi pravé Platónove dialógy. Prevrátenie vzájomnej závislosti, to znamená predpoklad, že Aischinés sa pri písaní *Alkibiada* nechal inšpiro-

vať Platónom, by podľa G. Giannantonioho (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 589) mohlo ponúknuť vysvetlenie Aischinovej povesti „plagiátora“ (porov. zlomok SSR VI A 22 s komentárom). Paralely medzi oboma dialógmi však iste nie sú bez významu, pretože sú dokladom dvoch rôznych videní Sókratovho odkazu.

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 164) taktiež predpokladá, že podnetom k napísaniu Aischinovho *Alkibiada* bola Polykratova *Obžaloba*. V tom istom období mal Platón písať dialógy *Gorgias* a *Menón*, kde sa, okrem iného, objavuje tak Themistoklova postava, ako aj motív „božského údelu“ (θεῖα μοῖρα). H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 111) upozorňuje aj na rozdielne hodnotenie Themistokla v podaní Platónovho a Aischinovho Sókrata. Paralely vidí aj medzi Aischinovým *Alkibiadom* a Sókratovým rozhovorom s Euthydémom v Xenoph. *Mem.* IV 2 (*Aischines von Sphettos*, s. 124), z čoho možno usúdiť, že Xenofón sa nechal inšpirovať Aischinom. Tieto paralely si neskôr všimol aj K. Gaiser, *Protreptik und Paränese*, s. 71–95, ktorý sa pokúša vystopovať prechod od sofistického „propagandistického“ logu k sókratovskému „protreptickému“ logu. Keďže Aischinov dialóg považuje za predplatónsky, má mať bližšie k sofistickému diskurzu. Z toho potom plynie, že Xenofón závisí od Aischina (ako predpokladal už Dittmar), že nebol reakciou na Polykratovu obžalobu a že je starší od Anstisthenovho *Kýra* (porov. aj R. Müller, *Kurzdialoge*, s. 134–187, kde sa paralela rozširuje aj na Pseudo-platónsky spis *Περὶ δικαίων*). B. Ehlersová o Xenofóntovej závislosti od Aischina vyslovuje pochybnosti (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 17, pozn. 19), neskôr túto závislosť však obhajuje B. Effe, *Platons Charmides und der Alkibiades des Aischines von Sphettos*, s. 199–203.

Poradie zlomkov z Aischinovho *Alkibiada* navrhol vo svojej monografii H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 97–120) a pridržia sa ho aj G. Giannantoni. Rekonštrukcia textu na základe zachovaných svedectiev ukazuje, že ide o nepriamy dialóg, v ktorom Sókratés rozpráva akémusi poslucháčovi (prípadne viacerým poslucháčom – jedným z nich mohol byť Apollodóros) o svojom dávnejšom rozhovore s Alkibiadom, ktorého sa zúčastnil aj Apollodóros (porov. *Papyr. Oxyr.* 1608 col. I [= SSR VI A 48]). H. Dittmar sa domnieval, že v Aischinovom *Alkibiadovi* vystupoval iba Sókratés a Alkibiadés, ale nález Oxyrhynského papyrusu ukázal, že do diskusie o Themistoklovej mladosti sa zapojil aj Apollodóros. Pred rozhovorom Sókrata s Alkibiadom sa zrejme nachádzal text, ktorý uvádzal čitateľa do celkovej situácie, v ktorej sa rozprava uskutočnila. Aischinov *Alkibiadés* je svojou štruktúrou podobný Platónovým dialógom *Charmidés* alebo *Lysis*, ktoré mohli dokonca slúžiť Aischinovi ako predlohy.

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 99–103) sa pokúsil o systematickú rekonštrukciu Aischinovho *Alkibiada*, ale v čase, keď na nej pracoval, neboli ešte zverejnené zlomky z Oxyrhynského papyrusu, takže mal k dispozícii iba 11 sve-

dectiev zachovaných v dielach neskorších antických autorov (Maxim z Týra, Démétrios, Plútarchos, Priscian, Athénaios, Aelius Aristides, Cicero). H. Dittmar má silnú tendenciu dívať sa na Aischinov dialóg ako na text, z ktorého vychádzali alebo sa k nemu prinajmenšom vzťahovali všetky ďalšie alkibiadovské texty, ktoré napísali sókratovci prvej generácie, hlavne Ps.-Plat. *Alcib. I.*, Xenoph. *Mem. IV 2,2-39*, Plat. *Symp.* (H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 144).

Rekonštrukciu Aischinovho *Alkibiada* vypracoval takisto A. E. Taylor (*Philosophical Studies*, s. 1–27), ktorý je zdržanlivejší vo svojich záveroch ako H. Dittmar, ale v konečnom dôsledku dospieva k podobnej interpretácii. Rovnako ako Dittmar považuje Aischinovho *Alkibiada* za predlohu Ps.-Platónovho *Alkibiada I.* (A. E. Taylor, *Philosophical Studies*, s.17).

VI A 42

Maxim. Tyr. [= fr. 1] *philosoph. VII 7*: νοσεῖ Ἀλκιβιάδης πῦρ αὐτὸν ἐπινέμεται πολὺ καὶ ἄγριον, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐπιταράττει ἐγγύτατα μανίας καὶ περιφέρει πανταχοῦ, ἀπὸ μὲν Λυκείου ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀπὸ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν θάλατταν, ἀπὸ δὲ τῆς θαλάττης ἐπὶ Σικελίαν.

cf. *ibid. VI 6*: τοῦτον παραβὰς τὸν νόμον Ἀλκιβιάδης ἐδυστύχει, οὐχ ὅποτε αὐτὸν Ἀθηναῖοι ἐκ Σικελίας ἐκάλουν, οὐδ' ὅποτε

ἐπηράσαντο αὐτῷ κήρυκες καὶ Εὐμολπίδαι,

οὐδ' ὅποτε ἔφευγεν ἔξω τῆς Ἀττικῆς· μικρὰ ταῦτα, καὶ καταδίκη εὐκαταφρόνητος· κρείττων γὰρ ἦν καὶ φεύγων Ἀλκιβιάδης τῶν οἴκοι μενόντων· οὗτος παρὰ Λακεδαιμονίοις φεύγων εὐδοκίμει, οὗτος Δεκέλειαν ἐπετείχισεν, οὗτος Τισσαφέρνη φίλος, καὶ Πελοποννησίων ἠγεῖτο· ἀλλ' ἢ ἀληθῆς Ἀλκιβιάδου δίκη πρεσβυτέρα μακρῶ, πρεσβυτέρου νόμου καὶ πρεσβυτέρων δικαστῶν. ἠνίκα ἐξῆλθεν Λυκείου, καὶ ὑπὸ Σωκράτους κατεγινώσκετο, καὶ ὑπὸ φιλοσοφίας ἐξεκηρύττετο· τότε φεύγει Ἀλκιβιάδης, τότε ἀλίσκεται. ὦ καταδίκης πικρᾶς, καὶ ἀμειλίκτου ἄρᾶς, καὶ ἐλεεινῆς πλάνης. τοιγαροῦν Ἀθηναῖοι μὲν αὐτὸν καὶ δεηθέντες κατεδέξαντο· φιλοσοφία δέ, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἀρετὴ τοῖς ἅπαξ φεύγουσιν ἄβατος μένει καὶ ἀδιάλλακτος. τοιοῦτον ἢ ἐπιστήμη, τοιοῦτον ἢ ἀμαθία.

Maxim. Tyr. [= fr. 1] *philosoph. VII 7*: Alkibiadés je chorý. Stravuje ho vysoká horúčka, ktorá ho privádza do šílenstva a od základu otriasa jeho zdravým rozumom. Vláči ho po všetkých miestach sveta – raz z Lykeia na ľudové zhromaždenie, odtiaľ až k moru a cez more až na Sicíliu.

cf. *ibid. VI 6*: Alkibiada prenasledovalo nešťastie, lebo prekročil tento zákon. Nebolo to vtedy, keď ho Aténčania povolali späť zo Sicílie, ani keď sa do neho pustili posvätní kňazi rodu „Hlásateľov“ a Eumolpidov.¹ Nebolo to ani vtedy, keď

utekal z Attiky do vyhnanstva. Všetko toto bolo takmer nič. Trest bol v tomto prípade ľahko znesiteľný. Veď Alkibiadés mal vo vyhnanstve ešte väčšiu moc ako tí, čo zostali doma. Hoci bol v Sparte vyhnancom, tamojší obyvatelia si ho veľmi vážili. Okrem toho opevňoval proti nepriateľskému útoku Dekeleiu, priatelil sa s Tissafernom² a velil Peloponésanom. Skutočný súd s Alkibiadom bol však oveľa závažnejší, týkal sa porušenia oveľa závažnejšieho zákona a predsedali mu oveľa prísnejší sudcovia. Bolo to vtedy, keď odišiel z Lykeia a keď ho odsúdil mudrc Sókratés. Rozsudok vyhlásila samotná filozofia. Len vtedy odchádza do skutočného vyhnanstva, a to na základe právoplatného rozsudku. Trest je trpký, prekliatie nezvratné, blúdenie neútešné. O to viac, že Aténčania ho potrebovali a z vyhnanstva povolali späť. Filozofia, vedenie a zdatnosť sa však nikdy nevráti a nezmierni s tým, ktorých raz zavrhne. Takúto povahu má vedenie, takú zas nevedomosť.

Komentár: Proti názorom K. F. Hermanna a H. Kraussa (porov. komentáre k zlomkom SSR VI A 32 a SSR VI A 50), G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 587, pozn. 9) za skutočný začiatok dialógu považuje pasáž z Maxima z Týra a Aelia (porov. H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 115–117). Dialóg nie je v priamej reči, ale Sókratés rozpráva o jednom zo svojich dávnejších rozhovorov s mladým Alkibiadom (porov. Sókratovo oslovenie v správe z Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= SSR VI A 50]: „milý Alkibiadés – ak ťa môžem takto priateľsky oslovit“). Sókratés mohol uviesť rozhovor práve tým, že pripomenul viaceré udalosti z Alkibiadovej politickej kariéry, ktoré sa v čase rozhovoru ešte nestali, aby zdôraznil jeho vtedajšiu duševnú rozorvanosť (Alkibiadés bol už vtedy chorý, vošš), ktorú bolo treba vyliečiť. Ako vyplýva z rozhovoru, chorobná bola predovšetkým Alkibiadova spaľujúca ctižiadostivosť a túžba po moci, ktorá ho pripravovala o zdravý rozum. Práve tento zámer (snaha vyliečiť Alkibiada zo spupnosti a šialenstva) mohol byť hlavným poslanstvom Aischinovho *Alkibiada*, ak bol mienený ako odpoveď na Polykratovu *Obžalobu Sókrata*.

Historický Alkibiadés (451 – 404 pred Kr.) pochádzal po otcovi Kleiniovi i matke Deinomaché z dvoch aténskeho rodov, ktoré sa vyznačovali majetkom aj vplyvom. Rodina jeho matky patrila k Alkmeónovcom, t. j. k jednému z najmocnejších aristokratických rodov. Po právnej stránke bol Alkibiadés sirotou od svojich šiestich rokov, keď v bitke pri Koronei (447 pred Kr.) v prvej peloponézskej vojne zomrel jeho otec. Odvtedy, zrejme na žiadosť vyjadrenú ešte za živa jeho otcom, sa o jeho výchovu staral bratanec jeho matky, známy štátnik Periklés, hoci formálne si ho neosvojil (preto si Alkibiadés zachoval aj pôvodné meno podľa dému Skambonidai). Platón zobrazuje Alkibiada ako mladého vojaka, ktorý bojoval v jednom oddiele spolu so Sókratom v bitke pri Poteidai (432 pred Kr.). Starší hoplita mal vtedy zachrániť život i zbroj zraneného Alkibiada, hoci velitelia sa rozhodli vyznamenať práve mladíka, vzhľadom na jeho pôvod a bohatstvo (Plat.

Symp. 220e); so Sókratom slúžil aj v bitke pri Déliu (424 pred Kr.), kde Alkibiadés bol už jazdcom (*Plat. Symp.* 221a-c). Alkibiadés sa vypracoval na zdatného veliteľa a presvedčivého rečníka. Bol považovaný aj za víťaza viacerých športových hier, nie však vďaka účasti, ale vďaka tomu, že vlastnil kone pretekajúce v súťaži vozov (finančne najnáročnejšej disciplíny). Svoje bohatstvo bez škrupúl dokázal využiť na budovanie svojho vplyvu, ponížovanie protivníkov a vzbudzovanie obdivu voči vlastnej osobe. V roku 415 presvedčil vďaka svojej výrečnosti a osobnému čaru ľudové zhromaždenie, aby vyslalo obrovskú flotilu v počte 135 lodí proti Syrakúzam a sám sa usiloval stať sa jej vodcom (jeho reč pred zhromaždením je zaznamenaná u Thúkydida VI 16). Sicílska výprava mala Aténam zaistiť zásobovaciu cestu, ktorú v tom čase vážne ohrozovala Sparta. Alkibiadovi sa však nepodarilo odstrániť svojho oponenta Nikia a do čela výpravy Aténčania zvolili Alkibiada, Nikia a Lamacha. Syrakúzska výprava nakoniec skončila pre Aténčanov pohromou, aj keď sa o to nepričinil Alkibiadés. Pred vyplávaním sa ale udiali dva svätokrádežné incidenty: zničenie hermoviek v priebehu jedinej noci (hermovky boli stĺpy s bustami a Hermovým falusom, ktorými sa v Attike značili hranice súkromných a verejných pozemkov) a parodovanie eleusinských mystérií v súkromných domoch bohatej a rozpustilej aténskej mládeže, pričom prvý incident viedol k odhaleniu druhého. Zatiaľ čo zničenie hermoviek mohli mať na svedomí občania, ktorí boli proti výprave a chceli zneuctením boha bezpečného cestovania odhovoriť Aténčanov od plavby, do urážlivých výčinov bujarej mládeže mal byť zapletený aj Alkibiadés, proti ktorému bola napokon vznesená žaloba za znesvätenie mystérií. Súd sa mal konať až po odchode expedície a Alkibiada vyzvali, aby opustil flotilu a zodpovedal sa z bezbožnosti. Ten však utiekol a dezertoval do Sparty, načo bol odsúdený v neprítomnosti. Na úteku pomáhal tak Spartanom, ako aj Peržanom, a to až do pádu aténskej oligarchie roku 411 pred Kr. Vtedy aténski velitelia na Hellesponte Alkibiada požiadali, aby sa vrátil a prevzal velenie flotily pri ostrove Samos. Proti tomu sa však postavili rodiny Eumolpidov a Kerykov („Hlásateľov“), ktoré boli dedične poverené spravovaním eleuzínskych mystérií (*Thucyd.* VIII 53,3). Nasledovalo obdobie úspechov v námorných bitkách (napr. víťazstvo nad spartskou flotilou pri Kyziku r. 410 pred Kr.), no rodnému mestu sa Alkibiadés vyhýbal. Atény ho prijali až v roku 408 pred Kr., keď ho bez akýchkoľvek námietok rehabilitovali a dostal náhradu aj za skonfiškovaný majetok. S nadšením ho vyhlásili za najvyššieho stratéga s absolútnymi právomocami na obdobie dvoch rokov 408/407 pred Kr. a ako prejav vďaka zorganizoval pešiu púť vojska do Eleusidy. Po prehratej námornej bitke pri Notiu r. 407 pred Kr. sa však premenlivá priazeň Aténčanov od Alkibiada znova odvrátila a on sa utiahol na svoj statok na thráckom Chersonése (polostrov Gallipoli). O jeho smrti v roku 404 pred Kr. máme rozporuplné informácie. Podľa Diodóra (*bibl. hist.* XIV 11, 1–4) ho buď na žiadosť Spartanov

zajal a dal zabiť satrapa Farnabaz, alebo (odvolávajúc sa na Eforovu správu) zahynul v šarvátke s vojakmi vedenými satrapovým bratom a strýkom (D. Nails, *The People of Plato*, s. 10–17).

Za života i po smrti bol Alkibiadés zatracovaný i zbožňovaný. Do sókratovskej literatúry sa dostal najmä preto, že pri Sókratovej obžalobe bol tento mladík najokatejším príkladom kazenia mládeže: produktom jeho výchovy bol totiž aj tento arogantný vlastizradca. Snaha autorov *Sókratikoí logoi* sa sústreďí na to, že Alkibiadés sa nestal tým, čím sa stal, vďaka Sókratovi, ale napriek jeho vplyvu.

¹ Posvätní kňazi rodu „Hlásateľov“ a Eumolpidov – po páde aténskej oligarchie r. 411 pred Kr. požiadali aténski velitelia Alkibiada, aby sa vrátil z vyhnanstva a zaujal miesto v čele aténskej flotily. Proti tomu protestovali Eumolpovci a Kerykovci („Hlásatelia“), ktorí Aténčanom pripomenuli Alkibiadove minulé činy, predovšetkým jeho znesvätenie mystérií, za čo bol v neprítomnosti odsúdený, a volali bohov za svedkov, aby spoluobčania netrvali na Alkibiadovom návrate (porov. Thucyd. VIII 53). Eumolpovci a Kerykovci mali dedičné poverenie na spravovanie eleusinských mystérií (odtiaľ pomenovanie „posvätní kňazi“). Proti obidvom rodom vystúpil Peisandros s otázkou, kto iný dokáže zachrániť mesto – keď sa nedočkal odpovede, požiadal zhromaždenie, aby povolalo Alkibiada naspäť do vlasti.

² Tissafernés (Τισσαφέρνης; 445 – 395 pred Kr.) bol perzský veliteľ a politik, satrapa Lýdie, ktorý dopomohol k vláde Dariovi I.

VI A 43

Demetr. [= fr. 2] *de elocut.* 205: τὰ πολλὰ οὖν κώλοις † τριμέτροις χρῆσόμεθα καὶ ἐνίοτε κόμμασιν, ὥσπερ ὁ μὲν Πλάτων φησί: „κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος.“ πυκναὶ γὰρ αἱ ἀνάπαυλαι καὶ ἀποθέσεις. Αἰσχίνης δὲ „ἐκαθήμεθα μὲν,“ φησὶν, „ἐπὶ τῶν θάκων ἐν Λυκείῳ, οὗ οἱ ἀθλοθέται τὸν ἀγῶνα διατιθέασιν“.

Demetr. [= fr. 2] *de elocut.* 205: Preto budeme veľa používať trimetrové kóla, a niekedy aj časti viet nazývané kommy, ako hovorí práve Platón: „Včera som zišiel do Pírea spolu s Glaukónom ... Je tam totiž veľa hostincov a kúpeľov s prezliekarňami.“ Aischinés však hovorí: „V Lykeiu sme sedávali na kreslách na mieste, kde usporiadatelia organizujú preteky.“

Komentár: Pseudo-Démétrios porovnáva štýl Platónov a Aischinov. Parafrazuje úvodné vety z Platónovej *Ústavy* 327a a podľa všetkého aj úvodnú časť z Aischinovho *Alkibiada*, ktorú označil H. Dittmar ako zlomok 2. To, že ide o úvodné riadky dialógu, naznačuje scéna, ktorá je dramaticky zasadená (podobne ako

v iných sókratovských dialógoch) do Lykeia, t. j. do zvyčajného miesta Sókratových rozhovorov; porov. Platónove dialógy *Lysis*, *Euthyfrón*, *Euthydémos* atď.; bližšie pozri C. Mársico, *Filósofos Socráticos*, zv. II, s. 383.

H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 114) zaraďuje Ps.-Démétriove svedectvo medzi neisté zlomky.

VI A 44

Priscian. [= fr. 3] *institut. grammat.* XVIII 297: Αἰσχίνης ἐν Ἀλκιβιάδῃ „ὁ δὲ ῥᾶστα ἀνθρώπων γεγονὼς ἔτη πεντήκοντά πη.“

Priscian. [= fr. 3] *institut. grammat.* XVIII 297: Aischinés v *Alkibiadovi*: „Zo všetkých ľudí sa akosi najľahšie dožil päťdesiatky“.

Komentár: Podľa H. Kraussa (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 65) aj H. Dittmara (*Aischines von Sphettos*, s. 99) pochádza tento zlomok z *Alkibiada*, ale nepoznáme jeho kontext. H. Dittmar dáva citát do vzťahu so správou Aelia Aristida (Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= *SSR* VI A 50]), ktorá obsahuje reč o Themistokleovi. F. Pentassugliová (*Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 398) považuje túto hypotézu za možnú, ale zároveň poznamenáva, že nemáme žiadne ďalšie opory pre jej potvrdenie.

VI A 45

Athen. XIV [= fr. 4] 656 F: δελφάκια δὲ Αἰσχίνης εἶρηκεν ἐν Ἀλκιβιάδῃ οὕτως „ὥσπερ αἱ καπηλίδες τὰ δελφάκια τρέφουσιν.“

Athen. XIV [= fr. 4] 656 F: Prasiatka spomína Aischinés v *Alkibiadovi* takto: „Práve tak, ako priekupníci chovajú prasiatka.“

Komentár: R. Hirzel (*Der Dialog*, zv. I., s. 116) ako prvý upozornil na úzky vzťah medzi našim zlomkom a Athénaiovou správou, ktorá sa viaže k Antisthenovmu *Fysiognómiku* (Athen. XIV 656 F [= *SSR* V A 62]): „Aj tieto [scil. manželky maloobchodníkov] kfmia prasiatka proti ich vôli“ („καὶ γὰρ ἐκεῖναι [scil. αἱ καπηλίδες] τὰ δελφάκια πρὸς βίαν χορτάζουσιν“).

Antisthenov spis *O fysiognómii* mohol mať špecifický ironický obsah, pokiaľ sa zaoberal fysiognomickými charakteristikami sofistov (vid' celé znenie Antisthenovho titulu *Περὶ τῶν σοφιστῶν φυσιγνωμονικός*; *SSR* V A 41) podob-

ným spôsobom ako sa zaoberal fyziognómiou Sókrata perzský mág Zópyros v rovnomennom Faidónovom dialógu; porov. *SSR III A 9 – SSR III A 11*. Z viacerých pokusov o rekonštrukciu Antisthenovho *Fysiognómika* je najpriateľnejšia Nordenova interpretačná verzia (Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie, s. 368–373; porov. J. Schmidt, Physiognomik, in: *RE XX 1* (1941), stĺpec 1070; F. D. Caizzi, *Antisthenis fragmenta*, s. 92), ktorá kriticky vychádza z Krischeho hypotézy (*Forschungen auf dem Gebiete der alten Philosophie*, zv. I., s. 328): Spis *O fyziognómii* mohol rozvíjať analógiu medzi sofistami vstúpajúcimi mladým ľuďom svoje učenie a obchodníkmi vykrmujúcimi mladé prasce proti ich vôli. Antisthenés zrejme ironizoval sofistov za to, že zaťažovali svojich žiakov návalmi zbytočnej mnohoučenosti, t. j. prázdnyim vedením bez vzťahu k životu.

E. Norden v polemike s rekonštrukciou Antisthenovho *Fysiognómika*, ktorú sformuloval F. Dümmler (*Akademika*, s. 209–210), navrhuje, aby sme čítali Athénaiov citát z Antisthena v širšom kontexte, t. j. spoločne s našim svedectvom z Aischinovho *Alkibiada*, ktoré mu pravdepodobne predchádzalo – obidve správy podľa neho odkazujú na sókratovské výchovné chápanie *Eróta*, ktoré spája F. Dümmler s polemikou proti sofistom. Nejde v ňom o potravu v bežnom význame, ale o duchovnú τροφή. Zmysel zlomku spočíva v analógii, že tak, ako „manželky pouličných predavačov“ (καπηλίδες) nasilu krmia malé prasiatka, aj sofisti nútia mladých ľudí, aby zhltili ich mnohoučenosť (πολυμαθία; porov. Plat. *Prot.* 318d-e, kde Prótagoras hovorí o výchove mladších sofistov ako napr. Hippias), ktorú by inak nemohli stráviť.

Zachovaný Antisthenov titul v Diogenovom katalógu znie *Περὶ τῶν σοφιστῶν* (*O sofistoch*) a výraz φυσιογνωμονικός má slúžiť na to, aby naznačil, akým spôsobom sa tento spis zaoberá sofistami (*SSR V A 41*). R. Hirzel (*Der Dialog*, zv. I., s. 116) sa preto domnieva, že Antisthenés napísal satiru na sofistov, ktorých chcel zosmiešniť prirovnávaním k zvieratám (por. A. Müller, *De Antisthenis cynici vita et scriptis*, s. 44).

V súvislosti s výrazom καπηλίδες, ktorý používajú Antisthenés aj Aischinés, nachádzame zaujímavú súvislosť v Platónovom *Sofistovi*, kde sa označuje umenie sofistov hanlivým výrazom καπηλική τέχνη („umenie pouličných predajcov“; porov. *Soph.* 233d, 224e a 231d). Ak si uvedomíme, s akou starostlivosťou Platón opisuje fyzický vzhľad sofistov, ako aj to, že fyziognómia vznikla na prelome 5. – 4. stor. pred Kr., tak predpoklad, podľa ktorého bol Antisthenov *Fysiognómikos* namierený proti sofistom, sa začne javiť viac než pravdepodobný.

U. von Wilamowitz-Moellendorff (*Antigonos von Karystos*, s. 148) si myslí, že prvotným impulzom pre všetky fyziognomické spisy bol Sókratov fyzický vzhľad. Protreptické spisy sókratovcov zaoberajúce sa fyziognómiou prenášali pozornosť od telesnosti (σῶμα) k duši (ψυχή).

K. Joël (*Der echte und der Xenophontische Sokrates*, zv. II, 1, s. 630–638, 672–673) predpokladá, že Antisthenova polemika *O sofistoch* uviedla do klasického gréckeho myslenia negatívny význam termínu σοφιστής, ktorú zvyčajne sprájame až s Platónovými a Aristotelovými dielami, ako aj protiklad σοφιστής-φιλόσοφος, ktorý hrá kľúčovú rolu v Platónovom určení miesta filozofa v obci (porov. napr. dialógy *Prótagoras*, *Gorgias*, *Menón*). Ak je správna Dümmlerova domnienka (*Akademika*, s. 209–210), že Aischinov *Alkibiadés* predchádzal Antisthenovmu *Fysiognómoniku*, tak iniciátormi negatívneho chápania „sofistu“ boli Aischinés a Antisthenés.

VI A 46

Ael. Aristid. [= fr. 5] *de quatt.* 575 [= *orat.* XLVI, II p. 369 D.]: [2] ἔπειτα πρὸς ἄνθρωπον [scil. Alcibiadem] ἐγένονθ' οἱ λόγοι [scil. Platonis in *Alcibiade I*], μὴ ὅτι Περικλέους ῥαδίως ἂν ὑπερφρονήσαντα, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὥσθ' ὁ γ' Αἰσχίνης φησὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι κἂν τοῖς δώδεκα θεοῖς ἥδιστα ἐπετίμησε. τοσοῦτον αὐτῷ φρονήματος περιῆν καὶ τοῦ μηδένα μηδενὸς ἄξιον εἶναι νομίζειν.

Ael. Aristid. [= fr. 5] *de quatt.* 575 [= *orat.* XLVI, II p. 369 D.]: Potom sa jeho [scil. Platónove v *Alkibiadovi I.*] slová zamerali proti tomuto človeku [scil. Alkibiadovi]. Ani nie preto, že by bol schopný bez váhania pohrdáť Periklom, ale že mal takú povahu, ktorú mu pripisuje Aischinés. Píše o ňom, že s najväčším pôžitkom by bol schopný pokarhať aj dvanástich olympských bohov. Taká veľká v ňom bola pýcha a presvedčenie, že nik nestojí za nič.

Komentár: Alkibiadés je v prvom momente prezentovaný ako domýšľavý mladý muž, ktorý si vo svojej pýche myslí, že všetci ostatní, vrátane jeho tútora Perikla, sú menejcenní, ba zachádza až tak ďaleko, že sa s dešpektom vyjadruje aj o dvanástich olympských bohoch, ochrancoch Atén. Porov. Maxim. Tyr. *philosoph.* VII 7 [= *SSR VI A 42*], kde je vykreslený mladý Alkibiadés ako človek chorý (νοσεῖ), či dokonca posadnutý šialenstvom (μανία), úplne neschopný zdravého úsudku (λογισμός). Naša pasáž vysvetľuje, čo si máme dosadiť za Alkibiadov chorobný stav duše: pýchu (φρονήματος περιῆν), ponýšenosť (τοῦ μηδένα μηδενὸς ἄξιον εἶναι νομίζειν) a spupnosť vo vzťahu k obci a bohom (ὄβρις; porov. Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 29 p. 69 E [= *SSR VI A 51*]), či dokonca bezbožnosť (ἀσέβεια).

A. Esposito a L. Rossetti (*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, LVI, 1984, s. 27–35) vyslovili názor, že tento prejav bezbožnosti (ἀσέβεια) nekorešponduje s celkovým rámcom dialógu, kde Alkibiadés vstupuje na scénu ešte mla-

dý, nie celkom skazený, a teda schopný nechať sa formovať výchovou a dať sa Sókratom poučiť. Ťažko ho možno zosúladiť aj s Alkibiadovými reakciami, za ktorými cítiť pôsobenie pravidiel dobrej výchovy, napríklad vtedy, keď odpovedá na Sókratove slová o tom, ako Themistokla vydedil vlastný otec (SSR VI A 48). Obaja autori sa tiež nazdávajú, že toto protirečenie sa eliminuje, ak predpokladáme, že obvinenie z bezbožnosti Sókratés neadresuje priamo Alkibiadovi, ale objavuje sa až pri spätnej spomienke na rozhovor s ním. Z toho by potom vyplývalo, že medzi spomínaním a samotným rozhovorom ubehol pomerne dlhý časový úsek.

Druhý predpoklad je prijateľný aj v kontexte zlomku 1 z Aischinovho *Alkibiada* (= Maxim. Tyr. *philosoph.* VII 7 [= SSR VI A 42]), v ktorom sa pripomínajú Alkibiadove špatné činy vykonané oveľa neskôr ako sa mal odohrať rozhovor medzi Sókratom a mladučkým Alkibiadom – jedna zmienka sa týka priamo toho, že Alkibiadés bol odsúdený v neprítomnosti za znesvätenie eleusinských mystérií: „...keď sa do neho pustili posvätní kňazi rodu Hlásateľov a Eumolpidov.“ Poznajme, že obvinenia Alkibiada a ďalších mladých aristokratov, ktorí počas pitiek uctievali zlých daimónov (κακοδαίμονισταί; porov. Lys., fr. 73 Thalheim) a zosmiešňovali mystériá, nemali iba náboženský, ale aj politický charakter, pretože kritizovali vládnucu aténsku politiku; bližšie pozri D. Gribble, *Alcibiades and Athens*, s. 81–82. Podobne ako v prípade súdu so Sókratom by sme nemali od seba oddeľovať náboženskú a politickú stránku veci. Zbožnosť (εὐσεβεία) mala v Aténach už od Periklových čias širší význam, ktorý zahŕňal „súkromnú“ aj „verejnú“ sféru života. Všetky rituály (súkromné aj verejné), ktorými si Aténčania chceli nakloniť priazeň bohov, patrili k povinnostiam občanov, takže boli v tomto špecifickom význame „politické“ skrz naskrz. Bližšie pozri J. Bleicken, *Athénská demokracie*, kap. „Stát a náboženství“, s. 16–180; P. Cartledge, *Ancient Greek political thought in practice*, s. 76–90.

VI A 47

Cicer. [= fr. 6] *tusc. disp.* III 32,77: quid enim dicemus, cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quicquam inter Alcibiadem summo loco natum et quemvis baiolum interesse [cf. SSR I C 39].

August. *de civ. Dei.* XIV 8: nam et Alcibiadem ferunt (si me de nomine hominis memoria non fallit) cum sibi beatus videretur, Socrate disputante et ei quam miser esset, quoniam stultus esset, demonstrante flevisse. huic ergo stultitia fuit causa etiam huius utilis optandaeque tristitiae, qua homo esse se dolet, quod esse non debet. Stoici autem non stultum, sed sapientem aiunt tristem esse non posse.

Cicer. [= fr. 6] *tusc. disp.* III 32,77: Ved' čo povieme na to, že Sókratés – ako sme sa dopočuli – presvedčil Alkibiada o tom, že ako človek nemá žiadnu hodnotu. Dokázal mu totiž, že nie je žiaden rozdiel medzi Alkibiadom z urodzeného rodu a akýmkoľvek nosičom z ulice. [cf. *SSR I C 39*].

August. *de civ. Dei.* XIV 8: Lebo aj o Alkibiadovi – ak som si dobre zapamätal meno tohto človeka – sa hovorí, že Sókratés sa s ním dal do rozhovoru práve v období, keď sa tento slávny muž považoval za veľmi šťastného. Keď mu však filozof dokazoval, akým úbohým ho robí jeho vlastná hlúposť, rozplakal sa.¹ Hlúposť v jeho prípade vyvolala akýsi pozitívny a užitočný zármutok spočívajúci v tom, že človek sa trápi, že je taký, aký by nemal byť. Stoici však hovoria, že nie hlupák, ale mudrc nebude nikdy smutný.

Komentár: Na základe pasáži z Cicerona a Augustína môžeme usudzovať, že Alkibiadés sa v určitej fáze rozhovoru rozplakal – zrejme po Sókratovej reči, ktorá dokazovala, aký úbohý je v porovnaní s Themistoklom (porov. Ael. Aristid. *de quatt.* 576-577 [= *SSR VI A 51*]). Alkibiadés následne prosí Sókrata so slzami v očiach, aby ho zbavil zlého charakteru a pomohol mu k zdatnému konaniu (Cicer. *tusc. disp.* III 32,77-8 [= *SSR VI A 52*]).

Cicero sa zmieňuje v III. knihe *Tuskulských hovorov* dvakrát o Aischinovom Alkibiadovi (porov. *SSR VI A 52*), preto je pravdepodobné, že naráža na jeho spis *Alkibiadés*. Ciceronove svedectvá zrejme prevzal Augustín, aj keď je možné, že použil ešte nejaký ďalší latinský zdroj. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 99) sa domnieva, že Cicero nemal priamy prístup k Aischinovmu textu (porov. spojenie *ut accepimus*) a jeho znalosť dialógu sa opierala o Chrysippove práce.

Pasáž z Cicerona odkazuje zrejme na tú časť rozhovoru, v ktorej Sókratés využíva elenktické dokazovanie – pomocou neho vyvracia Alkibiadovo domnelé vedenie a privádza ho k lepšiemu poznaniu. Paralelu môžeme hľadať v rozhovore Sókrata s Alkibiadom v Ps.-Plat. *Alcib. I.* 124e-127c, ktorý začína otázkou, akú zdatnosť potrebujeme na to, aby sme sa stali čo najlepšími? V závere rozhovoru sa Alkibiadés priznáva Sókratovi, že už ani sám nevie, čo hovorí – zdá sa mu, že sa dávno dostal do najhanebnejšieho stavu a ani si to neuvedomil (*Alcib. I.* 127d).

Blízku súvislosť medzi Aischinovým a Platónovým *Alkibiadom* môžeme vidieť aj v tom, že obidva dialógy problematizujú Alkibiadov urodzený pôvod: Cicero to vyjadruje slovami *summo loco natum*; Platónov *Alkibiadés I* zase hovorí, že Alkibiadés pochádza z najbujarejšieho rodu v Aténach (*Alcib. I.* 114a6-7: ἔπειτα νεανικωτάτου γένους ἐν τῇ σεαυτοῦ πόλει) a že jeho poručníkom bol sám Periklés, ktorý vládol nad Aténami aj nad inými mestami (*Alcib. I.* 114b4-5). Porov. v tejto súvislosti viaceré Antisthenove zlomky, ktoré ukazujú, že skutočná vznešenosť sa nezískava rodom, ale zdatným konaním (*SSR V A 3*, *SSR V A 5* – *SSR V A 6*, *SSR V A 8*). Mat' lepší pôvod, byť urodzenejší (εὐγενεστέρους) patrilo

k prednostiam, ktoré boli z hľadiska sókratovského hnutia domnelými zdatnosťami, lebo nevyplývali z vnútorného, rozumného rozhodovania, ale z náhodných vonkajškových okolností. Satirický pohľad na pôvod a urodzenosť Aténčanov nájdeme taktiež v Platónovom *Menexenovi*.

Pasáž z Augustína dáva do priameho vzťahu človeka, ktorý si namýšľa, že je šťastný (lat. *beatus*), s hlupákom (lat. *stultus*): Alkibiadés nie je a nemôže byť šťastný, lebo trpí nevedomosťou. Tým sa problematizuje povaha blaženosti (gr. εὐδαιμονία), ktorá sa musí zakladať na zdatnosti (gr. ἀρετή), a nevedomosť (gr. ἀμαθία), ktorá je zasa jej opakom. Zároveň sa naznačuje (v protiklade k stoickému chápaniu), že uvedomenie si vlastnej nevedomosti môže viesť k potrebe prekonania tohto stavu, teda k túžbe stať sa lepším (čo by mohol byť postoj blízky Aischinovmu Sókratovi).

Najbližšiu paralelu k tejto argumentácii nachádzame v Pseudo-Platónovom *Alkibiadovi I.* 134a-b, kde Sókratés vysvetľuje Alkibiadovi, že nevedomý človek sa dopúšťa chýb (nesprávne sa rozhoduje a zle žije v súkromí aj vo verejnom živote), čo z neho robí nešťastného človeka; záver: zle konajúci ľudia sú nešťastní; respektíve: bez rozumnosti niet šťastia. Porov. taktiež argumentáciu v Xenoph. *Mem.* IV 2,22-27 (Sókratés argumentuje v rozhovore s Euthydémom): ľudia s otrockou dušou nemajú vedenie o tom, čo je krásne, dobré, spravodlivé – Euthydémos je po rozhovore so Sókratom smutný (podobne ako Aischinov Alkibiadés), lebo nevidí pre seba žiadnu cestu, ako by sa stal lepším – Sókratés mu odporúča, aby sa držal príkazu delfského boha a preskúmal sám seba, lebo najviac nevýhod pramení zo zlého odhadu seba samého a najviac výhod z poznania seba samého – nakoniec Xenofónov Sókratés povie Euthydémovi niečo, čo by mohol práve tak dobre adresovať Aischinovmu Alkibiadovi: „Kto seba pozná, vie odhadnúť svoje potreby a posúdiť, na čo je súci a na čo nie. (...) Komu však chýba toto poznanie a kto má klamné predstavy o svojich možnostiach, rovnaké problémy ako so sebou má aj v styku s ľuďmi a s okolitým svetom: nevie odhadnúť, čo je preň výhodné robiť, s kým sa stýkať, robí samé chyby a rúti sa do nešťastia. (...) Tí, čo nevedia domyslieť dôsledky svojho konania, obyčajne si vyberú to nesprávne, ak sa majú pre niečo rozhodnúť, a nech sa chytia čohokoľvek, nič sa im nedarí. Prirodzeným následkom toho býva, že ich postihne nielen škoda a trest, ale neraz zožnú aj hanbu a výsmech a ľudia nimi pohŕdajú a zaznávajú ich. To vidíš aj v politickom živote: na mestá, ktoré precenia svoje sily a pustia sa do vojny so silnejšími, číha záhuba, alebo musia svoju slobodu zameniť za otroctvo“ (prekl. Etela Šimovičová).

¹ Obraz plačúceho Alkibiada, ktorého priviedli k slzám Sókratove reči, sa objavuje taktiež v Platónovom *Symposiu* 215e. Aj tu sa Alkibiadés priznáva k tomu, že rozhovory so Sókratom ho nútia zmeniť spôsob života, aby sa vedel postarať najprv o vlastné veci a až potom o veci Aténčanov (*Symp.* 216a-b) – ako predzvesť nasledujúcich udalostí hovorí

o tom, ako musí utekať pred Sókratom, lebo sa hanbí za to, že stále (keď s ním nie je – aj tu sa objavuje narážka na συνουσία, „byť s milovaným“!), tak podľahne túžbe po cti a sláve (*Symp.* 216b-c).

V podobnej situácii sa ocitne „krásavec“ Euthydémos (takisto jeden zo Sókratových miláčikov; porov. Plat. *Symp.* 222b) zobrazený v Xenofóntových *Spomienkach* (*Mem.* IV 2,39) – mladý ambiciózny muž a „vzdelanec“ (prečítal veľa múdrych kníh) vyhlási po sérii vyvracajúcich diskusií so Sókratom: „myslím, že najlepšie urobím, keď budem mlčať, lebo asi neviem vôbec nič.“ Xenofón komentuje jeho odchod zo scény slovami: καὶ πάνυ ἀθύμως ἔχων ἀπῆλθε καὶ καταφρονήσας ἑαυτοῦ καὶ νομίσας τῷ ὄντι ἀνδράποδον εἶναι („odišiel sklonený, sám sebou pohrdal a pokladal sa za otroka“). Sókratovým počiatočným zámerom bolo (ako sa dozvedáme na konci kapitoly) priviesť Euthydéma do rozpakov, zmiast' ho (ἤκιστα μὲν διετάραττεν; *Mem.* IV 2,40), čo však nebolo konečným cieľom, ale skôr určitou iniciáciou, ktorá mala priviesť Euthydéma k starosti o seba – keď Sókratés poznal, že Euthydémos pochopil jeho zámery, prestal s vyvracaním a odvtedy mu veľmi jednoducho a jasne vysvetľoval veci, o ktorých si myslel, že je dôležité ich poznať a užitočné ich konať. Xenofón aj v tejto situácii podčiarkuje, aké prospešné bolo pre Euthydéma zdržiavať sa čo najčastejšie v spoločnosti Sókrata (Σωκράτει συνεῖν), aby mohol napodobňovať jeho konanie (εἶνα δὲ καὶ ἐμιμεῖτο ὧν ἐκεῖνος ἐπετίθειεν).

Na základe dramatického datovania môžeme predpokladať, že Aischinov Alkibiadés je ešte úplne mladučký, neskúsený a nevzdelaný nuž (mladší alebo približne taký mladý ako v Ps.-Platónovom *Alkibiadovi I.*, kde nemá ani dvadsať rokov; porov., *Alcib. I.* 123d), zatiaľ čo Platónov Alkibiadés v *Symposiu* je starší (zúčastnil sa spolu so Sókratom niekoľkých vojenských ťažení) a sebavedomejší, ale nie až tak namyslený a povýšenecký ako je vykreslený u Aischina (negatívne vykreslenie Alkibiada mohlo byť zámerné s ohľadom na Polykratovu *Obžalobu*, aby sa naplno prejavila jeho odlišnosť od Sókrata). Výrazný rozdiel medzi dvomi obrazmi Alkibiada môžeme vidieť v tom, že Alkibiadés u Aischina aj Alkibiadés v Ps.-Platónovom *Alkibiadovi I.* sa podriaďujú Sókratovmu výchovnému vplyvu, zatiaľ čo Alkibiadés v Platónovom *Symposiu* sa mu vedome vyhýba. Tento, druhý Alkibiadés je človek, ktorý už nie je v spoločnosti Sókrata, buduje si vlastnú kariéru stratéga a politika a robí mnoho chýb, ktorých by sa zrejme nedopúšťal, ak by bol so Sókratom.

VIA 48

Papyr. Oxyr. [= fr. 7] 1608 col. I

fr. 1: [. . . .περὶ τοὺς]

σεαυτοῦ γον[έας γεγε-]

νήσθαι, οἷός περ [ὁ Θε-]

μιστοκλῆς λέγεται [πε-]
 ρὶ τοὺς ἑαυτοῦ γο[νέας;]
 εὐφήμει, ἔφη, ὦ Σ[ώκρα-]
 τες. π[ό]τερον δὲ δοκεῖ
 σοι το[ῖς] ἀνθρώποις ἀν[αγ-]
 καῖο[ν] εἶναι ἀμού[σους]
 πρότε[ρο]ν ἢ μουσικο[ὺς γί-]
 νες[θα]ι; καὶ πότερο[ν ἀ-]
 φί[ππους] ἢ ἵππικο[ύς; ἀ-]
 ναγ[καῖο]ν μοι δοκεῖ
 ἀμού[σους] πρότερον κ[αί]
 ἀφίπ[πους]. οὐκο[υν...]
 ibid.

fr. 4: καλῶς δὲ κα[ί] ὁ Ἀπολ[λό]-
 δωρος ὑπὲρ τοῦ φαύ[λου]
 ἀπολογεῖσθαι. ἀλλ' ἐκε[ῖ-]
 νο, ἢ δ' ὄς, ἐγὼ οὐκ ἂν ὤμη[ν]
 τὸν Θεμιστοκλέα ὑπ[ὸ]
 τοῦ πατρὸς ἀποκηρυχ[θῆ-]
 ναι· φαύλου γὰρ καὶ πόρ-
 ρω ἀνοίας ἦκοντα τά
 γε τοιαῦτα, ὅστις εἰς δι-
 αφορὰς τοιαύτας καὶ ἔ-
 χθρας τὰς μεγίστας
 πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ γον[έ-]
 ας κατέστη; ὅ καὶ παι-
 δάριον εὐλαβηθῆναι
 [<ἂν> εὐρο]ιτο. οὕτω δὲ μικρὸν
 [γενό]μικας εἶναι, ἦν δ' ἐ-
 [γώ, ὦ Ἀ]λκιβιάδη, γονε<υ>σ<ι>ν
 [ἐκβ]ληθῆναι, ὥστε τοῦ
 [ἐπιτυχ]όντος ἀνθρώπου. . .

Papyr. Oxyr. [= fr. 7] 1608 col. I

fr. 1: „Čo sa týka otázky tvojich rodičov ... Aký bol – podľa toho, čo sa hovorí – Themistoklés vo vzťahu ku svojim rodičom?“ Povedal: „Ale radšej o tom, Sókratés, zbožne pomlčme.“¹ Zdá sa ti však pravdepodobnejšie, že prví ľudia museli byť nevyhnutne najskôr nevzdelaní alebo vzdelaní? A vedeli hneď jazdiť aj na koni alebo boli v jazdecktv celkom neskúsení? Zdá sa mi, že skôr boli nevzdelaní a v jazdecktv neskúsení.² Nič také rozhodne nemohli vedieť.

ibid. fr. 4: Aj Apollodóros vraj krásne obhajuje tohto naničhodníka.³ On na to povedal: „To si však nemyslím, že otec by Themistokla vydedil ... Veď nie je niečo také známkou hlupáka a vrcholnej nerozumnosti, ak sa niekto zníži ku takýmto sporom a najväčšiemu nepriateľstvu voči vlastným rodičom? Súdny človek prichádza k záveru, že pred takýmto milým synčekom sa treba mať pekne na pozore.“ Potom som sa opäť ozval ja: „Naozaj, milý Alkibiadés, považuješ za takú bezvýznamnú vec skutočnosť, že ťa rodičia načisto vymazali zo svojho života? Alebo akoby sa týkala len nejakého náhodného človeka ...“⁴

Komentár: Themistoklés (okolo 524 – 459 pred Kr.) bol jedným z najslávnejších Aténčanov už pred Sókratovým narodením (porov. Thucyd. I 138,6). Pochádzal z rodiny, ktorá mala dosť veľký majetok na to, aby mohla plniť svoje povinnosti voči mestu (prispievať na stavby verejných budov, lodí, financovať verejné slávnosti atď.), no nakladala s ním bez toho, aby to vzbudzovalo verejný rozruch. Nevyvíjala ani mimoriadnu politickú aktivitu a nemala ani vplyvné konexie, ktoré by Themistoklovi uľahčili vzostup v jeho štátnickej kariére. Aischinova informácia o tom, že Themistoklov otec Neoklés sa mal svojho syna zrieknuť a vydediť ho, sa javí skôr fikciou, pretože proti nej možno uviesť skutočnosť, že Themistoklés neskôr vlastnil rodinný statok v deme Frearrhoi, ako aj to, že niektoré ostraká síce neobsahujú jeho patronymum Νεοκλέους, na iných je však uvedené (D. Nails, *The People of Plato*, 2002, s. 279). Miernejšia verzia konfliktu medzi Themistoklom a jeho otcom je zachovaná u Plútarcha (Plutarch. *Them.* II 7), podľa ktorého mal otec syna napomínať, aby sa nepúšťal do politiky, lebo by v nej zostal odkázaný len sám na seba. Themistoklés sa však takejto výzvy nezľakol a sám sa, podľa Thúkidydových slov, vďaka vrodenej inteligencii, bez štúdia a prípravy, vypracoval na predvídavého muža schopného rýchleho rozhodovania v každom druhu situácií (Thucyd. I 138,3).

Na tomto mieste uvedené zlomky Aischinovho *Alkibiada*, ktoré sme získali vďaka objavu Oxyrhynského papyrusu 1608, dokazujú, že prezentácia Themistokla v tomto diele nezahŕňala iba obdobie jeho slávy (porov. komentár k zlomku *SSR* VI A 50), ale celý jeho život. Tento dokument vyšiel až po vydaní Dittmarovej monografie. V roku 1919 ho publikovali B. P. Grenfell a A. S. Hunt (*The Oxyrhynchus Papyri*, zv. XIII, 1919, s. 88–94). A. Esposito a L. Rossetti (*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, LVI, 1984, s. 27–35) sa domnievajú, že zlomok 4 z Oxyrhynského papyrusu 1608 treba umiestniť ešte pred zlomok 1.

Oxyrhynchus Papyri je zbierka papyrusov, ktoré objavili na prelome 19. – 20. stor. dvaja britskí egyptológovia, Bernard Pyne Grenfell a Arthur SurrIDGE Hunt, v útrobach starovekej skládky odpadkov blízko egyptského mesta Oxyrhynchos (dnešný názov: el-Bahnasa). Medzi týmito papyrusmi (väčšinou ide o súkromné dokumenty, korešpondenciu, vedenie účtov apod.) sa našli aj zlomky z Aischinovho *Alkibiada*, ktoré boli publikované v XIII. zväzku *The Oxyrhynchus Papyri*

pod číslom 1608. Ďalšie zlomky sa našli z Aischinovho *Miltiada* – tie boli publikované v XXXIX. zväzku *The Oxyrhynchus Papyri* (porov. SSR VI A 76, SSR VI A 79, SSR VI A 80).

Papyrus 1608 pochádza podľa našich egyptológov z 2. polovice 2. stor. po Kr. Potvrdením toho, že ide o zlomky z Aischinovho *Alkibiada*, sú fragmenty 5, 6, 7, ktoré sú zhodné so svedectvami z diel antických autorov uvedených v Kraussovej zbierke (fr. 2) aj v Dittmarovom vydaní (fr. 1). Počnúc riadkami 85-86 (τοῦ Θεμιστοκλέους βίου ἐπιλαμβάνεσθαι ἐτόλμησας κτλ.) až po riadok 136 je text na papyruse takmer úplne zhodný so svedectvom Aelia Aristida (Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= SSR VI A 50]). Papyrus má pre nás veľkú hodnotu najmä preto, lebo dokážeme presnejšie rekonštruovať dej Aischinovho *Alkibiada* (fr. 1 a 4). Väčšia časť zlomkov zachovaná v Oxyrhynskom papyruse sa týka opisu Themistoklovho charakteru. Z 19-tich (pôvodne 25-tich) fragmentov má pre nás hodnotu 6 súvislejších zlomkov, ostatné sú porušené, a preto nečitateľné, alebo ich poznáme z diel iných autorov.

¹ B. P. Grenfell a A. S. Hunt dopĺňajú na základe konzultácie s prof. Johnom Burnetom chýbajúce slová na papyruse nasledovne (*The Oxyrhynchus Papyri*, zv. XIII, s. 93): Socrates asked ‘Would you be willing to have behaved to your parents as Themistocles is said to have behaved to his?’ Alcibiades replies ‘Hush, Socrates.’

² B. P. Grenfell a A. S. Hunt dopĺňajú a prekladajú riadky 7-15 nasledovne (*The Oxyrhynchus Papyri*, zv. XIII, s. 93): ‘Do you think that men have to be unmusical before they are musical, and unskilled in riding before they are skilled? — ‘I think that they must first be unmusical and unskilled in riding.’ Porov. obdobné príklady múšického a jazdeckého umenia v Plat. *Resp.* 335c. Prof. Burnet si myslí, že Sókratova argumentácia mala ukázať, že Themistoklés nedosiahol to, čo chcel prirodzene (φύσει), ako predpokladá Alkibiadés (najmä vo vzťahu k vlastným možnostiam). Themistoklés sa stal – aj vďaka tomu, že sa mu nedarilo v mladosti – veľkým mužom zásluhou ἐπιστήμη, ktorú nadobudol učením a neustálou starosťou o seba. S Burnetom súhlasí A. E. Taylor, *Philosophical Studies*, s.18.

Poznamenajme, že ἐπιστήμη nemá v tomto kontexte význam dosiahnutého vedomia v aristotelovskom zmysle (ako napr. v *Druhých analytikách*), ale skôr praktickej schopnosti porozumieť veciam vo všetkých možných súvislostiach (v tomto zmysle je ἐπιστήμη zameniteľná za τέχνη, najmä za *techné* v oblasti vojenskej a politickej); porov. taktiež Xenoph. *Symp.* 8,39 (Themistoklés oslobodil Grékov vďaka svojej *epistémé*). Praktické chápanie *epistémé* dokladajú príklady z oblasti *techné*, ktoré používa Sókratés, keď ukazuje, že z ľudí pôvodne nevzdelaných v hudbe (ἀμούσους) sa stávajú vďaka výchove vzdelaní (μουσικοῦς) atď.

Porov. taktiež Ps.-Plat. *Alcib. I.* 119b-c: Alkibiadovi sa zdá, že politici sú až na malé výnimky nevzdelaní, t. j. nevyučení a nevyvíčení. Preto nevidí zmysel v tom, aby sa

nejako zvlášť staral sám o seba: „Pokiaľ ide o prirodzené vlohy, som si istý, že ich budem vysoko prevyšovať.“ Nato Sókratés prekvapene vykrikuje, že to, čo Alkibiadés práve povedal, nie je hodné jeho krásneho vzhľadu a všetkých jeho predností.

- ³ Uvedené meno dosvedčuje, že ďalším účastníkom rozhovoru bol Apollodóros, možno ten istý verný nasledovník Sókrata, ktorý vystupuje ako rozprávač v Platónovom *Symposiu* (názor J. Burneta). Ak by však malo ísť o tohto Apollodóra, potom by bol príliš mladý na to, aby sa fyzicky zúčastnil rozhovoru, v ktorom sa objavuje Alkibiadés ešte mladší než v Platónovom *Symposiu* (Plat. *Symp.* 173a; porov. A. E. Taylor, *Philosophical Studies*, s.19), preto ide buď o fiktívnu postavu alebo o úplne iného Apollodóra.

Apollodóros obhajuje v zl. 4 Themistokla, ktorého Sókratés predstavil Alkibiadovi ako chybujúceho človeka: v mladosti sa správal rovnako ako iní mládenci, t. j. bol φαῦλος (podobne ako Alkibiadés), až neskôr sa z neho stal zdatne konajúci muž. Zdá sa, že súčasťou Aischininho *Alkibiada* bola diskusia o povahe φαυλότης. Tri použitia výrazu φαῦλος v Oxyrhynskom papyruse, podobne ako jeho výskyt v Aristidovej správe (Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= SSR VI A 50]: φαῦλοι sa nevenujú starosti o seba, a preto je takmer zázrak, keď sa im niečo v živote podarí), odkazuje k οἱ πολλοί (porov. Plat. *Grg.* 483b-c, 486b, 521c; *Prot.* 326e, 327b atď.), t. j. k väčšine, k „tým mnohým“, ktorí majú otrocké duše (δοῦλαι; porov. Xenoph. *Mem.* IV 2,30) a sú opakom dobrých (ἀγαθοί), zdatne konajúcich ľudí (σπουδαῖοι; porov. Plat. *Phdr.* 242c, 261b; *Resp.* 423c-d; Xenoph. *Cyr.* II 2,24), či presnejšie sú opakom „ľudí schopných konať zdatne“ (σπουδαιότεροι ἐν ἀρετῇ; Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= SSR VI A 50]), a to vďaka učeniú a starosti o seba (ibid.). Tým nadobúda tradičný aristokratický pojem „dokonalých mužov“ (καλοὶ κἀγαθοί) sókratovský význam a Aischinovo Alkibiadés (podobne ako Xenofónov Euthydémos) rozpoznáva sám v sebe špatne konajúceho človeka (φαῦλος), čo ho motivuje k tomu, aby sa pokúsil zmeniť s pomocou Sókrata; porov. Cicer. *tusc. disp.* III 32,77 [= SSR VI A 47].

- ⁴ B. P. Grenfell a A. S. Hunt dopĺňajú a prekladajú riadky 34-51 nasledovne (*The Oxyrhynchus Papyri*, zv. XIII, s. 93): ... and Apollodorus also to make a good defence on behalf of the mean. — But, he replied, there is this point; I should not have thought that Themistocles was disinherited by his father; for such conduct betokens a mean character and reaches the height of folly, when a person is involved in such quarrels and in the most violent enmity with his parents, which even a child would find a way of avoiding. — Did you think it so small-minded, Alcibiades, said I, to be filled with hatred of one's parents that (...)

VIA 49

Ael. Aristid. [= fr. 8] *de quatt.* 575 [= *orat.* XLVI, II p. 369-370 D.]: διόπερ καὶ ὃ γ' ἐκείνου [scil. Aeschinis] Σωκράτης οὐ τὴν αὐτὴν [scil. ὁδὸν] ἐτρέπετο, ἀλλὰ

τί φησί; „γνοῦς οὖν αὐτὸν ἐγὼ ζηλοτύπως ἔχοντα πρὸς Θεμιστοκλέα.“ ἔπειτ' ἐστὶν ὁ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔπαινος, δυοῖν ἔνεκεν ὀρθῶς ἔχων, οἶμαι, τῆς τε ἀληθείας καὶ τοῦ καιρὸν ἔχειν τῷ μειρακίῳ τοὺς λόγους.

Ael. Aristid. [= fr. 8] *de quatt.* 575 [= *orat.* XLVI, II p. 369-370 D.]: Práve preto sa ani Sókratés nevybral rovnakou cestou ako tamten [scil. Aischinés]. Čo však povie? Asi toto: „Pretože viem, že žiarli na Themistokla.“ Musím tiež dodať, že Themistoklova chvála je oprávnená. Myslím si, že jednak pre svoju pravdivosť, jednak preto, že takéto slová sú pre mladíka veľmi vhodné.

Komentár: Sókratés si je vedomý Alkibiadovej žiarlivosti (ζηλότυπος) voči Themistoklovej sláve. Túto žiarlivosť pedagogicky stupňuje tým, že sa púšťa do oslavnej reči na tohto vynikajúceho stratéga. Aby mladíka priviedol na stopu toho, čo bolo skutočnou príčinou tejto slávy, ukazuje mu, že všetko závideniahodné v politikovom živote nie je iba náhodným výsledkom priaznivého osudu (τύχη), ale jeho „politického vedenia“ (porov. zlomok *SSR VI A 50*). Alkibiadés si vtedy uvedomí rozdiel medzi Themistoklovou veľkosťou a vlastnou úbohosťou a pustí sa do plaču (*SSR VI A 47* a *SSR VI A 51*). G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 588) vyplňa medzeru v deji dialógu nasledovnou rekonštrukciou: Alkibiadés sa napokon naplnený znechutením zo seba samého vzdialil. Vtedy Sókratés začne svojmu spolubesedníkovi vysvetľovať to, čo nechcel hovoriť pred Alkibiadom, totiž že pád takého schopného muža, akým bol Themistoklés, treba pripísať tomu, že nevlastnil morálnu zdatnosť (ἀρετή) a vôbec sa nestaral o vlastnú dušu ani o bohov. G. Giannantoni teda podobne ako H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 105–106) predpokladá, že Sókratovým zámerom bolo dokázať nedostatočnosť Themistoklovej *areté*.

Claudia Mársico (*Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy*, s. 205–206) si myslí, že Aischinés vykresľuje Alkibiada zámerne pesimisticky ako mladíka postihnutého nevedomosťou, takže jeho situácia vyzerá beznádejne. No zároveň ukazuje, že tento stav sa dá zvrátiť, ak sa ujme Alkibiadovej nápravy skutočný majster. Sókratova terapia je zameraná na prevrátenie Alkibiadovho pocitu, že je lepší než Themistoklés – vo svojej pýche nevidí, že je horší. To spôsobuje „narcistické poranenie“, ktoré ohrozuje mladíkovi sebaúctu, posilňuje jeho neistotu a vyvoláva závisť. Sókratov postup pripomína prístup psychoanalytika: najprv oslabí Alkibiadovo povrchné hodnotenie seba samého a odkryje jeho vnútorné pocity – tým odstráni mentálne bariéry, takže to, čo vyzeralo sprvu ako nenapraviteľné, sa teraz ukazuje ako liečiteľné. Alkibiadova duša môže byť zachránená. V ďalšej časti rozhovoru nechá Sókratés oscilovať Alkibiada medzi protikladnými pozíciami: najprv hovorí o negatívnych aspektoch Themistoklovho života, čo posilní Alkibiadovu pýchu – potom chváli Themisto-

kla za jeho činy a zdatnosť konania v zrelom veku, čo privedie Alkibiada k plaču, lebo si uvedomí, čo všetko potrebuje, ak chce vykonať takéto činy.

VI A 50

Ael. Aristid. [= fr. 9] *de quatt.* 348-349 [= *orat.* XLVI, II p. 292-294 D.]:
 Σκεψόμεθα δὴ ποῖ' ἄττα λέγει περὶ Θεμιστοκλέους ἡμῖν Αἰσχίνης ὁ Σωκράτους μὲν ἐταῖρος, Πλάτωνος δὲ συμφοιτητής' „Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦ Θεμιστοκλέους βίον ἐπιλαμβάνεσθαι ἐτόλμησας, σκέψαι οἴω ἀνδρὶ ἐπιτιμῶν ἠξίωσας. ἐνθυμήθητι γὰρ ὀπόθεν ὁ ἥλιος ἀνίσχει καὶ ὅπου δύεται. Ἄλλ' οὐδὲν, ἔφη, χαλεπὸν, ὦ Σώκρατες, τὰ τοιαῦτα εἰδέναι. Ἦδη οὖν σοὶ πάποτ' ἐμέλησεν ὅτι ταύτης τῆς χώρας τοσαύτης οὐσης ὅσῃν ὁ ἥλιος πορεύεται, ἢ καλεῖται Ἀσία, εἷς ἀνὴρ ἄρχει; Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη, ὁ μέγας βασιλεὺς. Οἴσθα οὖν ὅτι ἐκεῖνος ἐστράτευσε δεῦρο καὶ ἐπὶ Λακεδαιμονίους, ἡγούμενος εἰ τούτῳ τῷ πόλεε καταστρέψαιτο, ῥαδίως τοὺς γε ἄλλους Ἕλληνας ὑπήκοους αὐτῷ ἔσσεσθαι καὶ οὕτως εἰς φόβον Ἀθηναίους κατέστησεν ὥστ' ἐκλιπόντες τὴν χώραν εἰς Σαλαμίνα ἔφυγον, <καὶ> ἐλόμενοι Θεμιστοκλέα στρατηγὸν, [καὶ] ἐπέτρεψαν ὅ τι βούλοιο τοῖς ἑαυτῶν πράγμασι χρῆσασθαι. καὶ δὴ αὐταὶ μέγιστα ἐλπίδες ἦσαν Ἀθηναίους τῆς σωτηρίας, ἅττ' ἂν ἐκεῖνος ὑπὲρ αὐτῶν βουλευσαίτο. καὶ οὐ τούτου γ' ἕνεκα Θεμιστοκλῆς τοῖς παροῦσιν ἠθύμησεν, ὅτι πληθεῖ νεῶν τε καὶ πεζῶν καὶ χρημάτων τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα πολὺ ἐλείπετο, τὰ δὲ βασιλέως προεῖχεν, ἀλλ' ἦδει ὅτι εἰ μὴ αὐτοῦ τὸ βουλευέσθαι ἐκείνοις περιέσται, τά γε ἄλλα αὐτῶν τοσαῦτα ὄντα τὸ μέγεθος οὐδὲν μέγα ὠφελήσει καὶ τοῦτο ἐγνώκει ὅτι ὀποτέρων ἂν οἱ ἐφεστώτες τοῖς πράγμασι σπουδαιότεροι ἐν ἀρετῇ ἄνθρωποι ᾖσι, τούτων καὶ αὐτῶν τὰ πράγματα κρεῖττω εἶθε γίγνεσθαι. καὶ τότε ἄρα βασιλεὺς ἦσθετο τὰ ἑαυτοῦ πράγματα ἀσθενέστερα ὄντα, ἢ ἡμέρᾳ ἀνδρὶ ἑαυτοῦ σπουδαιότερῳ ἐνέτυχεν. ὁ δὲ οὕτω ῥαδίως τηλικαῦτα ὄντα τὰ ἐκεῖνου μετεχειρίσατο ὥστ' ἐπειδὴ αὐτὸν κατεναυμάχησε, λῦσαι τὴν σχεδίαν ἦν ἔξευξε βασιλεὺς πείσαι Ἀθηναίους ἐβουλήθη. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠδύνατο, βασιλεῖ ἐπεμψε τὰναντία τοῖς ὑπὸ τῆς πόλεως δεδογμένοις, ὅτι κελευόντων Ἀθηναίων λῦσαι τὴν σχεδίαν αὐτὸς ἠναντιοῦτο, σῶσαι βασιλέα καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνου πειρώμενος ὥστ' οὐ μόνον ἡμεῖς οὐδ' οἱ ἄλλοι Ἕλληνας αἴτιον τῆς σωτηρίας Θεμιστοκλέα ἡγούμεθα εἶναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὁ καταπολεμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ μόνου ἀνθρώπων ἐκεῖνου ᾤετο σσεῶσθαι. τοσοῦτον ἐκεῖνος τῷ φρονεῖν περιεγένετο. τοιγάρτοι φυγάδι ποτὲ αὐτῷ τῆς πόλεως γενομένῳ, ὡς σεσωσμένος ὑπ' αὐτοῦ χάριν ἀπέδωκε, καὶ ἄλλα τε δῶρα πολλὰ ἐδώρησατο καὶ Μαγνησίας ὅλης ἀρχὴν ἔδωκεν, ὥστε καὶ φεύγοντος αὐτοῦ τὰ πράγματα μείζω ἦν ἢ πολλῶν Ἀθηναίων καὶ καλῶν καὶ ἀγαθῶν δοκούντων εἶναι οἴκοι μενόντων. τίς ἂν οὖν ἐκεῖνῳ τῷ χρόνῳ δικαίως αἰτίαν ἔχοι μέγιστον δύνασθαι ἄλλος ἢ Θεμιστοκλῆς, ὃς τὸν τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνίσχοντος μέχρις ἡλίου

δυομένου βασιλεύοντα στρατηγήσας τῶν Ἑλλήνων κατεστρέψατο; ἐνθυμοῦ οὖν, ἔφην ἐγὼ, ὃ Ἀλκιβιάδῃ, ὅτι ἐκείνῳ τοιοῦτῳ ὄντι οὐχ ἰκανὴ ἢ ἐπιστήμη τοσαύτη οὕσα ἐγένετο ὥστε φυλάσασθαι μὴ ἐκπεσεῖν μηδὲ ἀτίμῳ ὑπὸ τῆς πόλεως γενέσθαι, ἀλλ' ἐνεδέησε. τί οὖν οἶει τοῖς τε φαύλοις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν μηδεμιᾷ ἐπιμελείᾳ ἑαυτῶν οὖσιν; οὐ θαυμαστὸν εἰ καὶ τὰ μικρὰ δύνανται κατορθοῦν; καὶ μηδέν γ' ἐμοῦ, ἦν δ' ἐγὼ, ὃ Ἀλκιβιάδῃ, καταγνῶς ὡς πρὸς τὰς τύχας καὶ τὰ θεῖα πράγματα ἀλλοκότως καὶ ἀθέως ἔχοντος, εἰ προστίημι ἐκείνῳ ἐπιστήμην πάντων ὧν ἔπραττε καὶ μηδεμίαν οἶομαι τύχην αἰτίαν τούτων τῶν ἔργων γεγενῆσθαι. πολὺ γὰρ ἂν ἐγὼ σοι μᾶλλον ἔχοιμι ἀποδείξαι τοὺς τάναντία ἐμοὶ δοξάζοντας ἀθέως ἔχοντας ἢ ἐκείνῳ ἐμῆ, οἵτινες ἐξ ἴσου οἴονται τοῖς τε πονηροῖς καὶ τοῖς χρηστοῖς τὰς τύχας γίνεσθαι, ἀλλὰ μὴ τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς εὐσεβεστέροις γε οὖσιν ἀμείνω τὰ παρὰ τῶν θεῶν ὑπάρχειν.“ (349) οὐκοῦν <ο> αὐτὸς μὲν ἐστὶ Σωκράτης ὁ λέγων κἀνταῦθα κἀκεῖ.

Ael. Aristid. [= fr. 9] *de quatt.* 348-349 [= *orat.* XLVI, II p. 292-294 D.]: Zamyslime sa nad tým, čo nám o Themistoklovi hovori Sókratov priateľ a Platónov spolužiak Aischinés: „Keďže si sa odvážil kritizovať Themistoklov život, posúď, akého muža tu hodláš pranierovať. Asi dobre vieš, kde slnko vychádza a kde napopak zapadá.“ Odpovedal: „Sókratés, to predsa vie aj malé dieťa.“ Potom filozof pokračoval: „A zišlo ti niekedy na um aj to, že celej jednej krajine, ktorá sa rozlieha od samého východu až po krajný západ a volá sa Ázia, vládne jediný mocný muž?“ Keď prisvedčil a dodal, že hovorí o veľkom kráľovi, Sókratés pokračoval: „Potom iste vieš aj to, že ten, o kom hovoríme, podnikol do nášho mesta a do Sparty veľkú vojenskú výpravu. Bol presvedčený, že ak si podrobí Atény a Spartu, ľahko sa mu vzdajú aj všetci ostatní Gréci. Aténčanom nahnal taký strach, že opustili mesto a utiekli na ostrov Salamína. Themistokla si zvolili za stratéga a celý svoj osud i majetok zverili do rúk tohto muža. Všetku nádej na záchranu vkladali do jeho strategických rozhodnutí. Themistoklés sa smelo postavil zoči-voči vzniknutej situácii a necúvol ani o krok, hoci dobre vedel, že množstvom lodí, pešiakov i kvalitou zásobovania kráľova armáda ďaleko prevyšuje grécku. Ale vedel aj to, že ak veľký kráľ neprejaví vynikajúce strategické schopnosti na bojovom poli, všetko ostatné mu napriek svojej kvantite len pramálo pomôže. Svoj úsudok zakladal na presvedčení, že šťastie v boji sa zvykne prikloniť na tú stranu, ktorej veliteľia sa zoči-voči vzniknutej situácii ukážu ako lepší a zdatnejšie konajúci muži. Vtedy aj kráľ pochopil, že celá jeho armáda stráca presilu vo chvíli, keď sa stretáva s mužom lepším ako je jej veliteľ. Tento muž zdolal početnú presilu nepriateľa tak ľahko, že po víťaznej námornej bitke chcel presvedčiť Aténčanov, aby mu dovolili zničiť plť, ktorú si kráľ narýchlo stíkol počas boja. Keď s tým nesúhlasili, kráľovi odkázal presný opak toho, na čom sa zhodli Aténčania. Oznamil mu, že hoci chceli Aténčania jeho plť potopiť, on sám sa postavil

proti tomuto zámeru, aby zachránil kráľa i jeho najbližších spojencov. Takže od tých čias považujeme Themistokla za svojho záchrancu nielen my Aténčania – a spolu s nami aj všetci ostatní Gréci – ale aj sám veľký kráľ. Hoci bol ním na hlavu porazený, navždy zostal presvedčený o tom, že zo všetkých ľudí mu zachránil život práve tento muž. Tak veľmi teda vynikal Themistoklés nad perzským kráľom v strategickom myslení. Naplno sa to ukázalo neskôr, keď ho Aténčania poslali do vyhnanstva. Kráľ mu za svoju záchranu prejavil vďačnosť okrem iného aj tým, že ho zahrnul mnohými štedrými darmi, medzi ktorými bola najvýznamnejšia vláda nad celou Magnéziou. Themistoklov majetok ako vyhnanca preto ďaleko prevyšoval imanie mnohých „vzorných“ Aténčanov, ktorí žili vo vlasti. Kto iný by si väčším právom zaslúžil v Themistoklových časoch titul najmocnejšieho muža na zemi ako tento človek? Našiel sa v tých časoch niekto, kto by sa postavil na čelo gréckeho vojska a zrazil na kolená vladára krajiny rozliehajúcej sa od samého východu až po krajný západ zeme? Len sa zamysli nad tým, milý Alkibiadés – ak ťa môžem takto priateľsky osloviť – že ani takáto úžasná múdrosť tohto obdivuhodného muža ho nebola schopná ochrániť pred vyhnanstvom z Atén a stratou občianskych práv. Ak sa toto prihodilo Themistoklovi, aký osud podľa teba čaká celkom obyčajných ľudí, ktorí ani len netušia, čo je to starosť o seba samého? Nie je z tohto hľadiska obdivuhodné, ak sa im v živote podarí aspoň nejaká maličkosť? Len ma prosím, milý Alkibiadés, neobviňuj z bezbožnosti a rúhania voči božstvu a božskému osudu. Mohol by si to urobiť, lebo onému skvelému mužovi prisudzujem znalosť všetkých vecí, ktoré vykonal, a vôbec si nemyslím, že na jeho skvelých činoch mala nejaký podiel šťastná náhoda.¹ Tých, ktorí ma obviňujú z bezbožnosti, by som mohol usvedčiť práve z tohto previnenia oveľa presvedčivejším argumentmi, ako sú tie, ktoré vyťahujú oni proti mne. Tvrdíme totiž niečo celkom opačné. Tamí sú presvedčení o tom, že dobrým aj zlým pomáha božský osud rovnako. Ja tvrdím, že božia pomoc viac pomáha všestranne dokonalým mužom, pretože sú zbožnejší.² (349) Je to teda ten istý Sókratés, ktorý reční na tomto i onom mieste.

Komentár: Správa z Aelia Aristida obsahuje najdlhší zachovaný fragment z Aischinovho *Alkibiada* (62 riadkov gréckeho textu). Aj keď Aristidés nezmieňuje titul *Alkibiadés*, skutočnosť, že ide o tento Aischinov dialóg, potvrdzuje správa od Prisciana (Priscian. *De constructione* VII 187. 7-8); porov. Prídavok, zl. 8.

H. Krauss (*Aeschinis reliquiae*, s. 60–66) považuje tento zlomok za začiatok dialógu. G. Giannantoni, sledujúc H. Dittmara (*Aischines von Sphettos*, s. 115–117) sa však domnieva, že začiatok dialógu treba vidieť v zlomku *SSR* VI A 41.

Po historickej stránke vyzerala Themistoklova politická kariéra a pád nasledovne: V roku 493/492 pred Kr. sa Themistoklés stal eponymným archontom a počas svojho úradovania nariadil vybudovanie hradiab okolo Pirea. V osemdesiatych

rokoch bol viackrát navrhnutý na ostrakizmus, čo znamená, že Aténčania ho považovali za politického lídra, u ktorého mohlo hroziť, že na seba strhne absolútnu moc. V tejto dekáde bol ostrakizmus veľmi obľúbeným nástrojom na odstránenie možných tyranov a neraz bol zneužitý na zbavenie sa politických rivalov. Ostrakizovaný politik mohol byť poslaný do vyhnanstva až na desať rokov, pričom neustrácal občianstvo ani majetok. Dokladom toho, že proces býval aj manipulovaný, je 190 ostrák s Themistoklovým menom, na ktorých bol rukopis iba 10–14 ľudí, zrejme tých, čo mali ostraká distribuovať medzi nerozhodných voličov; porov. J. Camp, *The Athenian Agora: Excavations in the Heart of Classical Athens*, s. 58–59. V roku 483/482 Themistokés presadil, aby sa výnosy zo strieborných baní v Laurii využili na zväčšenie aténskej flotily o celú stovku triér. Najväčšiu slávu si získal ako stratég pozemného vojska i loďstva vo vojnách proti Peržanom, a to tak na poli vojenskom, ako aj diplomatickom. V roku 480 dosiahol stiahnutie Iónov a Kárijcov z perzského loďstva, podarilo sa mu šikovne evakuovať Atény a nalákať Peržanov do prístavu Salamína. Keď bolo už isté, že Atény zvíťazia, aby si získal Xerxovu priazeň, vyslal k nemu posla a umožnil mu ústup. V roku 470 bol ostrakizovaný a dostal sa do vyhnanstva v Argu, odkiaľ cestoval aj po iných mestách. Podľa Thúkydidovej správy (Thucyd. I 135,2) Sparťania pri vyšetrovaní svojho občana menom Pausanias zistili, že Themistoklés mal byť zapletený do zrady a snovať úklady s Peržanmi. Sparta a Atény vyslali do Argu okolo roku 466 delegáciu, ktorá mala Themistokla zatknúť a priviesť pred súd, no Themistoklovi sa podarilo ujsť. Atény ho preto v neprítomnosti odsúdili na smrť a Sparťania ho stíhali na úteku do Perzie. Keď sa mu tam napokon podarilo dostať, odvolal sa k novému kráľovi Artaxerxovi I. s prosbou o útočisko, pričom mu pripomenul, ako pomohol Xerxovi pri úniku zo Salamíny. Dostal rok na to, aby sa naučil reč a spôsoby Peržanov, čo sa mu aj podarilo. Na dvore zanechal hlboký dojem, kráľ mu zaručil príjem, urobil ho miestodržiteľom Magnézie a odovzdal mu mestá Lampsakos (známy svojím vínom) a Myos (D. Nails, *The People of Plato*, s. 280–281).

Na základe Sókratovho tvrdenia v závere zlomku („Božia pomoc viac pomáha všestranne dokonalým mužom, pretože sú zbožnejší“) H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 104–107, rozlišuje medzi „intelektuálnou *areté*“ (ktorú mal ako jedinú Themistoklés) a „morálnou *areté*“ (ktorú požaduje Sókratés). Proti tomuto rozlíšeniu sa vyslovili K. Gaiser, *Protreptik und Paränese bei Platon*, s. 77 a B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 10, pozn. 1. Väčšina historikov však prijíma Dittmarovu interpretáciu; porov. A. E. Taylor, *Philosophical Studies*, s.16–17; R. Applegate, *The Alcibiades of Aeschines of Sphettus*, s. 49–50; G. Giannantoni, *L'Alcibiade di Eschine e la letteratura socratica su Alcibiade*, s. 361; S. Yonezawa, *Socratic elements in Aeschines' 'Alcibiades' and Plato's Socratic dialogues*, s. 495. Niektorí komentátori sa domnievajú,

že ak Aischinés predpokladal úzky vzťah medzi zdatnosťou (*areté*) a vedením (*epistémé*), tak Themistoklés nebol dokonalým príkladom tohto prepojenia; porov. C. Mársico, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 388–389. Ale zachované svedectvá svedčia skôr proti tomu, že by bol Aischinés zastával intelektualistický postoj *in ethiciis*, aký prisudzoval Aristotelés Platónovmu Sókratovi („zdatnosť je vedenie“).

Na tomto mieste je možné spätne zhrnúť osnovu dialógu, ako ju na základe obsahu zlomkov SSR VI A 46 – SSR VI A 50 rekonštruuje H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, 1912, s. 99–103):

- 1) Sókratés prichádza do Lykeia, kde prebehne rozhovor s mladučkým Alkibiadom. Na začiatku rozpravy sa Alkibiadés považuje za šťastného (εὐδαίμων), pretože si je vedomý svojho veľkého bohatstva a najmä svojho vznešeného pôvodu (γένος).
- 2) Sókratés však dokazuje, že Alkibiadés je chudák (ἄθλιος), pretože je neznalý (ἄμαθής) v etických otázkach, a tým sa nijako nelíši od obyčajného remeselníka (δημιουργός).
- 3) Proti potrebe starosti o seba (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ), proti užitočnosti zdatnosti (ἀρετή) a proti potrebe vedenia (ἐπιστήμη) Alkibiadés namieta, že politici, hoci nemajú ἐπιστήμη ani μάθησις, dosiahli obdivuhodné výsledky prirodzene (φύσει) – preto ἐπιστήμη ani μάθησις nie sú potrebné, lebo im stačí iba prirodzené nadanie. Alkibiadés sa pritom odvoláva na príklad Themistokla. Sókratés vycíti, že Alkibiadés vo svojom vnútri žiarli na slávneho stratéga, a preto použije rovnaký príklad vo svojej reči zameranej na otázku, kto je skutočný καλὸς κάγαθός („dokonalý muž“) so zvláštnym zreteľom na zbožnosť (εὐσέβεια) ako zdatnosť konania (ku ktorej sa vráti v závere rozpravy).
- 4) Nastupuje Sókratov *elenchos*: na Themistoklovom príklade ukazuje, že tento politik konal zdatne, t. j. že mal ἐπιστήμη. Zároveň vysvetľuje, že Themistoklés dosiahol svoju *areté* postupne, lebo aj on konal v mladosti špatne.
- 5) Sókratés na príklade Themistokla dokazuje, že nevedomému človeku (ἄμαθής) nepomôže ani šťastná náhoda (τύχη) – každý prospieva len vďaka zdatnosti konania a starosti o seba. Alkibiadés pochopí vlastnú porážku a prepuká v plač: prosí Sókrata, aby mu pomohol dosiahnuť *areté*.
- 6) Sókratés nakoniec ukazuje, že ani Themistoklés neskončil najlepšie – nebol šťastný (εὐδαίμων), lebo mu chýbala zdatnosť (ἀρετή) a predovšetkým zbožnosť (εὐσέβεια).

Proti prílišnému dôrazu na úlohu zbožnosti sa však vyslovuje K. Gaiser, *Protreptik und Paränese bei Platon*, s. 77, pozn. 82, a s. 91–93 a B. Effe, *Hermes*, XCIX, 1971, s. 202–203, ktorí naopak zdôrazňujú, že vrcholom Sókratovho *elenchu* je potreba poznať sám seba, aby bolo možné vydať sa na cestu zdatnosti. Effe

zastáva názor, že poznanie samého seba je v Aischinovom *Alkibiadovi* (ako vyplýva z Xenoph. *Mem.* IV 2) považované za „politickú zdatnosť“, ktorá jediná dokáže zaručiť šťastie jednotlivcom i obciam. Práve proti takejto téze sa však obracia diskusia v druhej časti Platónovho *Charmida*, v ktorej sa polemizuje s pojmom σωφροσύνη chápanej ako ἐπιστήμη ἑαυτοῦ a neskôr ako ἐπιστήμη ἑαυτῆς (možno Platónova polemika s Aischinom?). To, že poznanie seba nemožno stotožniť s „politickou zdatnosťou“, ukazuje B. Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 15). Potvrďuje to, mimochodom, aj Platónov *Gorgias* (Plat. *Grg.* 515b-e). Fakt, že Themistoklés napokon skončil vo vyhnanstve, znamená, že sa mu nepodarilo morálne vychovať svojich spoluobčanov, pretože sa ukázali ako nevďační.

Jedna kritická poznámka k Dittmarovmu čítaniu Aristidovej správy (*SSR VI A 50*), ktoré takmer všetci historici s menšími alebo väčšími výhradami prijímajú: Sókratés jednoznačne hovorí Alkibiadovi, že Themistoklés bol „lepšie konajúci muž“ (σπουδαιότης ἐν ἀρετῇ) a mal schopnosť rozumieť veciam, čiže používal (skôr činne „používal“ než trpne „vlastnil“) ἐπιστήμη ako jednu z hlavných zdatností konania. Keď Sókratés hovorí, že Themistoklés vynikal v zdatnosti (σπουδαιότης ἐν ἀρετῇ), tak má na mysli predovšetkým jeho strategické schopnosti, ktoré sa opierajú o dobrú znalosť celkovej situácie, v ktorej sa ocitli Gréci. Aj Xerxes musel uznať, že Themistoklés je zdatnejší veliteľ ako perzský kráľ a v tomto boji zvíťazí, aj keď Peržania postavili proti nemu silnejšiu armádu. Sókratés vysvetľuje Alkibiadovi, že Themistoklova veľkosť spočíva v jeho ἐπιστήμη, ale tú nechápe ako stav vedenia či poznania – spája ju s inou činnosťou, ktorou je ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ: schopnosť starať sa o svoje veci, byť neustále zameraný na to, čo sa nás bezprostredne týka, a to bez ohľadu na to, ako zasahuje do našich životov nevyspytateľná τύχη („náhoda“). Keď Sókratés na záver hovorí účastníkom rozhovoru (možno už v neprítomnosti Alkibiada; porov. Ael. Aristid. *de quatt.* 576-577 [= *SSR VI A 51*]), že Themistokla neochránila pred vyhnanstvom ani jeho výnimočná múdrosť, tak nemusí mať na mysli jeho nedostatočnú ἀρετή alebo neúplnú ἐπιστήμη (lebo naše konanie buď je alebo nie je ἀρετή) – môže narážať na to, že zdatnosť chýbala jeho spoluobčanom, ktorí „konajú špatne a ani len netušia, čo je to starosť o seba“ (τί οὖν οἶει τοῖς τε φαύλοις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν μηδεμιᾷ ἐπιμελείᾳ ἑαυτῶν οὔσιν). To by znamenalo, že neúplné vedenie a nedostatočnú starosť o seba netreba pripisovať Themistoklovi, ale ostatným Aténčanom. Oporou pre takéto čítanie je Sókratova chvála stratégie Themistokla, ktorý prezieravo konal aj vtedy, keď poslal Xerxovi správu, že mu umožnil útek po porážke pri Salamíne, hoci v skutočnosti chcel jeho plíť potopiť, no Aténčania mu to nedovolili – vďaka tomu ho Xerxes považoval za svojho záchrancu a neskôr ho zabezpečil, keď Themistokla vyhнали Aténčania z mesta, takým spôsobom, že sa mal lepšie ako jeho bývalí spoluobčania (porov.

Ael. Aristid. *De quatt.* 348-349 [= SSR VI A 50]; pozri taktiež Herod. VIII 108-110; Thucyd. I 137,4). Aj keď cítime v Sókratovom rozprávaní miernu iróniu (pochvalné vyjadrenia na adresu Themistoklovho úskoku), neznižuje to hodnotu jeho vyhlásenia, že Themistoklés bol zdatným vojvodcom a politikom. Komentátori, ktorí dávajú do protikladu Themistoklovu múdrosť v oblasti politiky s jeho etickou zdatnosťou, poukazujú na paralelu s Platónovým *Gorgiom* 503c-504a (porov. C. Mársico, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 388; F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 416). Treba však poznamenať, že diskusia v *Gorgiovi* má iný charakter, lebo sa týka kritiky politickej rétoriky. Naproti tomu Aischinés nehovorí o Themistoklovom rečníckom umení, ale o jeho konkrétnych strategických a politických činoch, ktoré boli výsledkom jeho starosti o seba.

Keď teda Sókratés hovorí, ako Themistoklés skončil vo vyhnanstve a spája to s otázkou zbožnosti (εὐσέβεια), nemusí hovoriť o jeho nedostatočnej *areté*, ale o nepochopení Themistoklovho konania zo strany jeho spoluobčanov – podobné nepochopeniu, s akým sa stretáva Sókratés obžalovaný z bezbožnosti (nezabúdajme, že obrana Sókratovho konania proti Polykratovej *Obžalobe* bola hlavným cieľom prvých spisov sókratovských autorov vrátane Aischina a jeho *Alkibiada*).

Taktiež je potrebné poznamenať, že εὐσέβεια ako jedna z kľúčových zdatností 5. stor. pred Kr. má v Aténach dôležitý politický rozmer, t. j. že nejde o zdatnosť týkajúcu sa výlučne vzťahu človeka k bohom, ale aj k obci, ktorá verí vo svojich bohov a zákonom požaduje, aby im prejavovali zbožnú úctu všetci spoluobčania. Starat' sa o seba znamená starat' sa o zdatnosť svojho konania, a práve túto schopnosť mal Themistoklés v oveľa väčšej miere ako ostatní Aténčania, či dokonca ostatní Gréci – ako to podčiarkuje Aischinov Sókratés. Okrem toho, narážka na zbožnosť by mohla súvisieť s diskusiou, ktorá sa odohrala v dialógu už skôr a viazala sa k polemike medzi Apollodórom a Alkibiadom o špatnom konaní mladého Themistokla. K možnosti chápať výraz ἀσέβεια v Oxyrhynskom papyruse ako „neúctu k rodičom“ porov. komentár k zl. SSR VI A 48.

Je pravdepodobné, že potrebu neustálej starosti o seba (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ) bude neskôr reinterpretovať Xenofón v *Spomienkach na Sókrata* v pasáži s Euthydémom (Xenoph. *Mem.* IV 2,2-39), ktorá vyúsťuje do požiadavky poznania seba samého ako neustálej práce na sebe (na tieto paralely upozorňuje aj H. Dittmar). Porov. taktiež Xenoph. *Symp.* 8,39, kde sa pripomína Themistoklova *epistémé*, bez ktorej by nemohol oslobodiť Grékov (čo by mohla byť narážka na Aischinovo *Alkibiada*).

¹ Výraz ἐπιστήμη, ktorý sa objavil v texte už skôr („takáto úžasná múdrosť tohto obdivuhodného muža“), je postavený do priameho protikladu s τύχη (šťastná náhoda).

V podobnom zmysle vymedzujú hippokratovské spisy 5. – 4. stor. pred Kr. τέχνη (predovšetkým lekársku *techné*) ako „znanosť“, ktorá stavia proti náhode poznanie príčin (porov. Hippocr. *De locis* 46; *VM* 1 atď.).

R. Applegate (*The Alcibiades of Aeschines of Sphettus*, s. 49–50) navrhuje, aby sme Themistoklovi ἐπιστήμη cháпали vo význame, ktorý dáva Platónov Sókratés v *Menónovi* 97c spojení ὀρθὴ δόξα („správna mienka“) a pripisuje ho praktickému konaniu veľkých politikov. Ale tento predpoklad je špekulatívny, lebo nemá žiadnu textovú oporu u Aischina. V *Menónovi* ide Platónovi nepochybne o vlastné vymedzenie ἐπιστήμη ako „zdôvodneného výkladu príčin“ (αἰτίας λογισμῶ; Plat. *Men.* 98a4). Na druhej strane je ale možné, že Platón vedie v *Menónovi* polemiku aj proti Aischinovmu chápaniu ἐπιστήμῃ, ktoré by zodpovedalo podľa Platóna skôr tomu, čo označuje výraz *orthé doxa*.

- ² Spojenie εὐσεβέστερος γε οὖσιν („pretože sú zbožnejší“) vložené do tejto vety odkazuje na predošlú diskusiu, ktorá sa mohla objaviť v dialógu skôr a v závere sa k nej Sókratés vracia. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 156) si myslí, že diskusia o povahe εὐσέβεια sa týkala Alkibiada a bola spojená s chápaním *kalokagathie*. Dokladajú to podľa neho Aristidove slová, z ktorých vyplýva, že Sókratés považoval Alkibiadovu zbožnosť za nedostatočnú (Ael. Aristid. *de quatt.* 575 [= *SSR* VI A 46]): ὁ γ' Αἰσχίνης φησὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι κἄν τοῖς δώδεκα θεοῖς ἥδιστα ἐπετίμησε. τοσοῦτον αὐτῷ φρονήματος περιῆν καὶ τοῦ μηδένα μηδενὸς ἄξιον εἶναι νομίζειν („Aischinés o ňom píše, že s najväčším pôžitkom by bol schopný pokarhať aj dvanástich olympských bohov; taká veľká v ňom bola pýcha a presvedčenie, že nik nestojí za nič“).

Na základe Oxyrhynského papyrusu 1608 (fr. 4) však vieme, že diskusia o povahe εὐσέβεια sa týkala Themistokla a spájala sa s otázkou jeho vydedenia, teda s témou, ktorá sa objavila ešte pred Sókratovou dlhou rečou uvedenou v Aristidovi. Vo fr. 4 z Oxyrhynského papyrusu sa obracia Sókratés na Alkibiada s otázkou, či naozaj pokladá Themistoklovo vydedenie za takú bezvýznamnú maličkosť (μικρόν). Mladého Themistokla charakterizuje ako človeka zle konajúceho (φαῦλος) a v tomto kontexte môže mať výraz ἀσέβεια (ktorý je opakom εὐσέβεια) nielen význam „neúcty voči bohom“, ale aj „neúcty voči rodičom“ (porov. Plat. *Resp.* 615c; E. G. Berry, *The Oxyrhynchus fragments of Aeschines of Sphettus*, s. 6–7).

Poznamenajme, že diskusia o „dokonalých mužoch“ (καλοὶ κἀγαθοί) mohla súvisieť s konvenčným chápaním *kalokagathie*, ktoré sa spájalo v aristokratických kruhoch s príslušnosťou k rodu, z ktorej vyplýva povinnosť konať mužne, t. j. zdatne. Alkibiadés mohol narázať na začiatku dialógu práve na to, keď hovoril o svojom slávnom rode a bohatstve (Cicer. *tusc. disp.* III 32,77 [= *SSR* VI A 47]), teda keď hovoril o veciach, ktoré ho podľa jeho predstáv predurčujú, aby sa stal veľkým politikom a vojvodcom (ako Themistoklés). Sókratés však dokázal Alkibiadovi, že sa ničím nelíši od obyčajných remeselníkov, teda od ľudí neurodzených. Zároveň ho priviedol k poznaniu, že o živote týchto ľudí rozhoduje náhoda. Rozdiel medzi životom závislým na náhode (mladý Themistoklés; porov. diskusiu o φαυλότης v *Papyr. Oxyr.*) a životom, ktorý je

vedený dobrými rozhodnutiami, sa tak mohol ukázať v ostrom svetle: ak chce byť Alkibiadés ako Themistoklés, musí sa naučiť starať o vlastné veci a snažiť sa konať zdatne, aby postavil proti náhode rozumnosť a schopnosť porozumieť veciam (ἐπιστήμη).

Na základe Oxyrhynského papygusu môžeme teda usudzovať, že záver Sókratovej dlhej reči u Aristida súvisí s jeho predchádzajúcou diskusiou o Themistoklovi: v mladosti konal zle, bol φαῦλος a ἀσεβής (neúctivý voči rodičom aj bohom) – až neskôr vďaka schopnosti konať zdatne (σπουδαιότης ἐν ἀρετῇ), ktorú sa naučil, a vytrvavej starosti o vlastné veci (ἐπιμελεία ἑαυτῶν) získal ἐπιστήμη a εὐσέβεια.

VI A 51

Ael. Aristid. [= fr. 10] *de quatt.* 576-577 [= *orat.* XLVI, II p. 369 D.]: καὶ οὐ κακῶς λέγει τὸν Θεμιστοκλέα παρόντος ἐκείνου, ὅπως μὴ ἔτι μᾶλλον ἀκούων διαφθείροιτο, οὐδὲ γε εἰς παραμυθίας μέρος αὐτῷ κατατίθεται τὸ μὴ μόνον αὐτὸν τῇ ἀμαθίᾳ συνοικεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντας εἶναι τοιούτους, ὅσοι τὰ τῆς πόλεως πράττουσιν· οὐδαμῶς· ἀλλ’ ἀναγκάζει „κλάειν θέντα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὰ γόνατα ἀθυμήσαντα, ὡς οὐδ’ ἐγγὺς ὄντα τῷ Θεμιστοκλεῖ τὴν παρασκευὴν.“ καὶ προσέτι συμμέτρως ἐπέτεινε τὸν λόγον. εἶπε γάρ που μεταξὺ λέγων ὡς οὐδ’ ἐκείνῳ ἢ ἐπιστήμη τοσαύτη οὐσα ἤρκεσεν, ἀλλ’ ἐνεδέησεν, ὥστε τὴν μὲν βλασφημίαν περιηρῆσθαι, ὃ δ’ ἦν χρήσιμον εἰς τὸ προτρέψαι, παρ’ ἀμφοῖν ἐκείναι, καὶ παρὰ τῆς εὐφημίας καὶ παρὰ τοῦ μηδὲ ταῦτα ἀρκέσαι φῆσαι τῷ γε Θεμιστοκλεῖ. (577) οὕτω καίτοι τοῖς ἄλλοις Αἰσχίνης λειπόμενος Πλάτωνος, τοῦτό γε ἄμεινόν πως [13] διεχείρισεν.

Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 29 p. 69 E-F: ἐν τίσιν οὖν σφοδρὸν εἶναι δεῖ τὸν φίλον καὶ τότε τῷ τόνῳ χρῆσθαι τῆς παρρησίας; ὅταν ἡδονῆς ἢ ὀργῆς ἢ ὕβρεως ἐπιλαβέσθαι φερομένης, οἱ καιροὶ παρακαλῶσιν ἢ κολοῦσαι φιλαργυρίαν ἢ πρὸς ἐξουσίαν ἀντισχεῖν ἀνόητον [...] οὕτω Σωκράτης Ἀλκιβιάδην ἐκόλουε, καὶ δάκρυον ἐξῆγεν ἀληθινὸν ἐξελεγχόμενου καὶ τὴν καρδίαν ἔστρεφε.

Ael. Aristid. [= fr. 10] *de quatt.* 576-577 [= *orat.* XLVI, II p. 369 D.]: Keď je tamten na blízku, nič zlé nehovorí ani o Themistoklovi, aby ho takéto reči ešte viac nepokazili. Za útechu mu nedáva ani to, že v nevedomosti nežije len on sám a že takéto sú všetci, ktorí stoja na čele mesta.¹ Nerobí to ani náhodou, ale núti ho: „plakať celého zroneného s hlavou zloženou na kolenách – presvedčajúc ho, že na Themistokla sa vôbec nepodobá, najmä ak si uvedomí šľachetnosť jeho duše.“² Okrem toho svoju reč vhodne predĺžil.³ Niekde uprostred spomenul aj to, že ani preveľká múdrosť tamtoho človeka nebola schopná od neho odvrátiť všetko to ohováranie a zlorečenie. Táto skutočnosť mu však bola užitočná tým, že ho v živote ešte viac povzbudila. Jednak v tom, že si udržal dobrú povesť, jednak tým,

že mohol plným právom vyhlásiť, že ani tieto schopnosti neboli veľkému Themistoklovi dostatočné. (577) Hoci je teda Aischinés v iných veciach Platónom prekonaný, toto jedno zvládol zrejme lepšie ako on.

Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 29 p. 69 E-F: Teda v akých situáciách má byť aj priateľ rázny a kedy má prehovoriť bez okolkov priamo k veci? Vtedy, keď sa na človeka nezadržateľne rúti a ide zachvátiť chlipnosť, hnev či spupnosť. Vtedy, keď nás sama situácia priam vyzýva k tomu, aby sme postavili hradbu chamtivosti a zadržali nerozumného pred spupným a svojvoľným konaním [...]. Takto krotil Sókratés Alkibiada, keď z neho pri vyvracajúcich rozhovoroch dostával slzy úprimnej ľútosti a jeho srdce obracal k dobru.⁴

Komentár: Prvý úryvok z Aelia Aristida pochádza podľa H. Dittmara (*Aischines von Sphettos*, s. 99–100) nepochybne z Aischinovho *Alkibiada*. Väčšina komentátorov (od H. Dittmara až po C. Mársicovú a F. Pentassugliovú) interpretuje slová εἶπε γὰρ που μεταξύ λέγων ὡς οὐδ' ἐκεῖνον ἢ ἐπιστήμη τοσαύτη οὔσα ἤρκεσεν, ἀλλ' ἐνεδέησεν („ani preveľká múdrosť tamtoho človeka nebola schopná od neho odvrátiť všetko to ohováranie a zlorečenie“) v tom zmysle, že Themistoklés nedosiahol morálnu *areté*, akú mal Sókratés, ale iba intelektuálnu *areté* (H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 104–107). K diskusii o tejto téme pozri vyššie komentár k správe z Aelia Aristida (*SSR VI A 50*).

Takisto treba poznamenať, že zatiaľ čo Sókratés prisudzuje Themistoklovi ἐπιστήμη, ktorá z neho robí veľkého muža, sám o sebe tvrdí, že nemá žiadne poznanie ani umenie, ktorým by mohol pomôcť Alkibiadovi (Ael. Aristid. *de rhet.* I 61-64 [= *SSR VI A 53*]) a svoju výchovu pripodobňuje k láske.

Druhý úryvok pochádza z Plútarchovho spisu *Ako odlíšiť pochlebovača od priateľa* (Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου, lat. *Quomodo adulator ab amico internoscatur*). Túto pasáž identifikoval s Aischinovým *Alkibiadom* ako prvý R. Hirzel, *Der Dialog*, zv. I., s. 139. Slzy úprimnej ľútosti, ktoré vyvolal Sókratés u Alkibiada, sa objavujú aj v Platónovom *Symposiu* 215e-216a, kde sa Alkibiadés priznáva k tomu, ako naňho kedysi pôsobil Sókratés: jeho reči ho uvádzali do plaču a už si viac nevedel predstaviť, že bude žiť ako doposiaľ.

Plútarchos sa vracia k tejto téme vo svojom *Živote Alkibiada*, kde píše (Plutarch. *vit. Alcib.* 4, 1-4), že Sókratova láska k Alkibiadovi bola dôkazom prirodzeného Alkibiadovho sklonu k zdatnosti – Sókratés dokázal postrehnúť túto výnimočnú schopnosť v jeho fyzickej kráse – zároveň sa však obával toho, ako bude vplývať na Alkibiada jeho bohatstvo a urodzený pôvod. Z Plútarchových slov cítime, že Alkibiadov „prirodzený sklon k zdatnosti“ idealizuje, takže z jeho opisu nemáme pocit, že Alkibiadés bol pyšný a spupný mladík, ktorý si o sebe namýšľal, že je predurčený vládnuť celému Grécku (ako je vykreslený u Aischina aj v Ps.-Platónovom *Alkibiadovi I.*).

- ¹ Porov. Ps.-Plat. *Alcib. I.* 119b-c. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 158) si myslí, že Aischinés kritizuje podobne ako Platón vo svojom *Gorgiovi* viacerých dobových politikov.
- ² Na tomto mieste nachádzame rovnaké zhrnutie dialógu ako u Cicerona (Cicer. *tusc. disp.* III 32,77 [= *SSR VI A 47*]) alebo Augustína (August. *de civ. Dei.* XIV 8 [= *SSR VI A 47*]): Alkibiadés sa po Sókratovej reči rozplače, lebo pochopí, že ho Themistoklés prevyšuje v toľkých oblastiach, že sa mu nedokáže vyrovnáť – zároveň si uvedomí vlastnú domýšľavosť, že na to, aby sa stal veľkým politikom, mu stačia jeho prirodzené vlohy. Určitú paralelu môžeme hľadať v záverečnej časti Ps.-Platónovho *Alkibiada I.* 135c-e, v ktorej Alkibiadés pochopí, že má otrockú dušu a chce jej uniknúť, t. j. stať sa slobodným a starať sa o spravodlivosť. Aj tu nadobúda starosť o seba politický význam – podobne ako u Themistokla; porov. záver svedectva z Ael. Aristid. *de quatt.* 348-349 [= *SSR VI A 50*]. Porov. taktiež Xenoph. *Mem.* IV 2,39-40.
- ³ H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 271) si myslí, že na tomto mieste dialógu mohol byť rozširujúci *logos*.
- ⁴ Spojenie „vyvracajúce rozhovory“ odkazuje na *elenchos*, ktorý intenzívne využíva Platónov Sókratés a v menšej miere Xenofónov Sókratés. Taktiež Aischinés používa elenktické dokazovanie, ale dáva mu iný význam, lebo *elenchos* neslúži na odstraňovanie nesprávnych mienok, ale skôr nabáda k potrebe lepšieho poznania seba samého.

VIA 52

Cicer. [= fr. 11] *tusc. disp.* III 32,77-8: cum se Alcibiades adflicaret lacrimansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet turpitudinemque depelleret, quid dicemus Cleanthe? num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem adficiebat, mali nihil fuisse? [...] quid ergo? illud quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiisque constabat? [cf. *SSR I C 39*] cf. August. *de civ. Dei* XIV 8 [= *SSR VI A 47*].

Cicer. [= fr. 11] *tusc. disp.* III 32,77-8: Čo povieme na to, Kleanthés, že Alkibiadés sa celý dojatý bije do srdca a so slzami v očiach prosí Sókrata, aby mu odovzdal zdatnosť a zobral špatný charakter?¹ Asi nie to, že vec, z ktorej Alkibiadés ochorel, v sebe neobsahuje žiadnu špatnosť? [...] Ako teda? Pliaga, ktorá ho postihla, musela teda pozostávať z chorôb a nedostatkov duše. [cf. *SSR I C 39*] August. *de civ. Dei* XIV 8 [= *SSR VI A 47*].²

SSR I C 39 [Athen. V 215 C - 216 C]: τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἀπὸ φιλοσοφίας στρατηγοί. περὶ ᾧν Δημοχάρης ἔλεγεν [fr. 3 Tur.] „ὥσπερ ἐκ θύμβρας οὐδεὶς ἂν δύναιτο κατασκευάσαι λόγῃην, οὐδ' ἐκ Σωκράτους στρατιώτην ἄμειπτον.“

[4] ὁ γὰρ Πλάτων φησὶν τρεῖς στρατείας στρατεύσασθαι Σωκράτη, τὴν μὲν εἰς Ποτίδαιαν, τὴν δὲ εἰς Ἀμφίπολιν, τὴν δὲ εἰς Βοιωτοὺς ὅτε καὶ συνέβη τὴν ἐπὶ Δηλίῳ μάχην γενέσθαι. μηδενὸς δὲ τοῦθ' ἱστορηκότος αὐτὸς καὶ ἀριστείων φησὶν αὐτὸν τετυχηκέναι πάντων (τῶν) Ἀθηναίων φυγόντων, πολλῶν δὲ καὶ ἀπολομένων. πάντα δὲ ταῦτα ἐψευδολόγηται. ἢ μὲν γὰρ ἐπὶ Ἀμφίπολιν στρατεία γέγονεν ἐπὶ Ἀλκαίου ἄρχοντος Κλέωνος ἡγουμένου ἐξ [10] ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, ὡς φησὶ Θουκυδίδης. τούτων οὖν τῶν ἐπιλέκτων ἀνάγκη εἶναι καὶ Σωκράτην, ὃ πλὴν τρίβωνος καὶ βακτηρίας οὐδὲν ἦν. τίς οὖν εἶπεν ἱστοριογράφος ἢ ποιητής; ἢ ποῦ Θουκυδίδης τὸν Σωκράτη [13] παρενέχρωσε τὸν Πλάτωνος στρατιώτην; „τί γὰρ ἀσπίδι ξύνημα καὶ [14] βακτηρία;“ πότε δὲ καὶ εἰς Ποτίδαιαν ἐστρατεύσατο, ὡς ἐν τῷ Χαρμίδῃ εἶρηκεν ὁ [15] Πλάτων φάσκων αὐτὸν καὶ τῶν ἀριστείων τότε Ἀλκιβιάδῃ παραχωρῆσαι; τοῦτο οὔτε Θουκυδίδου ἀλλ' οὐδ' Ἴσοκράτους εἰρηκότος ἐν τῷ περὶ τοῦ ζεύγους. ποίας δὲ καὶ μάχης γενομένης ἔλαβε τὰ ἀριστεῖα Σωκράτης καὶ τί πράξας ἐπιφανὲς καὶ διάσημον; καθόλου μάχης μηδεμιᾶς συμπεσοῦσης, ὡς ἰστόρηκε Θουκυδίδης. οὐκ ἄρκεσθεὶς δὲ ταύτῃ τῇ τερατολογία ὁ Πλάτων ἐπάγει καὶ τὴν ἐπὶ Δηλίῳ γενομένην, μᾶλλον δὲ πεπλασμένην ἀνδραγαθίαν. εἰ γὰρ καὶ τὸ Δῆλιον ἠρήκει Σωκράτης, ὡς ἱστορεῖ Ἡρόδικος ὁ Κρατήτειος ἐν τοῖς πρὸς τὸν Φιλοσωκράτην, ἅμα τοῖς πολλοῖς ἀσημόνως [23] ἂν ἔφυγε, Παγώνδου δύο τέλη περιπέμπαντος τῶν ἰππέων ἐκ τοῦ ἀφανοῦς περὶ τὸν λόφον. τότε γὰρ οἱ μὲν πρὸς τὸ Δῆλιον τῶν Ἀθηναίων ἔφυγον, (216) οἱ δ' ἐπὶ θάλατταν, ἄλλοι δὲ ἐπὶ Ὠρωπόν, οἱ δὲ (πρὸς) Πάρνηθα τὸ ὄρος· Βοιωτοὶ δ' ἐφεπόμενοι ἔκτεινον καὶ μάλιστα οἱ ἰππεῖς οἱ τε αὐτῶν καὶ (οἱ) Λοκρῶν. τοιούτου οὖν κυδοιμοῦ καὶ φόβου καταλαβόντος τοὺς [28] Ἀθηναίους, μόνος Σωκράτης „βρενθυόμενος καὶ τῶφθαλμῶ παραβάλλων“ εἰστήκει ἀναστέλλων τὸ Βοιωτῶν καὶ Λοκρῶν ἰππικόν; καὶ ταύτης τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ οὐ Θουκυδίδης μέμνηται, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς ... ποιητής. πῶς δὲ καὶ τῶν ἀριστείων Ἀλκιβιάδῃ παραχωρεῖ τῷ μηδ' ὅλως κεκοινωνηκότι [32] ταύτης τῆς στρατείας; ἐν δὲ τῷ Κρίτωνι ὁ τῇ Μνημοσύνη φίλος Πλάτων οὐδὲ ποιήσασθαι πώποτε ἀποδημίαν τὸν Σωκράτη ἔξω τῆς εἰς Ἴσθμὸν θεωρίας εἶρηκε. καὶ Ἀντισθένης δ' ὁ Σωκρατικὸς περὶ τῶν ἀριστείων τὰ αὐτὰ [35] τῷ Πλάτωνι ἱστορεῖ. „οὐκ ἔστιν δ' ἔτυμος ὁ λόγος οὗτος.“ χαρίζεται γὰρ καὶ ὁ κύων οὗτος πολλὰ τῷ Σωκράτει· ὅθεν οὐδετέρῳ αὐτῶν δεῖ πιστεῦειν σκοπὸν ἔχοντας Θουκυδίδην. ὁ γὰρ Ἀντισθένης καὶ προσεπάγει τῇ ψευδογραφίᾳ λέγων οὕτως· „ἡμεῖς δὲ ἀκούομεν κἂν τῇ πρὸς Βοιωτοὺς μάχῃ τὰ ἀριστεῖα σε λαβεῖν. - εὐφῆμει, ὦ ξένε· Ἀλκιβιάδου τὸ γέρας, οὐκ ἐμόν. - σοῦ γε δόντος, ὡς ἡμεῖς ἀκούομεν.“ ὁ δὲ Πλάτωνος Σωκράτης εἰς Ποτίδαιαν λέγει παρεῖναι καὶ τῶν ἀριστείων Ἀλκιβιάδῃ παρακεχωρηκέναι. προτερεῖ δὲ κατὰ πάντας τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐπὶ Δῆλιον στρατείας ἢ περὶ Ποτίδαιαν, ἣς Φορμίων ἐστρατήγει.

SSR I C 39 [Athen. V 215 C - 216 C]: Takí sú teda vojvodcovia, ktorých zrodila filozofia. Démocharés o nich hovoríval takto [fr. 3 Tur.]: „Ako sa nikomu nepodarí nevyrobiť kopiju z liečivej byliny saturejky, ani Sókrata sa nikomu nepodarí

zobrazit' ako slávneho vojvodu.“ Platón však o ňom hovorí, že sa zúčastnil na troch vojenských výpravách. Jedna bola proti Potidaii, druhá proti Amfípolu a tretia proti Bojótčanom. Počas poslednej z nich sa odohrala aj známa bitka pri Déliu. Hoci Platónov názor žiaden seriózny historik nepotvrdil, veľký filozof tvrdí aj to, že Sókratovi bolo po tejto bitke udelené nejaké vyznamenanie za udatnosť. Je však známe, že všetci Aténčania sa vtedy dali na útek a že mnohí na mieste aj zahynuli. Všetko toto je teda bohapustá lož! Výprava proti Amfípolu sa odohrala za archonta Alkaia a velil jej Kleón. Thúkydídés hovorí, že sa jej zúčastnili len elitní vojaci. A práve do tejto jednotky by musel byť zaradený aj Sókratés. Ale ako by bolo také niečo možné, keď tento človek mal len jeden ošúchaný plášť a žobrácku palicu? A len tak mimochodom: Kto to hovorí? Nejaký seriózny historik alebo básnik? Spomína niekde vo svojom diele napríklad taký Thúkydídés onoho chrabrého vojaka Sókrata, ktorého nám tak farbisto opísal Platón? „A čo majú spoločné štít a žobrácka palica?“ A kedy sa už len zúčastnil na tej výprave proti Potidaii? Okrem tohto výmyslu tvrdí Platón v dialógu *Charmidés* aj to, že vyznamenania za udatnosť sa vraj Sókratés vtedy vzdal v prospech Alkibiada. Také niečo u Thúkydida nikde nenájdeš, a dokonca ani v Isokratovom spise *O záprahu*. Po akej víťaznej bitke teda dostal Sókratés ono vyznamenanie alebo za aký hrdinský čin to bolo? Žiadna taká bitka sa nikdy neudiala, lebo inak by nás o tom určite informoval Thúkydídés. Platón sa však neuspokojil ani so všetkými týmito výmyslami, ale pridáva ďalší, keď spomína Sókratovu udatnosť pri Déliu. Lebo keby bol Sókratés naozaj dobyl toto mesto, ako tvrdí v spise *Proti obdivovateľovi Sókrata* Kratétov žiak Hérodikos, určite by sa dal spolu s ostatnými na hanebný útek. Bolo to presne vtedy, keď Pagóndas tajne vyslal okolo pahorka dve čaty jazdcov. Vtedy sa časť Aténčanov dala na útek smerom k Déliu, časť k moru, iní k Orópu a zvyšok smerom k hore zvanej Parnétha. Bojótčania svoje šíky roztiahli do šírky a začali nepriateľa prenasledovať. Pochopiteľne, že najviac na Aténčanov tlačili jazdci, a to nielen bojótski, ale aj lokridskí. Vieš si predstaviť, že v takejto vojnovej vrave, zmätku a strachu, ktorý zachvátil celé aténskej vojsko, si Sókratés ako jediný „nebojácne vykročoval po bojisku, hádzal pohľady sem a tam“ a hlboko dozadu zatláčal bojótskych i lokridských jazdcov? A predsa túto jeho nadľudskú udatnosť nezaznamenal ani Thúkydídés, ani žiaden iný .... básnik?! A ako sa mohol zriecť vyznamenania v prospech Alkibiada, ktorý sa tejto vojenskej výpravy ani len nezúčastnil? Sám Platón – mimochodom veľký priateľ múzy Mnémosyné ochraňujúcej pamäť – niekde v *Kritónovi* predsa tvrdí, že Sókratés nikdy neopustil mesto okrem jedinej cesty na Isthmos, keď tam boli hry. O Sókratovom vyznamenaní za udatnosť vykladá aj sókratovec Antisthenés a jeho názor sa úplne zhoduje s Platónovým. „Ale ten výklad nemá nič spoločné s pravdou.“ Tento kynik totiž nepravdivo pripisuje Sókratovi aj mnohé ďalšie veci – azda z veľkej lásky a úcty voči nemu. Preto nemožno ani jednému z nich veriť

a radšej sa treba spoliehať na Thúkydida. Antisthenés k týmto nepravdám pridáva toto: „Prichádza k nám zvesť, že si bol vyznamenaný za udatnosť, ktorú si prejavil aj v bitke proti Bojóťanom. – O tom, cudzinec, radšej pomlčme. To vyznamenanie patrí viac Alkibiadovi ako mne. – A ty si mu ho – podľa toho, čo sa hovorí – aj odovzdal.“ Platónov Sókratés však tvrdí, že sa na nejaký čas dostal k Potidaii a že vyznamenanie za udatnosť prenechal Alkibiadovi. Historici sa zhodujú v tom, že výprava proti Potidaii, ktorej velil Formión, bola skôr ako bitka pri Déliu.³

Komentár: Nevieme, ako sa vyvíja dialóg po svedectve zaznamenanom u Aristida (*SSR VI A 50*), ale všetko nasvedčuje tomu, že Alkibiadés si uvedomí dôležitosť starosti o seba (ἐπιμελεία ἑαυτοῦ), ktorej venoval Themistoklés takú veľkú pozornosť, čo je prvý krok na ceste k sebapoznaniu. Alkibiadés následne žiada Sókrata, aby mu pomohol.

Pasáž z Ciceronových *Tuskulských rozhovorov* sa týka Alkibiadovho chorobného stavu duše, s ktorým prichádza k Sókratovi; porov. Maxim. Tyr. *philosoph.* VII 7 [= *SSR VI A 42*]: „Alkibiadés je chorý (νοσεῖ). Stravuje ho vysoká horúčka (πῦρ), ktorá ho privádza do šialenstva (μανία) a od základu otriasa jeho zdravým rozumom (λογισμός).“ Opis Alkibiadovho nezdravého stavu stál zrejme na začiatku Aischinovho spisu *Alkibiadés* [= fr. 1]. Dialóg sa k nemu opäť vracia vo chvíli, keď sám Alkibiadés uzná, že je vážne chorý, a žiada Sókrata, aby ho vyliečil. Choroba je tak na začiatku dialógu, ako aj v tejto časti metaforou Alkibiadovej ťažiadostivosti a neukojenej túžby po moci, ktorá ho zožiera zvnútra; porov. Ael. Aristid. *de quatt.* 575 [= *SSR VI 46*]. Cicero dáva Alkibiadovej chorobe jednoznačne etický význam, keď o nej hovorí (v stoickom duchu), že „pliaga, ktorá ho postihla, musela pozostávať z chorôb a nedostatkov duše“ (*ex animi malis vitiisque constabat*).

¹ Takmer rovnaké znenie má prvá časť svedectva z Ciceronových *Tuskulských hovorov* (Cicer. *tusc. disp.* III 32,77 [= *SSR VI A 47*]). Alkibiadova prosba, aby z neho Sókratés urobil zdatnejšieho človeka, korešponduje s pasážou z Platónovho *Symposia* 209b-c, v ktorej Diotima vysvetľuje Sókratovi (spôsobom, akým prehovárajú „dokonalí sofisti“), že ak niekto od mladosti nosí v sebe plod rozumnosti, tak počas dospievania začne túžiť po plodení a vyhľadávať niečo krásne, v čom by plodil – krásne telá sú mu milšie ako škaredé, a keď v nich nájde dušu krásnu a ušľachtilú, tak uvíta aj ju, lebo začne premýšľať o zdatnosti a o tom, aký má byť dobrý muž. Sókratés paradoxne nie je krásny telom (Alkibiadés ho prirovnáva k satyrom a silénom), ale o to krásnejšia je jeho duša, a preto sa práve on stáva jediným Alkibiadovým vychovávateľom (Plat. *Symp.* 218c nn.).

² Svedectvo z Augustína je uvedené vyššie v rámci skupiny zlomkov *SSR VI A 47*.

³ Doplnujúca správa z Athénaia vyjadruje viacero pochybností voči Platónovým dialógom (*Symposion, Charmidés, Obrana*), v ktorých sa hovorí o účasti Sókrata na vojen-

ských ťaženíach Aténčanov. Athénaios spochybňuje taktiež legendu o tom, ako dostal Alkibiadés ocenenie za činy, ktoré vykonal Sókratés v bitke, ktorej sa Alkibiadés vôbec nezúčastnil. Odvoláva sa pritom na známych historikov (Thúkydídés) a rečníkov (Isokratés), ktorí sa podrobne zaoberali týmito udalosťami, ale ani slovom sa nezmienili o Sókratovi.

Athénaios poukazuje v konečnom dôsledku na literárny charakter žánru *Sókratikoí logoi*, v ktorom sa miešajú historické udalosti s fiktívnymi (porov. posmešnú poznámku, *ὁ τῆ Μνημοσύνη φίλος Πλάτων*, „Platón, blízky priateľ múzy Mnémosyné ochraňujúcej pamäť“) – v tomto prípade s jediným cieľom: zdôrazniť občiansku udatnosť Sókrata, ktorý aj keď nebol vojakom, prejavil viac odvahy ako ktorýkoľvek vojak (k tomu porov. napr. Alkibiadovu reč v závere Platónovho *Symposia*). Okrem Platóna menuje Athénaios aj Antisthena ako ďalšieho autora, ktorý pripisuje Sókratovi fiktívne zásluhy a zrejme má podobný názor aj na ostatných autorov *Sókratikoí logoi*.

K miešaniu historického s fiktívnym v sókratovských dialógoch porov. taktiež kritickú poznámku gréckeho gramatika Hérodika Babylonského (*ap. Athen. V 216 C*) na adresu filozofov, ktorí podliehajú klamom, keď nevidia, že píšu o veciach v rozpore s tým, ako sa stali. K Hérodikovmu anti-platónskemu postoju pozri bližšie Ingemar Düring, *Herodicus the Crateteian. A Study in Anti-Platonic Tradition*.

VI A 53

Ael. Aristid. [= fr. 12] *de rhet.* I 61-64 [= *orat.* XLV, II p. 19-20 D.]: [2] φέρε δὴ καὶ ἑτέραν „ἐκ τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου,“ ἔφη Πλάτων, μαρτυρίαν ἀντ' εἰκόνας παράσχωμαι. οὐ γάρ που δυσχερανεῖ Πλάτων, ἐὰν Αἰσχίνης ἐπιψηφίση Πλάτωνος εἰπόντος „ἐγὼ δ' εἰ μὲν τινι τέχνῃ ὄμην δύνασθαι ὠφελῆσαι, πάνυ ἂν πολλὴν ἑμαυτοῦ μωρίαν κατεγίνωσκον· νῦν δὲ θεία μοῖρα ὄμην μοι τοῦτο δεδόσθαι ἐπ' Ἀλκιβιάδην. καὶ οὐδέν γε τούτων ἄξιον θαυμάσαι.“ (62) ἀκούεις ἀνδρὸς ἐταίρου καὶ τὸν αὐτόν σοι σοφώτατον νομίζοντος, προσθήσω δ' ὅτι καὶ τῷ αὐτῷ τοὺς λόγους ἀνατιθέντος, ὅπερ καὶ σὺ τούτους. οὐ χρῆ, φησὶ, θαυμάζειν, ὃ Πλάτων, εἴ τις καὶ τέχνην μὴ κτησάμενος οἷός τ' ἐστὶν ὠφελεῖν ἀνθρώπους. „πολλοὶ γὰρ καὶ τῶν καμνόντων ὑγιεῖς γίγνονται οἱ μὲν ἀνθρωπίνῃ <τέχνῃ>, οἱ δὲ θεία μοῖρα. ὅσοι μὲν οὖν ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, ὑπὸ ἰατρῶν θεραπευόμενοι, ὅσοι δὲ θεία μοῖρα, ἐπιθυμία αὐτοὺς ἄγει ἐπὶ τὸ ὀνήσον· καὶ τότε ἐπεθύμησαν ἑμέσαι, ὅποτε αὐτοῖς ἔμελλε συνοίσειν, καὶ τότε κυνηγετῆσαι, ὅποτε συνοίσειν ἔμελλε πονῆσαι.“ (63) Ἡράκλεις, ὡς διαρρήδην καὶ περιφανῶς Αἰσχίνης ὁ τοῦ Πλάτωνος συμφοιτητῆς μαρτυρεῖ Πλάτωνι ταῦθ' ἃ μικρῷ πρόσθεν παρεσχόμεθα αὐτοῦ πολλῶ καὶ ἀνθρωπινώτερα καὶ πρὸς θεῶν εἶναι καλλίονα ὧν ἔνεκα τοῦ παραδόξου συνεσκεύακεν. (64) οὐκοῦν αὐτός τε μαρτυρῶν ἡμῖν ὡσπερ ὑπὸ κήρυκος ἀνὴρ φαίνεται καὶ τὴν τοῦδε μαρτυρίαν ὡσπερ ἐπισφραγίζεται· τοὺς γὰρ πρὸς ἡμῶν αὐτοῦ λόγους κυροῖ. *ibid.*

74 [= *orat.* XLV, II p. 23-24 D.]: [21] διὸ καίπερ μαρτυρία χρώμενος ἠναγκάσθην αὐτὸς μαρτυρεῖν τῷ λόγῳ ἐπάνειμι δ' αὖθις πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς μαρτυρίας „ἐγὼ δὲ διὰ τὸν ἔρωτα ὃν ἐτύγχανον ἐρῶν Ἀλκιβιάδου οὐδὲν διάφορον τῶν Βακχῶν ἐπεπόνθειν. καὶ γὰρ αἱ Βάκχαι ἐπειδὴν ἔνθεοι γένωνται, ὅθεν οἱ ἄλλοι [ἐκ τῶν φρεάτων] οὐδὲ ὕδωρ δύνανται ὑδρεύεσθαι, ἐκεῖναι μέλι καὶ γάλα ἀρύονται. καὶ δὴ καὶ ἐγὼ οὐδὲν μάθημα ἐπιστάμενος ὁ διδάξας ἄνθρωπον ὠφελήσαιμι ἂν, ὅμως ὄμην ξυνὼν ἂν ἐκείνῳ διὰ τὸ ἐρᾶν βελτίῳ ποιῆσαι.“ ἐνταῦθα τελευτᾷ τῶν διαλόγων οὐ διὰ αἰνιγμάτων, οὐδὲ ὑπονοίας, οὐδὲ τρόπον τινὰ ταυτὰ λέγων ἡμῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἐξέπιτηδες εἰς τὴν χρεῖαν πεποιηκῶς.

Ael. Aristid. [= fr. 12] *de rhet.* I 61-64 [= *orat.* XLV, II p. 19-20 D.]: „Nech vám teda namiesto tamtoho¹ predložím aj iné svedectvo ‚z tej isteĝ telocvične‘,“ povedal Platón. Lebo Platón sa asi vôbec nebude hnevať, ak Aischinés pritaká jeho slovám: „Keby som si myslel, že môžem byť nejakým umením prospešný, sám by som sa obvinil z veľkej nerozumnosti. Za týchto okolností som však nadobudol presvedčenie, že mi to bolo dané nejakým božím údelom, aby som mohol čeliť Alkibiadovi. A nič z toho nie je vôbec čudné.“² (62) Sám počuješ, že náš priateľ považuje za najmúdrejšieho toho istého muža ako ty. Dodávam, že tomu istému človeku pripisuje myšlienky, ktoré mu pripisuješ aj ty. Hovorí: „Platón, vôbec sa netreba čudovať, ak je niekto schopný prospievať ľuďom, hoci si neosvojil príslušné umenie.“ Potom pokračuje: „Veď mnohí chorí sa uzdravili nielen ľudským umením, ale aj vďaka šťastnému osudu, ktorý im zoslali bohovia. Ľudské umenie uzdravilo všetkých, ktorých liečili lekári. Šťastný osud zoslaný bohmi zasa lieči prostredníctvom túžby, ktorá vedie ľudí k tomu, čo im má prospieť. Tak napríklad, vracat' sa im chce vtedy, keď im má vracanie pomôcť. A podobne aj na poľovačku sa vyberú vtedy, keď im má prospieť, aby sa poriadne zapotili.“ (63) Pripadá mi úžasné, ako otvorene a neskrývane dosvedčuje Platónovi jeho spolužiak Aischinés, že to, čo sme napokon aj my uviedli o niečo vyššie, je oveľa ľudskejšie ako vyjadrenia tamtoho a v očiach bohov oveľa krajšie ako to, čo onen vymyslel kvôli paradoxu! (64) Zjavne nám teda podáva svedectvo jednak akoby prostredníctvom hlásateľa, jednak očividne toto svedectvo aj sám akoby pečaťou potvrdzuje. Potvrdzuje totiž jeho slová, ktoré sme uviedli. *ibid.* 74 [= *orat.* XLV, II p. 23-24 D.]: Preto hoci som využil ako svedectvo túto reč, okolnosti ma donútili, aby som svedčil aj ja sám. Opäť sa však vrátim ku zostávajúcej časti svedectva: „Láska, ktorou som sa práve zaľúbil do Alkibiada, mi umožnila zažiť niečo veľmi podobné ako sa stáva bakchantkám. Keď ich zachváti božské nadšenie, dokážu čerpať nie vodu, ale med a mlieko zo studní, ktoré zostávajú pre ostatných ľudí celkom suché.“³ A naozaj, skutočne som nemal žiadne poznatky, ktoré by som mohol niekomu odovzdať a takto byť užitočný. Napriek tomu som bol presvedčený o tom, že iba jednoduchým stretávaním s ním by som ho mohol urobiť pôsobením

lásky lepším.⁶⁴ Na tomto mieste svoje dialógy končí. Myšlienky, ktoré sú zhodné s našimi, však nevyjadruje prostredníctvom hádaniek, skrytých významov alebo nejako inak. Robí to akoby zámerne na spôsob chreie.

Komentár: Nevieme, čo sa udialo v dialógu od chvíle, keď sa Alkibiadés rozplakal a žiadal Sókrata, aby mu pomohol (Cicer. *tusc. disp.* III 32,77-8 [= *SSR VI A 52*]). V správe z Aelia Aristida (*De rhet.* I 61-64 a I 74 [= *SSR VI A 53*]) sa zachovali iba úryvky zo záverečných častí dialógu. Viacerí komentátori si myslia, že v závere *Alkibiada* bol uvedený rozhovor Sókrata s účastníkmi rozpravy (medzi nimi bol zrejme aj Apollodóros), ale už bez prítomnosti Alkibiada (porov. G. Gianantonì, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 588) – nasvedčujú tomu použité imperfektá v Aristidových citátoch Sókrata, ktoré predstavujú akési zhrnutie toho, čo sa doteraz odohralo. V Sókratovej sebareflexii sú prítomné dva dôležité momenty: priznanie si vlastnej nevedomosti a problematizácia eróta (lásky).

Ako vieme, o svojom nevedení hovorí Sókratés v Platónovej *Obrane* (aj keď mierne ironicky, lebo nevedenie vzťahuje k domnelému vedeniu svojich žalobcov); porov. pasáž, v ktorej Sókratés pripomína Chairefóntovu cestu do Delf a svoje skúmanie básnikov, politikov a remeselníkov, či je medzi nimi niekto múdrejší ako Sókratés (Plat. *Apol.* 21b-22e). Jediné vedenie, ku ktorému sa priznáva Platónov Sókratés, je vedomie vlastného nevedenia, s čím korešponduje veľká časť raných Platónových dialógov, v ktorých Sókratés často zdôrazňuje, že nevlasťní vedenie o skúmaných otázkach (tento obraz Sókrata preberie Aristotelés; porov. Aristot. *Soph. el.* 183b7-8). Dôležitým momentom obrazu Sókrata priznávajúceho sa k nevedeniu je nenápadný, ale veľmi intenzívny dôraz na to, že práve v tomto vedomí nevedenia spočíva ľudská múdrosť (Plat. *Apol.* 20d8: ἀνθρωπίνη σοφία), čo v konečnom dôsledku znamená, že Sókratés je múdry (a má „vedenie“) aspoň v jednej oblasti, v umení ako viesť dobrý život. Ak vzťahneme Platónovu *Obranu* k Polykratovej *Obžalobe Sókrata*, na ktorú podľa všetkého priamo reagovala, pochopíme jej zámer: ukázať, že Sókratés nie je učiteľ v tradičnom zmysle, t. j. že nemá vedenie, ktorým by mohol kaziť mládež. Ale Platónova *Obrana* sleduje aj niečo iné – pripravuje pôdu pre obhajobu Sókratových skúmaní, ktoré v dialógoch ako *Ión*, *Charmidés*, *Lachés*, *Gorgias*, či *Prótágoras* predstavujú Sókrata ako toho, kto napriek vlastnému nevedeniu prevyšuje všetkých, ktorí si myslia, že nejaké vedenie majú. A medzi nimi sú často tí, ktorých si obec nanajvyššie cení za ich múdrosť: slávni vojvodcovia, politici, či učitelia rečníctva (noví vychovávateľia mládeže). Sókratés sa opakovane prejavuje ako mudrc aj napriek tomu, že si tento titul odopiera.

Aischinov Sókratés hovorí niečo podobné, ale zároveň dáva svojmu nevedeniu iný význam, keď ho spája s θεῖα μοίρα: „Keby som si myslel, že môžem byť nejakým umením prospešný (τινὶ τέχνῃ ὠφελῆσαι), sám by som sa obvinil z veľ-

kého bláznovstva (μωρία). V tomto prípade som si však myslel, že mi to bolo dané nejakým božím údelom (θεία μοίρα), aby som mohol čeliť Alkibiadovi.“ Ani Aischinov Sókratés nie je učiteľ v tradičnom zmysle (Aischinova odpoveď Polykratovi?), ale oproti Platónovmu Sókratovi si priznáva úplnú *atechniu*, teda takú absenciu *techné*, ktorá mu nedovoľuje rozumne usudzovať (porov. zaujímavé použitie tohto výrazu v Plat. *Phd.* 90d: ἀτεχνία). Keď hovorí Aischinov Sókratés o „božskom údele“ (θεία μοίρα), tak má na mysli zrejme pravý opak *techné*, t. j. umenia odkrývajúceho príčiny vecí, umenia, ktoré vymedzuje (spravidla) nutné príčiny, a preto je schopné činne uplatňovať vlastné poznanie (napr. lekárstvo je schopné liečiť) a zároveň môže zhromažďovať a odovzdávať svoje poznanie/vedenie iným (lekárstvo sa možno naučiť). *Techné* je v tomto kontexte určená snahou eliminovať pôsobenie náhody (*tyché*, porov. Hippocr. *De arte*; Aristot. *Metaph.* 980b28 atď.). K vzťahu *techné* a *tyché* pozri aj M. Nussbaum, *Křehkost dobra*, s. 216–228.

Aischinov Sókratés hovorí, že jeho pôsobenie sa nedá predvídať, takže nemá vplyv na to, či bude účinné alebo nie. J. Cepko (Od konfliktu k zdatnosti. Aischinés a sokratovská výchova, s. 35) poukazuje v tejto súvislosti na dve pasáže z Platóna, ktoré dávajú spojeniu *theia moira* význam kontingencie: 1) Rapsód Ión v rovnomennom Platónovom dialógu nadobúda svoju znalosť iba vďaka *theia moira*, a práve preto je opakom znalca (μη τεχνικός; *Ion* 542b); 2) aténski štátnici v *Menónovi* 99c vedú obec správne nie na základe nutnej *epistémé*, ale náhodnej mienky, aj keď je to mienka správna, či pravdivá (porov. diskusiu k spojeniu ὀρθῆ δόξα v komentári k zl. *SSR VI A 50*, pozn. 1).

Príklady s lekárstvom nie sú náhodné, lebo rovnakú analógiu používa Aischinov Sókratés, ktorý sa pokúša vysvetliť, čo má na mysli, keď hovorí o božskom údele: lekárstvo je umenie (*techné*) preto, lebo dokáže vďaka vedeniu (*epistémé*) pomôcť každému, kto ochorel určitou chorobou, a to tak, že uplatňuje relatívne rovnakú terapiu, aj keď zároveň prihliada na jednotlivé prípady. Božský osud však dokáže vyliečiť iba niektorých chorých, a to tým, že v nich prebudí túžbu: „Veď mnohí chorí sa uzdravili nielen ľudským umením (ἄνθρωπίνη τέχνη), ale aj vďaka šťastnému osudu, ktorý im zoslali bohovia (θεία μοίρα). Ľudské umenie uzdravilo všetkých, ktorých liečili lekári. Šťastný osud zoslaný bohmi zasa lieči prostredníctvom túžby (ἐπιθυμία), ktorá vedie ľudí k tomu, čo im má prospieť.“

Rozdiel medzi lekárstvom ako umením (τέχνη ἰατρική) a liečením skrz božské pôsobenie (θεία μοίρα) by mohol historicky vychádzať z rozdielu medzi tým, ako liečia chorých hippokratovskí lekári pomocou *techné*, a ako sú liečení počas pobytu v Asklépione (Ἀσκληπιεῖον), kde na nich pôsobí boh lekárstva tak, že ich vo sne navštívi a kňazi následne interpretujú jeho rady, aby našli správny spôsob liečby. V čase Aischinovho pôsobenia boli Asklépiove chrámy veľmi obľúbené. Ale treba poznamenať, že tieto dva spôsoby liečby (svetský a božský) neboli chá-

pané ako zásadné protiklady (vid' Hippokratov prívlastok „Asklépiovec“). Každopádne tu však môžeme naraziť na rozdiel medzi činnosťou založenou na *techné*, ktorá je naučiteľná a predvídateľná, a činnosťou, ktorú človek nemôže ovplyvniť, iba očakávať a prijať.

Téma „božského údely“ (θεία μοίρα) spája podľa U. Willamowitz-Moellendorffa Aischinovho *Alkibiada* s Platónovým *Iónom* a *Obranou* (Platon, zv. II, s. 25). Pripomeňme, že v *Iónovi* 534a sa objavuje aj obraz bakchantiek čerpajúcich med a mlieko namiesto vody. Táto narážka podľa C. Kahna predstavuje indiciu, vďaka ktorej je možné určiť *terminus post quem* vzniku Aischinovho dialógu: keďže téma básnického entuziasmu je integrálnou súčasťou tohto Platónovho dialógu, zatiaľ čo u Aischina vyznieva akosi nepatrične, musel byť Aischinov *Alkibiadés* napísaný až po Platónovom *Iónovi*, čiže – podľa Kahna (Aeschines on Socratic Eros, s. 104) – po roku 394 pred Kr.

Niektorí komentátori hľadajú podobne ako U. von Willamowitz-Moellendorff úzku súvislosť medzi Aischinovým spojením *theia moira* a Sókratovým vyhlásením, že Aténčania by mali pochopiť, že v jeho službe bohu majú najväčšie dobro, lebo na žiadosť boha prehovára mladých, aby sa nestarali o svoje telá a peniaze, ale o svoje duše a urobili ich čo najlepšími; porov. napr. J.-A. Mallet, The notion of *theia moira* in Aeschines of Sphettus' fragments. V Platónovej *Obrane* (*Apol.* 33c6) je však *theia moira* súčasťou obhajoby elenktického dokazovania ako zvláštnej *techné dialektiké*: to boh prikázal Sókratovi, aby skúmal iných ľudí a odhaľoval ich domnelú múdrosť, teda aby vytrval vo svojich filozofických skúmaniach bez ohľadu na kritiku zo strany obce. U Aischina má *theia moira* opačný význam: Sókratés sa priznáva, že jeho výchova je vo svojej povahe *atechnia* – jediné, čo môže dať Alkibiadovi, je láska.

K analógiám medzi Platónom a Aischinom zväzda takisto spojenie „urobiť lepším“ (βελτίω ποιῆσαι). Aj v tomto prípade však môžeme vidieť určitý rozdiel: Platónov Sókratés pomáha svojim žiakom v procese sebazdokonaľovania cestou prehlbujúceho poznania, t. j. postupného odstraňovania nesprávnych mienok, zatiaľ čo Aischinov Sókratés pôsobí iba láskou. Bližšie pozri K. Döring, Der Sokrates des Aeschines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates, s. 20–22.

Aelius Aristides nám zachoval záverečnú pasáž celého dialógu, kde sa objavuje filozoficky významná téma *eróta*. Sókratés sa priznáva, že nemá žiadnu *techné*, ktorou by mohol niekomu osožiť. To, že rozhovor s Alkibiadom priniesol nejaký úžitok, teda nemožno pripísať Sókratovmu vedeniu, ale iba vyššej moci, „božskému údely“. Rozdiel medzi úžitkom dosiahnutým vďaka *techné* a úžitkom dosiahnutým bez nej je ilustrovaný na analógii s lekárskou *techné* a uzdraveniami, ktoré bez lekárskeho vedenia spôsobuje akési vnútorné pudenie (ἐπιθυμία). Sókratova láska k Alkibiadovi teda vynahrádza onú absenciu náuky (μάθημα) a vďaka nej

je stretávanie s Alkibiadom prospešné: mládenec sa stáva lepším za pomoci lásky (διὰ τὸ ἐρᾶν βελτίω ποιῆσαι). Podľa Aischinovho Sókrata existujú teda dve cesty, ako dosiahnuť zlepšenie charakteru: prostredníctvom učenia (μάθημα) a prostredníctvom žiadosti, vnútorného pudenia (ἐπιθυμία) k dosahovaniu zdatnosti. V Alkibiadovom prípade Sókratés postupuje druhou cestou a dáva tomuto pudeniu meno „láska“ (διὰ τὸ ἐρᾶν). Na dôležitosť témy *eróta* u Aischina upozornila ako prvá vo svojej monografii Barbara Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, 1966). V tomto motíve možno nájsť spoločný menovateľ interpretácie dvoch dialógov, z ktorých sa nám zachovalo najviac zlomkov: *Alkibiada* a *Aspasie*. Nepochybne ide o významný, ak nie priam najvýraznejší prvok Aischinovho obrazu Sókrata; porov. K. Gaiser, B. Ehlers: *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 204–206; C. Kahn, *Aeschines on Socratic Eros*, C. Marsico, *Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy*, s. 202–220, F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 423–429. O. Gigon (*Sokrates*, s. 309–310) upozorňuje, že motív *eróta* sa najprv týka vzťahu Sókrata k Alkibiadovi, a až potom je zovšeobecnený. K. Döring (*Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates*, s. 21–22) si naopak myslí, že motív *eróta* nebol pre Aischina až taký dôležitý ako si myslí Barbara Ehlersová.

Sara Ahbel-Rappeová (*Is Socratic ethics egoistic?*, s. 327) navrhuje, aby sme Aischinovo *theia moira* stotožnili s *erótom* – *theia moira* by sme mali pochopiť ako dovoľenie od bohov, ktoré spôsobuje túžbu po úžitku: *Aeschines fragment suggests that eros itself is a theia moira, a dispensation from the gods that brings about the desire to benefit*. Odraz Aischinovho *eróta* by sme mohli nájsť v raných stoických diskusiách o úlohe *eróta*. Jeden Zénónov fragment (*S.V.F. I 263 z Athen. XIII 561 C*) napríklad hovorí: τὸν Ἔρωτα θεὸν εἶναι, συνεργὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν („*erós* je božský spolupracovník pre zachovanie obce“). Porov. taktiež vymedzenie *eróta* u akademika Polemóna, ktoré má nepochybne sókratovský pôvod (fr. 113 Gigante [= Plutarch. *ad princip. inerudit.* 780 D]): θεῶν ὑπηρεσίαν εἰς νέων ἐπιμέλειαν καὶ σωτηρίαν („služba bohom zameraná na starosť o mládež a jej záchranu“). Porov. taktiež komentár k zl. *SSR VI A 54*.

¹ Doplnené podľa konjektúry Reiskeho namiesto rukopisného ἀντ' εἰκόνοσ (pozn. prekladateľa).

² Porov. Plat. *Symp.* 218e (Sókratés hovorí ironicky Alkibiadovi): „Ak je pravda, čo o mne hovoríš a je vo mne nejaká sila, ktorou by si sa stal lepším...“ Porov. taktiež Stésichorovu reč reprodukovajú Platónovým Sókratom o *mantiké*, t. j. o vešteckom umení, o jeho užitočnosti a kráse, keď vzniká božím údelom (Plat. *Phdr.* 244c).

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 119) si myslí, že práve na tomto mieste sa ukazuje rozdiel medzi Themistoklom, ktorý má *epistémé*, a Sókratom, ktorý nevlastní nijakú

techné. Porov. G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, s. 247–248 (formuluje námietky proti Taylorovmu a Ehlersovej čítaniu tejto pasáže).

Nezabúdajme, že slová, ktoré vkladá Aischinés do úst Sókratovi, majú taktiež apologetickú funkciu: Sókratés nie je zodpovedný za Alkibiadove činy, lebo nikdy ho nič neučil. Porov. Plat. *Apol.* 33a5-8: ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ' ἐγενόμην· εἰ δὲ τίς μου λέγοντος καὶ τὰ ἑμαυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμοῖ ἀκούειν, εἴτε νεώτερος εἴτε πρεσβύτερος, οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα („ja som ešte nikdy nebol nikomu učiteľom, ale keď si niekto želal počúvať, ako hovorím a konám svoje dielo, nech už bol mladý alebo starý, ešte nikdy som to nikomu neodoprel“); Ps.-Plat. *Ax.* 366c (Sókratés Axiochovi): „...ty si myslíš to, čo aténsky ľud, že keď som skúmatel' vecí, tak mám nejaké vedomie – avšak ja by som si prijal, aby som poznal aspoň tieto obyčajné veci, keď nemám možnosť poznať tie vyššie“; Xenoph. *Mem.* I 2,24-28. Bližšie pozri M. A. Joyal, *The Conclusion of Aeschines' Alcibiades*, s. 266–268.

Na niektorých miestach však Sókratés pripúšťa, že má určité nadanie, aj keď to nenazýva *techné*; porov. Ps.-Plat. *Theag.* 128b (Sókratés odpovedá na prosbu Theaga, aby sa ujal jeho výchovy): „veď ja sa nevyznám v žiadnej z tých cenených a krásnych náuk, aj keď by som si to želal, ale stále vravím, že neviem takpovediac vôbec nič okrem jednej zanedbateľnej náuky – lásky (τὰ ἐρωτικά)“ – vzápätí ironicky dodáva: „dovolím si povedať, že v tejto náuke som nadobudol vynikajúcu zbehosť (δεινός) oproti komukoľvek z minulosti aj súčasnosti“; takmer tými istými slovami sa vyjadruje Sókratés v Platónovom *Symposiu* 177d: „nevyznám sa v ničom inom okrem milovania“ (οὐδέν φημι ἄλλο ἐπίστασθαι ἢ τὰ ἐρωτικά); porov. Plat. *Lys.* 204b-c; *Phdr.* 257a atď.

³ K účinku bakchantiek na človeka porov. Plat. *Phdr.* 234d, kde Sókratés zvolá po tom, čo si vypočul Lysiovu reč o láske, ktorú mu prečítal Faidros: „...som ohromený! A to sa mi stalo skrz teba, Faidros, ako som sa na teba díval, pretože sa mi zdalo, že pri čítaní tej reči priam žiaríš; myslím si totiž, že týmto veciam rozumieš viac než ja, nasledoval som ťa a pri tom nasledovaní som sa dostal spolu s tebou, božským mužom, do bakchického vytrženia.“ Aj keď je Sókratov prehovor na tomto mieste mierne ironický, predsa naznačuje, ako sa človek pôsobením iného človeka môže dostať do božského vytrženia.

⁴ Vzťah medzi Sókratom a Alkibiadom je určený láskou. Všetko nasvedčuje tomu, že Sókratés je v úlohe milovníka (ἐραστής) a Alkibiadés v úlohe miláčika (ἐρώμενος); porov. Ps.-Plat. *Alcib. I.* 131e. Potvrdzujú to Sókratove slová, v ktorých je dôraz na prvej osobe (ἐγώ): „Láska, ktorou som sa práve zaľúbil do Alkibiada...“ (ἐγὼ δὲ διὰ τὸν ἔρωτα ὄν ἐτύγγανον ἐρῶν Ἀλκιβιάδου...). Ale ako upozorňuje C. Kahn (*Aeschines on Socratic Eros*, s. 94), záver Aristidovho citátu nie je až taký zrejмый ako jeho začiatok, lebo spojenie διὰ τὸ ἐρᾶν môže mať význam „pôsobením lásky Sókrata k Alkibiadovi“, ale aj „pôsobením lásky Alkibiada k Sókratovi“ – čo by naznačovalo obojstranný vzťah medzi milovníkom a milovaným ako to načrtáva Platónovo *Symposion*. Ak to dáme do kontextu s príkladom bakchantiek, pochopíme, že pôsobenie lásky nie je výlučne v moci Sókrata (porov. J. Cepko, *Od konfliktu k zdatnosti. Aischinés a sokratovská výchova*, s. 36). Po-

dobne ako v Ps.-Platónovom *Theagovi* je láska niečo, čo môže, ale nemusí pôsobiť – ani milovník ani miláčik to nedokáže ovplyvniť (Ps.-Plat. *Theag.* 128d-130e). Preto nielen Sókratés musí milovať Alkibiada, ale aj Alkibiadés musí milovať Sókrata a nechať sa viesť *erótom*, ak má byť výchova úspešná, ak má toto pôsobenie „urobiť niekoho lepším“ (βελτίω ποιῆσαι). Milovaný musí byť zároveň milujúci, čo je prevrátením tradičných homoerotických vzťahov, ako ich poznáme v klasickom Grécku 5. – 4. stor. pred Kr. Inými slovami, Sókratés dokáže „urobiť lepším“ (βελτίω ποιῆσαι) Alkibiada, ale aj v Alkibiadovi musí vzniknúť túžba „stať sa lepším“. Vzájomné pôsobenie lásky by dokonca mohlo znamenať, že erotické vzplanutie robí lepším nielen Alkibiada, ale aj Sókrata. Nezabúdajme, že takéto prevrátenie rolí milovníka a milovaného hrá dôležitú úlohu v závere Platónovho *Symposia*, kde sa Alkibiadés priznáva k svojej láske k Sókratovi.

Iné čítanie tejto pasáže navrhuje Mark A. Joyal (*The Conclusion of Aeschines' Alcibiades*, s. 266), ktorý si myslí, že všetky tri použitia výrazu ἔρως v Aischinovom *Alkibiadovi* sú v úzkom vzťahu k pojmu ἐπιθυμία (= „túžba“, „žiadost“). Pre porovnanie môžeme uviesť pasáž z Plat. *Phdr.* 237d3-4: „...že láska je akási túžba, to je každému jasné, a že aj nemilujúci túžia po krásnych veciach, to vieme...“ V podobnom duchu hovorí naša pasáž (Ael. Aristid. *de rhet.* I 62 [= SSR VI A 53]): šťastný osud zoslaný bohmi (θεία μοίρα) lieči prostredníctvom „túžby, ktorá vedie ľudí k tomu, čo im má prospieť“ (ἐπιθυμία αὐτοὺς ἄγει ἐπὶ τὸ ὀνῆσον). Inými slovami, správna túžba zoslaná bohmi (*theia moira*) vedie Alkibiada k snahe o prospech, ktorým je zdatnosť konania (*areté*). Sókratés nemá *techné*, pomocou ktorej by mohol vyliečiť Alkibiada z nesprávnych túžob, ale vďaka *theia moira* dokáže poskytnúť Alkibiadovi pravú lásku a pomocou nej usmerniť jeho žiadosti tak, že túži po zdatnosti. Týmto spôsobom môže Sókratés urobiť Alkibiada lepším, aj keď nemá vedenie ani umenie. Porov. K. Döring (*Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates*, s. 18); K. Lampe (*Rethinking Aeschines of Sphettus*, s. 73–74).

Podľa Marka Joyala prichádza Aischinov Sókratés s motívom *theia moira*, aby efektnejšie objasnil Alkibiadovi, ako má chápať ich ľúbostný vzťah uchopený cez pojmy συνουσία a ἔρως – zo strany Aischina ide o apologetické vysvetlenie, že Sókratés nemá vo svojej moci lásku, ktorú cíti k Alkibiadovi (porov. Plat. *Apol.* 33a-b; Xenoph. *Mem.* I 2,24-28).

K spojeniu βελτίω ποιῆσαι („urobiť niekoho lepším“), ktoré sa spája s pojmom συνουσία („byť s milovaným“, „stýka sa s milovaným“), porov. Xenoph. *Mem.* I 2,61: V narážke na Polykratovu *Obžalobu* hovorí Xenofón o Sókratovi, že po celý svoj život prinášal najväčší prospech všetkým, a to bez nároku na odmenu. „Každý, kto sa s ním stýkal, odchádzal od neho lepší“ (βελτίους γὰρ ποιῶν τοὺς συγγιγνομένους ἀπέπεμπεν). Porov. taktiež Xenoph. *Mem.* I 3,1 (Sókratés prospieval ľuďom, s ktorými sa stýkal, svojím osobným príkladom aj svojimi rozhovormi); Xenoph. *Mem.* II 7,1 (Sókratés pomáhal priateľom, ktorí sa dostali do ťažkostí, rozumnými radami a povzbudzoval ich, aby si navzájom pomáhali); Xenoph. *Mem.* III 1,1 (Sókratés povzbudzoval svojich priateľov

k svedomitému vykonávaniu verejných funkcií); Xenoph. *Mem.* IV 1,1 (každý Sókratov druh vedel, že nič mu nemôže priniesť väčší prospech, ako styk so Sókratom a rozprávanie kdekoľvek o čomkoľvek – už spomienka naňho pomáhala tým, s ktorými sa kedysi stýkal – jeho spoločnosť bola užitočná, či už žartoval alebo hovoril vážne); Xenoph. *Mem.* IV 8,10 atď.

Kurt Lampe (“Socratic Therapy” from Aeschines of Sphettus to Lacan, s. 196–199) interpretuje metaforickú schému v Aischinovom *Alkibiadovi*, ktorá opisuje pôsobenie lásky na milovaného, pomocou mýtckej reči o *erótovi* v Platónovom *Faidrovi*, ktorú Sókratés pripisuje Stésichorovi z Himéry (*Phdr.* 246a-255d): duše, dokonalé a okridlené, sa vznášajú vo výšinách; tie, ktoré stratili krídla, padajú dole a zachytávajú sa zemitých tiel, ktorými potom pohybujú; operené duše sa živia a narastajú tým, čo je božské (krásne, múdre a dobré); ak sa duše živia škaredým a špatným, tak hynú; čím vyššie duše vyletia, tým viac pravdivých vecí uvidia; duša, ktorá uvidela najviac, je vsadená do zárodka budúceho filozofa alebo milovníka krásy alebo niektorého služobníka Múz a eróta; ďalšia je vsadená do budúceho vladára atď. až nakoniec ôsma je vsadená do sofistu alebo demagóga a posledná, deviata, do tyrana; filozof kedykoľvek, keď uvidí pozemskú krásu a spomenie si na tú pravdivú, získa krídla a snaží sa vzlietnuť, ale nemôže – hľadá nahor a o veci dole sa nestará, preto je často obviňovaný zo šialenstva; filozofické vytrženie je však zo všetkých božských vytržení najlepšie, a to tak pre toho, kto je ním zachvátený, ako aj pre toho, kto má na ňom podiel; ten, kto miluje krásno a má účasť na tomto šialenstve, nazýva sa milovníkom; Diovi sprievodcovia sa snažia, aby ich milovaný bol *dios* („jasný“) svojou dušou – keď nájdú bytosť nadanú pre filozofiu a vodcovstvo, zamilujú sa do nej a robia všetko pre to, aby sa takou aj stala; milovníci prijímajú vo vytržení zvyky a činy svojho boha a pretože pokladajú milovaného za príčinu toho všetkého, majú ho ešte radšej, a to, čo čerpajú z Dia ako bakchantky, vlievajú do duše milovaného, takže ho činia čo možno najpodobnejším svojmu bohu. Ako vidíme, Aischinés aj Platón sa pohybujú v rovnakej „mythéme“. Ale zatiaľ čo Aischinés prirovnáva Alkibiada k územi, z ktorého bakchantky čerpajú mlieko a med, tak Platón čini z milovaného príjemcu týchto pokrmov, a nie ich zdroj. Sókratovo erotické „šialenstvo“ vyplýva prirodzene z úzkeho vzťahu medzi bakchantkami a Dionýsiom (Bakchom). Sókratés robí zároveň z Dia, ktorého vzťahuje k filozofii a vládnutiu (Plat. *Phdr.* 252e3), zdroj čarovnej sily inšpirujúcej k etickému zlepšeniu. Inými slovami, milovaný dokáže postupnými krokmi poznať rovnaké veci ako jeho milovník, a to tak, že kontempluje svoj vzťah k milovníkovi, ktorý zase kontempluje svoje reakcie na krásu milovaného. Sókratés to vyjadruje slovami, že milovaný „sa vidí v milujúcom ako v zrkadle“ (Plat. *Phdr.* 255d5-6) – „rovnakým spôsobom túži, ako je predmetom túžby, a je v ňom Anterós, odraz *eróta*“ (Plat. *Phdr.* 255d7-e1) – on mu však nehovorí láska, ale priateľstvo. Pre nás je zaujímavé, že podobne opisuje Sókratés vzťah medzi milovníkom a milovaným v *Alkibiadovi I.*, ktorého považujú niektorí interpreti za Pseudo-platónsky spis, iní zasa za Platónov spis z raného obdobia (Ps.-Plat. *Alcib. I.* 133c).

VI A 54

Plutarch. [= fr. 13] *vit. Alcib.* 4 p. 193 C [= SSR I C 25]:

SSR I C 25 [Plutarch. *vit. Alcib.* 4, 1-4 p. 193 A-D]: ἤδη δὲ πολλῶν καὶ γενναίων ἀθροισμένων καὶ περιεπόντων, οἱ μὲν ἄλλοι καταφανεῖς ἦσαν αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα τῆς ὥρας ἐκπεπληγμένοι καὶ θεραπεύοντες, ὁ δὲ Σωκράτους ἔρωσ μέγα μαρτύριον ἦν τῆς πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐας τοῦ παιδός, ἦν ἐμφαινομένην τῷ εἶδει καὶ διαλάμπουσαν ἐνορῶν, φοβούμενος δὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸν προκαταλαμβάνοντα κολακείαις καὶ χάρισιν ἀστῶν καὶ ξένων καὶ συμμάχων ὄχλον, οἷος ἦν ἀμύνειν καὶ μὴ περιορᾶν ὡσπερ φυτὸν ἐν ἄνθει τὸν οἰκεῖον καρπὸν ἀποβάλλον καὶ διαφθεῖρον. οὐδένα γὰρ ἢ τύχη περιέσχεν ἔξωθεν οὐδὲ περιέφραξε τοῖς λεγομένοις ἀγαθοῖς τοσοῦτον ὥστ' ἄτρωτον ὑπὸ φιλοσοφίας γενέσθαι καὶ λόγοις ἀπρόσιτον παρρησίαν καὶ δηγμὸν ἔχουσιν ὡς Ἀλκιβιάδης εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θρυπτόμενος καὶ ἀποκλειόμενος ὑπὸ τῶν πρὸς χάριν ἐξομιλούντων εἰσακοῦσαι τοῦ νουθετοῦντος καὶ παιδεύοντος, ὅμως ὑπ' εὐφυΐας ἐγνώρισε Σωκράτη καὶ προσήκατο, διασχὼν τοὺς πλουσίους καὶ ἐνδόξους ἐραστάς. ταχὺ δὲ ποιησάμενος συνήθη καὶ λόγων ἀκούσας οὐχ ἠδονῆν ἀνανδρον ἐραστοῦ θηρεύοντος οὐδὲ φιλήματα καὶ ψαύσεις προσαιτοῦντος, ἀλλ' ἐλέγχοντος τὰ σαθρὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ πιεζοῦντος τὸν κενὸν καὶ ἀνόητον τύφον,

[18] ἔπτηξ' ἀλέκτωρ δοῦλος ὡς κλίνας πτερόν.

καὶ τὸ μὲν Σωκράτους ἠγήσατο πρᾶγμα τῷ ὄντι θεῶν ὑπηρεσίαν εἰς νέων ἐπιμέλειαν εἶναι καὶ σωτηρίαν, καταφρονῶν δ' αὐτὸς ἑαυτοῦ, θαυμάζων δ' ἐκεῖνον, ἀγαπῶν δὲ τὴν φιλοφροσύνην, αἰσχυρόμενος δὲ τὴν ἀρετὴν, ἐλάνθανεν εἶδωλον ἔρωτος, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων, ἀντέρωτα κτώμενος, ὥστε [23] θαυμάζειν ἅπαντας ὀρῶντας αὐτὸν Σωκράτει μὲν συνδειπνοῦντα καὶ συμπαλαίοντα καὶ συσκηνοῦντα, τοῖς δ' ἄλλοις ἐρασταῖς χαλεπὸν ὄντα καὶ δυσχεῖρωτον, ἐνίοις δὲ καὶ παντάπασι σοβαρῶς προσφερόμενον, ὡσπερ Ἄνυτῷ τῷ Ἄνθεμίωνος.

SSR I C 25 [Plutarch. *vit. Alcib.* 4, 1-4 p. 193 A-D]: Mnohí jeho vysokopostavení obdivovatelia a ctitelia boli zjavne očarení krásou jeho mladého veku. Sókratova láska k Alkibiadovi však bola jasným dôkazom prirodzeného sklonu tohto mladíka k zdatnosti. Sókratés bol schopný uvidieť, ako táto výnimočná danosť zažiarila v jeho fyzickej kráse. Zároveň sa však obával jeho bohatstva a vysokého spoločenského postavenia. Na druhej strane chcel byť Sókratés Alkibiadovi nápomocný a odvracať od neho dav spoluobčanov, cudzincov a spojencov, ktorí na neho doliehali lichotením a priazňou. Skrátka, vo všetkom naňho chcel dohliadať ako na dajakú rastlinku, ktorá v plnom kvete mladosti odhadzuje a zavrhuje vlastný plod. Veď šťastný osud nikoho nezahrnul takým množstvom ľudských dobier, aby ho od vonkajšieho sveta ohradil a opevnil natoľko, aby sa ho vôbec nedotkla

filozofia a do jeho srdca nikdy neprenikli hryzavé slová slobodného myslenia. Hoci teda všetko od počiatku nasvedčovalo tomu, že Alkibiada načisto skazia lichotiví spoločníci, ktorých reči zabraňovali, aby si niekedy vypočul aj káravé slová vychovávateľa, predsa sa tak nestalo. Vďaka svojej fyzickej kráse sa totiž zoznámil a zblížil so Sókratom. Čoskoro sa prestal zaujímať o bohatých a slávnych nápadníkov a do nového učiteľa sa zalúbil aj preto, že v ňom už nemal len milenca, ktorý by si chcel lichotivými slovami získať iba chlipnú rozkoš, bozky a objatia. Sókratés bol pre Alkibiada ten, kto vyvracajúcim skúmaním odstraňoval z hĺbky jeho duše všetko nezdravé a zlé a potláčal jeho prázdnu a nerozumnú pýchu. Dialo sa niečo, čo vhodne vyjadruje nasledujúci obraz:

... kohút sa skrčil od strachu ako nejaký otrok, úzkostne sklopiac krídlo.

Sókratovu činnosť považoval Alkibiadés za skutočnú službu bohom zameranú na záchranu a starostlivosť o mládež.¹ Sám sebou pohrdal, ale tamtoho obdivoval, miloval zdravú veselosť mysle a v posvätnéj úcte mal zdatnosť. Vyhýbal sa – ako hovorí Platón – nepravej napodobenine Eróta a za pravú lásku dostával skutočnú lásku. Pre všetko toto Alkibiada ľudia obdivovali – najmä vtedy, keď videli, ako s ním večeria za jedným stolom, ako spolu zápasia či bývajú v spoločnej izbe. Najviac im bilo do očí to, že Alkibiadés bočil od nápadníkov a odmietal všetkých ostatných milencov. Voči niektorým z nich sa správal až nevyberane, napríklad k Anthemiónovmu synovi Anytovi.

Komentár: Táto pasáž pochádza zo *Života Alkibiada*, v ktorej Plútarchos opisuje (veľmi idealizovane) mladosť Alkibiada. Bližšie pozri komentár k svedectvu SSR VI A 51.

¹ Plútarchos vymedzuje vo svojom *Živote Alkibiada* Sókratovu činnosť (πράγμα) tými istými slovami (θεῶν ὑπηρεσίαν εἰς νέων ἐπιμέλειαν εἶναι καὶ σωτηρίαν), ako sú tie, ktoré prisudzuje Polemónovej definícii eróta (fr. 113 Gigante [= Plutarch. *ad princip. inerudit.* 780 D]): θεῶν ὑπηρεσίαν εἰς νέων ἐπιμέλειαν καὶ σωτηρίαν („služba bohom zameraná na starosť o mládež a jej záchranu“). V tomto zmysle by sme mohli povedať, že Sókratova činnosť je podľa Plútarcha (opierajúceho sa čiastočne o Aischinove spisy; porov. F. Alesse, *Fonti socratiche e stoiche nella Vita Alcibiadis*, s. 196–197) totožná s erótom a jej najvyšším cieľom je starosť o druhých. Porov. Xenoph. *Symp.* 8,2: ἐν ᾧ οὐκ ἔρῶν τινος διατελῶ („nepamätám si na dobu, keď som nebol do niekoho zamilovaný“); Xenoph. *Mem.* II 6,28, IV 1,2; porov. taktiež komentár k zl. SSR VI A 53.

II. Axiochos

VI A 55

Harpocrat. s.v. Ἀξίοχος p. 24 B.: Αἰσχίνῃ τῷ Σωκρατικῷ διάλογος ἐγράφη, Ἀξίοχος καλούμενος.

Harpocrat. s. v. Axiochos p. 24 B.: Sókratovec Aischinés napísal dialóg nazvaný *Axiochos*.

Komentár: V tomto dialógu sa znovu objavuje postava Alkibiada, ktorému jeho strýko Axiochos vyčíta sklony k opilstvu, cudzoložstvu a vášeň ku kohútím zápasom (porov. SSR VI A 56). Okrem týchto informácií nemáme nič, čo by nám priblížilo jeho obsah (G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 591).

Meno Axiochos by mohlo odkazovať na viacerých ľudí – najpravdepodobnejší sa zdá byť predpoklad, že išlo o člena Alkibiadovej družiny, ktorý bol spolu s ním obvinený zo zničenia hermoviek v priebehu jedinej noci a z parodovania eleusinských mystérií počas súkromných pitiek v domoch bohatej aténskej mládeže. Porov. H. Kraus, *Aeschinis reliquiae*, s. 67–70; H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 159–163 a J. Humbert, *Socrate*, s. 228.

VI A 56

Athen. [= fr. 14] V 220 C [ex Herodico]: ἐν δὲ τῷ Ἀξιοχῶ πικρῶς Ἀλκιβιάδου κατατρέχει [scil. Aeschines] ὡς οἰνόφλυγος καὶ περὶ τὰς ἀλλοτρίας γυναῖκας σπουδάζοντος.

Athen. [= fr. 14] V 220 C [ex Herodico]: Vo svojom *Axiochovi* ostro útočí [scil. Aischinés] na Alkibiada. Vytýka mu, že je vraj opilec a že sa zaujíma o ženy iných mužov.¹

Komentár: Porov. Hérodikovu správu u Athénaia (Athen. V 220 C [= SSR V A 141]), ktorá sa týka Antisthenovho spisu *Kýros*: „Antisthenés (...) tupí Alkibiada, keď hovorí, že prekračuje všetky normy a zákony tak vo vzťahu k ženám, ako aj v ostatných oblastiach života. Hovorí o ňom, že spáva s matkou, dcérou i sestrou – podobne, ako to robia Peržania.“ Antisthenés zrejme pracoval s protikladom Alkibiadés-Kýros a chcel poukázať na Alkibiadovo pôžitkárstvo (ἡδονή), ktoré

je synonymom otroctva (δουλεία) – proti nemu staval vlastnosti legendárneho perzského kráľa, namáhavú činnosť (πονεῖν), jednoduchosť (ἀπλότης) a slobodu (ἐλευθερία); porov. Dio Chrysost. *Orat.* XV 22. Poznamenajme, že výraz παράνομος („bez úcty k zákonom“, „násilnícky“) označuje tak človeka, ktorý prekračuje pravidlá slušného správania, ako aj toho, kto porušuje zákony obce; porov. Thucyd. VI 15,4 (παρανομία, „neviazanosť v spôsobe života“); Plutarch. *Vit. Alcib.* 2, 6; 6, 2; Antiphon, zl. B 67 DK. Παρανομία tvorila základ fiktívnych biografii Alkibiada, v ktorých splýval politický význam s etickým, resp. sexuálnym; porov. Thucyd. VI 28,2, kde sa hovorí o Alkibiadovej protidemokratickej *paranomii*; Thucyd. VI 15,4, kde sa pripomína Alkibiadova *paranoia* poburujúca jeho spoluobčanov; bližšie pozri V. Wohl, *Love Among the Ruins: The Erotics of Democracy in Classical Athens*, s. 129–144.

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 91–97) analyzuje všetky správy týkajúce sa Antisthenovho *Kýra* a dospieva k záveru, že ústrednou postavou tohto dialógu bol Sókratés, ktorý opisoval svoj dávnejší rozhovor s Alkibiadom (podobne ako je to v Aischinovom *Alkibiadovi*). Dittmar dokonca uvažuje o tom, kedy sa mohol uskutočniť tento rozhovor – navrhuje r. 415 pred Kr. (porov. Thucyd. VI 53,60; Plutarch. *Vit. Alcib.* 17; *Nic.* 13) a samotný dialóg situuje do obdobia rokov 407 – 402 pred Kr. Spis bol podľa neho napísaný okolo r. 393 pred Kr., krátko po vydaní Polykratovej *Obžaloby Sókrata*, lebo Antisthenov *Kýros* bol podobne ako Aischinov *Alkibiadés* odpoveďou na kritiku Sókrata, podľa ktorej mala jeho výchova v mladom veku priamy vplyv na Alkibiadovo politické zlyhanie v zrelom veku. Je možné, že Aischinove spisy *Alkibiadés* a *Axiochos* vznikli krátko po vydaní Antisthenovho *Kýra* a že niektoré témy (napr. záľuba v pití, φιλοποσία) sa v nich objavovali opakovane.

¹ Porov. Xenoph. *Mem.* I 2,22: tesne predtým, ako sa Xenofón zmieňuje o Kritiovi a Alkibiadovi, ktorí si dokázali uvedomiť svoje zlé stránky len pokiaľ boli v spoločnosti Sókrata, uvádza príklad ľudí, ktorí sa nevedia starať o dôležité veci (t. j. starať sa o seba samého a druhých), lebo prepadli pitiu a vrhli sa do milostných dobrodružstiev – čo by mohla byť nádržka na Alkibiada zobrazeného v sókratovskej literatúre. Podobný obraz Alkibiada nájdeme aj v dobovej komédii a v rečníctve (Lysias; porov. Athen. XII 525 B atď.).

VIA 57

Priscian. [= fr. 15] *instit. gramm.* XVIII 296: Αἰσχίνης Ἀξιόχῳ· καὶ τοσοῦτο ἐκεῖνο τούτου διαφέρειν ἐνόμιζον, ὅσον κρείττων ἐστὶν ἀνὴρ γυναικός.

Priscian. [= fr. 15] *instit. gramm.* XVIII 296: Aischinés v *Axiochovi*: jedno od druhého sa líši o toľko, o koľko je muž silnejší od ženy.

Komentár: Použitý výraz ἐκεῖνο nám nedovoľuje identifikovať, na koho sa vzťahuje ukazovacie zámeno (na Alkibiada?); porov. H. Krauss, *Aeschini Socratici Reliquiae*, s. 67–68. Ak by sa týkal tento citát odlišných predpokladov u mužov a žien v sexuálnej oblasti, jeho znenie by mohlo byť podľa Kraussa nasledovné: *Femina, etsi resistere atque effugere studet, quoniam a viro superatur, obtemperare ei cogitur, qui concubitum petit* („Aj keď sa žena snaží vzdorovať a utiecť, lebo muž je od nej silnejší, je nútená podvoliť sa tomu, kto sa s ňou chce vyspať“).

Claudia Mársicová (*Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 394) si myslí, že citát súvisí s predošlou správou z Athénaia (Athen. V 220 C [= SSR VI A 56]) a poukazuje na Alkibiadovo nesprávne posudzovanie a hodnotenie žien. Aischinés podobne ako ďalší sókratovci obhajoval podľa Mársicovej rovnosť medzi mužmi a ženami (porov. Plat. *Resp.* 451c-457d).

Podporu pre názor, že rovnosť mužov a žien bola spoločnou témou všetkých sókratovcov, môžeme nájsť napr. v pasáži z Xenoph. *Symp.* 2,9 nn., kde Sókratés vyslovuje názor, že prirodzenosť žien nie je o nič horšia ako prirodzenosť mužov. Podobne argumentuje Platónov Sókratés v *Ústave* 451e-452a: ak budeme používať ženy na rovnaké účely ako mužov, potom im musíme prisúdiť rovnakú výchovu ako mužom (porov. Plat. *Resp.* 454d o rovnakej prirodzenosti mužov a žien; porov. taktiež Plat. *Resp.* 455a1-3; *Men.* 73c6: všetci ľudia sú tým istým spôsobom dobrí, lebo musia mať tie isté vlastnosti, aby boli dobrí).

VI A 58

Pollux. [= fr. 16] *onomast.* VII 135: κωνηγεῖσθαι, ἰξεύεσθαι. τάχα δ' ἂν τοῦτοις προσήκειεν καὶ „οἱ ἀλεκτρονοτρόφοι“, οὗς ὠνόμασεν ἐν Ἀξιόχῳ Αἰσχίνης.

Pollux. [= fr. 16] *onomast.* VII 135: ... byť lovený, chytaný na lep. K týmto veciam by asi patrili aj „chovatelia kohútov“, ktorých v *Axiochovi* spomína Aischinés.¹

Komentár: Claudia Mársicová (*Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 394) sa pokúša dať tento zlomok do kontextu sókratovskej literatúry. Kohút je tradične symbolom pýchy, ale v sókratovskej literatúre nadobúda iné významy – viď Sókratove posledné slová, ktoré mu pripisuje Platónov *Faidón* 118a7-8: „Kritón, ..., Asklépiovi dlhujeme kohúta, dajte mu ho, nezabudnite.“

Poznamenajme, že ak by sme chceli zasadiť tieto slová do širšieho kontextu literatúry 4. stor. pred Kr., potrebovali by sme viac svedectiev, v ktorých sa objavuje symbol kohúta. Z Polluxovej správy nie je jasné, čo by mali mať spoločné výrazy κυνηγεῖσθαι („byť lovený“), ἰξεύεσθαι („chytaný na lep“) a οἱ ἀλεκτρονοτρόφοι („chovatelia kohútov“).

Na možnú súvislosť medzi našou správou a Plútarchovým *Životom Alkibiada* (Plutarch. *vit. Alcib.* 4, 1-2 p. 193 A-D [= *SSR I C 25*]), v ktorom sa objavuje sloveso κυνηγεῖν aj obraz kohúta, upozornila Francesca Alesseová (Fonti socratiche e stoiche nella *Vita Alcibiadis*, s. 196–197), ktorá predpokladá, že Plútarchovým zdrojom mohol byť nejaký sókratovský spis, možno Aischinov *Axiochos*. Plútarchos opisuje na začiatku svojho *Života Alkibiada* výchovu Alkibiada založenú na Sókratových elenktických rozhovoroch – pomocou nich Sókratés odstraňoval z Alkibiadovej duše všetko nezdravé, a tým potláčal jeho prázdnu pýchu. Plútarchos pripája k svojmu opisu obraz, ktorý podľa neho výstižne ukazuje, čo sa udialo s pyšným Alkibiadom: „... kohút sa skrčil od strachu ako nejaký otrok, úzkostne sklopil krídlo.“

¹ K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 20) predpokladá, že výraz οἱ ἀλεκτρονοτρόφοι („chovatelia kohútov“) prisudzuje Aischinés aténskym mladíkom, ktorí sa oddávali prázdnyim zábavám (kohútie zápasy boli v Aténach rozšírené od 5. stor. pred Kr.; porov. J.-M. Roubineau, *Les cités grecques*, s. 339).

III. Aspasia

VI A 59

Harpocrat. s.v. Ἀσπασία p. 37 B.: Λυσίας ἐν τῷ πρὸς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικὸν † διαλεγόμενος ἐπιγραφόμενῳ Ἀσπασίᾳ.

Harpocrat. s.v. Aspasia p. 37 B.: Lysias v spise proti sókratovcovi Aischinovi (...) nazvanom *Aspasia*.

Komentár: Zo starších štúdií sa Aischinovmu dialógu *Aspasia* venujú R. Hirzel, *Der Dialog. Ein literarischer Versuch*, zv. I, s. 137–138 a H. Krauss, *Aeschinis reliquiae*, s. 71–90. Ako prvý sa obširnejšie dokumentárnemu materiálu a možnej štruktúre dialógu venoval H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 1–59). Pokiaľ ide o životopisné údaje hetéry Aspasiie z Míléta (porov. komentár k zlomku *SSR VI*

A 60), Dittmar poznamenáva, že najviac sa dozvedáme z Periklovho životopisu od Plútarcha. Zároveň ukazuje, že Plútarchos, schóliá k Platónovmu *Menexeni*, Harpokration v encyklopédii *Suidas*, ako aj zmienky u Didyma a Synésia čerpajú z jediného spoločného zdroja, ktorým bol podľa všetkého životopis (βίος) Aspasia od nejakého alexandrijského autora. Rovnomenný Antisthenov dialóg mal byť podľa Dittmara replikou na Aischinovu *Aspasiu* (poznamenajme, že nie je vylúčený ani opak). Dittmar sa ďalej venuje analýze niektorých argumentačných celkov: Aspasia a Periklés (s. 17–23), Aspasia a Lysiklés (s. 23–24), Aspasia a Xenofón (s. 32–41), Thargélia (s. 26–32), Rhodogyné (s. 41–45) a napokon podáva sumár obsahu dialógu (s. 45–46), scénické detaily (s. 56–59) a neskoršiu literárnu recepciu (s. 56–59).

Dialógy s názvom *Aspasia* (Ἀσπασία) napísali viacerí sókratovskí autori. Zachované fragmenty z týchto spisov naznačujú, že Aspasia v nich nevystupovala priamo, bola skôr hlavným námetom jednotlivých rozpráv. Aischinov a Antisthenov dialóg (možno aj Platónov *Menexenos*) patria medzi najstaršie diela s touto tematikou, aj keď nepoznáme ich presné datovanie (mohli byť napísané niekedy po r. 386 pred Kr.).

Zachované zlomky z Antisthenovej *Aspasia* (SSR V A 142 – SSR V A 144) prezrádzajú komediálny štýl (Xanthippos a Paralos sú obvinení z homosexuality, ktorá je známkou ich slabosti a neviazanosti), no zároveň treba povedať, že tento spis mal primárne politický charakter, lebo varoval pred politikmi, ktorí podľaňnú vášňam.

Paul Natorp vo svojej štúdií o Aischinovi z r. 1892 (*Aischines' Aspasia*, s. 492–493) ako prvý poukázal na zásadný rozdiel medzi Aischinovým a Antisthenovým portrétom Aspasia, ku ktorému sa dopracoval na základe analýzy Plútarchovho *Vita Periclis*: Aspasia v Aischinovom dialógu je múdra žena so záujmom o politiku, zatiaľ čo Antisthenova Aspasia vyvoláva u mužov erotické vzplanutie.

Pozrime sa podrobnejšie na Plútarchovu *Vita Periclis*: Viacerí historici si všimli, že v jeho 24. kapitole sa spája niekoľko protichodných tradícií, ktoré Plútarchos uvádza otázkou, či Aspasia *ovládala nejaké umenie alebo v sebe skrývala mocné čaro?* (Plutarch. *Vit. Pericl.* 24,1) Najprv sa dozvedáme, že Aspasia súťažila o priazeň najvplyvnejších mužov s hetérou Thargéliou, ktorá bola známa tým, že využívala svoj pôvab a podmaňujúcu silu (*Vit. Pericl.* 24,4). Hneď nato Plútarchos pripomína názor, že Aspasia získala Perikla vďaka svojej výnimočnej múdrosti a znalosti politiky (*Vit. Pericl.* 24,4) – samotný Sókratés a jeho žiaci s ňou radi diskutovali a viacerí Aténčania privádzali do jej domu svoje manželky, aby sa poučili (pričom vedeli, že Aspasia vychováva mladé hetéry). Potom sa Plútarchos odvoláva na sókratovca Aischina, podľa ktorého kupec Lysiklés s nízkym pôvodom a hrubým charakterom vďaka svojej politickej kariére iba tomu, že po Periklovej smrti žil s Aspasiou. Plútarchos pripomína takisto správu pochádzajúcu

z Platónovho *Menexena* (235e-236a), že Aspasia naučila rétoriku mnohých Aténčanov (Plútarchos prisudzuje *Menexenovi* žartovný tón, ale svedectvo o tom, že Aspasia sa stala učiteľkou rétoriky viacerých Aténčanov, považuje za pravdivé). Kapitola pokračuje pasážou o vzťahoch medzi Aspasiou a Periklom (*Vit. Pericl.* 24,8), ktorá má pravdepodobne antisthenovský pôvod (porov. *SSR V A 143*). Plútarchos nakoniec pripomína negatívne prívlastky, ktoré prisúdili Aspasií komickí básnici (*Vit. Pericl.* 24,9).

Proti Natorpovej téze o zásadnom rozdiel medzi Antisthenovým a Aischinovým zobrazením Aspasiie sa postavil R. Hirzel (*Der Dialog*, zv. I, s. 187), ktorý argumentuje, že Antisthenés nie je voči Aspasií až taký urážlivý (výnimku tvorí výraz ἡ ἄνθρωπος, „človečica“). Naopak, na základe ostrého odsúdenia dvoch najstarších Periklových synov u Athen. V 220 D [= *SSR V A 142*] sa domnieva, že Antisthenés mohol priaznivo hodnotiť Periklovho najmladšieho syna, ktorého mal s Aspasiou, a že toto pozitívne hodnotenie si vyslúžil vďaka dobrému vplyvu matky. U Plútarcha a Athénaia (Athen. XIII 589 E [= *SSR V A 143*]) sa objavuje aj slovná hra s etymológiou Aspasiinho mena odvodeného od slovesa ἀσπάζεσθαι (= „radostne privítať“).

Proti Hirzelovi sa vyslovil F. Susemihl (*Die Aspasia des Antisthenes*, s. 148–151) aj K. Joël (*Der echte und der Xenophontische Sokrates*, zv. II/1, s. 933–937): Prečo by mal Antisthenés so svojimi liberálnymi názormi na lásku hetér vytykať niečo Aspasií?

Nakoniec vstúpil do diskusie H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 1–17), podľa ktorého by sme mali vidieť v Antisthenovi pôvodcu etymológie Aspasiinho mena, čo znamená, že Antisthenés mal na Aspasiu podobný názor ako komickí básnici. Pripomeňme, že Kratinos ju nazýva neviestkou, παλλακική, a dcérou neprirodzenej žiadostivosti, καταπύγοςύνη (por. zl. 241 K.), Aristofanés kurtizánou a bordeldámou, λαικαστρία („praktizujúca orálny styk“) a πορνοβοσκός („majiteľka nevestinca“; porov. Aristoph. *Acharn.* 515 nn.), Eupolis prostitútkou, πόρνη (porov. zl. 98 K.).

Podľa Dittmara namieril Antisthenés svoju *Aspasiu* proti Periklovi, ktorý mal v Aténach povest' pravého politika a mudrca (*Aischines von Sphettos*, s. 11–12). Viaceré narážky na lásku (láska k rodine, láska k žene, erotická láska apod.) naznačujú, že Antisthenova kritika vychádzala z jeho učenia o *erótovi*, čo znamená, že ústredným motívom celého spisu mohol byť zápas medzi najnižšími vášňami a sebaovládaním: ἔρως sa môže stať nesprávnou prirodzenosťou a chorobou, ak sa redukuje na ἡδονή („slasť“) – takýto ἔρως, či presnejšie φαῦλος ἔρως („nepravý erós“) je opakom rozumnosti (φρόνησις) – úplne opačný charakter má láska mudrca (ako dokladajú pasáže z Diog. Laert. VI 11 a VI 12 [= *SSR V A 58* a *SSR V A 134*]). Antisthenov záver mohol znieť nasledovne: Periklés nie je ani skutočný σοφός ani pravý πολιτικός. V prospech Dittmarovej rekonštrukcie Antistheno-

vej *Aspasie* hovorí to, že Antisthenés nezavrhol lásku a pôžitok (ako si dodnes myslia niektorí interpreti pod vplyvom doxografického presvedčenia, že Antisthenés a Aristippos zastávajú protikladné postoje k vášňam). K Antisthenovmu chápaniu lásky pozri bližšie štúdiu A. Brancacciho (*Érotique et théorie du plaisir chez Antisthène*, s. 35–55), ktorá ukazuje, že Antisthenés vypracoval vlastný koncept erotiky blízky jeho chápaniu filozofie ako snahy o dosiahnutie dobra a krásy.

H. Dittmar si myslí, že Antisthenovo dielo obsahovalo taktiež pranierovanie Periklových synov, ktorých otec nenaučil zdatne konať (porov. Plat. *Prot.* 319e–320a a *Men.* 93a–b). Periklés si nenašiel čas na to, aby sa staral o vlastných synov (porov. Themistoklés v Platónovom *Menónovi* 94d) a učenie nechal na nich samotných v zhode s presvedčením, že zdatnosť sa nedá naučiť.

Viacere súvislosti naznačujú, že Antisthenova *Aspasia* bola zasadená do polemiky, ktorá sa odohrávala v prvých desaťročiach 4. stor. pred Kr. a týkala sa najväčších aténskych politikov 5. stor. pred Kr. Dittmar uzatvára rekonštrukciu *Aspasie* tézou, že Antisthenov obraz *Aspasie* bol v protiklade s Aischinovým obrazom slávnej Miléťanky, ktorá stelesňuje sókratovskú lásku (*Σωκρατικὸς ἔρως*). Pre Aischinovu *Aspasiu* je príznačné, že má *techné*, vďaka ktorej je úspešnejšia ako mnoho slávnych mužov. Dittmar sa odvoláva na svedectvo Lúkiana (*Lucian. Imag.* 17), kde je *Aspasia* vykreslená ako „krásny príklad rozumnosti“ – pripisujú sa jej vynikajúce vlastnosti („praktická skúsenosť, politická prezieravosť, horlivosť a dôvtip“) a zároveň k nej neodmysliteľne patrí *erós* umocňujúci jej schopnosť preniesť tieto vlastnosti na svojich žiakov. Takýto portrét *Aspasie* je opakom Antisthenovho, lebo Aischinova *Aspasia* je múdra žena (*σοφία*) aj schopná politička (*πολιτική*), teda má vlastnosti, ktoré podľa Antisthena nemohol mať Periklés oslabený erotickou túžbou po svojej milenke. Dittmarovu rekonštrukciu prijímajú v zásade aj novší interpreti, napr. H. Maier (*Sokrates*, s. 108 nn.), O. Gigon (*Socrates*, s. 293 nn.), F. Decleva Caizzi (*Antisthenis fragmenta*, s. 98–99), G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. 4, s. 323–325).

VI A 60

Lucian. [= fr. 17] *imag.* 17: μετὰ δὲ ταύτην [scil. τὴν παιδείαν] ἡ τῆς σοφίας καὶ συνέσεως εἰκῶν γραπτέα. δεήσει δὲ ἡμῖν ἐνταῦθα πολλῶν τῶν παραδειγμάτων, ἀρχαίων τῶν πλείστων, ἑνὸς μὲν καὶ αὐτοῦ Ἴωνικοῦ ἑγραφεὶς δὲ καὶ δημιουργοὶ αὐτοῦ Αἰσχίνης Σωκράτους ἑταῖρος καὶ αὐτὸς Σωκράτης, μιμηλότατοι τεχνιτῶν ἀπάντων, ὄσῳ καὶ μετ' ἔρωτος ἔγραφον. τὴν δὲ ἐκ τῆς Μιλήτου ἐκείνην Ἀσπασίαν, ἣ καὶ ὁ Ὀλύμπιος θαυμασιώτατος αὐτὸς συνῆν, οὐ φαῦλον συνέσεως παράδειγμα προθέμενοι, ὅπόσον ἐμπειρίας πραγμάτων καὶ ὀξύτητος εἰς τὰ πολιτικά καὶ ἀγχινοίας καὶ δριμύτητος ἐκείνη προσῆν, τοῦτο πᾶν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν εἰκόνα

μεταγάγωμεν ἀκριβεῖ τῆ στάθμη· πλὴν ὅσον ἐκεῖνη μὲν ἐν μικρῷ πινακίῳ ἐγέγραπτο, αὕτη δὲ κολοσσιαία τὸ μέγεθος ἐστὶ.

Lucian. [= fr. 17] *imag.* 17: Po namaľovaní obrazu vzdelanosti treba vytvoriť podobu múdrosti a rozumnosti. Budeme pritom potrebovať veľa krásnych vzorov, zväčša starobyľých, no jeden z nich pochádza aj zo samotnej Iónie. Namaľovali a vytvorili ho Sókratov spoločník Aischinés a sám Sókratés. Zo všetkých umelcov boli tými najschopnejšími napodobiteľmi, pričom táto ich schopnosť rástla zakaždým, keď im pri obraze pomáhal Erós. Slávnú Aspasiu z Miléta, s ktorou sa vraj stýkal aj najobdivovanejší Olympan, dávame všetkým za krásny príklad rozumnosti.¹ Všetku jej praktickú skúsenosť, politickú prezieravosť, horlivosť i dôvtip teda smelými ťahmi prenesme do nášho obrazu. Jediný rozdiel je v tom, že tamtá Aspasia je namaľovaná na malom obraze, kým naša bude na plátne kolosálnych rozmerov.

Komentár: Lúkianove *Obrazy (Eikónες)* sú akousi mozaikou rôznych obrazov jednej krásnej ženy, ktorú raz kdesi uvidel Lykinos a odvtedy na ňu neprestajne myslí. Pri jej identifikácii mu pomáha Polystratos – ten rýchlo pochopí, o koho ide, a k jej obrazu v spomienke svojho priateľa pridáva ďalšie obrazy, ktoré kladú dôraz na to, že nad krásu a telesný pôvab vyniká oveľa božskejšou duševnou krásou. Po tom, čo Polystratos opíše jej krásny hlas a čistú iónsku výslovnosť, prechádza k obrazu jej vynikajúceho vzdelania a potom k obrazu jej múdrosti a rozumu, ktorému sa venuje naša pasáž.

Lúkianos prizvukuje, že hlavnou témou Aischinovej *Aspasie* bol *erós*. Vyššie sme videli, že táto téma je kľúčová aj v dialógu *Alkibiadés*. Hoci moderní kritici motív *eróta* v *Aspasii* evidujú, predsa len pri interpretácii dialógu zdôrazňujú problémy, ktoré sa viac ako do antického sveta hodia do kontextu prvej polovice dvadsiateho storočia: tzv. „ženská otázka“, problém rovnosti medzi mužmi a ženami v súkromnom i verejnom živote, a podobne (H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 50; O. Gigon, *Sokrates*, s. 310–311 a *Lexikon der alten Welt*, 1965, s. v. *Aischines*). Možno paradoxne, bola to práve žena, Barbara Ehlersová, ktorá motívu *eróta* v dialógu prisúdila centrálnu miesto a ponúkla jeho novú rekonštrukciu (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, 1966). Ehlersová sa najprv sústreďuje na Aspasiin literárny obraz pred Aischinom (s. 26–34), potom sa zameriava na Aischinov dialóg (s. 35–100) a napokon sa venuje ozvenám u Xenofóna (Xenoph. *Mem.* II 6,36; *Oecon.* III 14 a *Symposion*) a takisto u Platóna (*Menexenos a Symposion*) (s. 101–137). Feministickú interpretáciu Aspasiinej postavy nielen u Aischina ponúkla Madeleine M. Henryová (*Prisoner of History*, 1995).

Aspasia z Miléta (okolo 470 – ?400 pred Kr.) patrí medzi najlepšie zdokumentované ženské postavy antiky, čo však neznamená, že by okolo jej životopisu

nepanovali nejasnosti. Narodila sa pravdepodobne v Miléte ako dcéra Axiocha z Miléta. Informácia o tom, že išlo o karskú vojnovú zajatkyňu, ktorá sa stala otrokyňou (schólium k historikovi Aristidovi z 2. stor. po Kr.), zrejme nie je pravdivá, pretože v tom prípade by nemohlo dôjsť k legitimizácii syna, ktorého porodila Periklovi, ani k legálnemu sobášu s Lysiklom (ak k nemu vôbec došlo). Je preto správnejšie predpokladať, že do Atén prišla ako slobodná Grékyňa. Nie sme si istí, čo bolo pravým dôvodom jej príchodu do Atén, je však možné, že to súviselo s jej príbuzenským vzťahom s aténskym občanom Alkibiadom (starým otcom Alkibiada známeho zo sókratovskej literatúry), ktorý bol v roku 460 ostrakizovaný a strávil nejaký čas v Miléte. Tam, hoci už mal rodinu v Aténach, sa mal oženiť s Aspasiinou sestrou. Aspasia žila so známym štátnikom Periklom ako jeho konkubína (παλλακή) približne dvadsať rokov, až do jeho smrti v roku 429. Ich syn Periklés mal podľa zákona o občianstve z roku 450, ktorý presadil jeho otec, status „bastarda“ (νόθος; podobne ako Antisthenés, porov. SSR V A 1). Po Periklovej smrti mala Aspasia žiť s aténskym vojvodom, predtým obchodníkom s ovcami, Lysiklom. Túto informáciu však C. Kahn považuje za výmysel (Aeschines on Socratic Eros, s. 98, pozn. 36). D. Nailsová (*The People of Plato*, s. 59) upozorňuje, že je nepredstaviteľné, aby po Periklovej smrti Aspasia ako παλλακή nemala svojho právneho ochrancu a strážcu (κύριος), najmä ak Periklés mladší nebol ešte plnoletý a Axiochos z Miléta bol už mŕtvy. Lysiklés však zomiera v boji iba rok po Periklovej smrti (Thucyd. III 19,1-2). Lysiklovou smrťou sa naše informácie končia. Nevieme ani to, kedy Aspasia zomrela. D. Nailsová (*The People of Plato*, s. 59) na základe dramatického datovania Platónovho *Menexena* navrhuje rok 400 pred Kr.

¹ „Olympan“ bola Periklova prezývka; porov. Athen XII 533 C-D [= SSR V A 144]: Περικλέα δὲ τὸν Ὀλύμπιον, SSR VI A 66 atd’.

VI A 61

Athen. [= fr. 18] V 220 A-B [ex Herodico]: πεφύκασι δ’ οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῶν κωμικῶν κατήγοροι μᾶλλον εἶναι, εἴ γε καὶ Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς [... [cf. SSR VI A 84] .....] ἐν δὲ τῇ Ἀσπασίᾳ Ἰππόνικον μὲν τὸν Καλλίου κοάλεμον προσαγορεῦει, τὰς δ’ ἐκ τῆς Ἰωνίας γυναικας συλλήβδην μοιχάδας καὶ κερδαλέας.

Athen. [= fr. 18] V 220 A-B [ex Herodico]: Väčšina filozofov má tendenciu autorov komédií skôr obviňovať. Svedčí o tom aj skutočnosť, že sókratovec Aischinés [.... [cf. SSR VI A 84] ....] vo svojej *Aspasii* nazýva Kalliovho syna Hipponika hlupákom a všetky iónske ženy bez rozdielu označuje za ziskuchtivé cudzoložnice.

Komentár: Nelichotivá charakteristika iónskych žien mohla byť v dialógu vyťahnutá ako protipríklad, keď Sókratés načrtol analógiu medzi Aspasiou a Rhodogyné (porov. B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 51). Porov. taktiež komentár k zlomku SSR VI A 63.

VI A 62

Maxim. Tyr. [= fr. 19] *philosoph.* XXXVIII 4: ὅτι μὲν ἐπιστήμην τιμᾶς παντὸς μᾶλλον, ὃ Σώκρατες, ἀκούω μὲν σου πολλάκις διατεινομένου, προξενούντος τοῦς νέους ἄλλον ἄλλω διδασκάλῳ ὅς γε καὶ εἰς Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας παρακελεύη Καλλία τὸν υἱὸν πέμπειν, εἰς γυναικὸς ἄνδρα, καὶ αὐτὸς τηλικούτος ὢν παρ' ἐκείνην φοιτᾶς, καὶ οὐδὲ αὕτη σοι ἀρκεῖ διδασκάλος....

Lucian. *de salt.* 25: παρ' ἑταίρας γυναικὸς οὐκ ἀπηξίου σπουδαῖόν τι ἀκούειν τῆς Ἀσπασίας [scil. ὁ Σωκράτης].

Maxim. Tyr. [= fr. 19] *philosoph.* XXXVIII 4: Často ťa, Sókratés, počúvam vykladať o tom, že vedenie si ceníš viac ako čokoľvek iné. Ved' aj každému mladíkovi zabezpečuješ iného učiteľa.¹ Napríklad Kalliovi odporúčaš, aby svojho syna posielal za vzdelaním do Aspasiinho domu.² Chceš teda, aby muž posielal muža do domu nejakej milétskej ženy. Aj ty sám k nej napriek vysokému veku často chodievaš, hoci ani ona ťa ako učiteľka celkom neuspokojuje....³

Lucian. *de salt.* 25: Nepovažoval [scil. Sókratés] za nevhodné vypočuť si niečo múdre ani od Aspasiie, ktorá bola hetéra.

Komentár: Dialóg sa podľa všetkého začína scénou, v ktorej sa boháč Kallias obracia na Sókrata s prosbou o radu, ako by mohol zabezpečiť svojmu synovi Hipponikovi lepšie vzdelanie než to, ktorého sa dostalo jemu samému (nápadná je podobnosť s úvodnou scénou Platónovho *Lachéta*). Na Kalliovo nemalé prekvapenie Sókratés odporúča, aby poslal syna do školy k hetére Aspasiie, ktorá vraj z neho dokáže urobiť schopného politika. Aspasiu navštevuje aj sám Sókratés a posielal za ňou i svojich priateľov (porov. SSR VI A 66 a SSR VI A 70; za svoju učiteľku ju označuje taktiež Platónov Sókratés v *Menexenovi* 235e).

Maximova reč *O tom, či sa človek môže stať prostredníctvom božského údelu dobrým* – odkazuje vo svojom 4. paragrafe na Aischinov dialóg *Aspasia*. Je možné, že aj v ďalších častiach Maximos využíva tento dialóg, avšak bez toho, aby na to priamo upozorňoval. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 276) dáva túto časť do súvislosti s pasážou Plat. *Menex.* 249d, v ktorej Menexenos hovorí, že Aspasia je podľa toho, čo hovorí Sókratés, šťastná, keď dokáže – ona ako žena – skladať krásne reči, a Sókratés odpovedá, že keď mu neverí, nech ide s ním a vypočuje si ju.

- ¹ Narážka na známy sókratovský princíp, že každý by mal vyhľadávať učiteľa, ktorý je najlepším odborníkom vo svojej oblasti, t. j. má v nej najlepšie vedenie (ἐπιστήμη); porov. napr. Plat. *Lys.* 209c-e; *Lach.* 180d-e; Xenoph. *Oecon.* II 19, III 16 (Aspasia ako učiteľka), IV 15 atď.
Porov. Plat. *Symp.* 207c, kde Sókratés prosí kňazku Diotimu, aby sa stala jeho učiteľkou vo veciach lásky. Porov. taktiež Theodoret. *graec. aff. cur.* I 17 [= *SSR I C 118*], že Sókratés sa neostýchal označiť za vynikajúce učiteľky aj ženy. Blížšie k vzťahu Sókrata a Aspasiae pozri R. Laurenti, *Aspasia e Santippe nell'Atene del V secolo*, s. 50–51.
- ² Kallias je v *logoi Sókratikoí* častou postavou (predovšetkým u Platóna a Xenofóna) a Aischinés po ňom pomenoval aj ďalší zo svojich dialógov (*SSR VI A 73 – SSR VI A 75*).
- ³ Narážku by sme mohli pochopiť v tom zmysle, že neexistuje ideálny, či univerzálny učiteľ – v sókratovskej výchove je vždy potrebné hľadať ku každému žiakovi vhodného učiteľa-partnera (Xenoph. *Mem.* IV 1,1-2); porov. C. Mársico, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 396.

VI A 63

Anonym. [= fr. 20] *de mulier.* 8: Ῥοδογύνη, ἡ Περσῶν βασιλίςσα, ὡς φησιν Αἰσχίνης ὁ φιλόσοφος, μεγίστην ἐποίησε τὴν Περσῶν βασιλείαν. οὕτως γὰρ φησιν ἀνδρείαν αὐτὴν ἐν τοῖς ἔργοις καὶ φοβερὰν γενέσθαι, ὥστε ποτὲ περὶ τὴν ἄσκησιν τῶν τριχῶν οὔσαν, ἀκούσασαν ἀποστάντα τινὰ τῶν ἐθνῶν, ἀφιέναι μὲν ἡμιτέλεστον τὴν πλοκὴν, μὴ πρότερον δὲ ἀναπλέξασθαι πρὶν καταλαβοῦσαν ὑποτάξει τὰ προειρημένα ἔθνη. διὸ καὶ εἰκὼν αὐτῆς ἀνετέθη χρυσεῖα, τὰς ἡμισεῖς ἔχουσα τρίχας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀναπεπλεγμένας, τὰς δὲ ἡμισεῖς καθειμένας.

Philostrat. *imag.* II 5: Ῥοδογούνη καὶ Πέρσαι νικῶσιν Ἀρμενίους ἐν σπονδαῖς ἀτακτήσαντας, ὅτε δὴ λέγεται ἡ Ῥοδογούνη κρατῆσαι τῆς μάχης οὐδὲ ὅσον τὰ δεξιὰ τῆς χαιτῆς ἀναλαβεῖν ζυγγορήσασα ἑαυτῇ βραδύναι. ἢ οὐκ ἐπῆρται καὶ φρονεῖ ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ ζηνήσιν, ὡς ἔσοιτο αἰοίδιμος ἐπὶ τῷ ἔργῳ καὶ ἐν κithάρα καὶ ἐν αὐλῷ καὶ ἔνθα Ἑλληνες; προσγέγραπται δὲ αὐτῇ καὶ Νησαία ἵππος μέλαινα ἐπὶ λευκοῖς τοῖς σκέλεσι κτλ. [. . .] αἰσθάνεσθαι μοι δοκεῖς, ὃ παῖ, τοῦ ἐν αὐτῇ κάλλους καὶ βούλεσθαι τι καὶ περὶ τούτου ἀκούειν ἄκουε δὴ. σπένδει μὲν ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων τροπῇ, καὶ ἡ ἔννοια εὐχομένης εὐχεται δὲ αἰρεῖν τοὺς ἄνδρας, ὡς νῦν ἤρηκεν ὁ γὰρ μοι δοκεῖ ἔρᾶν τοῦ ἐρᾶσθαι. καὶ τὸ μὲν ἀνειλημμένον τῶν τριχῶν αἰδοῖ κεκόσμηται τὸ ἀγέρωχον κολαζούση, τὸ δὲ ἄνετον βακχεύει αὐτὴν καὶ ῥώννυσι.

Anonym. [= fr. 20] *de mulier.* 8: Perzská kráľovná Rhodogyné urobila podľa toho, čo hovorí filozof Aischinés, svoju ríšu veľmi silnou a mocnou. Jej udatnosť

v činoch a neohrozenosť v rozhodnutiach sa podľa neho prejavila v situácii, keď v ríši povstali akési odbojné kmene. Kráľovná sa o tom vraj dopytala práve vtedy, keď si upravovala vlasy. V tej chvíli bez váhania zanechala všetko kráslenie a účes nechala nedokončený až do času, keď si bola istá, že zariadila všetko potrebné, aby povstanie potlačila. Aj preto jej urobili zlatú sochu, ktorá ju zobrazuje s účesom napoly dokončeným a ostatnými vlasmi voľne spustenými z hlavy.

Philostrat. *imag.* II 5: Peržania na čele s kráľovnou Rhodogúné porážajú Arménov, ktorí nedodržali spojenecké zmluvy. Ved' sa aj hovorí, že víťazstvo v bitke nasledovalo potom, keď si nedopriala ani malú chvíľku na to, aby si dokončila účes na pravej strane hlavy. Alebo vari neplesá od radosti a nie je hrdá na svoje víťazstvo? Že by si neuvedomovala, ako ju budú za slávne činy ospevovať gitary a píš'aly? A to nielen vo vlasti, ale dokonca aj tu v Grécku! Na jej obraz primalovali aj čiernu Nesajskú kobylu na bielych nohách atď. [...] Zdá sa mi, chlapče, že pociťuješ krásu, ktorá sa v nej skrýva a že si chceš niečo aj o tomto vypočuť. Nože teda počúvaj. Bohom vykonáva liatu obeť za víťazstvo nad Arménmi a sama sa pri tom modlí. V modlitbe si žiada, aby dokázala premáhať mužov – presne tak, ako sa jej to práve teraz podarilo. Nezdá sa mi totiž pravdepodobné, že by chcela získať lásku. Vlasy, ktoré si stihla učesať, si upravila zo studu, ktorý krotí pýchu. Tie, čo zostali neupravené, hovoria o jej zúrivosti a sile.

Komentár: Sókratov návrh, aby Kallias zveril politickú výchovu svojho syna žene skúsenej v oblasti *eróta*, zrejme vyznel ako žart. Aby Sókratés dodal svojim slovám vážnosť, odvoláva sa na dva príklady z minulosti: perzskú kráľovnú Rhodogyné (*SSR VI A 63*) a thessálsku kráľovnú Thargéliu (*SSR VI A 64*). Po týchto dvoch príkladoch Sókratés upriamuje pozornosť na Aspasiu, ktorá má byť podľa neho najlepšou učiteľkou rétoriky a politiky.

B. Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 44–51) píše, že zlomok z anonymného *De mulieribus* je dokladom toho, že Aischinov Sókratés rád ilustruje svoj myšlienkový postup obšírnymi príkladmi (jedným z nich je aj príklad Themistokla v *Alkibiadovi*). Čitateľovi tieto príklady neponúkajú iba moment uvoľnenia pri sledovaní Sókratovej argumentácie, ale aj naopak, kladú naňho úlohu prostredníctvom správnej interpretácie príkladov aspoň v náznakoch zachytiť, kam smeruje autor (B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 44). Rozšírenie pohľadu na iné výnimočné ženské postavy naznačuje, že Sókratés nechce pred Kalliom obhájiť iba Aspasiu, ale že zastáva názor, že rečnícky a politicky zdatné dokážu byť ženy vo všeobecnosti, a preto môžu byť učiteľkami aj v takej oblasti, akou bola politika, tradične považovaná za doménu mužov. Výnimočnosť Rhodogyné sa ukazuje pri porovnaní so statusom priemernej ženy prelomu 5. a 4. storočia, o ktorej Xenofón (*Oecon.* VII 3-43) píše, že jej úlohou je dbať o domácnosť. Rhodogyné je tiež žena. Správa o povstaní ju za-

stihne pri typicky ženskej činnosti, krášlení vlasov. Kráľovná však ihneď odkladá svoju ženskosť a prekročí kontext domácnosti, aby zasiahla v záležitosti ríše. Jej veľkosť teda spočíva v schopnosti politicky konať. Ďalej identifikuje Ehlersová v Rhodogyné *typus* ženskej postavy charakterizovaný odmietavým postojom voči mužom a láske (u Filostrata), aký je markantný aj v antických správach o Semiramis a v mýtických postavách amazoniek, kde *erós* hrá jednoznačne negatívnu rolu. Nielen podobnosť medzi Aspasiou a Rhodogyné (aj Aspasia je „kráľovná“, pretože je Periklovou ženou, a rovnako ako Rhodogyné vyniká vo sfére rezervovanej mužom), ale aj rozdiel medzi nimi (ich postoj k *erótu*) musel podľa Ehlersovej zohrať v Aischinovom dialógu nejakú úlohu. Rozdiel medzi ušľachtilou perzskou kráľovnou a aténskou hetérou slúži ako most k uvedeniu druhého príkladu – Thargélie (SSR VI A 64).

VI A 64

Plutarch. [= fr. 21] *vit. Pericl.* 24,3-4 p. 165 B: φασὶ δ' αὐτὴν [scil. Ἀσπασίαν τὴν Μιλησίαν] Θαργηλίαν τινὰ τῶν παλαιῶν Ἰάδων ζηλώσασαν ἐπιθέσθαι τοῖς δυνατωτάτοις ἀνδράσι. καὶ γὰρ ἡ Θαργηλία, τό τ' εἶδος εὐπρεπῆς γενομένη καὶ χάριν ἔχουσα μετὰ δεινότητος πλείστοις μὲν Ἑλλήνων συνώκησεν ἀνδράσι, πάντας δὲ προσεποίησε βασιλεῖ τοὺς πλησιάσαντας αὐτῇ, καὶ ταῖς πόλεσι μηδισμοῦ δι' ἐκείνων ὑπέσπειρεν ἀρχὰς δυνατωτάτων ὄντων καὶ μεγίστων.

Anonym. *de mulier.* 11: Θαργηλία Μιλησία. ταύτην φασὶν Ἀντιόχου βασιλεύοντος τῶν Θετταλῶν ἀφικομένην εἰς Θετταλίαν γήμασθαι Ἀντιόχῳ καὶ ἀποθανόντος ἐκείνου βασιλεῦσαι Θετταλίας ἔτη λ', καὶ τὸν Περσῶν βασιλέα, ὅτε ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστρατεύετο, δέξασθαι καὶ ἀποπέμψαι μηδὲν ἐλαττωθεῖσαν. cf. *Suid.* s.v. Θαργηλία; *Hesych. Alex. et Etym. Magn.* s.v. Θαργηλία.

Plutarch. [= fr. 21] *vit. Pericl.* 24,3-4 p. 165 B: Vrávi sa, že Aspasia z Miléta horlivo napodobňovala akúsi Thargéliu, ktorá bola za dávnych čias jednou z najslávnejších iónskych žien. Podobne ako táto, aj ona chcela útočiť na najmocnejších mužov svojich čias. Thargélia bola totiž krásna žena, ktorá sa vďaka svojej inteligencii a pôvabu zblížila s mnohými Grékmi. Všetkých, s ktorými nadviazala milenecký vzťah, urobila lojálnymi voči perzskému kráľovi. Keďže to všetko boli veľkí a mocní muži, zasievala prostredníctvom nich do gréckych miest počiatky obdivu k Peržanom.

Anonym. *de mulier.* 11: Thargélia z Miléta. Hovorí sa, že keď Antiochos kráľoval v Thessálii, prišla do jeho krajiny a zobrala si ho za muža. Po jeho smrti tu vraj ešte kráľovala tridsať rokov. Keď neskôr tiahol perzský kráľ na Grécko, Thargélia ho vľúdne prijala a poslala ďalej. Vôbec to pritom neohrozilo jej postavenie. cf.

Suid. s.v. Thargélia; Θαργηλία, Ἀγησαγόρου θυγάτηρ, βασιλεύσασα Θεσσαλῶν λ᾽ ἔτη, Μιλησία τὸ γένος, ἀναιρεθεῖσα δὲ ὑπὸ τινος Ἀργείου, δεθέντος ὑπ' αὐτῆς. (Thargélia: dcéra Agésagora, ktorá bola tridsať rokov kráľovnou v Thessálii. Zabil ju vraj nejaký Argejčan, ktorého raz dala spútať). Hesyeh. Alex. *Lexicon*, 105, 1- 3 s.v. Θαργηλία· ἔστιν ἢ Θαργηλία Μιλησία μὲν τὸ γένος, εὐπρεπῆς δὲ τὴν ὄψιν, καὶ τᾶλλα σοφῆ, ὥστε στρατηγεῖν πόλεις καὶ δυνάστας. διὸ καὶ πλείστοις ἐγγήματο τῶν διασημοτάτων (Thargélia: Thargélia je rodom Milétčanka, vyznačujúca sa fyzickou krásou i múdrosťou v mnohých odboroch. Preto si obratnou stratégiou podmanila mestá aj mocných vládcov. Vydala sa za mnohých veľmi vplyvných mužov).

Komentár: 24. kapitola *Periklovho životopisu* od Plútarcha obsahuje viacero tradícií o Aspasií, vďaka ktorým možno rozlíšiť charaktery dvoch hlavných Plútarchových zdrojov: *Aspasie* od Aischina a *Aspasie* od Antisthena (porov. komentár k zl. *SSR VI A 59*). Plútarchos začína konštatovaním, že Aspasia sa stýkala výlučne s mužmi spojenými s mocou, a to podľa príkladu slávnej kráľovnej Thargélie. Pokračuje pripomienkou, že Perikla si získala vďaka svojej neobyčajnej múdrosti a že na diskusie k nej chodil i Sókratés, ktorý k nej privádzal aj svojich spoločníkov i s manželkami. Od Aischina Plútarchos preberá informáciu, že vďaka Aspasií dosiahol svoj politický úspech kupec s ovcami Lysiklés, s ktorým žila po Periklovej smrti. Z Platónovho *Menexena* (235e-236a) zasa pochádza poznámka, že Aténčania sa k nej chodili učiť rečníckemu umeniu. Nasleduje hodnotenie vzťahu Aspasiie a Perikla, ktorého zdrojom je akiste Antisthenés. Napokon Plútarchos sumarizuje niekoľko negatívnych obrazov Aspasiie, ktoré sa objavili v komédii.

Zatiaľ čo Aischinés (ktorého spis je podľa Dittmara starší než Antisthenov) vykresľuje Aspasiu pomerne úctivo a nekonfliktne ako inteligentnú ženu schopnú učiť rozumnosť aj významných mužov, Antisthenovo dielo bolo pravdepodobne kritikou toho, ako sa Periklés nechal ovládnuť vášňou a pre slepú lásku k Aspasií bol schopný aj nerozumných skutkov, napr. zanedbával výchovu svojich detí a utrácal peniaze (porov. Plutarch. *Vit. Pericl.* 24,7-8 p. 165 D [= *SSR V A 143*): „Zdá sa, že Periklova láska k Aspasií mala skôr zmyselný charakter (...) Hovorí sa, že počas dňa odbiehal a pobiehal za Aspasiou priamo z agory, aby ju mohol zakaždým objasť a pobozkať“; Athen XII 533 C-D [= *SSR V A 144*): „Hérakeidés z Pontu vo svojom spise *O rozkoši* hovorí, že božský Periklés vyhnal manželku z domu a uprednostnil život rozkoše, keď začal žiť s Aspasiou, hetérou z Megár. Vraj s ňou premrhal aj veľkú časť majetku.“) Aischinova Aspasia je tak nositeľkou sókratovského *eróta*, ktorý zlepšuje charakter. Antisthenés tú istú postavu zrejme využil na odhalenie dôsledkov *eróta* zredukovaného na prostú slasť (ήδονή), vďaka čomu sa *erós* stáva chorobou charakteru a žriedlom nerozumnosti. K Antisthenovej *Aspasií* porov. komentár k zl. *SSR VI A 59* a G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquia*, 4. zv., s. 323–325.

K Thargélii porov. B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 51–63. Napätie v analógii medzi Aspasiou a Rhodogyné (SSR VI A 63) vedie Sókrata k uvedeniu druhého príkladu výnimočnej ženskej postavy, ktorou je iónska hetéra Thargélia. Podľa Plútarcha podobnosť medzi ňou a Aspasiou spočívala v tom, že obe sa zameriavali na mocných mužov. Anonymný spis *De mulieribus* navyše ponúka niekoľko životopisných informácií rozvíjajúc jadro, ktoré sa zachovalo u Filostrata ako doslovný citát z Aischinovho dialógu (SSR VI A 65). Ehlersová priznáva, že údaje o Thargélii sú po historickej stránke plné rozporov. Predpokladá, že Aischinovi nešlo o historickú správnosť (podobne ako Antisthenovi v prípade perzského kráľa Kýra), no každopádne mu muselo záležať na tom, aby v kontexte argumentácie údaje prinajmenšom korešpondovali so známymi historickými udalosťami. Preto pristupuje k rekonštrukcii Thargéliiho životopisu na pozadí thessálskych dejín. Dittmarovu interpretáciu, podľa ktorej Thargélia bola milenkou perzského kráľa a do Thessálie prišla ako špiónka (H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 27), Ehlersová označuje za špekuláciu, ktorú nemožno doložiť žiadnymi prameňmi. Za márnú považuje C. Kahn (*Aeschines on Socratic Eros*, s. 97, pozn. 31) aj samotnú snahu Ehlersovej vytvoriť plausibilný historický rámec pre postavu Thargélie. Podľa neho je Thargélia postava na pomedzí historicity a fikcie, ktorej legendárny charakter možno doložiť aj zmienkou o tom, že bola vydaná za štrnástich mužov (u sofistu Hippias: DK 86 B 4).

Na Hippiiovom zlomku DK 86 B 4 z Athénaia XIII 608 F (ktorý by mohol byť ešte starší ako prvé spisy *Sókratikoí logoi*), je zaujímavé, že Thargéliu uvádza ako príklad slávnej ženy, ktorá bola nielen výnimočne krásna, ale aj múdra (τὸ εἶδος πάνυ καλὴ καὶ σοφὴ), takže dokázala spravovať celé mestá a ich vládcov (ako dodáva Hesychias v hesle Thargélia).

VI A 65

Philostrat. [= fr. 22] *epist.* LXXIII: λέγεται δὲ καὶ Ἀσπασία ἢ Μιλησία τὴν τοῦ Περικλέους γλῶτταν κατὰ τὸν Γοργίαν θῆξαι [. . .] καὶ Αἰσχίνης δὲ ὁ ἀπὸ τοῦ Σωκράτους, ὑπὲρ οὗ πρώην ἐσπούδαζες ὡς οὐκ ἀφανῶς τοὺς διαλόγους κολάζοντος, οὐκ ὄκνει γοργιάζειν ἐν τῷ περὶ τῆς Θαργηλίας λόγῳ. φησὶ γάρ που ὁδεῖ: „Θαργηλία Μιλησία ἐλθοῦσα εἰς Θετταλίαν ξυνηῖν Ἀντίοχῳ Θετταλῷ βασιλεύοντι πάντων Θετταλῶν.“

Philostrat. [= fr. 22] *epist.* LXXIII: Hovorí sa, že Aspasia z Miléty vycibčila aj Periklov jazyk v duchu Gorgiovoho štýlu. [...] a Aischinés – mám na mysli jedného zo Sókratových priaznivcov, ktorý ťa prednedávnom tak veľmi zaujal tým, že otvorene karhal tieto dialógy – sa nezdráhal použiť Gorgiov štýl vo svojej

reči o Thargélii. Na niektorom mieste totiž hovorí: „Thargélia z Miléta prišla do Thessálie, aby sa stala milenkou Thessálčana Antiocha, ktorý bol kráľom celej krajiny.“

Komentár: Autor z obdobia druhej sofistiky Lucius Flavius Filostratus (okolo 170 – okolo 250 po Kr.), prezývaný Aténčan, upozorňuje na gorgiovský charakter Aspasiinej rétoriky, čo je v zhode s obrazom Aspasiie v Platónovom *Menexenovi*.

Je možné, že postava Thargélie bola v dialógu uvedená v Aspasiinom monológu, čomu by mohol nasvedčovať aj extrémne gorgiovský štýl citovanej vety, vyhotovený až do karikatúry, podobne ako v reči Agathóna v Platónovom *Sympóziu* (C. Kahn, *Aeschines on Socratic Eros*, s. 97).

VI A 66

Plutarch. [= fr. 23] *vit. Pericl.* 24, 4-5 p. 165 B-C: τὴν δ' Ἀσπασίαν οἱ μὲν ὡς σοφὴν τινα καὶ πολιτικὴν ὑπὸ τοῦ Περικλέους σπουδασθῆναι λέγουσι· καὶ γὰρ Σωκράτης ἔστιν ὅτε μετὰ τῶν γνωρίμων ἐφοίτα, καὶ τὰς γυναῖκας ἀκροασομένας οἱ συνήθεις ἦγον ὡς αὐτήν, καίπερ οὐ κοσμίου προεστῶσαν ἐργασίας οὐδὲ σεμνῆς, ἀλλὰ παιδίσκας ἐταιρούσας τρέφουσιν. Αἰσχίνης δὲ φησι καὶ Λυσικλέα τὸν προβατοκάπηλον ἐξ ἀγεννοῦς καὶ ταπεινοῦ τὴν φύσιν Ἀθηναίων γενέσθαι πρῶτον Ἀσπασία συνόντα μετὰ [8] τὴν Περικλέους τελευτήν.

Schol. in Plat. Menex. 235e, VI p. 329 [Herm.: Ἀσπασίαν]: αὕτη Ἀξιόχου, Μιλησία, γυνὴ Περικλέους, παρὰ Σωκράτει πεφιλοσοφηκυῖα, ὡς Διόδωρος [cf. *F.H.G.* II p. 353 sqq.] ἐν τῷ περὶ μνημάτων συγγράμματι φησίν. ἐπεγήματο δὲ μετὰ τὸν Περικλέους θάνατον Λυσικλεῖ τῷ προβατοκαπήλῳ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔσχεν υἱὸν ὀνόματι Ποριστὴν, καὶ τὸν Λυσικλέα ῥήτορα δεινότατον κατεσκευάσατο, καθάπερ καὶ Περικλέα δημηγορεῖν παρεσκεύασεν, ὡς Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς ἐν διαλόγῳ Ἀσπασία καὶ Πλάτων καὶ Καλλίας ὁμοίως Πεδήταις. Κρατῖνος δὲ τύραννον αὐτὴν καλεῖ Χείρωσιν, Ὀμφάλην Εὐπολὶς Φίλοις· ἐν δὲ Προσπαλτίοις Ἑλένην αὐτὴν καλεῖ· ὁ δὲ Κρατῖνος καὶ Ἥραν, ἴσως ὅτι καὶ Περικλῆς Ὀλύμπιος προσηγορεύετο. ἔσχεν δ' ἐξ αὐτῆς ὁ Περικλῆς νόθον υἱόν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐτελεύτα τῶν γνησίων προαποθανόντων, ὡς Εὐπολὶς Δήμοις.

cf. *Plat. Menex.* 235e: καὶ ἐμοὶ μὲν γε, ᾧ Μενέξενε, οὐδὲν θαυμαστὸν οἶω τ' εἶναι εἰπεῖν, ᾧ τυγχάνει διδάσκαλος οὐσα οὐ πάνυ φαύλη περὶ ῥητορικῆς, ἀλλ' ἤπερ καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πεποίηκε ῥήτορας, ἕνα δὲ καὶ διαφέροντα τῶν Ἑλλήνων, Περικλέα τὸν Ξανθίππου. Maxim. Tyr. *philosoph.* XXXVIII 4 [= *SSR I C 117*] et Theodoret. *graec. affect. cur.* I 17 [= *SSR I C 118*] et Lucian. *de salt.* 25 [= *SSR I C 116*].

Plutarch. [= fr. 23] *vit. Pericl.* 24, 4-5 p. 165 B-C: Jedni hovoria, že o Aspasiu sa Periklés zaujímal preto, lebo v nej videl veľmi múdru a politicky prezieravú ženu. Lebo aj Sókratés k nej vraj niekedy chodieval so svojimi druhmi. Jeho priatelia zas k Aspasiu privádzali svoje manželky, aby sa od nej niečo múdre dozvedeli. Robili to napriek tomu, že viedla podnik, ktorý mal široko-d'aleko veľmi zlú povest', lebo v ňom pripravovala dievčatá na vykonávanie prostitúcie. Aischinés však hovorí, že po Periklovej smrti sa aj predavač oviec Lysiklés stal najskôr Aspasiiným milencom a neskôr – aspoň čo sa povahy človeka týka – vznešeným Aténčanom, hoci sám mal neurodzený a nízky pôvod.

Schol. in Plat. Menex. 235e, VI p. 329 [Herm.: Aspasiu] ... dcéra Axiocha, Milétčanka, Perikleova manželka, Sókratova spoločníčka vo filozofických rozhovoroch, ako hovorí Diodóros [cf. *F.H.G.* II p. 353 sqq.] vo svojom spise *O hroboch*. Po Periklovej smrti sa druhý raz vydala za obchodníka s ovcami Lysikla, ktorému porodila syna Porista. Z manžela urobila skvelého rečníka – podobne ako predtým naučila prednášať skvelé reči v ľudovom zhromaždení aj Perikla. Hovorí o tom sókratovec Aischinés v dialógu *Aspasia*, Platón a podobne aj Kallias v *Zajatcoch*. Kratinos ju v *Cheirónoch* nazýva tyrankou, Eupolis v *Priateľoch Omfalou*, ale v *Obyvateľoch Prospalt* jej dáva meno Helena. U Kratina má meno Héra – azda preto, lebo Perikla nazývali Olympanom. Periklovi porodila syna, ktorý nebol plnoprávnym občanom. Eupolis v *Démoch* uvádza, že pri tomto synovi Periklés aj umieral, keďže synovia zo zákonného manželstva boli v tom čase už mŕtvi.

Plat. Menex. 235e: A vôbec sa nečudujem, Menexenos, že dokážem rečniť. Ved' mám za učiteľku skvelú odborníčku na rétoriku, ktorá už vychovala aj mnoho iných skvelých rečníkov. Jeden z nich – Xanthippov syn Periklés – svojím umením vynikal nad všetkými Grékmi.

SSR I C 117 [Maxim. Tyr. *philosoph.* XXXVIII 4]: ὅτι μὲν ἐπιστήμην τιμᾶς παντὸς μᾶλλον, ὃ Σώκρατες, ἀκούομέν σου πολλάκις διατεινομένου, προξενούντος τοῦς νέους ἄλλον ἄλλω διδασκάλῳ ὅς γε καὶ εἰς Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας παρακελεύη Καλλία τὸν υἱὸν πέμπειν, εἰς γυναικὸς ἄνδρα· καὶ [5] αὐτὸς τηλικούτος ὢν παρ' ἐκείνην φοιτᾶς, καὶ οὐδὲ αὕτη σοὶ ἀρκεῖ [6] διδάσκαλος, ἀλλ' ἐρανίζη παρὰ μὲν Διοτίμας τὰ ἐρωτικά, παρὰ δὲ Κόννου τὰ [7] μουσικά, παρὰ δὲ Εὐήνου τὰ ποιητικά, παρὰ δὲ Ἰσκομάχου τὰ γεωργικά, [8] παρὰ τε Θεοδώρου τὰ γεωμετρικά. Cf. *ibid.* XXIV 4.

SSR I C 117 [Maxim. Tyr. *philosoph.* XXXVIII 4]: Často ťa, Sókratés, počúvam vykladať o tom, že vedenie si ceníš viac ako čokoľvek iné. Ved' aj každému mladíkovi zabezpečuješ iného učiteľa. Napríklad Kalliovi odporúčaš, aby svojho syna posielal za vzdelaním do domu Aspasiu z Miléty. Chceš teda, aby muž posielal muža do domu nejakej milétskej ženy. Aj ty sám k nej napriek vysokému veku

často chodievalš, hoci ani ona ťa ako učiteľka celkom neuspokojuje. Od Diotimy teda čerpaš vedomosti o láske, Konnos ťa učí hudbu, Euénos básnické umenie, Iskomachos roľníctvo a Theodóros geometriu.¹ Cf. *ibid.* XXIV 4.

SSR I C 118 [Theodoret. *graec. aff. cur.* I 17]: Σωκράτης δὲ ὁ Σωφρονίσκου, τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος, οὐδὲ παρὰ γυναικῶν μαθεῖν τι χρήσιμον ὑπέλαβε φιλοσοφίας ἀνάξιον τῷ τοι καὶ τὴν Διοτίμαν οὐκ ἠρυσθρία προσαγορεύων διδάσκαλον, καὶ μέντοι καὶ παρὰ τὴν Ἀσπασίαν διετέλει θαμίζων.

SSR I C 118 [Theodoret. *graec. aff. cur.* I 17]: Sófroniskov syn Sókratés, najlepši filozof všetkých čias, nepovažoval za nedôstojné filozofie ani to, ak sa človek niečo užitočné dozvedel od žien. Ved' aj Diotimu nazval učiteľkou bez toho, aby sa začervenal, a často navštevoval aj Aspasiu.

SSR I C 116 [Lucian. *de salt.* 25]: ὁ Σωκράτης δέ, σοφώτατος ἀνὴρ, εἴ γε πιστευτέον τοῦτο περὶ αὐτοῦ λέγοντι τῷ Πυθίῳ, οὐ μόνον ἐπὶ τὴν ὀρχηστικὴν ἀλλὰ καὶ ἐκμαθεῖν αὐτὴν ἠξίου, μέγιστον νέμων εὐρυθμία καὶ εὐμουσία καὶ κινήσει ἔμμελεῖ καὶ εὐσχημοσύνη τοῦ κινουμένου καὶ οὐκ ἤδεῖτο γέρον ἀνὴρ ἐν τῶν σπουδαιοτάτων μαθημάτων καὶ τοῦτο ἠγούμενος εἶναι. καὶ ἔμελλέν γε ἐκεῖνος περὶ ὀρχηστικὴν οὐ μετρίως σπουδάσασθαι, ὅς γε καὶ τὰ μικρὰ οὐκ ὤκνει μαθάνειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν ἀνλητρίδων ἐφοῖτα καὶ παρ' ἐταίρας γυναικὸς οὐκ ἀπηξίου σπουδαῖόν τι ἀκούειν, τῆς Ἀσπασίας. καίτοι ἐκεῖνος ἄρτι ἀρχομένην ἑώρα τότε τὴν τέχνην καὶ οὐδέπω εἰς τοσοῦτον κάλλος διηρθρωμένην. εἰ δὲ τοὺς νῦν ἐπὶ μέγιστον αὐτὴν προαγαγόντας ἐθεᾶτο, εἶ οἶδα, πάντων ἂν ἐκεῖνός γε ἀφέμενος μόνῳ τῷ θεάματι τούτῳ τὸν νοῦν ἂν προσεῖχεν καὶ τοὺς παῖδας οὐκ ἂν ἄλλο τι πρὸ αὐτοῦ ἐδιδάξατο.

SSR I C 116 [Lucian. *de salt.* 25]: Ak možno veriť tomu, čo o Sókratovi hovorí pythijský Apollón, tento premúdry muž tanečné umenie nielen chválil, ale rozhodol sa ho aj dôkladne naučiť. Najväčší význam pripisoval rytmickému pohybu tela, zmyslu pre hudbu, harmonickým pohybom a celkovému pôvabu tanečníka. A nehanbil sa, že napriek svojmu vysokému veku považuje tanec za jeden z najdôležitejších vyučovacích predmetov. Tancu sa hodlal Sókratés veľmi seriózne venovať. Nehanbil sa za to, že sa najskôr naučil úplné základy, a až potom navštevoval tanečné školy, kde pri výučbe hrali aj flautistky. Vôbec nepovažoval za nevhodné, že sa kadečo múdre dozvedel aj od hetéry Aspasia. Napriek tomu všetkému Sókratés považoval tanečné umenie za veľmi mladé. Podľa neho sa ešte nerozvinulo do svojej plnej krásy. Keby videl, že ho tanečníci doby, v ktorej žil, dovedli do najvyššej dokonalosti, buď si istý, že by sa ničomu inému nevenoval a všetku pozornosť venoval len tejto činnosti. Podobne ani svoje deti by nedal vzdelávať v žiadnom inom umení ako v tomto.

Komentár: Perikla Sókratés zmieňuje ako príklad úspechu Aspasiinho vyučovania prostredníctvom *eróta*. Práve vďaka svojej konkubíne mal Periklés dosiahnuť rečnícke schopnosti i politický úspech. Kallias pravdepodobne namietol, že Periklés nemal svoje politické nadanie vďaka tejto učiteľke, ale vďaka svojmu aristokratickému pôvodu. Preto Sókratés podniká vo svojej argumentácii ďalší krok a pripomína, že po Periklovej smrti sa Aspasia zamilovala do neurodzeného obchodníka s ovcami Lysikla a jej *erós* dokázal aj jeho premeniť na vynikajúceho politika a skvelého rečníka (porov. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, 4. zv., s. 593).

Lysiklés je podľa všetkého aténsky vojvodca, ktorý zomrel v roku 428 pred Kr., teda rok po Periklovi, v Karii (Thucyd. III 19,1). V komédii slúžil ako typ obchodníka s hrubými maniermi, ktorému sa podarilo dosiahnuť politický úspech. Aristofánés ho spomína ako predavača oviec, ktorý v politike nahradil predavača povrazov (Aristoph. *Eq.* 132 a *Eq.* 765). Historku o Aspasiinom pomere s Lysiklom považuje C. Kahn (Aeschines on Socratic Eros, s. 98) za historicky málo pravdepodobnú. Mohla začať kolovať až vtedy, keď sa zabudlo na to, kedy Lysiklés presne zomrel, no v pamäti (vďaka Aristofanovi) zostalo jeho nízke zamestnanie. Ľahkosť, s akou Aischinés podsúva historicky nepravdepodobné informácie ohľadom postáv (a to platí nielen o Lysiklovi, ale aj o Rhodogyné, Thargélii, Periklovi a Xenofóntovi) je podľa Kahna (Aeschines on Socratic Eros, s. 98, pozn. 36) súčasťou jeho autorskej stratégie. Pre žáner *Sókratikoí logoi* je príznačné miešanie historického s fiktívnym – Aischinés to možno začal využívať vo väčšej miere ako jeho starší súčasníci (Simón, Antisthenés).

B. Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 75–77) v súvislosti s Lysiklom upozornila na jeden sýrsky text, ktorý však Giannantoni do svojej zbierky nezahrnul. Uvádzame jeho znenie podľa Ehlersovej nemeckého prekladu: „Dosiahla [*scil.* Aspasia] ešte niečo iné a zároveň obdivuhodnejšie. Keď prišiel mor a Periklés zomrel, Aténčania prestali byť voči nej priaznivo naladení a hovorili, že to nie Aspasia pomohla Periklovi k múdrosti (σοφία), ale že on sám bol mužom bystrého umu a že sa stal zdatným rečníkom vďaka starosti o seba samého (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ). Keď sa to však dostalo do uší Aspasiae, chcela dokázať, že klamú. Vzala si teda istého muža, ktorý bol obchodníkom s ovcami, žila s ním a zamerala naňho svoju výchovu (παιδεία), kým z neho neurobila schopného rečníka a obdivovaného politika“ (*Analecta syriaca*, s. 182). Zaujímavé na tomto sýrskom manuskripte je to, že starosť o seba (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ), ktorú pripisoval Sókratés v Aischinovom *Alkibiadovi* Themistoklovi ako jeho najväčšiu prednosť (múdrosť, σοφία), prisudzuje tento text Periklovi, aj keď ide o mienku Aténčanov nepriaznivo naladených vo vzťahu k Aspasi.

Podľa U. von Wilamowitz-Moellendorffa, *Platon*, zv. II, s. 94–95, informácia, že Aspasia žila s Lysiklom a porodila mu syna Porista, bola iba Aischino-

vým výmyslom. Žiadny Aténčan by totiž nedal svojmu synovi meno „Vymáhač dani“.

Výraz u Maxima z Týra εις γυναικὸς ἄνδρα („muža do domu ženy“) podľa Barbary Ehlersovej (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 45) naznačuje, že nejde iba o narážku na Aspasiu, ale aj na ktorúkoľvek inú ženu, ktorá by mohla byť považovaná za učiteľku; ženy totiž Aischinov Sókratés považuje za rovnako schopné učiť ako mužov (porov. komentár k zlomku SSR VI A 63).

¹ Posledná veta v Maximovej správe (Maxim. Tyr. *philosoph.* XXXVIII 4 [= SSR I C 117]) je nová časť textu, ktorý neobsahuje svedectvo o Aischinovi v zlomku SSR VI A 62 (pozn. prekladateľa).

VIA 67

Plutarch. *vit. Pericl.* 32,1-5 p. 169 D-E: [= fr. 24]: περι δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Ἀσπασία δίκην ἔφευγεν ἀσεβείας, Ἑρμίππου τοῦ κωμωδοποιῦ διώκοντος καὶ προσκατηγοροῦντος, ὡς Περικλεῖ γυναικας ἐλευθέρας εἰς τὸ αὐτὸ φοιτώσας ὑποδέχοιτο [. . .] Ἀσπασίαν μὲν οὖν ἐξητήσατο [scil. Pericles], πολλὰ πάνυ παρὰ τὴν δίκην, ὡς Αἰσχίνης φησίν, ἀφεις ὑπὲρ αὐτῆς δάκρυα καὶ δεηθεις τῶν δικαστῶν. cf. Athen. XIII 589 E [= SSR V A 143].

Plutarch. *vit. Pericl.* 32,1-5 p. 169 D-E: [= fr. 24]: V tom čase bola Aspasia obžalovaná z bezbožnosti. Žalobu podal komický básnik Hermippos. Okrem bezbožnosti ju zažaloval aj z toho, že vraj v Periklovom dome prijíma slobodné ženy prichádzajúce na akési stretnutia s ním [...]. Podľa Aischina dosiahol Periklés pre Aspasiu milosť, ale stálo ho to veľa prosieb a more slz, ktoré prelial pred sudcami na súde.

cf. Athen. XIII 589 E [= SSR V A 143].

Athen. XIII 589 E: Ἀντισθένης δ' ὁ Σωκρατικὸς ἐρασθέντα φησὶν αὐτὸν [scil. Periclem] Ἀσπασίας δις τῆς ἡμέρας εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα ἀπ' αὐτῆς ἀσπάζεσθαι τὴν ἄνθρωπον, καὶ φευγούσης ποτὲ αὐτῆς γραφὴν ἀσεβείας λέγων ὑπὲρ αὐτῆς πλείονα ἐδάκρυσεν ἢ ὅτε ὑπὲρ τοῦ βίου καὶ τῆς οὐσίας ἐκινδύνευε. καὶ Κίμωνος δ' Ἑλληνική τῇ ἀδελφῇ παρανόμως συνόντος, εἶθ' ὕστερον ἐκδοθείσης Καλλιᾶ, καὶ φυγαδευθέντος μισθὸν ἔλαβε τῆς καθόδου αὐτοῦ ὁ Περικλεῖς τὸ τῇ Ἑλληνικῇ μιχθῆναι.

Athen. XIII 589 E: Sókratovec Antisthenés uvádza, že Periklés sa zaľúbil do Aspasia a že dvakrát za deň k nej prichádzal a od nej odchádzal, aby ju objal a vybozkával. Keď ju raz obvinili z bezbožnosti a Periklés ju na súde rečou obhajoval,

preliaraj viac slz, ako vtedy, keď bol v ohrození života a straty majetku.¹ Keď bol vraj Kimón za to, že proti všetkej morálke spal s vlastnou sestrou Elpinikou, poslaný do vyhnanstva a ona bola vydaná za Kallia, Periklés mu vraj pomohol vrátiť sa z vyhnanstva za to, že sa mohol s Elpinikou vyspať.²

Komentár: C. Kahn (*Aeschines on Socratic Eros*, s. 99) poznamenáva, že obraz Perikla prelievajúceho slzy a prosiaceho o milosť pre Aspasiu vrhá štátnika do nedôstojného svetla, čo je v zhode s Antisthenovým opisom vzťahu medzi Periklom a jeho konkubínou a demoralizujúceho vplyvu *eróta*.

Dôvod, kvôli ktorému Antisthenés napádal Perikla, mohol súvisieť s jeho prísnym etickým postojom, najmä so zdôrazňovaním sebaovládania (*ἐγκράτεια*), vytrvalosti (*καρτερία*) a sebestačnosti (*αὐτάρκεια*), ktoré stoja v centre jeho etiky (porov. Xenoph. *Mem.* I 2,1-2; I 2,19-24) – Periklovu lásku k Aspasiu mohol chápať ako prejav slabosti a závislosti.

¹ Podľa Plútarcha (*Vit. Pericl.* 32,1) postavili Aspasiu pred súd pre bezbožnosť na podnet skladateľa komédií Hermippa. O niečo neskôr navrhol Diopeithés dekrét, že treba volať na zodpovednosť všetkých, ktorí spochybňujú existenciu bohov a cez Anaxagora tak upriamil pozornosť aj na Perikla (*Vit. Pericl.* 32,2). O ten istý dekrét sa opierala obžaloba Prótagora, Sókrata, Prodika a Diagora.

² Periklés (podobne ako jeho synovia; porov. *SSR V A 142*) je vykreslený nelichotivo, a to cez sexuálny vzťah ku Kimónovej sestre Elpiniké. Podobným spôsobom zrejme tupil Antisthenés Alkibiada v *Kýrovi* za to, že spával s matkou, dcérou i sestrou – aj keď kontext týchto narážok nám nie je úplne jasný (porov. *SSR V A 141*).

VI A 68

Dio. Chrysost. [= fr. 25] *orat.* LV (38) 22: οὐ τοίνυν οὐδὲ Σωκράτης ἄλλως ἐχρῆτο τοῖς λόγοις οὐδὲ τοῖς παραδείγμασιν, ἀλλ' [. . .] εἰ δὲ Λυσικλεῖ διαλέγοιτο τῷ προβατοκαπήλῳ, ἀμνίων καὶ κωδίων.

Dio. Chrysost. [= fr. 25] *orat.* LV (38) 22: Vskutku ani Sókratés nepoužíval inak slová alebo príklady, ale [...] ak by sa zhováral s predavačom oviec, jahniat a rún.¹

Komentár: H. Krauss (*Aeschinis reliquiae*, s. 76–77) nasledujúc názor R. Hirzela (*Der Dialog. Ein literarischer Versuch*, zv. I, s. 138) si myslí, že Dión hovorí na tomto mieste všeobecne o sókratovských dialógoch, a nie o Aischinovej *Aspasiu*.

Postava Sókrata a „predavača oviec“ (Λυσικλεῖ) však dokladá, že by mohlo ísť o Aischinovu *Aspasiu*; porov. Plútarchovu zmienku, že po Periklovej smrti sa stal predavač oviec Lysiklés Aspasiiným milencom a potom manželom.

P. Natorp (Aischines' *Aspasia*, s. 496) predpokladá, že rozhovor medzi Sókratom a Lysiklom sa odohral niekedy na začiatku jeho politickej kariéry, keď sa ešte len chcel stať za pomoci Aspasiae váženým Aténčanom.

K filologickým problémom interpretácie tejto pasáže z Diónovej reči pozri bližšie F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 469–472.

¹ Jahňatá a ovčie kože“ (ἀμνίων καὶ κωδίων) naznačujú, že ide o typický sókratovský rozhovor, v ktorom Sókratés používa príklady z každodenného života v určitej oblasti *techné*. Porov. Plat. *Symp.* 221e-222a: „Sokratove reči, najprv by sa mu zdali veľmi smiešne. Sú navonok zahalené slovami a vetami ako nejakou kožou bujného satyra. Hovorí totiž o osloch, o akýchsi kováčoch, o obuvníkoch a garbiaroch a zdá sa, že ustavične opakuje tými istými výrazmi to isté, takže každý neskúsený a neznalý človek by sa týmto rečiam vysmial. Keď ich však niekto uvidí otvorené a vnikne do ich vnútra, zistí najprv, že jediné zo všetkých rečí skrývajú v sebe hlboký zmysel, a potom, že sú predovšetkým božské, obsahujú najviac obrazov cnosti a ich cieľom je väčšinou, ba skôr všetko to, na čo má pozerat' človek, ktorý sa chce stať krásnym a dobrým.“ Prel. J. Špaňár (preto ponechávame „Sokratove reči“).

VI A 69

Priscian. [= fr. 26] *institut. grammat.* XVIII 296: Αἰσχίνης Ἀσπασία' „φαίνει γὰρ ἐζηλωκέναι τοὺς ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἀγωνιζομένους.

Priscian. [= fr. 26] *institut. grammat.* XVIII 296: Aischinés Aspasií: „Zdá sa totiž, že si chcela horlivo napodobit' mužov, ktorí na súde bojujú do poslednej kvapky krvi – či už za seba alebo iných.“

Komentár: Túto krátku pasáž z Prisciana považuje G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 593, pozn. 30) za indíciu, že Aischinés napísal aj istý druh obrany Aspasiae. Isté je, že v tom období kolovalo viacero žalôb voči nej, a to pred i po procese vo veci bezbožnosti iniciovanom proti nej (porov. *SSR* VI A 67). Ich ozvenu možno zachytiť aj v Antisthenovej *Aspasií*, ktorá priniesla negatívny obraz Aspasiae.

VI A 70

Cicer. [= fr. 27] *de invent.* I 31, 51-53: inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat assensionem eius, quicum instituta est; quibus assensionibus facit, ut illi dubia quaedam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur; velut apud Socraticum [5] Aeschinen demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore et cum ipso Xenophonte Aspasia locutam: „dic mihi, quaeso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illudne an tuum malis?“ „illud,“ inquit. „quid, si vestem et ceterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quam tu habes, tuumne an illius malis?“ respondit: „illius vero.“ „age sis,“ inquit, „quid? si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum virum malis an illius?“ hic mulier erubuit. Aspasia autem sermonem cum ipso Xenophonte instituit. „quaeso,“ inquit, „Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est, tuumne equum malis an illius?“ „illius,“ inquit. „quid, si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis?“ „illum,“ inquit, „meliorem scilicet.“ „quid, si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum <tuamne an> illius malis?“ atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. post Aspasia: „quoniam uterque vestrum,“ inquit, „id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam et tu, mulier, optimum virum vis habere et tu, Xenophon, uxorem habere lectissimam maxime vis. quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior neque femina lector in terris sit, profecto semper id, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis [, ut et tu maritus sis quam optumae et haec quam optimo viro nupta sit].“ hic cum rebus non dubiis assensum est, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videretur, si qui separatim quaereret, id pro certo propter rationem. rogandi concederetur. hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario adprobare deberet.

Quintil. *inst. orat.* V 11, 27-9: etiam in illis interrogationibus Socraticis, quarum paulo ante feci mentionem, cavendum ne incaute respondeas, ut apud Aeschinem Socraticum male respondit Aspasiae Xenophontis uxor, quod Cicero his verbis transfert: „dic mihi, quaeso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum quam tu habes, utrumne illud an tuum malis?“ „illud,“ inquit. „quid, vi vestem et ceterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quam tu, tuumne an illius malis?“ respondit: „illius vero.“ „age sis, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum virum malis an illius?“ hic mulier erubuit, merito: male enim responderat, se malle alienum aurum quam suum; nam est id inprobum. at, si respondisset, malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudice respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.

Victorin. *in rhet.* I 31 p. 240, 20-241, 15: inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat adsensiones eius, quicum instituta est] generaliter hic inductionem definivit, qua definitione ostendit ubique nos inductione uti posse, et in philosophica et in oratoria et in quacumque contentione verborum, etiam in fabulis. nam ubique necesse est persuaderi; et ideo personam certam hic non posuit, sed hoc ait: „inductio est oratio, quae rebus non dubiis captat adsensiones eius, quicum instituta est“. „eius“ inquit, id est, sive ille philosophus sit sive iudex sive orator sive amicus sive inimicus. inductio itaque sic facienda est, ut primo proponamus illa, quae extra negotium sunt, sed tamen quae ad negotium per similitudinem spectant: et talia, inquit, esse debent illa, quae proponimus ut necessario is, cum quo agis, ita esse fateatur atque consentiat. quod cum consenserit, tunc paulatim ad id, unde dubitabatur, descendis ex iis, quae supra concessa sunt, simile esse confirmas. dat ergo nunc exemplum philosophicum. Aeschines Socraticus fuit, id est discipulus Socratis. is multa scripsit: quodam etiam loco inducit Socraten referentem – nam is erat mos discipuli, ut ingenio proprio reperta ad magistros referrent et quasi ab iis inventa ponerent – induxit, inquam, Aeschines Socraten referentem quid esset vel quemadmodum esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis vel cum ipso Xenophonte; nam Xenophon et eius uxor frequenter discordabant. persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam revertantur; Aspasia autem peritissima fuit philosophiae. hac itaque inductione usam induxit Aspasia apud Aeschinen Socrates. interrogavit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: „si“ inquit „vicina tua aurum melius habeat, quam tu habes, cuius habere malis, tuum an illius? respondit illa“ inquit „illius.“ „deinde“ inquit „si virum illa meliorem babeat, quam tu habes, utrumne tuum malis an illius?“ tunc, inquit, Xenophontis uxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. postea, inquit, Aspasia convertit se ad Xenophontem ipsum et similiter cum illo instituit inductionem: „dic mihi,“ inquit „Xenophon, si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuumne malis an illius?“ „illius“ inquit. „quid si“ inquit „uxorem, meliorem habeat, quam tu habes, tuamne malis an illius?“ tacuit, inquit, Xenophon. tunc, inquit, Aspasia: „quoniam id mihi uterque vestrum respondere noluit, quod solum volueram responderi, ego dicam, quid uterque vestrum cogitet: nam et tu,“ inquit „Xenophon, uxorem optimam cupis et tu virum optimum. quare nisi et tu vir optimus fueris et tu femina lectissima, id est, nisi in gratiam regressi fueritis, semper et tibi uxor lectissima et tibi vir optimus deerit.“ hic itaque inductio hoc egit, ut Xenophon et uxor eius ab iis, quae velle se negare non poterant, ad id etiam, quod dubium habebant, per similitudinem deducerentur.

Cicer. [= fr. 27] *de invent.* I 31, 51-53: Indukciou sa nazýva reč, ktorou sa snažíme na základe niečoho nespochybniteľného získať súhlas človeka, s ktorým sme

sa začali zhovárať. Na základe jeho súhlasu vo veciach, o ktorých nepochybuje, sa indukčnou rečou dokazuje vec, o ktorej predtým tento človek pochyboval. Dôkaz je založený na podobnosti vecí, s ktorými súhlasil. Vhodný príklad na indukciu nachádzame v jednom z diel sókratovca Aischina. Je na mieste, kde Sókratés tlmočí rozhovory Aspasia – najskôr so Xenofóntovou manželkou a potom i so samotným Xenofóntom. Prvý dialóg prebiehal asi takto: „Predstav si, Xenofóntova manželka, že tvoja suseda by mala oveľa krajší zlatý šperk ako ty sama. Povedz mi, prosím, úprimne, či by si radšej chcela jej šperk alebo ten svoj.“ Žena odpovedala, že určite by si radšej vybrala zlato susedy. Aspasia sa pýtala ďalej: „A čo v prípade, že by suseda mala oveľa drahšie šaty ako ty a spolu s nimi aj všetky tie ozdoby, ktoré k ženským šatám nevyhnutne patria? Chcela by si radšej svoje šaty alebo jej?“ Xenofóntova manželka odpovedala: „Pochopiteľne, že tie drahšie.“ Vtedy Aspasia povie: „Som zvedavá, ako odpovieš teraz. Predstav si, že tvoja suseda by mala lepšieho muža, ako ty. Chcela by si radšej tamtoho manžela alebo svojho?“ Xenofóntova manželka po tejto otázke sčervenela. Potom sa dala Aspasia do rozhovoru s jej mužom: „Xenofón, odpovedz mi úprimne. Ak by mal tvoj sused lepšieho koňa ako ty, chcel by si radšej toho svojho alebo tamtoho?“ Xenofón odpovedal, že by si vybral koňa, ktorý je lepší. Potom nasledovala otázka: „A čo by si urobil, keby mal sused lepšie pole ako ty? Ktoré z tých dvoch by si si vybral?“ Xenofón bez váhania odpovedal, že určite by chcel pole suseda, lebo by bolo lepšie. Nasledujúca otázka bola vážnejšia: „A ako by si sa rozhodol, keby mal sused lepšiu ženu? Ktorú by si si radšej vybral?“ Vtedy sa ani Xenofón nezmohol na jediné slovo. Aspasia pokračovala: „Keďže mi ani jeden z vás neodpovedal na moju hlavnú otázku, ja sama vám poviem, čo si obaja myslíte. Je totiž jasné, že aj ty ako manželka chceš mať toho najlepšieho muža a práve tak aj ty, Xenofón, chceš mať tú najlepšiu ženu. Preto keby ste to v živote nedosiahli – totiž stav, že už nikde na svete pre vás dvoch neexistuje lepší muž alebo lepšia žena – zaiste by ste ešte stále intenzívne hľadali práve to, čo považujete za najlepšie.“⁴¹ Argumentácia sa zakladá na tom, že súhlasom s niečím nepochybným sme na základe podobnosti dosiahli to, že premyslený sled otázok viedol k istote dokonca v tom, čo sa na začiatku – najmä pri izolovanom skúmaní – zdalo pochybným. Tento druh reči používal Sókratés veľmi často, pretože pri presviedčaní nechcel partnerovi vnucovať nič vlastné. Radšej sa snažil niečo dokázať na základe toho, čo mu poskytol ten druhý. Bol to práve on a nie Sókratés, kto nevyhnutne schválil záver na základe toho, s čím predtým súhlasil.

Quintil. *inst. orat.* V 11, 27-9: Dokonca aj pri sókratovskom kladení otázok, ktorého som sa stručne dotkol o niečo vyššie, sa treba mať na pozore pred nerozmyslenými odpoveďami. Príkladom je Xenofóntova manželka, ktorá nerozvážne odpovedala Aspasi v niektorom z Aischinových diel. Cicero to zachytil takto: „Predstav si, Xenofóntova manželka, že tvoja suseda by mala oveľa krajší

zlatý šperk ako ty sama. Povedz mi, prosím, úprimne, či by si radšej chcela jej šperk alebo ten svoj.“ Žena odpovedala, že určite by si radšej vybrala zlato susedy. Aspasia sa pýtala ďalej: „A čo v prípade, že by suseda mala oveľa drahšie šaty, ako máš ty, a spolu s nimi aj všetky tie ozdoby, ktoré k ženským šatám nevyhnutne patria? Chcela by si radšej svoje šaty alebo jej?“ Xenofónova manželka odpovedala: „Pochopiteľne, že tie drahšie.“ Vtedy Aspasia povie: „Som zvedavá, ako odpovieš teraz. Predstav si, že tvoja suseda by mala lepšieho muža, ako ty. Chcela by si radšej tamtoho manžela alebo svojho?“ Xenofónova žena po tejto otázke sčervenela. A oprávnene. Odpovedala totiž nesprávne. Veď je nečestné, že chcela radšej cudzie zlato ako svoje. Ale ak by bola odpovedala, že si radšej praje, aby jej zlato bolo takej kvality, akú dosahuje tamto, pokojne mohla ostýchavo priznať aj to, že si radšej praje, aby aj jej muž bol taký, aký je tamten susedin, teda lepší.

Victorin. *in rhet.* I 31 p. 240, 20-241, 15: Indukciou sa nazýva reč, ktorou sa snažíme na základe niečoho nepochybniteľného získať súhlas človeka, s ktorým sme sa začali zhovárať. Podal tu všeobecnú definíciu indukcie, ktorou ukázal, že ju možno použiť všade – vo filozofickom, rečníckom či akomkoľvek inom slovnom zápase, a dokonca aj pri rozprávaní príbehov. Lebo všade je potrebné niečo dokazovať. Preto nehovorí o nejakej konkrétnej osobe, ktorú chceme presvedčiť, ale jeho formulácia je takáto: „Indukciou sa nazýva reč, ktorou sa snažíme na základe niečoho nepochybniteľného získať súhlas toho človeka, s ktorým sme sa začali zhovárať.“ Slovanami „toho človeka“ myslí filozofa, sudcu, rečníka, priateľa alebo nepriateľa. Indukčná reč musí byť preto zostavená tak, že najskôr predkladáme niečo, čo sa síce priamo netýka predmetu dokazovania, ale čo s ním predsa nejako súvisí na základe podobnosti. Východiská, ktoré predkladáme na začiatku, musia byť také, že človek, s ktorým vedieš rozhovor, ich nevyhnutne schváli a vyhlási, že sa majú presne tak, ako hovoríš. Keď s týmto súhlasí, pozvoľna sa priblížiš k tomu, čo bolo predmetom pochybnosti. Vychádzaš z toho, čo predtým pripustil ako pravdivé, pričom tvrdíš, že veci sú podobné. Potom uvádza príklad z oblasti filozofie. Aischinés bol sókratovec, teda Sókratov žiak. Napísal veľa filozofických spisov. V niektorom z nich zobrazuje Sókrata, ako podrobne vykladá o rozhovore Aspasiae so Xenofónovou manželkou i so samotným Xenofónom. Žiaci veľkých filozofov mali totiž vo zvyku sami niečo vymyslieť a potom tieto myšlienky zvykli prisúdiť učiteľovi. Podobne aj Aischinés zachytil Sókrata tak, akoby bol práve veľký filozof pôvodcom jeho vlastnej filozofie. Xenofón a jeho manželka sa často hádali. Aspasia sa ich v Aischinovom podaní snaží presvedčiť, aby sa opäť začali ľúbiť. Sama bola totiž veľmi vzdelaná vo filozofii. Aischinov Sókratés teda vykladá, ako použila Aspasia pri tomto zmierovaní rozhádaných manželov reč nazývanú indukcia. Najskôr vraj položila otázku Xenofónovej manželke: „Ak by mala tvoja suseda nejaký zlatý šperk, ktorý by bol krajší ako tvoj, radšej by si chcela ten jej alebo svoj?“ Žena odpovedala, že by radšej chcela zlato susedy. Potom sa

pýtala ďalej: „Ak by mala suseda muža lepšieho ako máš ty, radšej by si chcela svojho manžela alebo jej? Vtedy sa vraj žena nezmohla ani na slovo a len sčervenela. Jednak bola vedená podobnosťou vecí, o ktorých hovorili, jednak svoj postoj k manželovi nemohla zmeniť. Aspasia sa potom obrátila na samotného Xenofóna a podobne aj s ním začala rozhovor v duchu indukcie: „Povedz mi, Xenofón, keby mal tvoj sused lepšieho koňa alebo úrodnejšie pole ako ty, radšej by si chcel jeho koňa a pole alebo by ti stačilo to, čo máš.“ Xenofón odpovedal, že by chcel radšej koňa aj pole svojho suseda. Aspasia sa spýtala ďalej: „A čo keby mal tvoj sused lepšiu manželku, ako máš ty? Radšej by si chcel tú svoju alebo jeho?“ Xenofón vraj vtedy zmlkol. Aspasia uzavrela rozhovor slovami: „Keďže mi ani jeden z vás neodpovedal na to, čo som sa chcela najviac dozvedieť, poviem vám, čo si obaja myslíte. Lebo je jasné, že aj ty, Xenofón, ako aj ty, ktorá stojíš po jeho boku, chcete mať toho najlepšieho manželského partnera. Preto ak by si ty nebol najlepší manžel a ty najlepšia manželka, teda ak by ste sa opäť a opäť vzájomne neľúbili, stále by si aj ty hľadal najlepšiu manželku a ty najlepšieho manžela.“ Indukcia tu teda dosiahla to, že Xenofón a jeho manželka boli na základe podobnosti privedení od záujmov, ktoré nemohli poprieť, k tomu, o čom dokonca veľmi pochybovali.

Komentár: Najdlhšia citovaná pasáž z Aischinovej *Aspasie* sa nám zachovala v latinskom preklade u Cicerona. Epizóda mohla stáť pri zrode informácie o tom, že Sókratés vodil k Aspasiu svojich priateľov aj s manželkami (u Plútarcha: *SSR VI A 66*; porov. C. Kahn, *Aeschines on Socratic Eros*, s. 100).

Predpoklad, že Xenofón, ktorý so svojou manželkou navštívili na Sókratov podnet Aspasiu, je totožný s Xenofóntom, autorom *Memorabilií*, nás privádza do chronologických ťažkostí. L. Rossetti (*Alla ricerca dei 'logoi socratici' perduti*, s. 361–381) vyslovil predpoklad, že viaceré takéto chronologické rozpory ohľadom Xenofóna možno vysvetliť na základe rozlíšenia dvoch Xenofóntov: (1) známeho Xenofóna, ktorý napísal *Memorabilie*, *Hostinu* a *Anabázu*, a (2) približne o tridsať rokov staršieho Xenofóna, ktorý vystupuje v Aischinovej *Aspasii*, v sókratovských spisoch mladšieho Xenofóna (*Mem.* I 3,8-13; II 6,32 a *Symp.* 4,12 a 4,23), u Libania (*Declam.* II 25-26) a Filostrata (*Vit. soph.* I 12), ako aj v informáciách o Sókratovej účasti v bitke pri Déliu, ktoré hovoria o tom, že zachránil Xenofóna (Strab. IX 2,7; Diog. Laert. II 22-23). Ak však vezmeme do úvahy, že sókratovská literatúra chronologickými rozpormi priam oplýva, do úvahy prichádza aj možnosť, že Aischinés, bez toho, aby sa zaťažoval starosťami o historickú dôveryhodnosť, posielal k Aspasiu práve známeho spisovateľa, Xenofóna „mladšieho“ (porov. C. Kahn, *Plato and The Socratic Dialogue*, s. 28). G. Giannantonni (*Socratis et socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 594, pozn. 33) v tejto súvislosti dáva do pozornosti, že tieto chyby si všimla už antika, keď Hérodikos (*ap. Athen.* V 216 C) konštatuje, že πάντ' οὖν ψεύδονται οἱ φιλόσοφοι καὶ πολλὰ παρὰ τοῦς

χρόνους γράφοντες οὐκ αἰσθάνονται („filozofi zaiste podliehajú klamom a nevidia, že píšu veci, ktoré sú v rozpore s behom času“). Zdá sa, že už antickí autori považovali žáner sókratovských dialógov za miešanie historického s fiktívnym.

Dialóg Aspasiae s Xenofóntom a jeho manželkou je ukázkou toho, ako Aischinés aplikuje erotický motív na vyššie hodnoty než je iba prostá rozkoš (ήδονή). Je to badateľné už na príkladoch Rhodogyné a Thragélie: obe tieto ženy využívajú *erós* na dosiahnutie ušľachtilejších, duchovnejších cieľov (ἀρετή). Tak aj ich obdivovateľka Aspasia síce u Aischina zostáva hetérou, dokonca sa sama za ňu označuje, no je ňou v ušľachtilom zmysle slova. Aspasia ako προμνήστρια, „dohadzovačka“, je operátorkou *eróta* podobne ako Sókratés, u Xenofóna (Xenoph. *Symp.* 4,57) označený za dohadzovača (προμνήστωρ) a kupliara (μαστροπός). Aspasia u Aischina nie je preto nič iné ako Sókratés v ženskom rode, podobne ako Diotima v Platónovom *Sympóziu*. Diotima však mala byť kňažka, kým Aspasia je hetéra.

Pokiaľ ide o vzťah medzi *erótom* a *areté*, oprávnene možno položiť otázku, či *erós* je iba impulz, cesta či prostriedok k *areté* – tak ho chápe B. Ehlersová (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 93), čím *erós* od *areté* jednoznačne odlišuje –, alebo je *erós* súčasťou *areté* a byť zdatný teda znamená milovať, mať účasť na *eróte*. K. Gaiser v recenzii na Ehlersovej monografii (B. Ehlers: *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 203–204) upozorňuje, že hoci sa zdá, že Aischinés túto otázku necháva nezodpovedanou, *erós* nemôže byť iba prostriedkom vedúcim k zdatnosti, ale jej podstatnou zložkou. Zdatnosť je totiž v prvom rade „jednomyseľnosť“ (ὁμόνοια) čiže poznanie, ktoré je produktom vzájomnej lásky a priateľstva v spoločenstve poznávajúcich. K tomu napokon smeruje aj vyššie zmienená Xenofónova charakteristika Sókrata (a Antisthena) ako toho, kto dokáže vytvárať priateľstvá: „Veď kto je schopný rozpoznať tých, ktorí sa k sebe naozaj hodia, a dokonca zariadiť, aby po sebe navzájom túžili, ten by bol podľa mňa schopný spriatel'ovať aj štáty a sprostredkovať výhodné sobáše. Jeho prítomnosť bude preto veľkým požehnaním pre priateľov, spojencov a mestá“ (Xenoph. *Symp.* 4,63). Myšlienka filozofickej προμνήστρις u Xenofóna zrejme pochádza práve z Aischinovej *Aspasiae* (porov. K. von Fritz, *Antisthenes und Sokrates*, s. 38).

H. D. Rankin (*Antisthenes Sokraticos*, s. 20 – 21) nachádza blízkosť medzi Xenofónovou metaforou „dobrého dohadzovača“ (προαγωγός, μαστροπός) pre jednotlivcov aj pre celé mestá a Platónovou metaforou sókratovského filozofa ako mužskej babice, ktorá napomáha pri plodení krásnych myšlienok (Plat. *Theaet.* 149a, 150d, 161e, 184b, 210b), resp. metaforou filozofie ako plodenia a rodenia v krásnom a dobrom (Plat. *Symp.* 206c-e). Všetky tri metafory vychádzajú z pederastického slovníka typického pre sókratovské chápanie výchovy (Aischinés, Antisthenés, Xenofón, Platón). Mohli by sme dokonca uvažovať o tom, že Xenofón a možno aj Platón sa nechali inšpirovať staršími textami sókratovcov

– Antisthena a Aischina. K vzťahu medzi žiakom a vychovávateľom v sókratovskej literatúre (Platón, Xenofón) pozri bližšie kapitolu Erós *paidagógos* v knihe Zuzany Zelinovej, *Paideia v sokratovskej filozofii*, s. 134–157.

Aspasiina učiteľská funkcia vyvoláva okrem iného aj otázku, do akej miery Aischinés reflektuje ironickú stránku Sókrata. Krauss, Dittmar ani Ehlersová si, žiaľ, túto otázku vôbec nekladú. G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 595) však poznamenáva, že vychvaľovanie Aspasiie ako učiteľky politickej zdatnosti nemôže byť iné ako ironické. Za sebaíroniu u Aischinovho Sókrata iste možno považovať to, že Aspasia vlastní *erós*, ktorý vedie k zdatnosti, no pritom Sókratés, jej údajný žiak, nevie o tejto zdatnosti nič povedať. Jednoznačne teda možno skonštatovať, že aj Aischinés patrí k tým autorom *Sókratikoí logoi*, ktorí vo svojej tvorbe využívajú iróniu, žart a hru (*paidiá*) ako prostriedok k výchove (*paideiá*). V tomto zmysle možno podľa Giannantonioho zovšeobecniť Démétriovu poznámku, ktorá sa pôvodne týkala Aischinovho *Télauga*: „Takýto žáner je dvojznačný. Hoci nie je priamo iróniou, predsa sa v ňom zračia nejaké známky irónie“ (SSR VI A 89).

Pri svojej dialogickej výmene s Xenofóntom a jeho manželkou Aspasia podľa K. Döringa (*Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates*, s. 24–28) ukazuje, že sa vyzná v technikách sókratovskej argumentácie, ktorá je elenktická a zároveň protreptická. Sókratova i Aspasiina *elenktiké techné* spadá podľa Aischina v jedno s ich *erótiké techné*. Prejavuje sa tu základná charakteristika Aischinovho Sókrata: prostredníctvom elenkticko-protreptického rozhovoru pomáhať druhým, tým im prejavovať lásku a lásku v nich vzbudzovať, aby sa stali lepšími (K. Döring predpokladá, že elenkticko-protreptická argumentácia je prítomná aj v ďalších Aischinových dialógoch). Čo však toto „stať sa lepším“, ba „čo najlepším“ (*quam optimus*) znamená, inak povedané, v čom spočíva *areté*, ktorá sa má dosiahnuť, to nám Aischinova Aspasia ani Aischinov Sókratés neprezrádzajú, ako nám to koniec-koncov neprezrádza ani Sókratés Platónovej *Obrany* (mimočodom, Aischinovho Sókrata so Sókratom *Obrany* porovnáva K. Döring vo svojej štúdii *Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates*, s. 27–29).

Ak by sme vyšli z Plútarchovho vymedzenia Sókratovej činnosti – „služba bohom zameraná na starosť o mládež a jej záchranu“ (Plutarch. *vit. Alcib.* 4, 1-4 p. 193 A-D) – ktorá je zároveň Polemónovou definíciou eróta (Plutarch. *ad princip. inerudit.* 780 D), mohli by sme povedať na okraj celej diskusie, že *areté* je to, čo láska vyvoláva a k čomu smeruje.

¹ Rumeneč na líkach Xenofóntovej manželky a Xenofóntovo zahanbené mlčanie pripomínajú Alkibiadove slzy, aj keď nie sú takým expresívnym vyjadrením beznádeje. Xenofón a jeho manželka vďaka Aspasií pochopia, že to, čo je na nich hodné milovania,

je ich zdatnosť (J. Cepko, Od konfliktu k zdatnosti. Aischinés a sokratovská výchova, s. 37): „Ak chcú byť dobrými partnermi, je na nich, aby svoju túžbu byť pre druhého čo najlepším premenili na skutok.“

Poznamenajme, že ani Cicero ani Aischinés nehovoria, ako to s manželmi dopadlo. Zrejme nebolo Aspasiiným (či Sókratovým) zámerom dohliadať na úspešný proces liečby, ale skôr ho začať a naštartovať tým, že pomôžu chorému k sebaopoznaniu, čo by malo byť dostatočným impulzom na to, aby sa on sám chcel stať zdravším a lepším.

VI A 71

Xenoph. [= fr. 28] *oecon.* III 14: (Κριτόβουλος) οἷς δὲ σὺ λέγεις ἀγαθὰς εἶναι γυναῖκας, ὧ Σώκρατες, ἢ αὐτοὶ ταύτας ἐπαίδευσαν; – (Σωκράτης) οὐδὲν οἷον τὸ ἐπισκοπεῖσθαι. συστήσω δέ σοι ἐγὼ καὶ Ἀσπασίαν, ἣ ἐπιστημονέστερον ἐμοῦ σοὶ ταῦτα πάντα ἐπιδείξει.

Xenoph. [= fr. 28] *oecon.* III 14: Kritobúlos: „Vari tí, čo majú podľa tvojich slov, Sókratés, dobré manželky, ich všetci vychovali úplne sami?“

Sókratés: „To naozaj neviem zodpovedne posúdiť. Predstavím ti však Aspasiu, ktorá ti to všetko vysvetlí dôkladnejšie ako ja sám.“

Komentár: Ozvenaám Aischinovej *Aspasie* v súdobej literatúre venuje B. Ehlersová osobitnú kapitolu (*Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 101–137), pričom sa zameriava na Xenofóna a Platóna. U Xenofóna analyzuje pasáže *Oecon.* III 14 [= *SSR* VI A 71]; *Mem.* II 6,28-39 [= *SSR* VI A 72] a *Mem.* III 1,1, ako aj viaceré narážky v *Hostine*.

VI A 72

Xenoph. [= fr. 29] *mem.* II 6,36: τί οὖν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ἐμοὶ τοῦτο λέγεις, ὥσπερ οὐκ ἐπὶ σοὶ ὄν ὃ τι ἂν βούλη περὶ ἐμοῦ λέγειν; – μὰ Δί' οὐχ ὥς ποτε ἐγὼ Ἀσπασίας ἤκουσα· ἔφη γὰρ τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας μετὰ μὲν ἀληθείας τὰγαθὰ διαγγελλούσας δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδεῖαν, ψευδομένας δ' οὐκ ἐθέλειν ἐπαινεῖν· τοὺς γὰρ ἐξαπατηθέντας ἅμα μισεῖν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην. Cf. *Id. symp.* 4,64.

Xenoph. [= fr. 29] *mem.* II 6,36: „Prečo mi to hovoríš,“ pýta sa Kritobúlos „akoby si sám nebol schopný rozhodnúť, čo chceš o mne povedať?“ Odpovedá: „Pri Diovi, to určite nie. Ved' som raz počul hovoriť o tejto veci Aspasiu. Poveda-

la, že dobré dohadzovačky sú schopné sprostredkovať ľuďom výhodné sobášne len za predpokladu, že pochvalné správy, ktoré odovzdávajú, sú aj pravdivé. Nikdy vraj nepochváli tie, ktoré pri svojej práci zavádzajú a klamú.¹ Lebo oklamaní partneri sa podľa Aspásie čoskoro navzájom znenávidia a vo veľkej nenávisti budú mať aj tú, ktorá ich dala dokopy. Cf. Id. *symp.* 4,64.

Xenoph. *symp.* 4,64: ταῦτα οὖν ὁρῶν δυνάμενόν σε ποιεῖν ἀγαθὸν νομίζω προαγωγὸν εἶναι. ὁ γὰρ οἷός τε ὢν γινώσκειν τε τοὺς ὠφελίμους αὐτοῖς καὶ τούτους δυνάμενος ποιεῖν ἐπιθυμεῖν ἀλλήλων, οὗτος ἂν μοι δοκεῖ καὶ πόλεις δύνασθαι φίλας ποιεῖν καὶ γάμους ἐπιτηδεῖους συνάγειν, καὶ πολλοῦ ἂν ἄξιος εἶναι καὶ πόλεσι καὶ φίλοις καὶ συμμάχοις κεκτηῖσθαι. σὺ δὲ ὡς κακῶς ἀκούσας ὅτι ἀγαθὸν σε ἔφην προαγωγὸν εἶναι, ὠργίσθης. Ἄλλὰ μὰ Δί', ἔφη, οὐ νῦν. ἐὰν γὰρ ταῦτα δύνωμαι, σεσαγμένος δὴ παντάπασι πλούτου τὴν ψυχὴν ἔσομαι. καὶ αὕτη μὲν δὴ ἡ περίοδος τῶν λόγων ἀπετελέσθη.

Xenoph. *symp.* 4,64: Keď mám pred očami tieto tvoje schopnosti, som naozaj presvedčený, že si vynikajúci dohadzovač. Ved' kto je schopný rozpoznať tých, ktorí sa k sebe naozaj hodia, a dokonca zariadiť, aby po sebe navzájom túžili, ten by bol podľa mňa schopný spriatel'ovať aj štáty a sprostredkovať výhodné sobášne. Jeho prítomnosť bude preto veľkým požehnaním pre priateľov, spojencov a mestá. Ale ty si sa nahneval, akoby to bola hanba, že som ťa označil za dobrého dohadzovača,“ dokončil Sókratés svoj výklad. „Ale teraz už určite nie, prisahám ... keď toto všetko dokážem, budem prekypovať nesmiernym bohatstvom duše,“ odpovedal Antisthenés. Takto sa uzavrel celý okruh odpovedí na pôvodnú otázku.

Komentár: Pasáž z Xenofónových *Spomienok na Sókrata* (Xenoph. *Mem.* II 6,36) je dôležitá, lebo na príklade Aspásie približuje zmysel sókratovskej filozofie ako takej (porov. ďalšie pasáže zo *Symposia* 4,64, kde už hovorí Sókratés o sebe a potom o Antisthenovi ako svojom nástupcovi v „umení dohadzovať“). Zmysel sókratovskej filozofie spočíva vo výchove, ktorá sa zakladá na sebazoznaní, t. j. na poznaní seba samého, ktoré nič nezakrýva. Takéto sebaskúmanie musel podstúpiť Alkibiadés v rovnomennom Aischinovom dialógu alebo Xenofón a jeho manželka v Aischinovej *Aspásii*. Vypočuť si pravdu o sebe, prijať ju za svoju, to je prvý nevyhnutný krok na ceste k zmene seba samého. Tento krok musia uskutočniť Alkibiadés, Xenofón a jeho manželka s pomocou Sókrata – bez neho by sa možno nikdy nedopracovali k pravde o sebe samých (bráni tomu tak konvenčná morálka, ktorá má vopred stanovené predstavy o tom, čo je dobré a zlé, ako aj lichotenie a pochlebovanie zo strany druhých, ktoré vedie ku klamlivým a nestálym vzťahom). Pre takto poňatú výchovu je dôležitá láska (*erós*) ako snaha urobiť lepším milovaného človeka. K zmyslu sókratovskej výchovy (*paideia*) pozri bližšie

knihu Zuzany Zelinovej, *Paideia v sokratovskej filozofii*.

¹ Zaujímavé je prepojenie „dobré dohadzovačky“ – „schopné sprostredkovať dobré sobáše“ – „pravdivé pochvalné správy“ (τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας μετὰ μὲν ἀληθείας τὰγαθὰ διαγγελλούσας δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν). Ich opakom sú zlé dohadzovačky, ktoré zavádzajú a klamú (ψευδομένας). Francesca Pentassugliová (*Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 481) naznačuje paralely s Xenoph. *Symp.* 4,58-66, ako aj s Plat. *Theaet.* 149a nn., kde sa Sókratés priznáva, že jediné umenie, ktoré ovláda, je babické umenie pre mužov.

Zaujímavú paralelu by sme mohli nájsť v úvode Platónovej *Obrany*, kde Sókratés vysvetľuje členom ľudového zhromaždenia, že jeho reč bude jednoduchá a pravdivá – tak ako jeho filozofická činnosť (ktorú spája s vedením elenktických rozhovorov) – aj keď tým riskuje nepochopenie zo strany žalobcov a sudcov. Rozdiel medzi Aischinom a Platónom by takto spočíval v tom, že Platónov Sókratés kladie dôraz na elenktické dokazovanie, ktoré môže viesť aj k nepochopeniu a nepriateľstvu, zatiaľ čo Aischinov Sókratés sa zameriava na upevňovanie vzťahov, i keď je to bolestivý proces, ktorý si vyžaduje od každého, aby prijal pravdu o sebe a vzťahol ju na svoj vlastný život, aby sa zmenil.

IV. Kallias

VI A 73

Athen. [= fr. 30] V 220 B-C [ex Herodico]: ὁ δὲ Καλλίας αὐτοῦ [scil. Αἰσχίνου τοῦ Σωκρατικοῦ] περιέχει τὴν τοῦ Καλίου πρὸς τὸν πατέρα διαφορὰν καὶ τὴν Προδίκου καὶ Ἀναξαγόρου τῶν σοφιστῶν διαμώκησιν. λέγει γὰρ ὡς ὁ μὲν Πρόδικος Θηραμένην μαθητὴν ἀπετέλεσεν, ὁ δ' ἕτερος Φιλόξενον τὸν Ἐρύξιοος καὶ Ἀριφράδην τὸν ἀδελφὸν Ἀριγνώτου τοῦ κιθαρωδοῦ, θέλων ἀπὸ τῆς τῶν δηλωθέντων μοχθηρίας καὶ περὶ τὰ φαῦλα λιχνείας ἐμφανίσει τὴν τῶν παιδευσάντων διδασκαλίαν.

Athen. [= fr. 30] V 220 B-C [ex Herodico]: Spis *Kallias* [scil. sókratovca Aischina] opisuje spor Kallia s otcom ako aj škriepku sofistov Prodika a Anaxagora.¹ Hovorí totiž, že Prodikos si vybral za žiaka Théradena, ten druhý zasa Eryxioovho syna Filoxena a tiež Arifrada, ktorý bol bratom speváka a kitharistu Arignóta.² Na základe skazenosti týchto ľudí a ich nenásytosti v požívaní všetkého zvráteného chcel ukázať, ako asi prebiehala výučba u učiteľov, ktorí ich vzdelávali.³

Komentár: K dialógu *Kallias* (SSR VI A 73 – SSR VI A 75), ktorého témou je bohatstvo a to, či je správne minúť ho za chodenie do školy k sofistom a Anaxagorovi, porov. R. Hirzel, *Der Dialog*, s. 135; H. Krauss, *Aeschinis reliquiae*, s. 90–97; H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 284–288; H. Maier, *Sokrates*, s. 191, pozn. 1; E. Dupréel, *La légende socratique*, s. 299–301 a 420–421; O. Gigon, *Sokrates*, s. 311 a J. Humbert, *Socrate*, s. 228.

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 209–212) si myslí, že Xenofóntovo *Symposion* je vystavané podľa vzoru Aischinovho *Kallia* a že aj jeho obsah korešponduje s Aischinovým dialógom: dej sa odohráva v dome bohatého aristokrata Kallia, ktorý usporadúva hostinu a vyzýva prítomných, aby sa zapojili do rozhovoru, navyše Kallias reprezentuje plod sofistickej výchovy (Prótagoras, Gorgias, Prodikos), ktorú stavia nad filozofiu takých „samoukov“ ako Sókratés. Ďalší Xenofóntov text inšpirovaný Aischinovým *Kalliom* je podľa Dittmara 6. kapitola I. knihy *Memorabilií*, v ktorej Sókratés odmieta návrhy sofistu Antifóna, aby si nechal zaplatiť za svoje učenie; porov. E. Dupréel, *La légende socratique*, s. 300.

¹ Athénaiova správa je jediná, ktorá sa zmieňuje o titule Aischinovho dialógu.

² K Arifradovi porov. E. Degani, *Arifrade l'Anassagoreo*, s. 190–217.

³ Athénaiova správa opisuje zrejme situáciu, v ktorej je Kallias kritizovaný – možno svojím otcom Hipponikom alebo Sókratom – za to, že utratil priveľa peňazí za vyučovanie u sofistov.

VI A 74

[= fr. 31] *Socrat. epist.* VI [= SSR I F 6].

SSR I F 6 [*Socrat. epist.* VI]: (Σωκράτους) (1) τοῖν μὲν ξένοι ἐπεμελήθην ὡς παρεκάλεις, καὶ τὸν ἐν τῷ δήμῳ συναγορεύοντα αὐτοῖν ἐσκεψάμην τῶν ἡμετέρων τινὰ ἐταίρων, ὃς ὑπηρετήσῃν ἔφη προθυμότερον διὰ τὸ καὶ σοὶ χαρίζεσθαι ἐθέλειν. περὶ δὲ τοῦ χρηματισμοῦ καὶ περὶ ὧν προσπαίζων ἔγραφες, τὸ μὲν ἐπιζητεῖν ἐνίους οὐδὲν ἴσως ἄτοπον, τί πρῶτον μὲν ἐσπουδακότων τῶν ἄλλων περὶ πλοῦτον ἐγὼ πένης αἰροῦμαι βιοῦν, ἔπειτα ἐξόν μοι παρὰ πολλῶν πολλὰ λαμβάνειν, οὐ τὰς παρὰ ζώντων μόνον δωρεὰς τῶν φίλων, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἂν τελευτῶντές μοι ἀφῶσιν ἐκὼν παραιτοῦμαι τὸν δ' οὕτω διακείμενον οὐδὲν θαυμαστὸν μαινόμενον παρὰ τοῖς ἄλλοις νομίζεσθαι. (2) χρῆ δὲ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλον ἡμῶν προσεπιθεωρεῖν βίον καὶ εἰ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν σωμάτων διαφέροντες φανούμεθα μὴ θαυμάζειν, ὅτι καὶ περὶ τὸν πορισμὸν διεστήκαμεν. ἐμοὶ μὲν τοίνυν ἀπαρκεῖ τροφή τε χρῆσθαι τῇ λιτοτάτῃ καὶ ἐσθῆτι θέρουσ τε καὶ χειμῶνος τῇ αὐτῇ, ὑποδήμασι δὲ πάμπαν οὐ χρῶμαι

οὐδὲ πολιτικῆς ἐφίεμαι δόξης πλὴν ὅσον ἐκ τοῦ σώφρων εἶναι καὶ δίκαιος. ὅσοι δὲ πολυτελείας μὲν τῆς περὶ τὴν δίκαιαν οὐδὲν ἀπολείπουσιν, ἐσθῆτας δὲ διαφόρους οὐχ ὅτι γε ἔτους τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡμέρας τῆς αὐτῆς ἀμφιέννυσθαι ζητοῦσι, πολλὰ δὲ χαρίζονται καὶ ταῖς ἀπορρήτοις ἡδοναῖς, (3) καὶ ὄν τρόπον οἱ τὴν κατὰ φύσιν χροάν διεφθορότερες ἐπακτοῖς χρώμασι κοσμοῦνται, κάκεῖνοι τὴν ἐξ ἀρετῆς ἀληθινὴν δόξαν ἀπολωλεκότες - ἦν εἰκὸς περιγίνεσθαι ἐκάστω -, εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀρεσκείας καταφεύγουσι, διανομαῖς καὶ ἐστιάσεσι πανδήμοις τὴν παρὰ τῶν πληθῶν εὐφημίαν προκαλούμενοι. ὅθεν εἰκότως οἶμαι πολλῶν αὐτοῖς δεῖσθαι συμβαίνει· οὔτε γὰρ αὐτοὶ ζῆν δύνανται ἀπ' ὀλίγων, οὔτε πλεῖον ἀποδέχεσθαι ἄλλους οὔτοι ἐθέλουσι μὴ μισθὸν τῆς εὐλογίας φερόμενοι. ἐμοὶ μὲν πρὸς ἅμφω ταῦτα καλῶς ἔχει ὁ βίος· καὶ εἰ μὲν τί με τῶν ἀληθῶν ἐκφεύγει, οὐκ ἂν ἰσχυρισάμην· ὅτι μέντοι ταῦτα μὲν οἱ κρείττους φασὶν εἶναι βελτίω, ἐκεῖνα δὲ οἱ πολλοί, σαφῶς οἶδα. (4) πολλάκις δὲ καὶ περὶ τοῦ θεοῦ κατ' ἐμαυτὸν ἐννοούμενος καθ' ὃ τι εὐδαίμων εἶη καὶ μακάριος, ὁρῶ τῷ μηδενὸς δεῖσθαι αὐτὸν ὑπερβάλλοντα ἡμᾶς. φύσεως γὰρ λαμπροτάτης ἐκεῖνο ἦν οὐ πολλῶν δεόμενον ἐτοίμως ἔχειν ἀπολαύειν. καίτοι σοφώτερόν τε εἶναι εἰκὸς, ὅστις ἑαυτὸν ἀπεικάζει τῷ σοφωτάτῳ, καὶ μακαριώτατον ὑπάρχειν, ὃς ἂν ὅτι μάλιστα ἐξομοιωθῆ τῷ μακαρίῳ. τοῦτο δὲ εἰ μὲν πλοῦτος ποιεῖν ἐδύνατο, πλοῦτόν γ' ἂν ἐχρῆν αἰρεῖσθαι· ἐπεὶ δὲ ἀρετὴ μόνη φαίνεται παρασκευάζειν, εὖηθες ἀφέντας τὸ ὄν ἀγαθὸν τὸ δοκοῦν μεταδιώκειν. (5) ὥς μὲν οὖν τὰμὰ οὐχ οὔτω βέλτιον ἔχει, οὐκ ἂν μέ τις ῥαδίως μεταπίσειε. περὶ δὲ τῶν παιδῶν (καὶ) ὅπερ ἔφησθα δεῖν προνοεῖσθαι, ἢ διανοοῦμαι περὶ αὐτῶν μαθεῖν ἔξεστι πᾶσιν ἀνθρώποις. μίαν ἀρχὴν εὐδαιμονίας ἐγὼ νομίζω φρονεῖν εὔ· τὸν δὲ νοῦ μὲν μὴ μετεληφότα, χρυσίῳ δὲ πιστεύοντα καὶ ἀργυρίῳ, πρῶτον μὲν ὅπερ οἶεται κεκτηῖσθαι ἀγαθὸν οὐκ ἔχειν, ἔπειτα τοσοῦτον ὑπάρχειν ἀθλιώτερον τῶν ἄλλων, ὅσον ὃ μὲν ἀναγκασθεὶς ὑπὸ πενίας εἰ καὶ μὴ νῦν, αὐθις ποτὲ φρονήσει, ὃ δὲ τὰ μὲν ὑπ' οἰήσεως τοῦ εἶναι μακάριος τῆς ἀληθινῆς ὠφελείας ἀμελῶν, τὰ δὲ ὑπὸ χορηγίας φθειρόμενος πρὸς οἷς ἠτύχει ἤδη, τῶν ὄντως ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, προσαπεστέρηται (καὶ) τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων χρηστὴν ἐλπίδα. (6) οὐδὲ γὰρ σωθῆναι οἷόν τέ ἐστὶ τῷ τοιούτῳ πρὸς ἀρετὴν, κατεχομένῳ μὲν ὑπὸ κολακείας ἀνθρώπων ὁμιλῆσαι δεινῶν, κατεχομένῳ δὲ ὑπὸ γοητείας ἡδονῶν, αἱ κατὰ πᾶν αἰσθητήριον προσβάλλουσαι τῇ ψυχῇ πᾶν, εἴ τι καλὸν ἢ σωφρονικὸν ἐν αὐτῇ ἡρέμα ἐξελαύνουσι. τίς οὖν ἀνάγκη παισὶν αἰτίαν καταλιπεῖν ἀφροσύνης μᾶλλον ἢ παιδεύσεως οὐ λόγους μόνον ἀλλὰ καὶ ἔργοις δηλώσαντας, ὅτι ἐν σφίσιν αὐτοῖς τὰς ἀπ' αὐτῶν ἔχουσιν ἐλπίδας καὶ μὴ γενομένοις ἀγαθοῖς οὐδὲ ζῆν καταλείπεται, ἀλλὰ λιμῶ φθαρέντες οἰκτρῶς τελευτήσουσι πρέπουσαν ἀργίᾳ δίκην ἐκτίνοντες; (7) καίτοιγε ὁ νόμος μέχρι ἥβης κελεύει παῖδα ἐκτρέφεσθαι ὑπὸ γονέων. ὑμεῖς δ', ἴσως εἴποι τις ἂν ἀνὴρ πολιτικὸς ἀγανακτῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ υἱεῖς κληρονομεῖν ἐπιθυμοῦντας, οὐδὲ τελευτῶντος ἀφέξεσθαι μου διανοεῖσθε, ἀλλὰ καὶ τεθνεῶτα τροφὰς οἱ ζῶντες αἰτήσετε καὶ οὐκ αἰσχυνεῖσθε θανάτου ζωὴν ἀπρακτοτέραν

βιοῦντες; ἀλλὰ τὰ μὲν ἐμὰ περιττεύειν καὶ μετὰ θάνατον ἀξιοῦτε ἐτέροις τὰ δ' ὑμέτερα ὑμῖν οὐδ' εἰς τὸ ζῆν ἐξαρκέσει. (8) ἐκεῖνος μὲν οὖν σκαιῶς ἴσως πρὸς τοῦς ἑαυτοῦ παῖδας χρήσεται τοῖς λόγοις πατρικὴν ἅμα πολιτικὴ παρῥησία ἄγων. τὰ δ' ἐμὰ λόγων μὲν ἔνεκα ἐπιεικέστερα ὄντα τυγχάνει, ἔργῳ δὲ οὐ πόρρω φαίνεται πλουτουμένων ἀποστατεῖν. ὅθεν ἐγὼ χρυσίον μὲν οὐ καταλείψω τοῖς ἐμαυτοῦ παισὶ, τοῦ δὲ χρυσοῦ κτῆμα τιμιώτερον, φίλους ἐπιεικεῖς οὖς φυλάττοντες μὲν οὐδενὸς ἐλλειφθήσονται τῶν ἀναγκαίων, κακῶς δὲ τὰ περὶ τοὺς φίλους μεταχειρίσαντες εὐδῆλον, ὡς τὰ γε χρήματα πολὺ κάκιον διοικήσουσιν. (9) εἰ δέ σοι τὰς ἐνίων ὀλιγορίας ὀρῶντι φαύλως δόξω βεβουλεῦσθαι, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ὄρα, ὅτι οὐ πάντες ἄνθρωποι ὁμοίως ἔχουσι πρὸς τοὺς φίλους (εἰσὶ δὲ οἱ καὶ τετελευτηκότων αὐτῶν προνοοῦσιν) ἔπειθ', ὅτι τοὺς ἡμετέρους τούτων εἰκὸς εἶναι, οὐ φορτικῶς ἡμῖν συνεληλυθότας, οὐδὲ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ τότε τῆς παρ' ἡμῶν οὐχ ἦττον ὠφελείας ἀπολαύοντας. τῆς <μὲν> οὖν ὀλιγοχρονίου χάριτος εἰκὸς καὶ τὰς ἀμοιβὰς εἶναι βραχείας, αἱ πολυχρόνιοι δὲ τῶν εὐεργεσιῶν ἴσην τῇ ὠφελείᾳ τίκτουσι τὴν ἀμοιβήν. (10) τὰ δ' ἐμὰ μαντεύομαι προκόπτουσι τοῖς ἐταίροις καλλίω φανεῖσθαι· διόπερ οὐδὲ μισθοὺς αὐτοὺς εἰσπράττομαι, ὅτι οὐδὲν ἔχω πρέπον ἀντικατάλλαγμα φιλοσοφίας ἄλλο πλὴν φιλίαν, καὶ ὅτι οὐχ ὥσπερ οἱ σοφισταὶ ἀγὰρ δέδοικα περὶ τῶν ἰδίων. † παλαιούμενα γὰρ ἔννοια † γίνεται καὶ πρὸς <τὸ> γῆρας μᾶλλον ἀναθεορεῖσθαι φιλεῖ. † ὅθεν αὐτὰ τε μάλιστα ὑπὸ τῶν μαθόντων στέργεται τότε, καὶ ὁ γεννήσας αὐτὰ † πατὴρ † ἐπιποθεῖται· περιῶν μὲν οὖν τιμῆς τυγχάνει, τελευτήσας δὲ μνήμης ἀξιοῦται· κἂν τῶν οἰκείων τινὰ ἀπολελοιπῶς ἦ, τοῦδε ὡς υἱέος ἢ ἀδελφοῦ κήδονται, πᾶσαν εὐνοίαν εἰς αὐτὸν ἐνδεικνύμενοι, τρόπον τινὰ ἕτερον συγγενείας τῆς κατὰ φύσιν συνανηρητημένοι αὐτῷ. (11) οὐκουν δύνανται, οὐδ' εἰ βούλοιντο, κακῶς πράττοντα αὐτὸν παρεξίεναί, ὥσπερ οὐδὲ τοὺς κατὰ γένος προσήκοντας ὑπερορᾶν οἷοι τέ ἐσμεν. τὸ γὰρ ἐν τῇ ψυχῇ συγγενὲς ἅτε ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἀδελφὸν γεγεννημένον, ἀναγκάζει σφᾶς βοηθεῖν τῷ τοῦ τετελευτηκότος υἱεῖ ὑπομιμνήσκον τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ἐκεῖνου ὀλιγορίαν σφετέραν ἀτιμίαν τιθέμενον. ὄρα οὖν, εἰ σοι δόξω ἔτι ἢ τὰμαυτοῦ κακῶς οἰκονομεῖν ἢ <τὰ> τῶν παιδίων, ὅπως μὴδὲν ὑστερήσωσι τῶν ἀναγκαίων ἐμοῦ τελευτήσαντος ὀλιγορεῖν, ὃς οὐδὲ χρήματα αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν χρημάτων καὶ αὐτῶν ἐκεῖνων ἐπιμελησομένους καταστησάμενος καταλείπω. (12) καίτοι ὑπὸ μὲν ἀργυρίου οὐδεὶς βελτίων εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην ἴστορεῖται γενόμενος· ὁ δὲ δόκιμος φίλος καὶ ταύτη αἰρετώτερος τυγχάνει τοῦ δοκίμου χρυσοῦ, ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς ὀρεγομένοις, ἀλλὰ τοῖς βελτίοσι τῶν φίλων ὑπηρετεῖ, οὐδὲ τὰς τοῦ βίου χρείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ κεκτημένου ψυχὴν θεραπεύει καὶ εἰς ἀρετῆς λόγον, ἧς χωρὶς οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ὀνίνησι, πλεῖστα συμβάλλεται. τὸ μὲν οὖν ἀκριβὲς τούτων πέρι καὶ κατ' ὄψιν ἐντυχόντες ἀλλήλοις ἐπισκεψόμεθα· πρὸς ἃ δὲ ἐπιζητεῖς νῦν ἀρκεῖ καὶ διὰ τῶν εἰρημῶν ἀποκεκρίσθαι μετρίως.

SSR I F 6 [*Socrat. epist. VI*]: (Sókratovi) (1) O tamtých dvoch cudzincov som sa postaral tak, ako si kázal. Za ich obhajcu v ľudovom zhromaždení som považoval za vhodné ustanoviť jedného z našich priateľov, ktorý vyhlásil, že ochotne vo veci pomôže aj preto, lebo sa ti chce zavďačiť. Čo sa týka môjho finančného zabezpečenia a vecí, o ktorých píšeš s istou dávkou humoru, azda by bolo namieste opýtať sa na názor aj nejakých iných ľudí. Treba sa ich spýtať jednak to, prečo si podľa nich vyberám život v chudobe, hoci sa všetci okolo mňa tak hrabú za bohatstvom. Potom nech nám vysvetlia, prečo dobrovoľne odmietam všetky dary – nielen od žijúcich priateľov, ale aj od tých, ktorí mi zanechávajú majetok závetom. Nečudo, že človek, ktorý sa takto správa, je ostatnými považovaný za blázna. (2) Ale dôležité nie je len toto. Treba si všimnúť aj inú stránku môjho života a najmä, ako sa správam ku svojmu telu. Nečudujte sa, ak sa vám bude zdať, že skoro všetko tu robím úplne inak ako tí ostatní. Vyplýva to aj z toho, že mám celkom odlišný názor na zarabanie peňazí ako oni. Čo sa týka jedla, uspokojím sa s veľmi jednoduchou stravou. V zime aj v lete nosím ten istý odev a stále som bosý. Hoci nebažím po svetskej sláve, snažím sa, aby ma všetci ľudia poznali ako spravodlivého a zdržanlivého človeka. Vo svojom okolí však často vidím ľudí, ktorí si nenechávajú ujsť ani ten najmenší prepych života. Zakladajú si na striedaní oblečenia – a to nielen v priebehu roka – ale niekoľkokrát sa prezliekajú aj počas toho istého dňa. Nečudo, že sa oddávajú nemravným rozkošiam. (3) Prirodzenú pleť si zohavujú nanášaním farieb a pritom si myslia, že sa takto krásia. Niečo veľmi podobné robia aj ľudia, ktorí v sebe načisto zahubili dobrú povesť, ktorá sa v nás prirodzene rodí zo zdatnosti. Namiesto nej si v živote zakladajú na sláve, ktorú prináša obdiv ľudí. Pochlebovanie davu si pritom zabezpečujú štedrými darmi a hosťinami plnými obžerstva. Je preto prirodzené, že takýchto ľudí v živote nič neuspokojí. Nielenže nedokážu žiť z mála, ale nič, čo by bolo navyše, nedoprajú ani tým druhým. Veď im nechcú zaplatiť ani spravodlivú odmenu za dobré meno, ktoré o nich šíria.

Myslím si, že môj život sa odvíja správne aj vzhľadom na nasledujúce dva postoje. Keď cítim, že mi niečo pravdivé uniká, snažím sa, aby som o tom naisto nič netvrdil. Lebo dobre viem, že toto radia ľudia lepší ako dav, ktorý ti poradí presný opak. (4) Druhá vec sa týka môjho premýšľania o bohu. Často sa v samote zamýšľam nad tým, čo ho robí blaženým a šťastným. Vtedy prichádzam k záveru, že nás ďaleko prevyšuje tým, že nič nepotrebuje. Znakom najdokonalejšej prirodzenosti totiž bude asi to, že na prežívanie príjemného naozaj nepotrebuje veľa.

Múdrejším sa počas života stáva pochopiteľne ten, kto sa pripodobňuje tomu najmúdrejšiemu a najblaženejším je zasa ten, kto sa čo najviac pripodobní blaženému. Keby túto premenu človeka bolo schopné zabezpečiť bohatstvo, zo všetkého najvhodnejšie by bolo vybrať si práve ono. Ale keďže je každému zjavné, že to dokáže jedine zdatnosť, je veľmi hlúpe, ak sa ľudia vzdávajú skutočného dobra

a namiesto neho sa ženú iba za dobrom zdanlivým. (5) Vôbec by som sa nedal presvedčiť, že by sa môj život odvíjal krajšie, ak by som sa držal nejakých iných zásad.

Čo sa týka starostlivosti o deti a mojich názorov na to, čo im treba zabezpečiť, nič neskrývam a môj postoj je všeobecne známy. Za jeden z počiatkov blaženosti považujem zdravú myseľ. Človek, ktorý nemá účasť na rozume a všetku nádej kladie len do zlata a peňazí, v skutočnosti nikdy nedosiahne dobro, o ktorom si paradoxne myslí, že ho už má. Od ostatných ľudí je na tom oveľa biednejšie ako ten, koho prikvačí chudoba. Ved' tento síce nie hned', ale iste po nejakom čase zas príde k rozumu. Boháč však v presvedčení, že je blažený, nedbá o skutočný úžitok. Jednak ho kazí všetok ten prepych a hojnosť, jednak okrem vecí, ktoré v doterajšom živote nedosiahol – mám na mysli skutočné ľudské dobro – stráca aj nádej na dobrú budúcnosť. (6) Pre takéhoto človeka naozaj niet záchranu, lebo v ňom niet žiadnej zdatnosti. Je úplne ovládaný lichotením ľudí, ktorí sa mu vedia pekne zaliečať. Vo svojej moci ho pevne držia aj vábivé rozkoše, ktoré útočia na dušu prostredníctvom každého zo zmyslov a postupne ju oberajú o všetko krásne a zdržanlivé, čo sa v nej zrodí.

Nie je potom nevyhnutné, že takýto človek dá svojim deťom do života namiesto dobrej výchovy tie najlepšie predpoklady pre malomyseľnosť? Čo iné by si čakať od toho, kto nielen slovami, ale najmä činmi potvrdzuje, že jeho deti sa nestanú dobrými ľuďmi a že vo svojom živote určite nedostanú možnosť uskutočniť nádeje, ktoré si sami vysnívali? Namiesto toho biedne zhnú hladom a odpykajú tak spravodlivý trest za svoju lenivosť. (7) A predsa zákon prikazuje rodičom starať sa o deti, kým nedospejú. Muž zbehlý v politike by sa asi riadne rozhorčil nad synmi čakajúcimi len na jeho smrť a dedičstvo: „Viem, že mi nedáte pokoj ani keď umriem! Nebudete sa hanbiť od mŕtveho človeka žiadať peniaze na život, ktorý prežívate nečinnejšie ako ktorákolvek mŕtvola? Nárokujete si, aby môj majetok stačil po smrti aj pre iných, ale to, čo ste nadobudli vy sami, vám nestačí ani na holé prežitie.“

(8) Azda je takýto štýl reči voči vlastným deťom nevhodný. Ved' ako môže niekto hájiť dedičný majetok proti chamtivým synom politickou rétorikou slobody slova? Moje správanie voči deťom je z hľadiska slov oveľa vľúdnejšie. Z pohľadu materiálneho zabezpečenia im však dávam takmer to, čo tí najbohatší. Ako dedičstvo im teda nezanechám peniaze a majetky, ale niečo, čo je oveľa cennejšie – verných priateľov.¹ Ak si budú ich priateľstvo chrániť a zveľaďovať, nič podstatné im v živote nebude chýbať. Ale ak sa budú k priateľom správať nepekne, je isté, že ani vo finančných záležitostiach si nebudú počínať správne.

(9) Ak sa ti napriek tomu bude zdať, že o niektorých veciach uvažujem zle, a toto svoje presvedčenie nadobudneš pri pohľade na zopár vecí, ktoré zanedbávam, zväz nasledujúce. Predovšetkým si uvedom, že nie všetci ľudia sa voči

priateľom správajú rovnako. Ved' nájdeš dokonca takých, ktorí sa o nich starajú aj po smrti. To druhé, na čo ťa chcem upozorniť, je skutočnosť, že práve naši priatelia – a inak to ani nemôže byť – sú takíto. Známosť so mnou si nevynútili hrubým ani násilným spôsobom, a preto sa tešia z úžitku, ktorý im prinášam – a to nielen teraz, ale aj keď zomriem. Je prirodzené, že priazeň, ktorá má krátke trvanie, prináša len skromné ovocie. Dobrodenia, ktoré robíme ľuďom trvale, nám však pochopiteľne prinášajú odmenu priamo úmernú úžitku, ktorý im dávame. (10) Svojim priateľom, ktorí už prešli hodný kus cesty za zdatnosťou, zvyknem ako nejaká veštiareň predpovedať, že moja ekonomická situácia sa bude zjavne zlepšovať. Preto od nich nežiadam odmenu. Nenachádzam totiž žiadnu dôstojnú protihodnotu za filozofiu okrem priateľstva aj preto, že sa o svojich priateľov a blízkych – na rozdiel od sofistov – jednoducho bojím. ... zostarnuté sa totiž stáva hlbokomyseľným .... a vzhľadom na starobu má skôr záľubu v dôkladnom premýšľaní ... preto sú aj tieto veci vtedy najviac milované od tých, ktorí sa o nich dozvedia ... a otec, ktorý ich splodil, je potom predmetom túžby. Keď ide okolo, preukazujú mu úctu, a keď zomrie, v očiach všetkých je hoden úctivej spomienky. Stáva sa, že otec niekomu zanechá a zverí nejakého príbuzného alebo blízkeho priateľa. Tí, ktorých osloví, sa potom o tohto človeka starajú ako o vlastného syna či brata a z hĺbky srdca mu preukazujú všetku lásku a priazeň, akej sú schopní. Spája ich s nim celkom iné spojenectvo ako len pokrvná príbuznosť. (11) Nedokážu zavierať oči pred jeho nešťastím ani v prípade, že by to veľmi chceli. Podobne ani my nezavierame oči pred nešťastím našich príbuzných. Spriaznenosť duší je však niečo, čím vstupujeme do príbuzenského zväzku odvodeného od toho istého pôvodcu. Je niečím, čo nás priam núti pomáhať synovi toho, kto zomrie, pretože jeho potomok nám spoločného rodiča neustále pripomína. Navyše, intenzívne pociťované príbuzenstvo s ním by malo za následok naše vlastné poníženie, ak by sme tohto človeka zanedbávali.

Zamysli sa teda nad tým, či sa ti ešte stále zdá, že spravujem svoj majetok zle, alebo že sa málo starám o to, aby deťom po mojej smrti nič potrebné nechýbalo. Zváž pritom najmä to, že im ako dedičstvo nezanechávam peniaze, ale že ustanovujem tých, ktorí sa po mojej smrti postarajú nielen o majetky, ale aj samotné deti. (12) A predsa sa doposiaľ nikde na svete nenašiel človek, ktorého by peniaze urobili lepším. Pravý priateľ je však v porovnaní s pravým zlatom cennejší aj v tom, že dobrú službu nepreukazuje všetkým, ktorí si to prajú, ale len tým najlepším priateľom. Napomáha nielen v praktických potrebách života, ale predovšetkým lieči dušu toho, kto si ho získal. Najviac zo všetkého potom zveľaďuje priateľovu zdatnosť, bez ktorej človeku nič neprináša úžitok.

Dôkladnejšie preberieme tieto témy pri osobnom stretnutí. Zatiaľ ti na tvoje otázky musia stačiť odpovede, ktoré som stručne načrtol.

Komentár: Pseudo-sókratovské *Listy (Socraticorum Epistulae)* vznikli až v období helenizmu a rímskeho cisárstva, aj keď niektoré mohli byť napísané už medzi 3. stor. pred Kr. až 1. stor. po Kr., resp. mohli byť prepracovaním pôvodných (pravdepodobne taktiež nepravých) *Listov* (porov. *Socraticorum Epistulae*, in: Hercher, *Epistolographi Graeci*). Ide o listy neznámych autorov ovplyvnených kynizmom a stoicizmom, ktorí využívali epištolárny štýl na oživenie kynického učenia. Väčšina listov je napísaná v dialekte *koiné* a vznikla zrejme až v Augustovej dobe (porov. J. Malherbe, *The Cynic Epistles*, s. 2–3). Autori listov sa vyjadrujú jazykom, ktorý aspiruje na to, aby bol blízky uvedeným autoritám klasického myslenia, ale zároveň chce šíriť základné tézy dobového kynizmu.

Náš list (*Socratic. epist. VI*) je ladený vo výrazne kynickom duchu, ale jeho autor zrejme vychádzal zo staršieho sókratovského dialógu, možno z Aischinovho *Kallia*, keďže hlavnou témou je problematizácia bohatstva a obhajoba chudoby ako rozumného spôsobu života, ktorý bol príznačný pre väčšinu sókratovcov.

¹ Porov. Plat. *Symp.* 218e-219a, kde Sókratés hovorí ironicky Alkibiadovi, že chce vymeniť zlatú zbroj za bronzovú (narážka na Hom. *Il.* VI 234), t. j. rozumnosť za krásne telo.

VIA 75

Plutarch. [= fr. 32] *vit. Aristid.* 25, 4-9 p. 334 B-D: Καλλίας ὁ δαδοῦχος ἦν αὐτῷ [scil. Ἀριστείδῃ] γένει προσήκων· τοῦτον οἱ ἐχθροὶ θανάτου διώκοντες, ἐπεὶ περὶ ὧν ἐγράψαντο μετρίως κατηγορήσαν, ἔξωθεν εἰπόν τινα λόγον τοιοῦτον πρὸς τοὺς δικαστάς· „Ἀριστείδην“ ἔφησαν „ἴστε τὸν Λυσιμάχου θαυμαζόμενον ἐν τοῖς Ἑλλήσι· τούτῳ πῶς ἔχειν οἴεσθε τὰ κατ' οἶκον, ὁρῶντες αὐτὸν ἐν τρίβωνι τοιοῦτῳ προερχόμενον εἰς τὸ δημόσιον; ἄρ' οὐκ εἰκὸς ἐστὶ τὸν ῥιγοῦντα φανερώς καὶ πεινᾶν οἶκοι καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων σπανίζειν; τοῦτον μέντοι Καλλίας, ἀνεπιόν ὄντα, πλουσιώτατος ὢν Ἀθηναίων περιορᾷ μετὰ τέκνων καὶ γυναικὸς ἐνδεόμενον, πολλὰ κεκηρημένος τῷ ἀνδρὶ καὶ πολλάκις αὐτοῦ τῆς παρ' ὑμῖν δυνάμεως ἀπολελαυκῶς.“ ὁ δὲ Καλλίας ὁρῶν ἐπὶ τούτῳ μάλιστα θορυβοῦντας τοὺς δικαστάς καὶ χαλεπῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντας ἐκάλει τὸν Ἀριστείδην, ἀξιῶν μαρτυρῆσαι πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ πολλὰ καὶ διδόντος καὶ δεομένου λαβεῖν οὐκ ἠθέλησεν, ἀποκρινάμενος, ὡς μᾶλλον αὐτῷ διὰ πενίαν μέγα φρονεῖν ἢ Καλλία διὰ πλοῦτον προσήκει· πλοῦτῳ μὲν γὰρ ἔστι πολλοὺς ἰδεῖν εὖ γε καὶ καλῶς χρωμένους, πενίαν δὲ φέροντι γενναίως οὐ ῥάδιον ἐντυχεῖν· αἰσχύνεσθαι δὲ πενίαν τοὺς ἀκουσίως πενομένους. ταῦτα τοῦ Ἀριστείδου τῷ Καλλία προσμαρτυρήσαντος οὐδεὶς ἦν τῶν ἀκουσάντων, ὃς οὐκ ἀπῆει πένης μᾶλλον ὡς Ἀριστείδης εἶναι βουλόμενος ἢ πλουτεῖν ὡς Καλλίας. ταῦτα μὲν οὖν Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς ἀναέγραφε.

Plutarch. [= fr. 32] *vit. Aristid.* 25, 4-9 p. 334 B-D: Nosič pochodne Kallias bol jeho [sc. Aristeidov] príbuzný. Osobní nepriatelia ho hnali pred súd pre nejaké zabitie. Pretože bola žaloba sformulovaná dosť mierne, predniesli pred sudcami takúto reč: „Určite poznáte Lysimachovho syna Aristeida, ktorého obdivuje celé Grécko. Ako podľa vás spravuje domácnosť človek, ktorého vidíte vystupovať na verejnosti len v takomto ošúchanom kabáte? Nie je pochopiteľné, že človek, ktorý sa pred všetkými trasie od zimy a doma hladuje, musí trpieť nedostatkom aj v ostatných nevyhnutných veciach? A najbohatší Aténčan Kallias na tohto svojho úbohého bratranca jednoducho kašle a vôbec ho netrápi to, že jeho blízky príbuzný spolu s deťmi a manželkou trie najväčšiu biedu. Pritom ho ani trochu nemrzí to, že tohto muža už mnohokrát využil a že sa často prižívoval na jeho vplyve u nás.“ Keď Kallias videl, že prednesené slová sudcov veľmi rozhorčili a naladili proti nemu, dal zavolať Aristeida. Požiadal ho, aby pred súdom dosvedčil, že hoci mu Kallias ponúkal veľa darov a často ho aj prosil, aby ich prijal, vždy to odmietol. Sudcom mal povedať aj to, ako štedrému darcovi zakaždým odpovedal, že radšej bude hrdý na seba pre chudobu, ako na Kallia pre jeho bohatstvo. Vraj okolo nás možno vidieť mnohých, ktorí dobre znášajú bohatstvo, ale zriedka stretnúť človeka, ktorý šľachetne znáša chudobu. Dôvodom je vraj to, že tí, čo schudobnejú nedobrovoľne, sa za svoju biedu hanbia. Všetci, čo počuli toto doplňujúce svedectvo prednesené Aristeidom v prospech Kallia, si priali pri odchode zo súdu radšej schudobnieť podľa vzoru Aristeida ako zbohatnúť na spôsob Kallia. Všetko to vo svojom diele spísal sókratovec Aischinés.

Komentár: Pasáž pochádza z Plútarchovho *Života Aristeida*. Aristeidés (Ἀριστείδης; okolo 530 – asi 468 pred Kr.) bol aténsky politik a vojvodca prezývaný „Spravodlivý“ – „najlepší a najčestnejší muž v Aténach“ (Herod. VIII 79). Zúčastnil sa víťaznej bitky pri Marathóne (Plutarch. *Vit. Aristid.* 1.1) a vieme aj to, že r. 482 pred Kr. bol ostrakizovaný (Ps.-Aristot. *Ath. Pol.* 22.7). Pokiaľ ide o rodinné vzťahy, Aristeidov otec Lysimachos sa oženil s dcérou bohatého aristokrata Kallia. Aristeidés mal napriek tomu povest' chudobného človeka, čo však mohlo v skutočnosti znamenať, že bol k tomu prinútený okolnosťami (napr. kvôli ostrakizácii, vojne atď.), a preto žil skromnejšie ako ľudia z jeho vrstiev. Platón o ňom hovorí s úctou v *Menónovi* (94a) a *Gorgiovi* (526b), kde ho dáva do protikladu s väčšinou aténskych „zlých politikov“ (aj keď na iných miestach nerobí rozdiel medzi ním a ostatnými štátnikmi; porov. napr. úvod *Lachéta* alebo Ps.-Plat. *Virt.* 377d).

To, že by narážka na Aristeidovu chudobu mohla viesť k úvahe, že Aischinov dialóg *Kallias* stál pri zrode legendy o Sókratovom manželstve s Myrtó, jeho dcérou, či vnučkou, nie je podľa G. Giannantonioho (*Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. 4, s. 592, pozn. 27) presvedčivé: porov. R. Laurenti, *Aristotele. I fram-*

menti dei dialoghi, 2. zv., s. 796–804 (presvedčivou však nie je ani hypotéza, že by mohlo ísť o Antisthenovo *Peri eugeneias*).

V. Miltiadés

VI A 76

Papyr. Oxyr. [= fr. 33] 2889:

[ΣΩΚΡΑΤΗΣ'] ἐτύγγανεν μ[έν]

οὔσα πομπή τῶ[ν]

μεγάλων Παν[α-]

4 θηναίων, ἐκα[θή-]

μεθα δὲ ἐν τῇ σ[το-]

αἱ τοῦ Διὸς τοῦ Ἐ-

[λε]υθερίου ἐγὼ κ[αί]

8 Ἄγων ὁ Θηραμ[έ-]

νους πατήρ κα[ί]

Εὐριπίδης ὁ πο[η-]

τής, παρῆλ[θε δ']

12 οὖν παρ' αὐτοῦ[ς]

ἡμᾶς εἰ[

[Μι]λτιάδης [ὄσπερ]

[ἐπί]τηδες, κ[αί γάρ]

16 [ ]ων[

]σνια.[

[4-6 cf. Priscian. *institut. grammat.* XVIII 226: Αἰσχίνης' ἐκαθήμεθα δὲ ἐν τῇ στοῶ.]

Papyr. Oxyr. [= fr. 33] 2889:

Sókratés: Práve sa dial slávnostný sprievod veľkých Panathénají. Sedeli sme v stĺporadí Dia Záchrancu. Bol som tam ja, Théramenov otec Agnón a básnik Euripidés. Zrazu akoby zámerne okolo nás prešiel Miltiadés, a pretože ...¹ [4-6 cf. Priscian. *institut. grammat.* XVIII 226: Aischinés: „sedeli sme v stĺporadí“]²

Komentár: Diskusia ohľadom Aischinovo *Miltiada* sa rozvinula vďaka objavu Oxyrhynských papyrusov (E. Lobel, *The Oxyrhynchus Papyri*, zv. XXXIX, s. 47–50;), ktoré obsahovali nové zlomky (E. G. Berry, *The Oxyrhynchus Fragments of Aeschines of Sphettus*, s. 1–8; E. Orth, *Curae criticae*, s. 201–213; R.

Merkelbach, Zum Miltiades des Aeschines, s. 201; C. Lausdei – L. Rossetti, Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back), s. 47–56; C. Lausdei – L. Rossetti, Su P. Oxy. 2890 Front, s. 91–96; C. Lausdei – L. Rossetti, P. Oxyr. 2889 e il 'Milziade' di Eschine Socratico, s. 154–165). Všetky tieto štúdie sa sústreďovali predovšetkým na problém textu, na umiestnenie zlomkov v štruktúre dialógu, na identifikovanie postáv (medzi ktorými je aj Euripidés) a na scénografiu.

A. Patzer (Αἰσχίνου Μιλτιάδης, s. 271–287) identifikoval fragmenty z Oxyrhynského papyrusu a potvrdil, že patria do Aischinovho *Miltiada*. Na základe analýzy zachovaných zlomkov sa pokúsil o rekonštrukciu literárnej formy a obsahu tohto dialógu. Z papyrusu môžeme vyvodíť, že rozpravy sa zúčastňujú najmenej štyri osoby: Théramenov otec Agnón, básnik Euripidés, Miltiadés a Sókratés. Poznajme, že Théramenov otec Agnón (alebo Hagnón) bol vysokopostavený veliteľ za Periklovej vlády. Jeho syn Theramenés (Prodikov žiak) sa objavuje v ďalších sókratovských dialógoch (Ps.-Plat. *Ax.* 368d; Xenoph. *Hell.* 1-2) aj v Starej komédii (Aristoph. *Nub.* 361).

Claudio Lausdei a Livio Rossetti (Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back), s. 47–56) analyzujú zachované zlomky z papyrusov 2889 a 2890 a dospievajú k záveru, že centrálnou témou dialógu bola výchova (*paideia*), ku ktorej pristupuje Sókratés z etickej pozície. Vyústením celej rozpravy malo byť Sókratovo vyhlásenie, že tí, ktorí ovládajú umenia (*technai*) zamerané na dosahovanie konkrétnych cieľov, sa zásadne líšia od tých, ktorí sa usilujú o *areté*. Podobný rozdiel medzi vytváraním (*poiésis*) a konaním (*praxis*) tematizuje Aristotelés v *Etike Nikomachovej* – pôvod tejto diferencie môže siahať až k najstarším sókratovským dialógom.

Naša dvojica autorov argumentuje v ďalšej štúdii k *Miltiadovi* (C. Lausdei – L. Rossetti, P. Oxyr. 2889 e il 'Milziade' di Eschine Socratico, s. 154–165) na základe rekonštrukcie zlomkov, že dialóg sa zakladal na protikladných postojoch Sókrata a Miltiada. Aischinés podľa všetkého zobrazil Sókrata ako človeka s vlašným prístupom k Miltiadovmu obdivu lakedaimónskeho spôsobu správania (*λακωνίζειν*) – takýto obraz Sókrata korešponduje s chválou demokrata Themistokla v Aischinovom *Alkibiadovi*. Takisto je možné, že v dialógu bola naznačená polemika s Antisthenom – Aischinés pravdepodobne kritizoval Antisthenov prísný etický postoj (blízky lakedaimónskemu spôsobu života; porov. napr. Antisthenovo stotožnenie βραχυλογία s ἀρετή v *SSR V A 104*), ku ktorému sa naopak hlásil Miltiadés chváliaci namáhavú prácu (*πόνος*). Autori naznačujú taktiež možné súvislosti medzi dialógmi *Miltiadés* a *Télaugés*.

¹ Postava Miltiada sa objavuje (spolu s Themistoklom) v Pseudo-Platónovom *Axiachovi* 368d aj v Platónovom *Gorgiovi* 503c, ale v oboch prípadoch ide

o staršieho Miltiada, aténskeho politika a vojvodcu, otca Kimóna. Aischinov Miltiadés je jeho menovec, súčasník Sókrata.

Livio Rossetti (*Corpus dei papiri filosofici greci e latini*, zv. 1, s. 137–138) vyslovuje domnienku, že by mohlo ísť o Miltiada, ktorého spomína Lysias (*Orat.* XII 72) v súvislosti so sankciami vlády tridsiatich tyranov v r. 404 pred Kr. Rossettiho predpoklad by mohol mať oporu v zlomku zo Stobaia (*Stob.* II 31,23 [= *SSR VI A 77*]), ktorý hovorí o Miltiadovi ako mladíkovi s typickou spartskou výchovou.

² Veta citovaná gramatikom Priscianom korešponduje s Oxyrhynským papyrusom z *Miltiada*, ktorý nás uvádza do deja rozpravy: Stoa Dia Osloboditeľ'a stála na agore a pred ňou bola umiestnená Diova socha. Dion prívlastok ἐλευθέριος evokuje slobodu ako jeden zo základných princípov civilizovanej spoločnosti. Poznajmenajme, že na rovnakom mieste sa odohrávajú aj ďalšie sókratovské rozpravy: *Ps.-Plat. Theag.* 121a, *Ps.-Plat. Eryx.* 392a; *Xenoph. Oecon.* VII 1.

VIA 77

Stob. [= fr. 34] II 31,23: Αἰσχίνου Σωκρατικοῦ· οὗτός ἐστι Μιλτιάδης ὁ Στησαγόρου, ὃς παῖς μὲν ὢν ἤσκει Ὀλύμπια καὶ κρείττων ἦν τοὺς πόνους πονῶν ἢ παιδοτρίβης ἐπιτάττων· ἐκεῖ δὲ μείζους παῖδας αὐτοῦ καὶ πρεσβυτέρους κατεμαχέσατο καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ στεφάνου ἄκων ὑπὸ τοῦ παιδοτρίβου ἐξήχθη· ἔτι δὲ ἐπίτροποι αὐτοῦ ἐγένοντο οὔτε τὰς αὐτὰς ἡλικίας ἔχοντες οὔτε τοὺς αὐτοὺς τρόπους· καὶ τούτων ἀπάντων ἦν κατήκοος. παιδαγωγὸς αὐτῷ ἠκολούθει οὐ πᾶν σπουδαῖος καὶ τούτῳ οὐδὲν πώποτε ἠναντιώθη. ταῦτα μὲν παιδι ὄντι αὐτῷ ἐπιτετήδευται· ἐπεὶ δὲ μειράκιον ἤρχετο γίνεσθαι, σιωπᾶν καλὸν ἠγήσατο εἶναι· σεσιώπηται αὐτῷ μᾶλλον ἢ τοῖς χαλκοῖς ἀνδριᾶσι. τοῦ σώματος αὐτῷ καλὸν ἐδόκει εἶναι ἐπιμελεῖσθαι· ἐπιμεμέληται τούτου, ὥστ' ἔτι καὶ νῦν τῶν ἡλικιωτῶν ἄριστα ἔχει τὸ σῶμα.

Stob. [= fr. 34] II 31,23: Sókratovec Aischinés sa vyjadruje takto: Toto je Stésagorov syn Miltiadés. Ešte ako dieťa sa pripravoval na preteky v Olympii. V zdolávaní námah bol dokonca horlivejší, ako od neho žiadal tréner. Na cvičisku často v boji prekonával starších a vyšších súperov. Keď raz pri takomto meraní síl chlapi súperili o nejaký veniec víťazstva, tréner ho musel proti vôli ťahať z ringu. Jeho opatrovníci sa mu pritom ani zďaleka nevyrovnali v charaktere, ani krásnom mladom veku. Napriek tomu ich všetkých poslúchal. Do školy ho vodil pochybný otrok, ale ani tomuto nikdy v ničom neodporoval. Takýmito vecami sa zaoberal ako dieťa. Keď začal dospievať, nadovšetko si vážil mlčanlivosť. Ako mládenec mlčal viac a častejšie ako bronzové sochy. Za dôležitú považoval aj

starostlivosť o vlastné telo. Staral sa oň tak dobre, že ešte aj dnes je v porovnaní s rovesníkmi veľmi krásny.

Komentár: Stobaios alebo Ióánnés Stobaios (Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος; 5. stor. po Kr.) – pochádzal zo Stoboi v Makedónii – bol grécky spisovateľ, ktorý zbieral výňatky z diel známych antických autorov. Stobaios venoval svoju zbierku výňatkov, ktorá obsahovala aj zhrnutie obsahu jednotlivých diel, svojmu synovi Septimiovi. Stobaiova zbierka pozostávala z dvoch častí (každá z nich obsahovala dve knihy): prvá časť sa zachovala pod názvom *Výňatky* (Ἐκλογαί, lat. *Eclogues*), druhá pod názvom *Antológia* (Ἀνθολόγιον, lat. *Florilegium*). Podľa Fótiovej správy (9. stor. po Kr.) mala Stobaiova zbierka titul *Štyri knihy výňatkov, slávnych výrokov a pravidiel* (Ἐκλογῶν, ἀποφθεγμάτων, ὑποθηκῶν βιβλία τέσσαρα). Moderné vydania Stobaiových „výňatkov“ vychádzajú pod spoločným názvom *Anthologium* (porov. Scott – Ferguson, *Hermetica* 1, s. 82). Stobaiova zbierka obsahuje výťahy zo známych diel antických autorov, medzi ktorými sa nachádza vyše 500 básnikov, rečníkov, filozofov, historikov, lekárov. Pre nás má *Antológia* veľkú hodnotu, pretože sa v nej nachádzajú zlomky, resp. parafrázy pasáží z dôležitých antických textov, ktoré sa nám nezachovali. Prvá a druhá kniha *Antologie* obsahuje *Výňatky týkajúce sa fyziky a etiky* (Ἐκλογαί φυσικαὶ καὶ ἠθικαί). Prvá kniha bola rozdelená do šesťdesiatich častí, druhá do štyridsiatich šiestich (zachovalo sa iba prvých deväť). Z charakteru kapitol venovaných predsókratovským mysliteľom je zrejmé, že Stobaios sa opieral o nezachované práce peripatetika Aetia a stoika Aria Didyma. Tretia a štvrtá kniha *Antologie* (podobne ako časť druhej knihy) je venovaná hlavne etike a fyzike.

V II. knihe Stobaiovej zbierky sa nachádza parafráza pasáže z Aischinovho *Miltiada*, ktorá predstavuje veľmi mladého Miltiada ako sa zo všetkých síl stará o svoju telesnú zdatnosť (τοῦ σώματος ἐπιμελεῖσθαι), v ktorej vyniká nad ostatnými rovesníkmi, takže z neho vyrastie krásny a mlčanlivý mládenec (porov. *SSR* VI A 78). Z tejto pasáže vyplýva, že Miltiadés je v čase Sókratovho rozprávania už zrelý muž, či dokonca stavec, keďže mohol byť o niečo starší než Sókratés (H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 179).

Opis Miltiadovho výcviku naznačuje, že gymnázia mohli byť miesta, v ktorých sa zoznámil so Sókratom a dal sa s ním do reči tak, ako je to zvyčajné v ďalších rozprávach *Sókratikoí logoi*; porov. F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 187.

Miltiadova starosť o telesnú zdatnosť (τοῦ σώματος ἐπιμελεῖσθαι), v ktorej vyniká nad inými mladíkmi, by mohla slúžiť ako príprava pre etickú problematizáciu starosti o seba (ἐπιμέλεια ἑαυτῶν), ktorej by sa mal muž venovať v zrelom veku. Miltiadés mohol byť príkladom staršieho muža, ktorý nepochopil, že atletická starosť o vlastné telo v mladosti je cestou k starosti o zdatnosť v zrelom

veku. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 180) si však myslí, že rozprava nevyústila do etickej problematizácie ἐπιμέλεια ako v prípade Themistokla v Aischinovom *Alkibiadovi*.

VIA 78

Plutarch. [= fr. 35] *de recta rat. aud.* 4 p. 39 B-C: πανταχοῦ μὲν οὖν τῷ νέῳ κόσμος ἀσφαλῆς ἐστὶν ἢ σιωπῇ, μάλιστα δ' ὅταν ἀκούων ἐτέρου μὴ συνταράττηται μηδ' ἐξυλακτῆ πρὸς ἕκαστον, ἀλλὰ κἂν ὁ λόγος ἦ μὴ λίαν ἄρεστός, ἀνέχεται καὶ περιμένη παύσασθαι τὸν διαλεγόμενον, καὶ παυσαμένον μὴ εὐθέως ἐπιβάλλῃ τὴν ἀντίρρησην, ἀλλ' ὡς Αἰσχίνης φησί, διαλείπῃ χρόνον. εἴτε προσθεῖναι τι βούλοιο τοῖς λελεγμένοις ὁ εἰρηκῶς, εἴτε μεταθέσθαι καὶ ἀφελεῖν.

Ael. Aristid. *de quatt.* 439 [= *orat.* XLVI, II p. 324 D.]: προσθῶμεν τοίνυν ὅτι καὶ Περικλέα μὲν οὐδεὶς τῶν ὁμιλητῶν, οὐδὲ τῶν ἐκ τοῦ δήμου τὴν γραφὴν ἐκείνην ἐγράψατο, ἀλλ' εἷς τῶν ἀντιστασιωτῶν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰδῶς εὖ καὶ καλῶς ἐκείνον ἄνθρωπος, Σωκράτει δὲ ὁ τῶν νέων ἀπέχεσθαι καὶ σιωπῶν ἐπιτάξας οὐ τῶν σοφιστῶν ἦν οὐδεὶς οὐδὲ τῶν ἀντιτέχνων, ἀλλ' εἷς τῶν ὄτ' ἦν νέος φοιτῶντων παρ' αὐτῷ. τοσοῦτον, ὡς ἔοικεν, ἀπώνατο τῆς συνουσίας αὐτοῦ. ταῦτ' οὖν ἡμεῖς ἐπὶ Σωκράτη οἴσομεν; ἀλλ' οὐχὶ δίκαια ποιήσομεν ἴσως.

Plutarch. [= fr. 35] *de recta rat. aud.* 4 p. 39 B-C: Je nepochybné, že pri každej príležitosti mladému človeku svedčí mlčanie. Najmä vtedy, keď pokojne počúva toho druhého a neskáče každému do reči. Trpezlivosť má prejaviť aj vtedy, keď sa mu reč veľmi nepáči. Vtedy je dobré, keď počká až ten druhý dohovorí, a po krátkej chvíli – určite nie hneď – vyjadrí námietku. Tá musí podľa Aischina odznieť až po nejakom čase bez ohľadu na to, či partner dialógu k tomu, čo odznelo, niečo dodal, odobral alebo zmenil svoj názor.

Ael. Aristid. *de quatt.* 439 [= *orat.* XLVI, II p. 324 D.]: Dodajme, že ten, kto podal žalobu na Perikla, nebol ani žiaden študent, ani prostý človek z ľudu. Bol to niekto z jeho politických odporcov, ktorý ho pravdepodobne ani dobre nepoznal. Človek, ktorý prikázal Sókratovi mlčať a zakázal stretávanie s mládežou, však nebol sofista ani konkurujúci remeselník. Bol to niekto z tých, ktorí sa s ním stretávali, keď bol ešte mladý. Veru takýto úžitok mal filozof zo stretnutí s ním. Povie o tom Sókratovi? Ale asi to nebude spravodlivé.

Komentár: Zlomok 35 (*SSR VI A 78*) pochádza z Plútarchovho spisu *O počúvaní* (*Περὶ τοῦ ἀκοῦειν*, lat. *De recta ratione audiendi*). Chvála Miltiadovho mlčania by mohla súvisieť s nebezpečenstvom, do ktorého sa dostávajú mladíci, keď si po prvý raz vyskúšajú sókratovské dialektické umenie a urobia si z neho hračku na

vyvolávanie sporov – ako šteňatá chňapnú po ľud'och, ktorí sú im nablízku, a potom ich trhajú svojou rečou (Plat. *Resp.* 539b).

VI A 79

Papyr. Oxyr. [= fr. 36] 2890 (front.):

[. . ὠρμημένοι . .]
 οἴκοθέν εἰσίν τε [καὶ πλοῦν μέγαν πε-]
 πλεύκασιν οὐκ [ἐμπορίας ἔνεκεν, ἀλλ']
 ἵνα τήν τε Ἑλλάδ[α ἐρευνῶσι καὶ]
 ὡς τίς ἐστὶν ἀνὴρ [ἐπὶ σοφίαι τετιμη-]
 μένος ἐν τοῖς Ἑλλ[ησιν, ὡς ὅτι]
 μάλιστα τὸ ἐκείνω[ι δοκοῦν πυνθάνων-]
 ται. ἀπεκρινάμη[ν οὖν αὐτῶι . .]
 ὅτι οὐ θαυμάζοιμι [ἄν, εἰ ἄνδρες τοιοῦτοι]
 τῶι σφωτάτωι τῶν Ἑλ[λήνων τῶν νῦν]
 παιδεῦσαι ἄνθρωπον [ἐπιθυμοῖεν]
 συγγενέσθαι. ἀλλὰ καὶ [αὐτὸς ἂν ἐφα-]
 μην, ὅτι καὶ πλοῦν τοσοῦ[τον
 [. .] [. . ἰον τηλικ[οῦτος

Papyr. Oxyr. [= fr. 36] 2890 (front.):

... s nadšením opúšťajú domov a podstupujú dlhú plavbu. Nejdú za ziskom, ale aby preskúmali Grécko a zistili, či tam žije muž, ktorého si všetci obyvatelia tejto krajiny vážia pre múdrosť. Zo všetkého najviac sa ho túžia spýtať, na jeho názory. Odpovedal som mu, že by som sa vôbec nečudoval, keby takýto ľudia túžili po stretnutí s mužom, ktorý je zo všetkých žijúcich Grékov (...) najschopnejší (...) vychovať človeka. Ale aj sám by som povedal, že aj takú dlhú plavbu ... v takom vysokom veku.

Komentár: Papyrus 2890 je značne poškodený, a preto je potrebné viaceré miesta doplniť, čo vedie k rôznym možnostiam čítania textu; porov. R. Merkelbach, *Zum Miltiades des Aeschines*, s. 201; A. Patzer, *Αἰσχίνου Μιλτιάδης*, s. 271–287; S. R. Slings, *Some Remarks on Aeschines' Miltiades*, s. 301–308; C. Lausdei – L. Rossetti, *Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back)*, s. 47–56.

S. R. Slings (*Some Remarks on Aeschines' Miltiades*, s. 301–308) si napríklad myslí, že papyrus sa týka otázky, akého vychovávateľa by mal Miltiadés vyhľadať, ak chce byť dobre vycvičený. A. Patzer (*Αἰσχίνου Μιλτιάδης*, s. 271–287)

naopak hovorí, že jednotlivé časti na seba nenadväzujú, takže sa nedá bezpečne rekonštruovať obsah tohto papyrusu.

VI A 80

Papyr. Oxyr. [= fr. 37] 2890 (back):

ὠ]φελήσουσιν οὐ
 [. . οὐ . .] δεινόν, ἔφην ἐγώ,
 [ἡμεῖς μὲν περὶ τούτου ἀ]ποροῦμεν, ἐκεῖ-
 [νος δέ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖν,] οὐκ ἀπορήσει. θαυ-
 [μαστόν γὰρ ἂν εἴη, εἰ μὲ]ν ἠρόμην Εὐριπί-
 [δην δημιουργῶν] ὅτῳ ξυνῶν ἂν Μιλ-
 [τιάδης ἄριστ]α βουλευόιτο ὅπως χρῆ
 [ὑποδήματα] ποιεῖν, εἴ[χ]εν ἂν μοι λέ-
 [γειν ὅτι τοῖ]ς σκυτοτόμοις ἢ ὅτῳ ἂν
 [ξυνῶν ἄρ]ιστα βουλευόιτο ὅπως
 [χρῆ οἰκία]ν οἰκοδομεῖν, καὶ τοῦτ' εἴ-
 [χεν ἂν λέγ]ειν ὅτι τοῖς τέκτοσιν, νῦν
 [δέ . .]

Papyr. Oxyr. [= fr. 37] 2890 (back):

Tým, ktorí budú prinášať úžitok ... nie je ... hrozné ... povedal som ... my sme však v tejto veci bezradní, on však – ako sa mi zdá – vôbec nebude trpieť núdzou. Bolo by totiž čudné, keby som sa spýtal Euripida, u akého remeselníka by sa Miltiades najlepšie naučil, ako vyrábať topánky, a odpoveď by znela, že u obuvníkov. Podobne by to bolo, keby som sa ho spýtal, u koho by sa najlepšie naučil stavať dom, a mohol by mi odpovedať, že najlepšie u tesárov. Teraz však ...

Komentár: A. Patzer (Aἰσχίνου Μιλτιάδης, s. 271–287) predpokladá, že táto časť Aischinovho *Miltiada* sa týkala toho, kto je vhodný učiteľ pre Miltiada, a obracala sa na Euripida, respektíve na ďalších básnikov s otázkou, či by bol niekto z nich dobrým vychovávateľom. Nasledovala typická sókratovská argumentácia pomocou analógie *techné*, že najlepším učiteľom v každom umení je majster, ktorý ho dobre vykonáva. To však neplatí pre oblasť *areté* – k tomuto záveru zrejme dospela séria argumentov z oblasti *techné* (obuvníctvo, tesárstvo atď.) ako naznačuje záverečná formula papyrusu: νῦν [δέ . .] (teraz ... však ...). Patzerovu rekonštrukciu prijímajú S. R. Slings (Some Remarks on Aeschines' Miltiades, s. 301–308) aj dvojica autorov C. Lausdei a L. Rossetti (Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back), s. 47–56).

C. Lausdei a L. Rossetti (Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back), s. 50) dávajú papyrus 2890 do súvislosti s pasážou Xenoph. *Mem.* IV 4,5, v ktorej prichádza Hippias do Atén a rozpráva sa so Sókratom o spravodlivosti a prirodzených zákonoch. Sókratés v tomto rozhovore poukazuje na podivný rozpor: keď chce niekto nechať niekoho vyučiť za obuvníka, kováča alebo pohoniča, nie je ani trochu v rozpakoch, kam ho má poslať, aby sa ním stal – avšak keď chce sám poznať, čo je spravodlivosť, alebo chce o tejto veci poučiť svojho syna či otroka, nevie kam má ísť.

VI A 81

Galen. [= fr. 38] *comm. in Hippocr. de med. off. libr. I 3* (XVIII p. 649 K.): τῶν αἰσθήσεων ἀπάσαις τὴν γνώμην ἐφεξῆς ἔταξεν [scil. Hippocrates], ὅπερ ἐστὶ τὴν διάνοιαν, ἣν τε καὶ νοῦν καὶ φρένα καὶ λόγον κοινῶς οἱ ἄνθρωποι καλοῦσιν. [. . .] (p. 657 K.): [. . .] Αἰσχίνης δὲ [. . .] ὁ Σωκρατικὸς ἐν τῷ Μιλτιάδῃ κατὰ τὸ αὐτὸ σημαίνομενον κέχρηται τῷ ὀνόματι.

Galen. [= fr. 38] *comm. in Hippocr. de med. off. libr. I 3* (XVIII p. 649 K.): Vedľa všetkých zmyslov kladie [scil. Hippokratés] schopnosť poznávať, ktorá predstavuje myslenie. Toto zasa ľudia nazývajú rozumom, mysl'ou a intelektom. [...] (p. 657 K.): [...] Sókratovec Aischinés používa tento termín v rovnakom význame v diele *Miltiadés*.

Komentár: Galénos vysvetľuje na základe Aischinovho *Miltiada*, že výchova sa zakladá na zmyslových vnemoch, ktoré nútia človeka, aby ich porovnával, prehodnocoval, vytváral medzi nimi analógie, vyvodzoval z nich súvislosti atď., až nakoniec dospieva k rozumovým súdom. Celý tento proces nazýva „rozumovým myslením“ (λόγος).

VI. Rhinón

VI A 82

Pollux [= fr. 39] *onomast.* VII 103: . . . ἀπὸ δ' ἀργύρου ἀργυροκόπος [. . .] ἀργυροκοπεῖον, ὡς Αἰσχίνης ἐν Ῥίνωνι.

Pollux [= fr. 39] *onomast.* VII 103: Od „strieбра“ je odvodené spojenie „razič strieбра“ [...] „dielňa na razbu strieбра“, ako hovorí Aischinés v *Rhinónovi*.¹

Komentár: Rhinón bol aténsky politik, ktorý sa pričínal o reštauráciu demokracie po vláde Tridsiatich; zmieňuje sa o ňom Ps.-Aristot. *Ath. pol.* 38. Pokiaľ ide o Aischinov dialóg nesúci toto meno, U. von Wilamowitz-Moellendorff (*Platon*, zv. 2, s. 24) sa domnieva, že ide o prvé dielo, ktoré Aischinés napísal, hoci v Diog. Laert. II 61 [= SSR VI A 22] sa tvrdí, že to mal byť *Miltiadés*. Okrem toho k Aischinovmu *Rhinónovi* porov. H. Krauss, *Aeschinis reliquiae*, 1911, s. 101; H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 290; O. Gigon, *Sokrates*, s. 311; C. W. Müller, *Kurzdialoge*, s. 212–213.

Jediná pasáž z dialógu *Rhinón* zachovaná v Polluxovej správe nám nedovoľuje urobiť si predstavu o jeho obsahu. Takisto H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 290), ktorý prichádza často s odvážnymi návrhmi na rekonštrukciu obsahu Aischinových dialógov a upozorňuje na možné súvislosti s textami sókratovskej literatúry, nehovorí nič o obsahu *Rhinóna*.

¹ Rhinón z Paianie je historická postava aténskej politiky. Ako člen druhého „grémia desiatich mužov“ zodpovedal za obnovenie demokratickej vlády po páde oligarchie r. 403 pred Kr. V rokoch 402 – 401 bol menovaný za aténskeho pokladníka. V Ps.-Aristotelovej *Aténskej ústave* 38 sa hovorí o jeho ušľachtilom zmýšľaní. Na druhej strane sa však zdá, že Rhinón bol kontroverznou postavou, lebo sa z neho vysmieva Archippos v komédii nazvanej podľa Rhinónvho mena. Takisto je pravdepodobné, že patril do kruhu Sókratových žiakov, ktorý sa netešil veľkej obľube u nových demokratických politikov (viď Polykratova *Obžaloba Sókrata*, ktorá útočila nielen na Sókrata, ale aj na jeho nasledovníkov, ktorí boli v čase jej publikovania ešte nažive). Bližšie pozri S. C. Humphreys, *Kinship in Ancient Athens An Anthropological Analysis*, Vol. 1, s. 599–600.

VII. Télaugés

VI A 83

Procl. [= fr. 40] in *Plat. Cratyl.* 21 p. 8, 26-8: ὅτι Ἑρμογένης παρ' Αἰσχίνῃ κομφοδεῖται ὡς χρημάτων ἥττων ἄμέλει τὸν Τηλαύγῃ ἑταῖρον ὄντα καὶ χαριέντα παρεώρα ἀθεράπευτον.¹

Procl. [= fr. 40] in *Plat. Cratyl.* 21 p. 8, 26-8: Pretože Aischinés sa podľa vzoru komédie vysmieva Hermogenovi,² ktorý vraj podlieha moci peňazí. Zanedbával svojho priateľa Télauga,³ ktorému nevenoval žiadnu pozornosť.

Komentár: O Aischinovom *Télaugovi* porov. H. Krauss, *Aeschinis reliquaiea*, s. 102–113; H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 213–244; U. von Willamowitz-Moellendorff, *Platon*, zv. II, s. 25–26; J. Humbert, *Socrate*, s. 229–231; G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. IV, s. 228; C. Mársico, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 421–424; F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 516–531; F. Škvrnda, Sokrates a Télauges – Aischinova sokratika medzi platonizmom a kynizmom, s. 40–51.

Dialóg *Télaugés* bol napísaný medzi rokmi 370 – 360 pred Kr. Jeho témou je kontrast medzi dobrovoľnou a nedobrovoľnou chudobou. Postavami sú špinavý a zarastený pythagorovec Télaugés, ktorý si chudobu dobrovoľne zvolil za svoj životný štýl, a naproti nemu Hermogenés, ktorý túži po peniazoch, no nedokáže sa vymaniť z chudoby. Podľa W. Dupréela (*La légende socratique et les sources de Platon*, s. 372–389) je Aischinov *Télaugés* dokladom toho, že pythagorovská sekta, ktorá mala svoj pôvod na Sicílii, má v prvej polovici 4. storočia pred Kr. svojich členov aj v Aténach a že práve títo, a nie kynici, sú terčom autorov strednej komédie, ktorí sa vysmieávajú večne hladným a špinavým filozofom.

Správa z Proklovho komentára ku *Kratylovi* (Procl. in *Plat. Cratyl.* 21 p. 8, 26-8) nás uvádza do deja dialógu, aj keď nezmieňuje jeho názov: hlavnými postavami sú Télaugés a Hermogenés, ktorému sa Aischinés vysmieva rovnakým spôsobom, ako sa to robí v komédiách (κωμωδεῖται). R. Hirzel (*Der Dialog*, zv. I., s. 136) predpokladá s ohľadom na komediálny charakter dialógu, že Aischinés nezobrazuje pythagorovca Télauga (viď poznámku nižšie), ale postavu Télauga uvádza na scénu s komediálnym zámerom, aby zvýraznil kontrast medzi jeho menom (τηλαυγής = „ten, kto žiari doďaleka“; porov. R. Hirzel, *Der Dialog*, zv. I., s. 316: *der Fernhinleuchtende*) a jeho špinavým vzhľadom. Proti tomu namieta H. Dittmar, *Aischines von Sphettos*, s. 217. Avšak porov. komentár k Demetr. *de elocut.* 170 [= SSR VI A 85].

Predpoklad, že vzťah medzi chudobným a bohatým priateľom tvorí v sókratovskej literatúre spoločný *topos*, potvrdzujú viaceré pasáže, aj keď v nich sú jednotlivé postavy rôzne zobrazené (napr. Hermogenés u Xenofóna si najviac cení vplyvných priateľov, ktorí naňho nezabúdajú; Xenoph. *Symp.* 3,14). H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 228–229) si myslí, že viaceré xenofónovské pasáže (Xenoph. *Symp.* 6,1; 8,3; 4,23 atď.) sú inšpirované Aischinovým *Télaugom*. Určitú analógiu by sme mohli vidieť aj v Plútarchovom *Živote Aristeida* (Plutarch. *vit. Aristid.* 25, 4-9 p. 334 B-D [= SSR VI A 75]), ktorý vychádza z Aischinovho dialógu *Kallias*, keď si v úlohe Kallia predstavíme Hermogena a na miesto Aristeida do-

sadíme Télauga: Kallias je aténsky boháč, ale nestará sa o to, ako biedne žije jeho príbuzný Aristeidés – Kallias sa pritom neostýcha priživovať na Aristeidovej sláve.

Ďalšiu analógiu môžeme vidieť v Xenofóntových *Spomienkach* (Xenoph. *Mem.* II 10): Sókratés radí Diodórovi, aby pomohol Hermogenovi, lebo sa ocitol v núdzi – vďaka malej pomoci tak získa veľký prospech. Kapitola končí slovami: „A tak šiel Diodóros k Hermogenovi; nestálo ho to veľa a pritom získal priateľa, ktorý si dal záležať na tom, aby mu prospel každým slovom i činom a urobil mu radosť.“

V položartovnej situácii sa ocitne Kallias v rozhovore so Sókratom, ktorý hovorí v Xenofóntovom *Symposiu*, že Kallias nie je zamilovaný do svojho miláčika iba pre jeho krásne telo, ale aj pre jeho dušu. Na to zvolá Hermogenés (Xenoph. *Symp.* 8,12): „Prisahám pri Hére, Sókratés, že ťa okrem iného obdivujem aj preto, lebo pri tomto svojom lichotení Kallia zároveň vychovávaš a formuješ, aký má byť!“

¹ F. Pentassuglio (*Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 519) opravuje výraz ἐθεράπευτον (uvedený v Giannantonioho edícii) na ἀθεράπευτον („bez starostlivosti“, „zanedbávaný“).

² Hermogenés z Alópeky bol syn veľmi bohatého aristokrata Hipponika, nevlastný brat Kallia a člen Sókratovho kruhu. Vystupuje vo viacerých sókratovských dialógoch (Plat. *Crat.* 383a; *Phd.* 59b; Xenoph. *Mem.* I 2, II 10, IV 8,4; *Symp.* 1; *Apol.* 1; *Hell.* 4.8.13) a jeho meno sa objavuje aj v *Listoch sókratovcov* (XIV 9). Hermogenés sa narodil ako νόθος („bastard“), neskôr bol uznaný svojím otcem, ale meno jeho matky nepoznáme. Patril k najbližším Sókratovým žiakom, ktorí s ním strávili posledný deň vo väzení. Xenofón zobrazuje Hermogena ako chudobného (Xenoph. *Mem.* II 10,1-6) a poverčivého človeka, čo nekorešponduje s jeho obrazom v Platónovom *Kratylóvi*, kde vystupuje ako rozumný diskutér. Hermogenés mohol byť Xenofóntovým zdrojom správ o Sókratovom súde a jeho posledných dňoch (porov. Xenoph. *Apol.* 1; *Mem.* IV 8,4-11). Diogenés Laertský uvádza na základe nesprávneho čítania Platónovho *Faidóna*, že Hermogenés bol syn Kritóna (Diog. Laert. II 121) – podľa doxografickej tradície patril k stúpencom Parmenidovej filozofie a po Sókratovej smrti mal vraj veľký vplyv na mladého Platóna (porov. Diog. Laert. III 6).

³ K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis*, s. 25–26) ako prvý upozornil, že Télaugés predstavuje stúpenca Pythagorovej sekty.

Télaugés (Τηλαύγης; 2. pol. 5. stor. pred Kr.) bol pythagorovský filozof; podľa doxografickej tradície bol synom Pythagora a Theanó (Diog. Laert. VIII 43; Porphyr. *Vit. Pythag.* 4); po smrti svojho otca (alebo učiteľa, ako hovoria niektoré zdroje) prevzal vedenie školy (Euseb. *Praep. evang.* XIV 15; Theodoret. *Graec. affect. cur.* II 23; *Suid.* s.v. Τηλαυγής). Nevieme, či niečo napísal, Diogenés Laertský hovorí, že Theanó napísala niekoľko spisov, ale o niečo nižšie pripisuje aj Télaugovi autorstvo *Listu Filolaovi* (Diog. Laert. VIII 53); o tomto liste píše niekoľko poznámok P. S. Horky (*Plato and*

Pythagoreanism, s. 118–119). Neskoršie zdroje (Iamblichos, *Súda*) prisudzujú Téleugo-
vi spisy *O bohoch* a *Tetraklys* (4 knihy).

Postava Télauga je súčasťou pythagorovskej legendy a pre konštruktérov filozofických
nástupníckych reťazí (διαδοχαί) plní veľmi dôležitú úlohu. Je v nich prezentovaný ako
Pythagorov nástupca: por. *Suid. s. v. Ἐμπεδοκλῆς* a *Τηλαύγης*; Diog. Laert. VIII 54; VIII
55-56; Theophrast. *Phys. Opin.* Fr. 3 D. 477; Simplic. *Phys.* 25, 19.

VI A 84

Athen. [= fr. 41] V 220 A [ex Herodico]: πεφύκασι δ' οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων
τῶν κωμικῶν κακῆγοροι μᾶλλον εἶναι, εἴ γε καὶ Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς ἐν μὲν τῷ
Τηλαύγει Κριτόβουλον τὸν Κρίτωνος ἐπ' ἀμαθία καὶ ῥυπαρότητι βίου κωμωδεῖ,
τὸν δὲ Τηλαύγην αὐτὸν ἱματίου μὲν φορήσεως καθ' ἡμέραν ἡμιωβέλιον κναφεῖ
τελοῦντα μισθόν, κωδίῳ δὲ ἐζωσμένον καὶ τὰ ὑποδήματα σπαρτίοις ἐνημμένον
σαπροῖς, καὶ τελέσαντα τὸν ῥήτορα οὐ μετρίως διαγελαῖ.

Athen. [= fr. 41] V 220 A [ex Herodico]:¹ Väčšina filozofov zvykne hanit' au-
torov komédií. Bude to asi pravda, ak aj sókratovec Aischinés v diele *Télaugés*
naozaj zosmiešňuje Kritónovho syna Kritobúla pre nevzdelanosť a nedostatočnú
osobnú hygienu.² Na mušku si berie aj samotného Télauga, ktorý podľa neho platí
pol obola denne nejakému valchárovi len za to, že mu oblieka plášť. Veľmi smieš-
ne ho zobrazuje aj v situácii, keď je opásaný ovčím rúnom a obutý v sandáloch
priviazaných k nohám rozpadávajúcimi sa šnúrkami. Pohľad na rečníka platiace-
ho za takéto služby musí byť každému naozaj smiešny.³

Komentár: Takisto Athénaiova správa prevzatá z Hérodikovho spisu *Πρὸς τὸν
Φιλοσωκράτην* (*Proti obdivovateľom Sókrata*) potvrdzuje, že Aischinov *Télaugés*
mal komediálny charakter (porov. SSR VI A 83: κωμωδεῖται) a že jeho autor sa
vysmieval svojim postavám tak, že ich predvádzal v komických situáciách.

¹ Hérodikos Babylonský (2. stor. pred Kr.) bol gramatik, žiak Kratéta. Správy alebo para-
frázy z jeho spisov sa zachovali u Athénaia.

² Kritobúlos z Alópeky, syn Kritóna, miláčik Kritia (a možno aj Alkibiada), sa objavuje
v sókratovskej literatúre pomerne často (Plat. *Apol.* 33e, 38b; *Phd.* 59b; *Euthyd.* 271b;
Xenoph. *Mem.* I 3,8-13, II 16; *Symp.* 4,12-28; *Oecon.* II 3). Pochádzal z urodzenej aris-
tokratickej rodiny. Na základe správy, že to bol on, kto sa ponúkol zaplatiť za Sókrata
pokutu (Plat. *Apol.* 33a), môžeme usudzovať, že patril k najbližším Sókratovým žiakom.

³ C. Kahn (*Pythagoras and the Pythagoreans: A brief history*, s. 49) prirovnáva Télaugo-
vo oblečenie k vyzoru excentrického hipisáka.

Ako poznamenáva F. Škvrnda (Sokrates a Télauges – Aischinova sokratika medzi platonizmom a kynizmom, s. 47), hlavným znakom pythagorovcov bol príklon k mysticismu a rituálnemu životu založenému na „očisťovaní duše“, s ktorým sa spájala prísna askéza. Takýto životný štýl musel pôsobiť na okolie extravagantne.

VI A 85

Demetr. [= fr. 42] *de elocut.* 170 [= SSR V H 66]: χρήσονται δέ ποτε καὶ οἱ φρόνιμοι γελοίοις πρὸς τε τοὺς καιρούς, οἷον ἐν ἐορταῖς καὶ ἐν συμποσίοις, καὶ ἐν ἐπιπλήξεσιν δὲ πρὸς τοὺς τρυφερωτέρους, ὡς ὁ Τηλαύγους θύλακος, καὶ ἡ Κράτητος <ὄψο>ποιητικῆ, καὶ φακῆς ἐγκώμιον ἂν ἀναγνῶ τις ἐν τοῖς ἀσώτοις· τοιοῦτος δὲ ὡς τὸ πλέον καὶ ὁ Κυνικὸς τρόπος· τὰ γὰρ τοιαῦτα γελοῖα χρείας λαμβάνει τάξι καὶ γνώμης.

Demetr. [= fr. 42] *de elocut.* 170 [= SSR V H 66]: Aj rozumní Ľudia niekedy žartujú, ale vždy podľa vhodnosti situácie a okolností. Robia tak napríklad na slávnostiach, hostinách alebo pri karhaní zženštilých ľudí. Príkladom je Télaugovo *Vrece*, Kratétovo *Kulinárske umenie* alebo *Chvála šošovice*, ak si tieto diela niekto z týchto zúfalcov vôbec prečíta. Uvedený spôsob vyjadrovania je zväčša typický pre kynikov. Žarty takéhoto druhu zvyčajne nadobúdajú podobu chreie a gnómy.

Komentár: V kontexte Proklovej správy (*Procl. in Plat. Cratyl.* 21 p. 8, 26-8 [= SSR VI A 83]) môžeme predpokladať, že spojenie, na ktoré upozorňuje gramatik Démétrios – ὁ Τηλαύγους θύλακος – odkazuje na Télaugovu túžbu po uznaní. Toto spojenie totiž môžeme čítať dvomi spôsobmi: „Télaugovo vrece“ (s ohľadom na meno Télauga) alebo „vrece, ktoré žiari do d’aleka“ (s ohľadom na výraz τηλαυγής).

Démétrios odkaz na kynické chreie a gnómy súvisí s „miešaním komickéhoho s vážnym“ (σπουδογέλοιος), ktoré bolo typické pre viaceré kynické žánre. K literárnemu charakteru kynizmu pozri bližšie knihu Lívie Flachbartovej, *Diogenovský kynizmus ako spôsob života*.

VI A 86

Dio. Chrysost. [= fr. 43] *orat.* LV (38) 22: οὐ τοίνυν οὐδὲ Σωκράτης ἄλλως ἐχρῆτο τοῖς λόγοις οὐδὲ τοῖς παραδείγμασιν, ἀλλὰ [.....] καὶ <Τηλαύγει> [scil. διαλεγόμενος] „ἀμιδίων“ καὶ κωδίων [scil. ἐμέμνητο].

Dio. Chrysost. [= fr. 43] *orat.* LV (38) 22: Teda ani Sókratés nepoužíval tieto slová a príklady inak, ale [...] aj v rozhovore s Télaugom spomenul „malé nočníky“ a ovčie rúna.

Komentár: Diónova správa hovorí o Sókratovom zvyku používať v rozhovoroch príklady z každodenného života. Výraz *παραδείγματα* znamená v tomto kontexte „príklady“, a nie „vzory“ ako u Platóna, pre ktorého sú zmyslové skutočnosti číre „obrazy“ vo vzťahu k ich myšlienkovým „vzorom“.

VI A 87

Marc. Aurel. [= fr. 44] VII 66: πόθεν ἴσμεν, εἰ μὴ Τηλαύγης Σωκράτους τὴν διάθεσιν κρείττων ἦν· οὐ γὰρ ἄρκεῖ, εἰ Σωκράτης ἐνδοξότερον ἀπέθανε καὶ ἐντρεχέστερον τοῖς σοφισταῖς διελέγετο καὶ καρτερικώτερον ἐν τῷ πάγῳ διενυκτέρευεν καὶ τὸν Σαλαμίνιον κελευσθεὶς ἄγειν γεννικώτερον ἔδοξεν ἀντιβῆναι καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐβρενθύετο· περὶ οὗ καὶ μάλιστα ἂν τις ἐπιστήσειεν, εἴπερ ἀληθὲς ἦν· ἀλλ' ἐκεῖνο δεῖ σκοπεῖν, ποίαν τινὰ τὴν ψυχὴν εἶχε Σωκράτης καὶ εἰ ἐδύνατο ἄρκεῖσθαι τῷ δίκαιος εἶναι τὰ πρὸς ἀνθρώπους καὶ ὅσιος τὰ πρὸς θεοῦς, μήτε ἐκεῖ πρὸς τὴν κακίαν ἀγανακτῶν μηδὲ μὴν δουλεύων τινὸς ἀγνοία, μήτε τῶν ἀπονεμομένων ἐκ τοῦ ὅλου ὡς ξένον τι δεχόμενος ἢ ὡς ἀφόρητον ὑπομένων, μήτε τοῖς σαρκιδίου πάθεσιν ἐμπαρέχων συμπαθεῖν τὸν νοῦν.

Marc. Aurel. [= fr. 44] VII 66: Odkiaľ spoľahlivo vieme, že Télaugés naozaj nemal šľachetnejšiu dušu ako Sókratés? Lebo tu nepostačuje len fakt, že Sókratés slávnejšie ako on zomrel, že obratnejšie diskutoval so sofistami alebo že otužilejšie znášal noci na studenom snehu. A čo také svetoborné nám hovorí správa o tom, že sa šľachetnejšie a pred očami všetkých postavil na odpor, keď mal priviesť onoho muža zo Salamíny?¹ Čo mení na našej informovanosti fakt, že sa potom hrdo prechádzal po aténskyh uliciach? Všetko toto by mohol ktokoľvek dôkladne preskúmať za predpokladu, že sa to v skutočnosti naozaj udialo. Viac ako tieto veci však treba skúmať, akú mal Sókratés dušu. Nech nás zaujíma, či mu stačila jeho spravodlivosť pred ľuďmi na to, aby sa ho nedotkla zloba neprajníkov. Pýtajme sa, či jeho zbožnosť voči bohom bola dostatočná na to, aby sa nestal otrokom zdanlivého poznania nejakej veci. Preskúmajme aj to, či ho tieto jeho výnimočné vlastnosti ochránili pred tým, aby si z rozdelovaného celku nezobral niečo, čo by mu nepatrilo alebo nepodstúpil zlo, ktoré by nedokázal uniesť. Napokon nás musí zaujímať aj to, či svoj rozum nepoškvrnil tým, že by ho odovzdal do moci vášní tela.

Komentár: Markus Aurélius si kladie vo vzťahu k Télaugovi zaujímavú otázku: ako vieme, či bol alebo nebol Télaugés svojim zmýšľaním lepší než Sókratés? – nemôžeme týchto dvoch posudzovať podľa toho, kto z nich sa dočkal väčšej slávy, ale musíme vychádzať z toho, aká bola ich duša a ako sa vyrovnávali so všetkými ťažkosťami života. Kritériom posudzovania života človeka teda nie je to, ako o ňom zmýšľajú iní, ale to, aké rozhodnutia vykonal – tento stoický princíp uplatňuje vari najdôslednejšie Seneka, pre ktorého sú činy a spôsob života vždy dôležitejšie než poznanie a učenie.

K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis*, s. 26) vyslovil predpoklad, že Markus Aurélius na tomto mieste formuluje celkové zhrnutie (*summa*) Aischinovho Télauga. Ak by to bolo tak, potom by hlavným námetom dialógu nebol vzťah k bohatstvu (na pozadí kontrastu medzi dobrovoľnou a nedobrovoľnou chudobou), ale otázka, na základe čoho môžeme posudzovať zdatnosť človeka, ktorého považujú iní za zdatne konajúceho, resp. za človeka, ktorý má minimum potrieb. Zdá sa, že aj keby hlavnou témou dialógu nebol kontrast medzi dvomi typmi mudrca (Sókratés a Télaugés), jeho čitatelia mali prinajmenšom možnosť čítať ho týmto spôsobom.

František Škvrnda (Sokrates a Télauges – Aischinova sokratika medzi platonizmom a kynizmom, s. 47) upozorňuje v tejto súvislosti na kontext Auréliovej správy: pasáži s Télaugom bezprostredne predchádza varovanie, aby sa cisár nespáral neľudsky k tomu, kto sa stráni ľudí (*ἀπάνθρωπος*); pasáž, ktorá bezprostredne nasleduje po úvahe o Télaugovi a Sókratovi, zasa hovorí o tom, že božím mužom sa človek môže stať aj bez toho, že by o tom vedeli druhí, t. j. bez toho, že by bol známy alebo slávny (porov. Marc. Aurel. *Med.* VII 65 a VII 67). Télaugés teda mohol byť zobrazený v Aischinovom dialógu ako „odľud“ uzavretý sám do seba, zatiaľ čo Sókratés ako „filantrop“, ktorý sa rád stará nielen o seba, ale aj o druhých ľudí (porov. Plat. *Euthyph.* 3d; *Apol.* 29d-e atď.).

Nie je vylúčené ani to, že Markus Aurélius mieri svojou iróniou na Sókrata v duchu Pseudo-Démétriovej správy (Demetr. *de elocut.* 170 [= *SSR* VI A 85]). Dosvedčovali by to naznačené pochybnosti, či Sókratés skutočne mohol vykonať všetko to, čo mu pripisujú jeho obdivovatelia (ako napr. Alkibiadés v Platónovom *Symposiu*). Markus Aurélius z toho vyvodzuje potrebu zamerať sa na vnútro Sókrata a neposudzovať ho cez vonkajškové prejavy. Bližšie pozri komentár Claudie Mársicovej, *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*, zv. 2, s. 423.

¹ León zo Salamíny; porov. Plat. *Apol.* 32c-d: Sókratés rozpráva na súde, ako odmietol splniť rozkaz tridsiatich tyranov a priviesť Leónta zo Salamíny, aby ho mohli popraviť – svojim konaním riskoval, že bude popravený za neposlúchnutie rozkazu.

VI A 88

Priscian. [= fr. 45] *institut. grammat.* XVIII 189: Αἰσχίνης Τηλαύγει· „τῆς σῆς διανοίας σπουδαίας γενομένης ἀγαθόν τι ἀπολαυσώμεθα.“ *ibid.*: „καὶ Σόλωνος“ ἔφην ἐγὼ „τοῦ τοὺς νόμους θέντος ὁμοίως κατατεθεωῶτος ἔτι καὶ νῦν μεγάλα ἀγαθὰ ἀπολαύομεν.“

Priscian. [= fr. 45] *institut. grammat.* XVIII 189: Aischinés Télaugovi: „Užime si niečo dobré práve teraz, keď sa tvoj úmysel stal vážnym“ *ibid.*: Ja som odpovedal:¹ „Aj po smrti Solóna, ktorý uzákonil slávne zákony, si práve tak aj dnes užívame mnohé dobrá, ktorých je tento muž pôvodcom.“

Komentár: Dve pasáže z Prisciana sú natoľko útržkovité, že nám neumožňujú rekonštruovať, ako boli použité v rozhovore Sókrata s Télaugom.

H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 239) nasledujúc Hermanna a Kraussa považuje za vodidlo k obidvom citátom spojenie ἀγαθόν τι ἀπολαυσώμεθα uvedené v prvej pasáži, s ktorým súvisia v druhej pasáži „mnohé dobrá“ (μεγάλα ἀγαθὰ) ako konkrétny príklad odkazujúci na Solóna a politickú prax. Po Solónovi mohli nasledovať ďalšie príklady výnimočných mužov; porov. Plat. *Symp.* 209d-e; Xenoph. *Symp.* 8,38-39.

¹ H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 240) si myslí, že prvá osoba (ἔφην ἐγὼ) sa vzťahuje na rozprávača dialógu, ktorým je Sókratés.

VI A 89

Demetr. [= fr. 46] *de elocut.* 291: πολλαχῆ μέντοι καὶ ἐπαμφοτερίζουσιν † οἷς εὐοικένας εἶ τις ἐθέλοι καὶ ψόγους [εἶ καὶ ὁ ψόγους εἶναι θέλοι τις] παράδειγμα τὸ τοῦ Αἰσχίνου τὸ ἐπὶ τοῦ Τηλαύγου· πᾶσα γὰρ σχεδὸν ἢ περὶ τὸν Τηλαύγη διήγησις ἀπορίαν παράσχοι ἄν, εἴτε θαυμασμὸς εἴτε χλευασμὸς ἐστὶ. τὸ δὲ τοιοῦτον εἶδος ἀμφίβολον, καίτοι εἰρωνεία οὐκ ὄν ἔχει τινὰ ὅμως καὶ εἰρωνείας ἔμφρασιν.

Demetr. [= fr. 46] *de elocut.* 291: Sú dvojznačné mnohorakým spôsobom ... ktorým sa zdá ... ak by niekto chcel aj hanenie. Príkladom je miesto v Aischinonovom *Télaugovi*. Takmer celé rozprávanie týkajúce sa Télauga totiž nastoľuje nevyriešiteľnú otázku, a to bez ohľadu na to, či ide o obdiv alebo výsmech. Takýto žáner je dvojznačný. Hoci nie je priamo iróniou, predsa sa v ňom zračia nejaké známky irónie.

Komentár: O Sókratovej irónii v Aischinových dialógoch sa zmieňuje Cicero (*Brut.* 85, 292 [= *SSR I C 438*]) a Maximus (Maxim. Tyr. *philosoph.* XVIII 5 [= *SSR VI A 31*]).

Ironická, ba až posmešná mohla byť aj slovná hra s Télaugovým menom: „vrece, ktoré žiari do ďaleka“ (*Demetr. de elocut.* 170 [= *SSR V H 66*]). J. Humbert (*Socrate et les Petits Socratiques*, 231) uvažuje, že Aischinés namieril svoju iróniu cez postavu Télauga na Antisthena a jeho okolie (*l'entourage d'Antisthène*), lebo v čase po Sókratovej smrti sa odohrával zápas o to, kto sa stane pravým pokračovateľom Majstrovho učenia a Antisthenés bol zrejme najhorúcejší kandidát.

A.-H. Chroust (*Plato's Detractors in Antiquity*, s. 107–108) zase argumentuje, že za postavou Télauga by sme mali vidieť spory medzi sókratovcami, konkrétne medzi Platónom a Aischinom. Svoj predpoklad opiera o Aristoxenovu kritiku sókratovcov, ktorá sa podľa neho vzťahovala aj na Aischinovo zosmiešňovanie Télauga. Peripatetik Aristoxenos, ktorý sympatizoval s pythagorovcami, odmietal snahy sókratovcov vytvoriť nový sókratovský mýtus, ktorého súčasťou bol aj nelichotivý obraz Télauga.

VI A 90

Plutarch. [= fr. 46 b] *de curios.* 2 p. 516 C: Σωκράτης δὲ περιήρει διαπορῶν τί Πυθαγόρας λέγων ἔπειθε.

Plutarch. [= fr. 46 b] *de curios.* 2 p. 516 C: Sókratés sa prechádzal stále dokola a nevedel pochopiť, akými slovami Pythagoras presviedčal ľudí.

Komentár: Správa pochádza z Plútarchovho spisu *O zvedavosti* (*Περὶ πολυπραγμοσύνης, De curiositate*). K Aischinovmu *Télaugovi* túto vetu vzťahuje U. von Willamowitz-Moellendorff, *Platon*, 2: zv., 1919, s. 25-26.

Plútarchova správa by sa mohla týkať otázky, okolo ktorej sa točila veľká časť diskusie medzi Sókratom a Télaugom: aký typ chudoby (*πενία*) si má zvoliť mudrc? Ako vieme a ako to naznačuje aj Télaugov vzhľad, pythagorovci nasledovali svojho Majstra a jeho spôsob života, ktorý určovali prísne rituálne predpisy, tzv. *akúsmata* (*ἀκούσματα*; porov. *Iambl. Vit. Pyth.* 18.82). Sókratés mohol v tejto situácii prejavíť počudovanie, ako dokázal Pythagoras presvedčiť svojich žiakov, aby si osvojili tieto pravidlá.

Plútarchova zmienka je jediná medzi zachovanými svedectvami, ktorá dáva Aischinov dialóg do vzťahu s Pythagorom. Nie je však isté, či sa táto zmienka týka *Télauga* – mohlo by ísť napr. aj o dialóg *Miltiadés*; porov. F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 531.

VIII. Zlomky neistého významu

VI A 91

Plutarch. [= fr. 47]. *de curios.* 2 p. 516 C [= SSR IV A 2]; Diog. Laert. II 65 [= SSR IV A 1].

SSR IV A 2 [Plutarch. [= fr. 47]. *de curios.* 2 p. 516 C]: καὶ Ἀρίστιππος Ὀλυμπίασιν Ἰσχομάχῳ συμβαλὼν ἠρώτα τί Σωκράτης διαλεγόμενος οὕτω τοὺς νέους διατίθησι, καὶ μίκρ' ἄττα τῶν λόγων αὐτοῦ σπέρματα καὶ δείγματα λαβὼν οὕτως ἐμπαθῶς ἔσχεν, ὥστε τῷ σώματι συμπεσεῖν καὶ γενέσθαι παντάπασιν ὠχρὸς καὶ ἰσχνός· ἄχρις οὗ πλεύσας Ἀθήναζε διψῶν καὶ διακεκαυμένος ἠρύσατο τῆς πηγῆς καὶ τὸν ἄνδρα καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἱστόρησεν, ἧς ἦν τέλος ἐπιγνῶναι τὰ ἑαυτοῦ κακὰ καὶ ἀπαλλαγῆναι.

SSR IV A 2 [Plutarch. [= fr. 47]. *de curios.* 2 p. 516 C]: Aj Aristippos sa na Olympijských hrách stretol s Ischomachom¹ a opýtal sa ho, akými rozhovormi dokáže Sókratés takto meniť mladých ľudí. Hoci sa dozvedel iba zopár základných Sókratových myšlienok, tak veľmi ho vzali za srdce, že omdlel. Keď sa prebral, zostal celý bledý a neduživý, až kým nedorazil do Atén. Počas plavby ho trápila horúčava a mučil neznesiteľný smäd, ktorý zahnali až dúšky vody z prameňa, po ktorom tak veľmi túžil. V Aténach dôkladne preskúmal život tohto muža, jeho myšlienky i filozofiu, ktorej cieľom je objaviť zlo vo vlastnej duši a úplne sa ho zbaviť.

SSR IV A 1 [Diog. Laert. II 65]: Ἀρίστιππος τὸ μὲν γένος ἦν Κυρηναῖος, [2] ἀφιγμένος δ' Ἀθήναζε, καθά φησιν Αἰσχίνης (fr.24 Kraus), κατὰ κλέος [3] Σωκράτους. οὗτος σοφιστεύσας, ὡς φησι Φαινίας ὁ περιπατητικὸς ὁ Ἐρέσιος [F.H.G. II p. 299 = fr. 31 Wehrli], πρῶτος τῶν Σωκρατικῶν μισθοὺς εἰσεπράξατο καὶ ἀπέστειλε χρήματα τῷ διδασκάλῳ. καὶ [6] ποτε πέμψας αὐτῷ μνᾶς εἴκοσι παλινδρόμους ἔλαβεν, εἰπόντος Σωκράτους τὸ δαιμόνιον αὐτῷ μὴ ἐπιτρέπειν· ἐδυσχέρανε γὰρ ἐπὶ τούτῳ [Eudoc. *violar.* 175 p. 122,6-12].

SSR IV A 1 [Diog. Laert. II 65]: Aristippovi predkovia pochádzali z Kyrény. Podľa toho, čo hovorí Aischinés [fr. 24 Kraus], prišiel do Atén v čase najväčšej Sókratovej slávy.² Podľa peripatetika Fainia z Eresu [fr. 21 F.H.G. II p. 299 = fr. 31 Wehrli] sa tam preslávil sofistickými prednáškami a ako jediný zo sókratovcov si za ne dal platiť. Zarobené peniaze však posielal svojmu učiteľovi. Keď raz Sókratovi poslal dvadsať mín, učiteľ mu ich vrátil so slovami, že daimonion mu nedovoľuje peniaze prijať. Aristippa to vraj veľmi mrzelo [= Eudoc. *violar.* 175 p. 122,6-12].

Komentár: Zlomok SSR IV A 2 pochádza z Plútarchovho spisu *O zvedavosti* (*Περὶ πολυπραγμοσύνης*, lat. *De curiositate*). Správa vychádza bezpochyby z okruhu Sókratových žiakov a nasledovníkov, ale Plútarchos sa nezmieňuje o jej zdroji. Na základe Diogenovho svedectva (Diog. Laert. II 65) môžeme usudzovať, že Plútarchovým zdrojom mohol byť niektorý Aischinov spis.

V Plútarchovej správe sa nachádza zaujímavé vymedzenie Sókratovej filozofickej činnosti: „cieľom je objaviť špatnosti vo vlastnej duši a úplne sa ich zbaviť“ (ἢς ἦν τέλος ἐπιγνῶναι τὰ ἑαυτοῦ κακὰ καὶ ἀπαλλαγῆναι). Určitú analógiu k tomuto vymedzeniu môžeme vidieť v Diogenovej chreii, ktorá sa týka Aristippa (Diog. Laert. II 78): Keď sa ho vládca Dionýsios pýtal, prečo prišiel za ním, Aristippos odpovedal: „Keď som potreboval múdrosť, išiel som k Sókratovi, teraz však potrebujem peniaze, a preto prichádzam k tebe.“ Ďalšiu podobnosť môžeme hľadať v chreii uvedenej o niečo nižšie (Diog. Laert. II 80): Keď Aristippa ktosi obvinil z toho, že odišiel od Sókrata k Dionýsiovi, odpovedal, „K Sókratovi som šiel kvôli výchove, za Dionýsiom idem kvôli zábave.“ Obidve chreie by mohli mať pôvod v Aischinovom spise rovnako ako pasáž z Plútarcha. Spoločným znakom všetkých troch správ je συνουσία: ak je cieľom sókratovskej filozofie odhaliť špatnosť vo vlastných dušiach a zbaviť sa jej, tak toto úsilie predpokladá „byť so Sókratom“, čo vyjadruje výraz συνουσία v erotickom aj etickom, či pedagogickom význame. Kým je Aristippos v spoločnosti Sókrata, snaží sa konať zdatne, ale bez jeho živého príkladu podlieha zlu, špatnosti, akou je túžba po peniazoch. V podobnej situácii sa nachádza Aischinov Alkibiadés, ktorý podlieha túžbe po moci, či dokonca samotný Aischinés, ktorý nevracia dlhy svojim priateľom (porov. úvodnú štúdiu k tejto knihe).

¹ Ischomachos z Atén je známy hlavne z Xenofóntovho spisu *O hospodárení*, kde vystupuje ako syn statkára (Xenoph. *Oecon.* VII) a podnikavý človek (Xenoph. *Oecon.* XX 22-26). V akejsi Kratinovej komédii má prezývku „Držgroš“, ktorá viac menej korešponduje s Xenofóntovým obrazom Ischomacha. Fragment z Aischina dáva Ischomacha do vzťahu s kruhom Sókratových žiakov, ale pokojne môže ísť o literárnu fikciu. K historickému pozadiu Ischomachovej postavy pozri bližšie štúdiu Matúša Porubjaka (Xenofóntova podnikateľská etika, s. 20–22) a komentár F. Pentassugliovej (*Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 532–533).

² H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 160) upozorňuje, že práve toto miesto (κατὰ κλέος Σωκράτους) odkazuje na Aischinov spis, z ktorého vychádza Plútarchova správa.

VI A 92

Aristot. [= fr. 48] *rhet.* Γ 16. 1417b1: ἔτι ἐκ τῶν παθητικῶν λέγε διηγούμενος καὶ τὰ ἐπόμενα καὶ ἃ ἴσασι, καὶ τὰ ἴδια ἢ αὐτῷ ἢ ἐκείνῳ προσόντα· „ὁ δ' ὄχετό με ὑποβλέψας“. καὶ ὡς περὶ Κρατύλου Αἰσχίνης, ὅτι „διασίζων, τοῖν χειροῖν διασειῶν“ πιθανὰ γάρ, διότι σύμβολα γίνεταί ταῦτα ἃ ἴσασιν ἐκείνων ὧν οὐκ ἴσασιν.

Aristot. [= fr. 48] *rhet.* Γ 16. 1417b1: Okrem toho musí tvoja reč čerpať aj z hĺbky ľudských emócií. Dosiahneš to tak, že budeš opisovať ich následky, ktoré poslucháči dobre poznajú. Dôležitý je aj opis charakteristických vlastností toho či onoho človeka. Napríklad: „Pozrel na mňa s podozrením a naraz sa vytratil.“ Uveďme aj to, čo hovorí Aischinés o Kratylovi: „Hlasno zahvízdal a silno zabúchal rukami“. Takéto opisy sú pre poslucháčov presvedčivé, pretože ako niečo známe sa stávajú symbolmi toho, čo je neznáme.

Komentár: K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 25) si myslí, že táto správa pochádza z Aischinovho *Télauga*, lebo o Kratylovi sa zmieňuje Platónov rovnomenný dialóg (*Plat. Crat.* 383a) ako o priateľovi Hermogena a rovnaká postava vystupuje aj u Aischina. Proti tomu oprávnene namieta H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 293–294), že máme príliš málo svedectiev na to, aby sme potvrdili Hermannov predpoklad. Okrem toho žiadna ďalšia Aischinova správa sa nezmieňuje o Kratylovi.

Každopádne je Aristotelova *Rétorika* historicky najstarší text, ktorý sa vyjadruje pochvalne o Aischinovom štýle, lebo je presvedčivý. Podľa Aristotela sa zakladá Aischinova presvedčivosť na tom, ako používa analógie: jedna časť analógie je poslucháčovi známa, zatiaľ čo druhá je neznáma, ale vďaka tej prvej je ľahšie prijateľná.

VI A 93

Ael. Aristid. [= fr. 49] *de rhet.* I 217- 218 [= *orat.* XLV, II p. 66-67 D.]: δι' ἐν μὲν τοῦθ' οὕτως ἀναγκαίως ἢ ῥητορικῆ νόμων πρότερον καὶ ἡγούμενον, δεύτερον δὲ τί χρῆ τοὺς νόμους αὐτοῦς, ὧ πρὸς θεῶν, εἶναι φῆσαι πλὴν λόγους, τοσοῦτον τῶν ἄλλων ἐξηλλαγμένους ὅσον εἰσὶ γεγραμμένοι; εἰ μὲν ἐγὼ τι μέμνημαι, καὶ Σωκράτει συνδοκεῖν Αἰσχίνης μαρτυρεῖ. χωρὶς δὲ τῆς μαρτυρίας καὶ τοῦ Σωκράτους εἰς αὐτό τις ἂν σκοπῶν ἴδοι. λέγουσι γάρ πως καὶ τί δεῖ ποιεῖν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ καθ' ἕνα καὶ κοινῇ, καὶ πολιτεύονται διηνεκῶς ἐν ταῖς πόλεσιν.

Ael. Aristid. [= fr. 49] *de rhet.* I 217- 218 [= *orat.* XLV, II p. 66-67 D.]: Pre túto jedínú vec je rétorika priam nevyhnutne nadradená zákonom a je ich vládcom. Po druhé, ako inak treba nazvať samotné zákony než ako myšlienky, ktoré sa od ostatných – dúfam, že sa nerúham bohom – líšia len tým, že sú zapísané? Ak teraz niečo múdre lovím v pamäti, Aischinés mi dosvedčí, že to spolu so Sókratom odobruje. Ale aj bez jeho svedectva a Sókratovho názoru by ktokoľvek prišiel skúmaním na to isté. Zákony nám totiž hovoria, čo máme robiť a akým spôsobom to máme robiť. Ale informujú nás aj o tom, čomu sa treba vyhýbať – a to nielen v mieri, ale aj vo vojne, nielen ako jednotlivci, ale aj ako celok. Takýmto spôsobom sú stále prítomné v politickom živote mesta.

Komentár: H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 294) si myslí, že text pochádza z Aischinovho *Alkibiada* alebo *Axiocha*. Pasáž by sa mohla týkať Alkibiadovej neviazanosti v spôsobe života (*παρανομία*); bližšie pozri komentár k SSR VI A 56 z Athénaia.

C. Mársico (*Filósofos Socráticos*, zv. II, s. 426) uvažuje, že v Aristidovej správe by mohlo ísť o kritiku manipulácie so zákonmi, ktorej sa dopúšťa rétorika. Ďalší problém, na ktorý naráža naša pasáž, sa týka vzťahu medzi nepísanými a písanými zákonmi, resp. medzi orálnou a písomnou tradíciou, ktorú problematizuje Sókratés v Platónovom *Faidrovi* (Plat. *Phdr.* 277d-e); bližšie pozri E. Havelock, *The Muse Learns to Write: Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*.

VI A 94

Maxim. [= fr. 50] LXV 15: Ἀισχίνης τὸ πέρα καθεύδειν τοῦ πρέποντος τοῖς τεθνηκόσι μᾶλλον ἢπερ τοῖς ζῶσιν ἀρμόδιον.

Maxim. [= fr. 50] LXV 15: Aischinés: „Spať viac ako sa patrí pristane skôr mŕtvym ako živým.“

Komentár: K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 30) uvažuje o kontexte, do ktorého mohol byť zasadený výrok citovaný Maximom – mohol by to byť: 1. rozhovor o povahe smrti; 2. rozprava o výchove detí; 3. diskusia o ľahostajnom postoji mladých ľudí k životu. S tretím návrhom súhlasia H. Krauss a H. Dittmar.

H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 115) nachádza v tomto zlomku silný sarkazmus. Kynický charakter výroku podľa neho naznačuje, že ho mohol vysloviť Antisthenés ako jedna z postáv Aischinovho dialógu. Proti Kraussovmu

čítaniu namieta H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 294–295), ktorý si myslí, že výrok mohol pokojne vysloviť aj Sókratés.

S pripodobnením spiacich k mŕtvym a bdejúcich k živým sa stretávame v antickej literatúre pomerne často. Porov. napr. Homér, *Il.* XIV 231 (Spánok ako brat Smrti); Hérakleitove zlomky DK 22 B 1 („...ostatným ľuďom ostáva skryté, čo činia, keď bdejú, tak, ako zabúdajú, čo činia, keď spia“), DK 22 B 73 („Netreba konať a hovoriť ako spiaci, veď aj vtedy sa nám zdá, že konáme a hovoríme“), DK 22 B 21 („Smrť je to, čo vidíme, keď bdieme, spánok je to, čo vidíme, keď spíme“) a DK 22 B 89 („Pre prebudených je svet jeden a spoločný, ale spiaci sa obracajú do vlastného“).

V rámci sókratovskej literatúry porov. Sókratovu reč v Platónovej *Obra-
ne* (Plat. *Apol.* 40c-41b) a Eukleidov zlomok *SSR* II A 11 zo Stobaia (Stob. III 6,63), ktorý dáva do vzťahu buď Hypna s Thanatom alebo Hypna s Erótom (čo je menej pravdepodobné): ἔστι δὲ ὁ μὲν ὕπνος νεώτερος καὶ μειρακιώδης δαίμων, εὐπειστος καὶ ῥάδιος ἀποφυγεῖν· ὁ δὲ ἕτερος οὗτος πολὺς καὶ γέρον, ἐν τοῖς πρεσβυτέροις τῶν ἀνθρώπων μάλιστα ἐμπεφυκώς, ἄπειστος καὶ ἀπαραίτητος. τούτου δὲ τοῦ δαίμονος ἐργῶδες ἐστὶν ἀπαλλαγῆναι, ὅταν ἅπαξ παρῆ· οὔτε γὰρ λόγοις προσέχει οὐδὲν [οὔτε ἀκούειν τὸ σύνολον δύναται]· κωφὸς γὰρ ἐστὶν. οὔτ' αὖ δεικνύων αὐτῷ ἐφανίσαις τί ἄν· τυφλὸς γὰρ ἐστὶν („Ten mladší a šibalský démon je spánok. Ľahko sa dá presvedčiť a stále človeku uniká. Ten druhý je zamračený starec. Najviac sa zdržuje pri veľmi starých ľuďoch. Nedá sa ničím presvedčiť a je celkom neoblomný. Keď ťa raz tento démon navštívi, zbavíš sa ho len ťažko. Jednak preto, lebo vôbec nepočúva rozumné argumenty. Je totiž hluchý. Ale nič mu nepovieš ani posunkom, lebo je slepý“); prel. A. Kalaš.

VI A 95

Stob. [= fr. 51] II 8,26: Αἰσχίνου· ἀνθρώπῳ δέ τοι οὐκ ἄπορον καλὸν κἀγαθὸν εἶναι.

Stob. [= fr. 51] II 8,26: Aischinov výrok: „Dosiachnuť všestrannú dokonalosť nie je pre človeka nič nedostupné.“

Komentár: K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquii disputatio academica*, s. 16) a H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 115) si myslia, že tento výrok by mohol pochádzať z Aischinovho *Télauga*. H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 239) proti obidvom namieta, lebo pre ich hypotézu nemáme textovú oporu.

Spojenie καλὸν κάγαθὸν εἶναι (doslova „byť, stať sa krásnym a dobrým“) odkazuje na snahu o dokonalé konanie (καλοκάγαθία), ktoré bolo pôvodne aristokratickým ideálom, ale v sókratovskej literatúre nadobudlo silný etický charakter. Predstava, že zdatné konanie sa dá dosiahnuť správnym rozhodovaním, je spoločná všetkým sókratovcom, aj keď každý z nich volí inú cestu, ako ho docieľiť.

Výrok citovaný Stobaiom by mohol byť súčasťou nábádania k starosti o seba (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ); porov. Xenoph. *Symp.* 8; F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 538.

VI A 96

Pollux [= fr. 52] *onomast.* II 84: Αἰσχίνης δ'ὁ Σωκρατικὸς καὶ „ἐπ' ἀμφοτέρα τὰ ὅτα καθεύδειν“ λέγει.

Pollux [= fr. 52] *onomast.* II 84: Sókratovec Aischinés používa niekde aj spojenie: „spať na oboch ušiach“.

Komentár: Porov. komentár k zl. SSR VI A 94 z Maxima. Polluxova správa naznačuje, že Aischinés, resp. niektorá z jeho postáv mohla poukazovať na nedostatok zmyslov v úsilí o porozumenie skutočnosti. K ďalším výskytom spojenia „spať na ušiach“ pozri F. Pentassuglio, *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*, s. 538.

VI A 97

Pollux [= fr. 53] *onomast.* II 56: καὶ „ἀποβλεφθῆναι“ ἐπὶ τοῦ θαυμασθῆναι Αἰσχίνης εἶπεν ὁ Σωκρατικὸς.

Suid. s.v. ἀποβλεπόμενοι: ἀντὶ τοῦ θαυμάζοντες· οὕτως Αἰσχίνης.

Pollux [= fr. 53] *onomast.* II 56: Spojenie „byť predmetom obdivných pohľadov“ použil sókratovec Aischinés v prípade, keď sa voči niečomu vyjadril obdiv.

Suid. s.v. apoblepomenoi: Toto uvádza Aischinés: spojenie „obhliadajúci sa za niečím“ sa používa vo význame „obdivujúci“.

Komentár: Význam slovesa ἀποβλέπειν („odvrátiť pozornosť od všetkých ostatných predmetov a zamerať sa na jeden“) dáva H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 60) do vzťahu s použitím u Eurip. *Iph. Aul.* 1378 a Aristoph. *Eccles.* 726.

VI A 98

Pollux [= fr. 54] *onomast.* II 109: „γλώττας“ δὲ τὰς τῶν ὑποδημάτων ἔλεγον ὡς Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικός.

Pollux [= fr. 54] *onomast.* II 109: Výraz „jazyky“ používali ľudia aj vo význame kožených remienkov na obuvi, ako napríklad sókratovec Aischinés.

Komentár: Polluxova správa by mohla súvisieť s Athénaiovým svedectvom o Aischinovom *Télaugovi* (Athen. V 220 A [= *SSR* VI A 84]), v ktorom sa spomínajú *Télaugove* „sandále príviazané k nohám rozpadávajúcimi sa šnúrkami“. Žiadny ďalší text však nepotvrďuje túto domnienku, preto môže ísť o úplne iný Aischinov text.

VI A 99

Pollux [= fr. 55] *onomast.* VII 150: τὸ δὲ ἀμῆσαι καὶ θηρίσαι· καὶ τὸ πράγμα οὐ μόνον θέρος, ἀλλὰ καὶ „θερισμὸν“ Αἰσχίνης εἶρηκεν ὁ Σωκρατικός.

Pollux [= fr. 55] *onomast.* VII 150: „Kosit“ a „vykonávať letnú prácu, žat“: označovaná vec tu nie je len „leto“, ale aj „letná práca, žatva“.

Komentár: Už K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 29) zaradil túto správu medzi neisté zlomky. Nie je nám známa žiadna súvislosť s ďalšími Aischinovými zlomkami.

VI A 100

Phot. [= fr. 56] *lex. init.*: <ἀ>νεπιεικές· οὐκ ἐπιεικές, ἀλλὰ κακόν. Ἀριστοφάνης καὶ Αἰσχίνης.

Phot. [= fr. 56] *lex. init.*: „Krutý, bezohľadný“: nie ohľaduplný, zlý. Aristofanés a Aischinés.

Komentár: H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 296) sa odvoláva na Kraussa a Immischa, ktorí konštatujú, že výraz ἀνεπιεικές sa nevyskytuje u rečníka Aischina, takže by mohlo ísť o nášho Aischina. Nevieme však, do akého kontextu by sme mohli začleniť tento výraz.

DODATOK

Listy, ktoré sa pripisujú Aischinovi

VI A 101

Socratic. Epist. X (Aισχίνης Αριστίππῳ): ἔγραψα μὲν καὶ Πλάτωνι παρακαλῶν, ὅπως διαπράξῃσθε σωθῆναι τοὺς Λοκροὺς νεανίσκους, καὶ σοὶ δὲ τὰ αὐτὰ ἐπιστέλλων οὐχ ἁμαρτάνειν οἶμαι· ποιήσεις γὰρ ἄσμενος. οἴσθα δὲ τὴν πρὸς αὐτοῦς μοι ἑταιρείαν καὶ ὅτι Διονύσιος ἐξηπάτηται ὡς ἀδικούντων αὐτῶν ἔχων δόξαν. ἤδη πειρῶ τοῦτο ποιῆσαι θάττον. ἔρρωσο.

Socratic. Epist. X (Aischinés Aristippovi): Listom som poprosil aj Platóna, aby ste zariadili záchranu tých mladíkov z Lokridy.¹ Tú istú prosbu adresujem aj tebe prostredníctvom týchto riadkov. Robím tak v nádeji, že mi vyhovieš. Jednoducho verím, že ochotne urobíš to, o čo ťa žiadam. Dobre vieš, aký priateľský vzťah mám s nimi, ale vieš aj to, že Dionýsia niekto poriadne oklamal, keď si myslí, že títo mladíci sa niečím previnili. Pokús sa to teda zariadiť čím skôr. Nech ti zdravie slúži.

Komentár: Tzv. *Listy sókratovcov (Socraticorum Epistulae)* boli napísané v období rímskeho cisárstva, aj keď niektoré mohli vzniknúť už medzi 3. stor. pred Kr. až 1. stor. po Kr., resp. mohli byť prepracovaním pôvodných listov (porov. *Socraticorum Epistulae*, in: Rudolf Hercher, *Epistolographi Graeci* 1873). Ide o listy neznámych autorov ovplyvnených kynizmom a stoicizmom, ktorí využívali epištolárny štýl na oživenie kynického učenia (porov. A. J. Malherbe, *The Cynic Epistles*, s. 2–3).

Socraticorum Epistula X je súčasťou skupiny *Listov sókratovcov*, ktoré sa viažu k Aristippovi (*Socratic. Epist. VIII-XIII*). O priateľskom vzťahu medzi Aischinom a Aristippom pozri vyššie svedectvá uvedené v *SSR IV A 1, SSR IV A 22 – SSR IV A 24, SSR VI A 13*. Na druhej strane viaceré antické pramene hovoria o rivalite medzi Aristippom a Platónom (*SSR IV A 15 – SSR IV A 18; SSR IV A 43*). Ako poznamenáva J. Bolzan (*Socratis et Socraticorum epistolae: studi preliminari, traduzione, commento*, s. 238), znenie nášho *Socratic. Epist. X* naznačuje, že Aristippos sa obracia na Aischina, lebo sa naňho spolieha viac ako na Platóna.

¹ Mladíci z Lokridy, t. j. z mesta, ktoré bolo spojencom Syrakúz, boli obvinení zo sprisahania proti Dionýsiovi; porov. *Socratic. Epist. XI*.

Akýchsi mladíkov z Lokridy, zrejme hosťov na Dionýsiovom dvore, spomína aj Platón vo svojom *XIII. liste* (Plat. *Epist. XIII* 360a). Je možné, že autor *Socratic. Epist. X* použil tento detail kvôli tomu, aby zvýšil hodnovernosť svojho Pseudo-listu.

VI A 102

Socratic. Epist. XIV (Αἰσχίνης Ξενοφῶντι): (1) ἤδη μὲν οἱ περὶ Γρύλλον τὸν παῖδά σου τὸν Γέταν παρὰ σὲ ἐπεπόμφεσαν ἅπαντα ἀπαγγελοῦντα τὰ περὶ Σωκράτην, ἃ ἐγένετο ἔν τε τῇ δίκῃ καὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. ἔδει μέντοι καὶ ὧδε τὴν τύχην κωλύμην τινὰ ποιήσασθαι, ὥστε μηδὲ σὲ τυχεῖν Ἀθήνησιν, εἶναι δὲ περὶ Λακεδαιμόνα. πῶς ἂν οὖν, ὃ Ξενοφῶν, τὴν μιариάν τοῦ βυρσοδέψου Ἀνύτου γράφοιμι τὴν τε Μελήτου τόλμαν καὶ τὸ θράσος αὐτοῖν; τούτῳ γὰρ τῷ μιαιρωτάτῳ ἄνδρῳ μέχρι τελευτῆς τῶν πραγμάτων παρεμεινάτην πονηρῶ καὶ ἡμῶν οἰομένων αὐτοῦς τὰς τέχνας αὐτοῖν αἰσχυνθέντας καταθέσθαι ἔτι μᾶλλον ἐχώρησαν τοῦ κακὰ ἡμῖν παρέχειν. (2) καὶ εἶπερ Μελήτος ἔν τῷ δικαστηρίῳ οὐδὲν ἴδιον εἶχε †, κακοδαίμων ἦν ἄνθρωπος. ἦν μὲν γὰρ ἡ ρίζα τῆς γραφῆς Ἄνυτος, δι' ὃν Σωκράτης ἔλεγεν αὐτὸς ἔν τοις νέοις ἄρρητα εἶναι τὰ περὶ βύρσας, ὁπότε διαλέγοιτο καὶ κατασκευάζοι περὶ τοῦ ἐπιστήμην ἔχοντας προσιέναι <ἐν> τούτοις τοῖς πράγμασιν, οἷς προσίασιν. †οὕτως οἱ ἐπαγγελλόμενοι ὀτιοῦν πράττειν . . . ἀκουμένον τὸν μαθόντα τὰ ἱατρικὰ καὶ τὰ μουσικὰ Δάμωνά τε καὶ Κόννον τὸν Μητροβίου. οὐ γὰρ ἤδειτο, οἶμαι, ὡς μὴ ἐργασάμενος αὐτά, ὁπότεν οἱ υἱεῖς αὐτοῦ ἀκροασάμενοι Σωκράτους . . . † ἄχρι νῦν οὔτε τὸ βῆμα αὐτὸν τρέφειν . . . οὐ κατατετόλμηται . . . καὶ δὴ ἐξηρτήσατο αὐτοῦ ἄλλην τέχνην . . . κἂν πολλάκις περικρύπτῃται περιθέμενος τὴν Ἄιδου κυνὴν ἢ τὸν Γύγου δακτύλιον καὶ δίκας γράφῃται τοῖς ἐν τῇ πόλει· ζῆ γὰρ ἀπὸ βυρσοδεψικῆς. † (3) τὸ μὲν οὖν ὄνομα, ὥσπερ ἔφην, ἦν Μελήτου τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ διακόνου ἅμα· οὗτος γὰρ ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ ὑπεκρίνατο Μενοικέα τὸν φιλόπολιν, ἀφ' οὗ ἠγανάκτει, ὡς ἡ πόλις ἀδικοῖτο ὑπὸ τούτων [ἡ] αὐτῆ. ὁ δὲ λόγος ὁ ἄθλιος ἠθελέ σε εἶναι ἐνθάδε καὶ ἐγέλασας ἂν ἐν ταῖς συμφοραῖς· ἦν δὲ Πολυκράτους τοῦ λογογράφου· ὃν ἐκεῖνος ὥσπερ ἐν διδασκάλου παῖδες τὰς ῥήσεις λέγοντες ἀναβάς ὁπότε κατηγόρει ἐδεδίει τε καὶ ἀπεστρέφετο καὶ ἐπελανθάνετο, καὶ ἄλλοι αὐτῷ ὑπέβαλλον, καθότι καὶ Καλλιπίδῃ τῷ ὑποκριτῇ, καὶ κακὸν κακῶς ἄνω τε καὶ κάτω αὐτόν τε καὶ τὸ σύγγραμμα ἐπιτρίψας κατέβη. (4) Σωκράτης δὲ πάντα μᾶλλον ἐνενοήθη τότε ἢ ἀγῶνα ὅτι ἀγωνίζοιτο τοσοῦτον· καὶ – ὅποιον γὰρ, αὐτὸς οἶδας – μειδιάσας βλοσυρόν τε καὶ μεμιγμένον γέλῳτι ἐκεῖνα εἶπεν, ἃ σοι οἱ υἱεῖς γράψαντες ἔπεμψαν. οἷ τε δικασταὶ τότε μὲν κρατούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐργαστηρίου παντὸς τοῦ ἐξῶθεν περιεστῶτος ὅμως ὑποτιμήσασθαι ἔλεγον· ὁ δὲ μάλα θαρραλέως· „τῆς

ἐν Πρυτανείῳ σιτήσεως ὑποτιμῶμαι ταύτην τὴν δίκην“ φησίν. οἱ δὲ ἐπέφυσαν τότε δὴ μᾶλλον· καὶ γὰρ ἀπολογούμενου <αὐτοῦ> δέος ἐποιοῦντο, μὴ ἀποφύγει. κἂν ἀπέφυγε Σωκράτης· νῦν δὲ οὔτε κολακείαν οὔτε δέησιν ᾤετο δεῖν προσάγειν τινὰ αὐτοῖς, ἀλλὰ τάληθῆ καὶ δίκαια λέγειν· οὕτω γὰρ ἀπολογούμενος εἰ ἐάλω, μὴ αὐτὸς ᾤετο ἀδικήσειν, τοὺς μέντοι κατανηφισαμένους αὐτοῦ, (5) εἰ μέντοιγε ποιήσας καὶ εἰπὼν ἀνάξια ἑαυτοῦ καὶ φιλοσοφίας ἀπολυθείη, ἀνδραπόδου βίον ἔφη βιώσειν ἐπαράτου· ἄλλως τε καὶ γῆρας αὐτῷ ἔφη ὑποκεῖσθαι καὶ τὸ ζῆν μὴ κρεῖττον αὐτῷ ἔσεσθαι τὸ ἔπειτα, ἀλλὰ κάκιον, κἂν ἀπολυθείη, οὔτε κρεῖττον ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι ἔτι δύναίτο, ὥστε κατὰ θεὸν αὐτῷ ἐδόκει ἤδη παρεῖναι ὁ θάνατος. καὶ κατανηφισθεὶς γελῶν ἐξῆει καὶ τὸν χρόνον τὸν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ μᾶλλον ἢδετο ἡμῖν διαλεγόμενος ἢ ὅποτε οὐδέπω αὐτὸν ἐγγράπτο Μέλιτος οὐδὲ ἐνεπεπτόκει εἰς τὸ δεσμοτήριον. ἔλεγε δὲ διότι τὸ οἶκημα ἔνθα ἦν καὶ τοὺς δεσμοὺς ἀναγκάζειν αὐτὸν φιλοσοφεῖν· „αἰ μὲν γὰρ τοὶ πρὸς τινῶν, ἔφασκεν, ἐν ἀγορᾷ περιελκόμην“.

(6) καὶ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα καὶ οὕτως ἡμῖν διελέγετο, ὥστε ἐπιλανθάνεσθαι πολλάκις, ὅτι ἐνεπεπτόκει, καὶ προσπίπτειν λόγοις καὶ φωναῖς τοιαύταις, αἱ οὐκ ἂν λεχθεῖεν ἐν συμφοραῖς· εἶτα δὲ ἀναμνησκομένους εἰς αὐτοὺς ἐπιτιμᾶν ἡμῖν αὐτοῖς τῆς ἀμνημοσύνης ἕκαστον ἐκάστω τῶν παρόντων· τὸν δὲ ὑποτοπάζοντα τὸ γινόμενον ἡμῖν πάθος διασκοπεῖν καὶ λέγειν, ὡς οὐ μέλει ἡμῖν, εἰ αὐτίκα τεθνήξοιτο, ὅτι οὕτω γελῶμεν. καὶ ἐπιλαβόμενος αὖ Κρίτωνά· „ὦ μῶρε,“ ἔφη, „νῦν γὰρ θάνε καὶ Ὀλύμπια καὶ πᾶσα πανήγυρις, ἐπειδὴ ἀποδημεῖν μέλλομεν εἰς τι χωρίον κρεῖττον καὶ τούτου τεθανατωμένοι ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν.“ (7) ἑτέρους τε λόγους καὶ πολλοὺς καὶ καλοὺς πρὸς Κέβητα καὶ Σιμμίαν τῷ Θηβαίῳ διελέχθη· ὅτι εἴη ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ ὅτι οἱ τῆς φρονήσεως ἐπιμεληθέντες εἰς χῶρον τῶν θεῶν ἀπίασι καὶ οὐδὲν δεινὸν ἐν τῷ λεγομένῳ θανάτῳ πάσχουσιν· ὥσθ' ἡμᾶς μὴ οἷον κλαίειν Σωκράτην, ὅτι μέλλει ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ φθονεῖν αὐτῷ ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς κλαίειν, ὅτι ζῶμεν τητῶμενοι τοσοῦτου ἀγαθοῦ τῇ ἀληθείᾳ. ἀποδημίαν γὰρ ἔλεγε τὸ χρέμα τοῦτο καὶ Εὐηνὸν τὸν ποιητὴν παρεκάλει δι' ἡμῶν, εἰ εὖ γινώσκοι, ἵεναι θάττον παρ' αὐτόν, ἐπειδὴ φιλόσοφος ἐστὶ διὰ τὴν ποίησιν. (8) τὸν γὰρ φιλόσοφον μὴδὲν ἄλλο ποιεῖν ἢ θανατᾶν, ἐπειδὴ τῶν τοῦ σώματος αἰτημάτων καταφρονεῖ μὴ δουλούμενος ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς· τοῦτο δὲ μὴδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ψυχῆς ἀπόστασιν ἀπὸ σώματος· τὸν δὲ θάνατον μὴδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ψυχῆς αὖ πάλιν ἀπόστασιν ἀπὸ σώματος. τούτῳ γὰρ δὴ καὶ μάλα τις πειθίγιος ἐγένετο· ἐξηπάτα γὰρ ἡμᾶς τούτοις τοῖς λόγοις, οἶμαι, ἵνα μὴ κλαίωμεν ὡς ἐν κακῷ ἐσομένου αὐτοῦ· σχεδὸν δὲ τι καὶ ἀληθεῖς ἦσαν οἱ λόγοι. εἶτα δὴ ἐτελεύτα ποιήσας ἡμέρας τριάκοντα διὰ τὸ πλοῖον τὸ εἰς Δῆλον πεμπόμενον κατ' ἔτος· οὐ γὰρ ἀφῆκτο ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἦν τινὰ τελευτῶν δημοσίᾳ ὥσπερ οἶσθα· ἱεραὶ γὰρ ἦσαν. (9) τῶν δὲ φίλων παρῆμεν αὐτῷ τελευτῶντι ἐγὼ καὶ Τερψίων καὶ Ἀπολλόδορος καὶ Φαίδων καὶ Ἀντισθένης καὶ Ἑρμογένης καὶ Κτήσιππος· Πλάτων δὲ καὶ Κλέομβροτος καὶ Ἀρίστιππος ὑστέρου· ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἐνόσει, τὸ δὲ ἕτερόν περὶ Αἴγιαν ἦσθη. ὡς δ' ἔπει τὸ φάρμακον, ἐπέστελλεν ἡμῖν τῷ Ἀσκληπίῳ

θῦσαι ἀλεκτρούνα· ὀφείλειν γὰρ αὐτῷ κατ' εὐχὴν τινα, ὅποτε ἡσθένει ἀφικόμενος ἀπὸ τῆς ἐπὶ Δηλίῳ μάχης. δακρύσαντες οὖν μετὰ τινος θαυμασμοῦ ἐκκομίζοντες αὐτὸν κατεθάπτομεν, ὡς τότε ὁ καιρὸς ἐδίδου καὶ αὐτὸς ἐβούλετο· (10) οὐδὲ γὰρ πρόνοιάν τινα ἡμῖν ἐπέστειλε ποιήσασθαι τοῦ σώματος· εἶναι γὰρ αὐτὸ ἄτιμον καὶ μηκέτι χρήσιμον τῆς ψυχῆς αὐτὸ ἐγκαταλιπούσης. ὅμως δ' οὖν ἡμεῖς εἰς τὸ δυνατὸν καὶ τῆς συμφορᾶς ὑπερείδομεν καὶ τῶν λόγων παρηκούσαμεν καὶ ὡς οἷόν τ' ἦν ἐκαλλωπίσαμεν αὐτὸν λούσαντες καὶ τοῖς τριβωνίοις ἀμφίσχοντες, καὶ πρεπόντως θάψαντες ἀπῆμεν. ταῦτ' ἦν τὰ περὶ Σωκράτην καὶ ἡμᾶς, ὃ Ξενοφῶν. καὶ σοὶ δὲ ἡ στρατεία ἦν τὸ μέγα ἐμπόδιον, ἐπεὶ ἦσθα ἄν σὺν ἡμῖν θεραπεύων Σωκράτην ζῶντά τε καὶ τελευτῶντα.

*Socratic. Epist. XIV (Aischinés Xenofóntovi):*¹ (1) Gryllovi priatelja už za tebou poslali Geta, ktorý ti mal vyrozprávať všetky udalosti spojené so Sókratom.² Tento tvoj otrok ťa mal oboznámiť jednak s tým, čo sa dialo na súde, jednak priblížiť, ako to bolo so Sókratovou smrťou. Ale náhoda zariadila, že si sa práve nenachádzal v Aténach, ale kdesi okolo Sparty.³ Ach Xenofón, nenachádzam slov, ktorými by som mohol opísať zvrátenosť onoho kožiara Anyta, opovázlivosť človeka, ktorý sa volá Melétos, a drzosť, ktorá spája oboch. Veď títo dvaja zlorečení muži zostali takými až do samého konca všetkých udalostí. Človek by si bol myslel, že sa konečne zahanbia a zložia svoje zákerné zbrane, ale oni postúpili ešte ďalej vo svojich plánoch, aby nám spôsobovali zlo. (2) Hoci Melétos v procese so Sókratom ničím vlastným neprispel, v mojich očiach zostáva veľmi zlým človekom. Iniciátorom celej tejto žaloby podanej údajne pre dobro štátu bol totiž Anytos. Preto aj sám Sókratés často hovorieval medzi svojimi mladými, že kožiarske remeslo je zlorečené. Bolo to najmä v situáciách, keď s nimi filozoficky diskutoval a dokazoval, že ľudia majúci vedenie dosahujú pokrok vo veciach, v ktorých chcú postúpiť vpred. (...) Takýmto spôsobom tí, čo sľubujú, že vykonajú čokoľvek (...) toho, o ktorom sme sami počuli, že sa naučil lekárske umenie, aj Damóna a Métrobiovho syna Konna, o ktorých sme na vlastné uši počuli, že sa vyznajú v hudbe. (...) Myslím si, že sa totiž nehanbil, že nevykonajúc toto, kedykoľvek jeho synovia vypočujúci si Sókrata (...) že ho až doteraz neživí rečnenie na súde (...) nedostal hanebný útok (...) a vskutku si zriadil iné remeslo (...) a ak sa bude často skrývať nasadiac si Hádovu prilbicu alebo Gygov prsteň a bude podávať súkromné žaloby proti občanom v meste: živí ho totiž kožiarske remeslo.⁴ (...) (3) Meno Melétos, ako som povedal, označovalo jednak jeho žiaka, jednak sluhu. (...) Ten – ako v nejakej tragédii – hral rolu vlastenca Menoikea, pretože ho veľmi trápilo, že samotnému mestu spôsobovali títo ľudia nepravosť. (...) Reč bola taká úbohá, že by bolo najlepšie, keby si tu osobne bol a sám sa pobavil na lapsusoch, ktoré rečník napáchal. Zložil ju teda profesionálny skladateľ rečí Polykratés. Prednášateľ sa však podobal na deti, ktoré v učiteľovom dome memorujú poučky, ktorým

vôbec nerozumejú. V momente keď vystúpil na pódium a tamtoho muža chcel z niečoho obviňovať, zľakol sa a odvracal tvár. Zjavne zabúdal text, pričom iní sa mu snažili – podobne ako hercovi Kallopidovi – pomáhať našepkávaním. Potom sa ten naničhodník všelijako mrvil a hore dole obzeral. Takto úplne skazil reč a z pódia zostupoval s najväčšou hanbou. (4) Sókratés sa však vtedy zaoberal celkom inými vecami ako súdnym procesom, ktorý podstupoval. Ako sám dobre vieš, veľký filozof sa nechcel zamýšľať nad dôležitosťou súdu, ani jeho dopadom na nasledujúci život. Mužne sa usmial, pričom jemný úsmev mu zotrval aj počas prednášania reči, ktorú ti spísali a poslali listom synovia. Po jej odznení ho sudcovia vyzvali, aby si sám navrhol trest. Urobili to napriek tomu, že na nich doliehal celý ten zástup vonku stojacich ľudí. Sókratés im odpovedal veľmi odvážne: „Ako spravodlivý trest si navrhujem stravovanie s najvyššími úradníkmi v Prytaneiu.“ Vtedy sa naňho odporcovia vyrútili ešte väčšmi. Báli sa, že by ho súd mohol prepustiť, ak by bola obhajoba, ktorú práve začínal, presvedčivá. Ich strach bol namieste. Veď keby Sókratés naozaj chcel, určite by dosiahol zbavenie viny. Teraz však nepovažoval za vhodné vymýšľať pre sudcov nejaké lichôtky či prosby. Jediné, čo chcel predniesť, bola pravda o sebe a spravodlivý návrh pre sudcov. Bol hlboko presvedčený, že ak ho súd napriek takejto obhajobe odsúdi na smrť, nespravodlivosť nevykoná on, ale tí, ktorí rozhodnú o jeho treste. (5) Ale vedel aj to, že ak sa bude pred súdom vykrúcať a hovoriť o sebe nepravdu – skrátka, ak sa vzdá svojej životnej filozofie – len vtedy bude žiť život prekliateho a neslobodného človeka. Okrem iného vraj naňho dolieha aj staroba a ďalší život mu bude určite skôr príťažou ako potešením. Povedal, že ak by ho aj prepustili, nenaskytlo by sa mu už nič lepšie vidieť ani nič krajšie počuť ako doteraz.⁵ Sókratés bol skrátka presvedčený, že smrť mu v tejto chvíli zosiela už sám boh. Hoci ho odsúdili, odchádzal usmiaty. Čas vo väzení strávil filozofickými rozhovormi v našej prítomnosti. Tieto chvíle mu prinášali ešte viac radosti ako kedysi, keď ho žiaden Melétos nežaloval ani neuvrhol do väzenia. Povedal nám, že cíti veľkú potrebu filozofovať práve preto, že je spútaný a vo väzení. Doslovne povedal: „Veď aj na námestí ma stále niekto niekam ťahal ako otroka.“ (6) Nejako takto sme sa rozprávali o tak závažných a nikdy nekončiacich témach. Často sme pritom aj zabudli, že Sókratove dni sú spočítané. V našich diskusiách odznievali slová a myšlienky, ktoré by sotva niekto vyslovil v situácii, keď sa život blíži ku koncu. Raz sme si začali vzájomne pripomínať pekné chvíle strávené so Sókratom. Zakrátko sme však začali jeden druhého obviňovať zo zábudlivosti. Keď Sókratés vytušil, že sa v našich dušiach odohráva niečo nepekné, zamyslel sa a začal nás karhať. Povedal, že sa nepatrí takto posmievať jeden druhému, a to najmä v čase, keď nás krátko opusti. Inokedy zasa prerušil v reči Kritóna: „Ty naivný chlapče, teraz nech pokojne zrušia honosné slávnosti v Olympii alebo každú celogrécku slávnosť! Tieto veci sú mi úplne ľahostajné, pretože keď ma títo tu naozaj zabijú, odst’ahujem

sa na oveľa lepšie miesta, ako sú na zemi.“ (7) S Tébanmi Kebétom a Simmiom prediskutoval aj mnoho iných hlbokých filozofických myšlienok. Dokazovali napríklad tézu, že duša je nesmrteľná, ale aj to, že ľudia rozvíjajúci v sebe rozumnosť odchádzajú na nejaké miesto vyčlenené pre bohov a že v takzvanej smrti nezažívajú nič hrozné. Z týchto rozhovorov nám jednoznačne vyplynulo, že nie je namieste oplakávať Sókrata pre blížiacu sa smrť. Naopak, prišli sme k záveru, že mu treba skôr závidieť a že oplakávať treba nás samých, že zostávame nažive a zatiaľ naozaj nemáme účasť na takom veľkom dobre. Pozemské prebývanie človeka totiž zvykol nazývať životom v cudzine. Básnika Euéna prostredníctvom nás vyzýval, aby sa ponáhlal za ním, ale len v prípade, ak si dokonale osvojí jeho názor. Lebo múdrosť vraj tento básnik čerpá z poézie. (8) Pravý filozof vraj celý život nerobí nič iné, ako túži po smrti, pretože nie je otrokom telesných túžob a pohŕda žiadostami tela. Táto činnosť však nie je ničím iným ako vzdáľovaním duše od tela. A práve smrť sa zakladá na tom istom, lebo aj ona je oddeľovaním duše od tela. Týmto filozofickým postojom nás učil žiť vo veľkej pokore. Dá sa povedať, že svojimi argumentmi nás istým spôsobom milosrdne zavádzal, aby sme neplakali, že odchádza niekam, kde mu bude zle. V skutočnosti však boli jeho filozofické myšlienky v mnohom pravdivé. Sókratova smrť prišla až po tridsiatich dňoch. Ako dobre vieš, príčinou tohto zdržania bola loď každoročne posielaná na ostrov Délos. Tento rok čakali v Aténach na jej príchod mnoho dní, ktoré boli posvätné a preto počas nich nebolo dovolené vykonávať žiadne verejné popravy. (9) Pri Sókratovom umieraní sme boli viacerí jeho priatelia: ja, Terpsión, Apollodóros, Faidón, Antisthenés, Hermogenés a Ktésippos. Platón, Kleombrotos a Aristippos prišli až neskôr. Prvý z nich bol chorý, tí dvaja sa zas nachádzali niekde na Aigíne. Keď vypil jed, kázal nám, aby sme obetovali jedného kohúta bohu Asklépiovi. Vraj mu ho sľúbil za uzdravenie z nejakej choroby po návrate z bitky pri Déliu. Pri jeho posledných slovách sme všetci srdcervúco plakali. Keď sme jeho telo vynášali z väzenia a pochovávali, zmocnil sa nás neopísateľný úžas nad výnimočnosťou tohto muža. Pohreb sme zariadili najlepšie, ako sa dalo, a podľa jeho vôle. (10) Sókratés si však prial, aby sme žiadnu starostlivosť nevenovali jeho telu. To si vraj po smrti nezaslúži žiadnu úctu, pretože duša, ktorá ho raz opustí, z neho viac nemá úžitok. Napriek všetkému sme sa pokúsili povzniesť nad veľké nešťastie a dokonca sme neposlúchli Sókrata v tom, čo od nás žiadal. Telo sme pripravili na pohreb najkrajšie, ako sa dalo. Dôkladne sme ho umyli a zabalili do viacerých plášťov. Po pohrebe sme sa dôstojne rozišli. Drahý Xenofón, som na konci listu, v ktorom som ti chcel niečo napísať o nás, ale najmä o Sókratovi. Tebe však vojenské ťaženie zabránilo, aby si tu bol s nami a vzdal mu poslednú úctu za života i po smrti.

Komentár: Tento list (*Socratic. epist. XIV*) má medzi ostatnými *Listami sókratovcov* zvláštne postavenie vďaka svojej výrazne naratívnej forme. Jeho autor pracuje s množstvom historických a prosopografických detailov, ktoré sa opierajú o Platónove *Listy*, Xenofónove sókratovské dialógy a taktiež o nezachovanú doxografickú príručku gréckej filozofie, ktorá bola o niečo podrobnejšia ako Diogenove *Životy*; bližšie pozri J. J. Sykutris, *Die handschriftliche Überlieferung der Sokratikerbriefe*, s. 1284–1295. Takisto nie je vylúčené, že autor listu vychádza z textu Lysiovej *Obrany*; porov. *SSR VI A 83 – SSR VI A 90*; Cicer. *De orat.* I 231; C. Mársico (*Filósofos Sócráticos*, zv. II, s. 100–109); porov. taktiež úvodnú štúdiu k tejto knihe. Autor listu používa attický štýl a množstvo technických výrazov, ktoré odkazujú na Platóna, čo naznačuje, že pochádzal z prostredia akademikov alebo s nimi mal prinajmenšom blízke vzťahy. Ak sa pozrieme na *Listy sókratovcov* ako na spoločnú skupinu textov (listy sa zachovali v jednom rukopise), tak môžeme usudzovať, že boli napísané niekedy v 2. stor. po Kr. Táto domnienka sa opiera o skutočnosť, že *Socratic. epist. XXII* a *Socratic. epist. XXIII* čerpajú informácie z Plútarchovho spisu *Quomodo adulator ab amico internoscatur* (Plutarch. *quom. adul. ab am. intern.* 26 p. 67 C-E) a *Socratic. epist. XI* a *Socratic. epist. XXVII* z Plútarchovho spisu *De tranquillitate animi* (Plutarch. *de tranq. anim.* 470F, 469C).

Aischinova korešpondencia o Sókratovej smrti mohla byť ešte rozsiahlejšia. J. Sykutris (*Die Briefe*, s. 65–66) považuje *Socratic. epist. XVI* [= *SSR IV A 225*] za Aristippovu odpoveď na list, v ktorom mu Aischinés mal opísať udalosti posledných Sókratových dní. To, že adresátom *Listu XVI* má byť práve Aischinés, by mohlo byť potvrdené nielen dobrými vzťahmi medzi týmito dvoma sókratovcami, ale aj tým, že list je očividne určený Aténčanovi, ktorý po učiteľovej smrti toto mesto opustil (G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, zv. IV, s. 143).

¹ Tromi bodkami uvedenými v preklade označujeme miesta, na ktorých je text porušený, a preto nie sú úplne zrozumiteľné (pozn. prekl.).

² Odkaz na Grylla má zdôrazniť, že list je adresovaný Xenofónovi, synovi Grylla z aténskeho dému Archia, ktorý je v liste dvakrát uvedený aj menovite (*Socratic. Epist. XIV* 1 a *XIV* 10). Adresát ani odosielateľ tohto listu však nie sú jasní: list mohol byť napísaný buď pod Aischinovým alebo Eukleidovým menom (porov. Plat. *Phd.* 59c2) – iba v jednom rukopise (*Manuscr. G*) sa nachádza Xenofónovo aj Aischinovo meno; takisto je možné, že list bol adresovaný viacerým osobám; bližšie pozri J. Bolzan, *Socratis et Socraticorum epistolae: studi preliminari, traduzione, commento*, s. 268.

³ Miesto, kde sa Xenofón nachádzal v čase Sókratovho súdu (koniec mája) a popravy (koniec júna 399 pred Kr.), bola západná časť Anatólie v súčasnom Turecku (ako sa dozvedáme zo záveru jeho *Anabázy*). Do Sparty sa dostal až v r. 394 pred Kr. Ak mal byť

adresátom listu Xenofón, tak ide o zjavný anachronizmus. Preto je možné, že adresátom listu bol niekto iný, napr. Aristippos.

- ⁴ Gygov prsteň; porov. Plat. *Resp.* 359c-360d, kde sa problematizuje otázka, či by konal spravodlivo človek, keby vlastnil rozprávkový Gygov prsteň, ktorý by ho urobil neviditeľným.
- ⁵ Takto argumentuje Xenofóntov Sókratés, ktorý hovorí, že staroba mu už neprinesie žiadny pôžitok zo života (bude horšie vidieť, slabšie počuť, ťažšie sa bude učiť a ľahšie zabúdať to, čo sa naučil) – zrejme preto ho *daimonion* nevaruje pred smrťou (Xenoph. *Apol.* 6).

VI A 103

Socratic. Epist. XXIII (Αισχίνης Φαίδωνι).

Socratic. Epist. XXIII (Aischinés Faidónovi).¹

Komentár: Preklad Aischinovho listu Faidónovi (*Socratic. Epist.* XXIII) je súčasťou svedectiev uvedených vyššie v *SSR* VI A 4. Porov. taktiež komentár k tomuto listu.

¹ V zachovaných manuskriptoch sa tento list pripisuje taktiež Kebétovi a Simmiovi.

PRÍDAVOK

Niektoré ďalšie zlomky Aischina zo Sfétta

V roku 2017 talianska filologička Francesca Pentassugliová publikovala nové vydanie Aischinových zlomkov *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*. Oproti Giannantonioho edícii *SSR* sú v ňom zlomky organizované v odlišnom poradí, obsahuje aj ich taliansky preklad a obsiahlu štúdiu o Aischinových sókratovských spisoch. Okrem Giannantonioho zlomkov zo sekcie *SSR VI A* Pentassugliová zahrnula do svojej zbierky aj niekoľko ďalších, ktorým v tom istom roku venovala aj osobitný článok v časopise *Méthexis* pod názvom *Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*. Keďže vzhľadom na kontinuitu s ostatnými dielmi série zlomkov sókratovskej tradície (*Fontes Socraticorum*) sme sa v našej monografii rozhodli zachovať číslovanie zlomkov podľa *SSR*, uvádzame nové Pentassugliovej zlomky formou tohto Prídavku. Zlomky sú očíslované podľa poradia v časopise *Méthexis*, v hranatej zátvorke je uvedené poradové číslo v kompletnej edícii zlomkov *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*.

Prvá skupina obsahuje 5 zlomkov týkajúcich sa Aischinovho života, konkrétne jeho filozofickej spriaznenosti so Sókratom, jeho patronyma a finančnej situácie (zl. 1-3) ako aj štylistického hodnotenia jeho diela vo všeobecnosti (zl. 4-5). Do druhej a tretej skupiny sú zaradené zlomky týkajúce sa jednotlivých dialógov, a to *Aspasie* (zl. 6 a 9), *Miltiada* (zl. 7) a *Alkibiada* (zl. 8). Rozdiel medzi druhou a treťou skupinou spočíva v tom, že zl. 6 a 7 doteraz neboli súčasťou žiadnej edície Aischinových pozostalostí, zatiaľ čo zl. 8 a 9 sa už objavili v Dittmarovej zbierke *Aischines von Sphetos* (1912), no G. Giannantoni ich do svojej edície nezahrnul.

F. Pentassugliová upozorňuje, že nie všetky uvedené zlomky možno aplikovať na nášho sókratovca s rovnakým stupňom istoty. U Aristofana (zl. 2) otázka, ako uvidíme, zostáva otvorená, no ostatné zlomky z prvých troch skupín sú takpovediac neproblematické. Do štvrtej skupiny sú naopak zaradené zlomky „problematické“. V prípade Fótiovej pasáže (zl. 10), ako priznáva Pentassugliová („*Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*“, s. 60–61), nemožno nájsť dostatočné dôvody na jej pripísanie sókratovcovi Aischinovi, a maxima, ktorá sa zachovala u Stobaia (zl. 11), nad akúkoľvek pochybnosť pochádza od neskoršieho aténskeho rečníka Aischina. Keďže však figurovala v zbierke Fischerovej (1786, zl. XIII) i Hermannovej (1850, s. 20), odcitujeme aj ju.

I.

1. [= zl. 7 Pentassuglio] *Suid. s.v.* Σωκράτης (ed. Adler): φιλοσόφους δὲ εἰργάσατο Πλάτωνα [...], Ξενοφῶντα Γρύλλου, Αἰσχίνην, Λυσανίαν Σφήττιον, Κέβητα Θηβαῖον, Γλαύκωνα Ἀθηναῖον, Βρύσωνα Ἡρακλεώτην.

1. *Suid. s. v.* Sókratés (ed. Adler): ... čo sa týka filozofov, vďaka nemu tu máme Platóna [...], Gryllovho syna Xenofónta, Aischina, Lysania zo Sfetta, Kebéta z Téb, Glaukóna z Atén, Brysóna z Herakley.

Komentár: Heslo *Sókratés* v byzantskom lexikóne *Súda* z 10. storočia po Kr. zhŕňa etablovanú tradíciu, ktorá kladie Aischina do kruhu Sókratových poslucháčov. Sloveso ἐργάζομαι (doslova „vytvoriť“, „vybudovať“, „sformovať“) naznačuje hlboký Sókratov vplyv na členov jeho krúžku a medzi nimi aj na Aischina. Zlomky zozbierané u G. Giannantonioho sú dokladom toho, že Aischinés bol v antike považovaný za jedného z najvernejších Sókratových žiakov (por. *SSR VI A 10*, *SSR VI A 11*, *SSR VI A 31*, *SSR VI A 38*, *SSR VI A 39*). Dokonca aj Platón, ktorého vzťah k Aischinovi nebol veľmi vreľý, ho uvádza medzi Sókratovými priateľmi prítomnými na súde i pri poslednom rozhovore vo väzení (Plat. *Apol.* 33e; *Phd.* 59b [= *SSR VI A 5*]), čím len potvrdzuje, že Aischinés patril medzi tých, čo boli osobitne verní svojmu učiteľovi.

2. [= zl. 15 Pentassuglio] Aristoph. *Vesp.* 1243–1247 (ed. Coulon): μετὰ τοῦτον Αἰσχίνης ὁ Σέλλου δέξεται, | ἀνήρ σοφὸς καὶ μουσικός, καὶ ἄσεται | ἑρήματα καὶ βίαν | Κλειταγόρα τε κάμοι | μετὰ Θετταλῶν’.

2. Aristoph. *Vesp.* 1243 – 1247 (ed. Coulon): Po ňom bude nasledovať Sellon syn Aischinés, mudrc a učenec a potom zaspieva o peniazoch a sile pre mňa i Kleitagora medzi Thessálčanmi.

Ibid. 323–326: ἀλλ’ ὦ Ζεῦ Ζεῦ μέγα βροντήσας | ἦ με ποίησον καπνὸν ἐξαίφνης | ἦ Προξενίδην ἦ τὸν Σέλλου | τοῦτον τὸν ψευδαμάμαζον.

Ibid. 323 – 326: Veľký Zeus, ty hrozný hromovládca, hneď ma urob kúdolom dymu alebo Proxenidom alebo tak nalož s týmto tu planým viničom, ktorý je synom Sella.

Ibid. 459: καὶ σὺ προσθεῖς Αἰσχίνην ἔντυφε τὸν Σελλαρτίου.

Ibid. 459: A ty pridaj Sellartiovho syna Aischina a dobre vydym v ohni.

Komentár: Aristofanovo svedectvo o Aischinovi by malo nesmiernu cenu, pretože by pochádzalo z obdobia, keď sókratovec ešte žil. Ako je známe, tento pisateľ komédií si okrem iného bral na mušku aténskych vzdelancov svojej doby, medzi nimi, v komédii *Oblaky* aj Sókrata a jeho poslucháčov (por. A. Capra, *Aristophanes' Iconic Socrates*, s. 64–83). Ako ukazuje J. A. Bromberg (*A Sage on the Stage*, s. 32), komediálne zobrazenie týchto „mudrákov“ sa stalo na javiskách starej aténskej komédie priam „subžánrom“.

Tri úryvky, ktoré F. Pentassugliová vybrala ako možné narážky na sókratovho žiaka Aischina, pochádzajú z komédie *Osy* uvedenej na Lenaiach roku 422 pred Kr., teda iba rok po premiére *Oblakov*. Problém však je, že Aischinés zmieňovaný v hre má byť synom Sella (ὁ Σέλλου / Σελλαρτίου), čo sa nezhoduje s jeho patronymom známym z iných prameňov. Diogenés Laertský a lexikón *Súda* (*SSR VI A 3* a *SSR VI A 25*) zaznamenali, že tradícia Aischinovho patronyma bola dvojaká: jeho otcom mal byť buď Lysanias alebo údenár Charinos, každopádne žiadny Sellos.

Už dávnejšie vyslovil R. Meister (*Αἰσχίνης ὁ Σέλλου*, s. 673–678) hypotézu, že ὁ Σέλλου nemusí byť vôbec patronymum, a teda že Aristofanés nie je zdrojom žiadnej tretej tradície o mene Aischinovho otca. Tento predpoklad prevzal od Meistera aj H. Krauss (*Aeschinis Socratici Reliquiae*, s. 20, pozn. 10), ktorý však napriek tomu tri zmienky z *Ós* do svojej zbierky Aischinových zlomkov nezahrnul.

Je zrejmé, že Aristofanés vo svojich komédiách naráža na postavy, ktoré boli jeho divákom či čitateľom dobre známe, a zároveň pozmeňuje ich mená. Okrem troch výskytov v komédii *Osy* sa Sellov syn Aischinés objavuje aj vo *Vitá-koch* (Aristoph. *Av.* 821–823; *Schol. in Aristoph. Av.* 823a), kde je ironicky spolu s Theogenom vykreslený ako veľký boháč: ἄρ' ἐστὶν αὐτῆγι Νεφελοκοκκυγία, ἴνα καὶ τὰ Θεογένους τὰ πολλὰ χρήματα τὰ τ' Αἰσχίνου γ' ἅπαντα; („Či je to teda Nefelokokygia, to slávne oblačné mesto kukučiek, kde je aj veľký majetok Theogena aj všetko to imanie Aischina?“).

Za povšimnutie stojí aj to, že v *Osách* (Aristoph. *Vesp.* 1267) Aristofanés označuje za Sellovho syna aj Aminia, ktorému sa často posmieva za jeho chudobu a chválenkárstvo. Tohto istého Aminia však komédiograf v tej istej hre označuje za syna Pronapovho (*Vesp.* 74), z čoho je zrejmé, ako poukazuje Pentassugliová (Eschine di Sfetto: *alcune nuove testimonianze*, s. 66), že genitív Σέλλου minimálne v tomto prípade nemôže byť patronymum v striktnom zmysle slova. Preto je možné predpokladať, že výraz ὁ Σέλλου aj v prípade Aischina označuje pyšného, chvastavého a pritom chudobného človeka, a to buď ako prezývka alebo ako falošné patronymum. Ďalšie príklady nepravých patroným možno u Aristofana doložiť vo *Vesp.* 1267 (τῶν Κρωβύλου) a *Acharn.* 1131 (Λάμαχον τὸν Γοργάσου), ako aj u staršieho básnika Hipponakta z Efezu (fr. 32. 34 West (42a-b. 43 Degani):

Ἑρμῆ, φίλ' Ἑρμῆ, Μαιαδεῦ, Κυλλήνιε – „Hermés, milý kyllénsky Hermés, syn Maiin“; zámena patronyma za matronymum tu môže byť indíciou parodizácie).

Pokiaľ ide o pôvod Aischinovej komickej prezývky, z Homérovej *Iliady* sa dozvedáme, že Σελλοί boli Diovi kňazi vo veštiarni v Dódóne, ktorí si podľa Homéra „vôbec neumývajú nohy a spia na zemi“ (Hom. *Il.* XVI 234), to znamená, že žili v krajnej biede alebo dokonca vyznávali nejaký druh rituálnej chudoby. F. Pentassugliová (s. 66) predpokladá, že Aristofanovým úmyslom bolo prirovnať Aischina k týmto kňazom, aj keď nie priamo povedať, že bol jedným z nich (v tom prípade by sme očakávali skôr nominatív ako genitív). Pokiaľ ide o označenie Σελλαρτίου v Aristoph. *Vesp.* 459, Meister sa domnieva, že ide o skrátenie výrazu Σελλοῖς ἄρτιος, to znamená, „toho istého druhu ako sellos“, „dokonalý sellos“. D. M. MacDowell (*Aristophanes. Wasps*, s. 195–196) sa naproti tomu domnieva, že ide o spojenie slova Σέλλου s koncovkou prevzatou z mena skutočného Aischinovho otca, ktoré sa malo končiť na -άρτιος (čo by, samozrejme, vylučovalo, že išlo o nášho sókratovca).

Dokladom toho, že Aischinovo meno bolo spájané s podstatným menom (či už všeobecným alebo vlastným) Σέλλος, je aj vysvetlenie významu slovies σελλίζειν a σεσέλλισαι v lexikóne *Súda*, u Hesychia z Miléta a u Fótia (por. zl. 3 tohto Prídavku).

Hoci otázka, či sa v Aristofanových *Osách* spomína náš Aischinés zo Sfétta alebo nejaký jeho menovec, zostáva otvorená, treba povedať, že takúto identifikáciu nemožno apriori vylúčiť. Je totiž celkom možné, že Aristofanés rátal s tým, že v postave, o ktorej sa zmieňuje vo svojej komédii, diváci spoznajú večne chudobného Sókratovho nasledovníka. Mimochoďom, aj Sókratovu Mysliareň tento komédiograf v *Oblakoch* opisuje ako spolok živých mŕtvol nedbajúcich o svoj vzhľad, odev, zdravie ani osobnú hygienu, podobne ako Diovi kňazi-sellovia zachytení u Homéra.

3. [= zl. 16 Pentassuglio] *Suid.* s.v. σεσέλλισαι (ed. Adler): μάτην ἐπῆρσαι. ἀπὸ Αἰσχίνου τοῦ Σελλοῦ, ὃς ἦν κομπαστῆς καὶ ἀλαζῶν ἐν τε τῷ διαλέγεσθαι καὶ ἐν τῷ προσποιεῖσθαι πλουτεῖν. Λυκόφρων δ' ἀπέδωκε τὸ σελλίζεσθαι ἀντὶ τοῦ ψελλίζεσθαι. ὁ γὰρ Αἰσχίνης πένης ὢν ἐθρύπτετο ἐπὶ πλούτῳ, λέγων ἑαυτὸν πλούσιον. ἦν δὲ Αἰσχίνης Σελλοῦ. ἐκ μεταφορᾶς δὲ ἔλεγον τοὺς τοιοῦτος Σελλοῦς καὶ τὸ ἀλαζονεύεσθαι δὲ σελλίζειν. Cf. Phot. s.v. σεσέλλισαι: μάτην ἐπῆρσαι. ἀπ' Αἰσχίνου τοῦ Σελλοῦ, ὃς ἦν κομπαστῆς καὶ ἀλαζῶν ἐν τε τῷ διαλέγεσθαι καὶ ἐν τῷ προσποιεῖσθαι πλοῦτειν. Λυκόφρων δ' ἀπέδωκε τὸ σελλίζεσθαι ἀντὶ τοῦ ψελλίζεσθαι.

3. *Suid.* s. v. *sesellisai* („správaš sa ako Sellov syn“): „bezdôvodne sa nafukuješ“. Podľa Aischinovho syna Sella, ktorý bol pyšný chvastúň v rozhovoroch aj

predstieraní bohatstva. Lykofrón však uvádza, že grécke slovo „správať sa ako Sellov syn“ (*sellizesthai*) je významovo ekvivalentné so slovom „žušlat“ (*psellizesthai*). Aischinés bol totiž chudobný, ale umieral túžbou po bohatstve a dokonca sám seba vyhlasoval za bohatého. Cf. Phot. s.v. *sesellisai*: Bol to Aischinés, Sellov syn. Na základe prenesenia významu boli potom takýto ľudia nazývaní menom jeho otca, teda ako „Sellovia“. Spojenie „správať sa ako Sellov syn“ odvtedy znamená, že sa niekto bezdôvodne chvastá.

Cf. Hesych. Miles. s.v. *σεσέλλισαι*: Αἰσχίνης τις ὑπῆρχε Σελλοῦ καλούμενος, ἀλαζῶν καὶ ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ ἐν τῷ προσποιεῖσθαι πλοῦτειν, πενόμενος δὲ καθ' ὑπερβολήν, ὡς τοὺς παραπλησίους τούτῳ καλεῖσθαι <σεσέλλισαι>.

Cf. Hesych. Miles. s. v. *sesellisai* („správaš sa ako Sellov syn“): Bol raz nejaký Aischinés, ktorého volali „Sellov syn“. Vystatoval sa v rozhovoroch aj v predstieraní bohatstva, hoci bol nesmierne chudobný. Tak sa stalo, že ľudom podobným tomuto človeku sa obyčajne hovorí: „Správaš sa ako Sellov syn“.

Komentár: Skupina zlomkov z lexikónu *Súda* (10. stor. po Kr.), od konštantínopolského patriarchu Fótia (9. stor. po Kr.) a kronikára Hesychia z Milétu (6. stor. po Kr.) vykladá etymológiu a význam slovesa *σεσέλλισαι* (doslova „správať sa ako Sellov syn“, „robiť zo seba Sella“). Všetky tri pramene vysvetľujú toto sloveso ako narážku na Aischina, syna Sellovho. Či ide o Aischina zo Sfétta, závisí od toho, ako identifikujeme postavu Aischina z Aristofanových *Ós* (zl. 2 tohto Prídavku). Text z lexikónu *Súda* a Fótiovej *Bibliothéky* sú identické, pričom *Súda* pripája vysvetlenie týkajúce sa Aischinovej chudoby.

V prospech identifikácie so sókratovcom Aischinom by svedčila skutočnosť, že množstvo prameňov hovorí o jeho chudobe. Navyše, okrem dôvodov uvedených v komentári k zl. 2 tohto Prídavku F. Pentassugliová dáva do pozornosti aj schólion k Aristofanovým *Vtákom*:

Schol. in Aristoph. Av. 823a. α: τὰ τ' Αἰσχίνου γε ἅπαντα: καὶ οὗτος πένης θρυπτόμενος καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλούτῳ, καὶ λέγων ἑαυτὸν πλούσιον. ἦν δὲ Αἰσχίνης Σελλοῦ. ἔλεγον δὲ ἐκ μεταφορᾶς τοὺς τοιοῦτος Σελλοῦς, καὶ τὸ ἀλαζονεύεσθαι δὲ σελλίζειν. 823a. β: ὅτι καὶ ὁ Αἰσχίνης οὗτος πένης ἦν θρυπτόμενος καὶ λέγων ἑαυτὸν πλούσιον. ἦν δὲ Αἰσχίνης Σελλοῦ, ὅς ἦν ἀλαζῶν. ἔλεγον δὲ ἐκ μεταφορᾶς τούτου καὶ τὸ ἀλαζονεύεσθαι σελλίζειν.

Aischina sa týka aj všetko toto: „... aj tento bol chudobný a umieral túžbou po bohatstve a sám seba vyhlasoval za bohatého. Bol to Aischinés, Sellov syn. Na základe prenesenia významu boli potom takíto ľudia nazývaní menom jeho otca, teda ako „Sellovia“. Spojenie „správať sa ako Sellov syn“ odvtedy znamená, že sa

niekto bezdôvodne chvastá. 823a. β: ... pretože aj tento Aischinés bol chudobný a keďže ho trápila túžba po majetku, vyhlasoval sa za bohatého. Bol to Aischinés, Sellov syn, a veľký chvastuň. Na základe prenesenia významu potom takto nazývali takýchto ľudí. Spojenie „správať sa ako Sellos“ odvtedy znamená, že sa niekto bezdôvodne chvastá.

Časť tohto textu zahrnul do svojej zbierky aj G. Giannantoni ako súčasť zlomku SSR VI A 6, pričom citoval staršiu edíciu schólií (F. Dübner, *Scholia graeca in Aristophanem cum prolegomenis grammaticorum*, 1887), kde figuruje iba meno Αἰσχίνης. F. Pentassugliová (Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 68, pozn. 23) však upozorňuje, že v novej edícii, vydanéj po Giannantoniovi (*Reliquiae* (D. Holwerda, *Scholia Vetera et Recentiora in Aristophanis Aves*, 1991)) je Aischinés bližšie špecifikovaný ako Αἰσχίνης Σελλοῦ (por. citovaný text).

Z konfrontácie oboch schólií možno usúdiť, že ich texty sú závislé buď na sebe navzájom, alebo obe čerpajú z toho istého zdroja zachytávajúceho tradíciu, ktorá sa dostala do rúk aj trom lexikografom.

Po obsahovej stránke kombinácia textov v zl. 2 a 3 tohto Prídavku prezrádza niekoľko zaujímavých informácií: Aischinés, syn Sellov bol „múdry a vzdelaný muž“ (Aristoph. *Vesp.* 1244), zároveň bol „veľmi chudobný“ (Hesych Miles. s.v. σεσέλλισαι), no pri rozhovoroch sa vychvaľoval (tamže) a tvrdil, že je bohatý (*Schol. in Aristoph. Av.* 823a); jeho bohatstvo sa nachádza vo fantastickej ríši (Aristoph. *Av.* 821); prezývali ho „falošný vinič“ (Aristoph. *Vesp.* 326); bol to chválenkár (Aristoph. *Vesp.* 1248) a klamár (Aristoph. *Vesp.* 324). Komickej prezývke „falošný vinič“ (ψευδαμάμαξος) treba pravdepodobne rozumieť tak, že označuje osobu, ktorá iba budí dojem zdatného, hodnotného charakteru, ale skutočnosť je iná, podobne ako vinič, ktorý by mal rodiť Aténčanmi vysoko cenené hrozno, no v skutočnosti neprináša žiadnu úrodu (F. Pentassuglio, Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 69, pozn. 24). Miloslav Okál napr. prekladá výraz ψευδαμάμαξος do slovenčiny spojením „známy kmín“. Informácia o Aischinovej chudobe je v zhode s ostatnými životopisnými prameňmi a osobitě chápanie chudoby je tiež námet, ktorý možno vystopovať v iných zlomkoch. Chudoba mala byť dôvodom, prečo sa vybral k tyranovi Dionýsiovi do Syrakúz (SSR VI A 13, SSR VI A 14 a SSR VI A 25; SSR IV A 15 a SSR IV A 22). Podľa SSR VI A 9 ho núdza mala do viesť až k tomu, že si chcel požičať jedlo aj od Sókrata (porov. SSR VI A 13). Za chudobného ho označuje tiež Athénaios (Athen. XI 507 C [= SSR VI A 21]). Podľa Seneku (Senec. *De benef.* I 8, 1-2 [= SSR VI A 6]) sa téma chudoba mala byť aj témou Aischinových rozhovorov so Sókratom. Keď totiž videl, že iní dávajú učiteľovi dary, vyhlásil, že nemá nič, čo by mu daroval a to je jediný dôvod, prečo sa cíti chudobný. Preto sa rozhodne, že dá Sókratovi sám seba, za čo dostáva od neho hlboké uznanie: „A prečo by si mi nemal dať

veľký dar? Alebo si sám seba tak málo ceníš? Potom sa postarám o to, aby som ťa vrátil lepšieho, ako som ťa bol prijal.“ Seneka komentuje, že Aischinés týmto darovaním seba prevýšil štedrosť všetkých ostatných bohatých Sókratových poslucháčov.

Zdá sa, že chudobu Aischinés vnímal v protiklade k vžitým postojom. Téma chudoby bola pravdepodobne kľúčovou aj v jeho dialógoch *Kallias* a *Télaugés*. Pokiaľ ide o prvý z nich, *Socratic. Epist.* VI 1-4 [= *SSR* VI A 74] a Plutarch. *Vit. Aristid.* 25, 7-9 p. 334 B-D [= *SSR* VI A 75] ponúkajú doklad o tom, že pre Aischina chudoba bola bohatstvom a bohatstvo chudobou. Táto myšlienka je v zhode so sókratovskou predstavou o tom, že pravé bohatstvo má vnútornú povahu. Ide o *topos*, ktorý má svoje pevné miesto najmä v Xenofónových sókratovských spisoch (*Symp.* 4,34-44; *Oecon.* II 2-5; *Mem.* I 6,2-10). Z takejto tézy potom vyplýva, že domnelí boháči sú pre svoju nenásytnosť v skutočnosti chudákmi a ozajstnými boháčmi sú tí, čo majú bohatstvo „nie v dome“, ale „v duši“ (ako hovorí Antisthenés v Xenofónovom *Sympóziu* 4,34-44). Z tejto perspektívy možno vysvetliť, ako je možné, že hoci bol Aischinés chudobný, na verejnosti sa vychvaľoval svojím bohatstvom. Takáto koncepcia materiálnej chudoby a vnútorného bohatstva bola v Aischinovom *Kalliovi* zasadená do kontextu správneho užívania vecí (ὀρθὴ χρησις). Aischinés by takto konvergoval so Sókratovým učením tak na rovine zastávaných názorov, ako i životnej praxe.

4. [= zl. 46 Pentassuglio] Mich. Psellos Ἐπινοῦ τοῦ Ἰταλοῦ 19, 83 (ed. Littlewood): καὶ ἄλλως μὲν ἐν Πλάτωνι τὸ κάλλος τοῦ λόγου ἐπαινεσόμεθα καὶ τὸ μέγεθος, ἄλλως δὲ ἐν Ξενοκράτει καὶ ἄλλως ἐν Αἰσχίνῃ τῷ Σωκρατικῷ καὶ οὕτω αὐτὸ [...] προσαρμοσομεν καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου τέχνην καὶ δύναμιν τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου ἀκριβωσομεθα.

4. Mich. Psellos *Chvála obyvateľa Itálie* 19, 83 (ed. Littlewood): Inak budeme chváliť krásu a vznešenosť reči u Platóna, inak u Xenokrata a inak u sókratovca Aischina. A takto to prispôsobíme [...] a presne opíšeme vzhľadom na umenie, schopnosti a prednosti reči každého z nich.

Komentár: Byzantského mnícha a vzdelanca Michala Psella (1018 – 1078) postavil cisár Konštantín Monomachos v roku 1054 na čelo najvýznamnejšej vzdelávacej inštitúcie v ríši – konštantínopolskej právnickej školy, ktorá sa profilovala ako byzantský ekvivalent univerzity. Venoval sa najmä Platónovej filozofii, ktorú sa snažil zmieriť s kresťanstvom. Jeho najznámejším dielom je *Storočná história*, pokračovanie kroniky Leva Diakona. Opisuje dejiny ríše od nástupu Bazila II. (976) po koniec vlády Michala VII. Dukasa (1077). Citovaná pasáž je však súčasťou tzv. *Menších rečí* (A. R. Littlewood, *Michaelis Pselli Oratoria mino-*

ra, 1985). Identifikácia osoby je v tomto prípade neproblematická, pretože Michal dáva Aischinovi prívlastok „sókratovec“. Informácia, aj keď veľmi neskorá, predstavuje príspevok k hodnoteniu Aischinovho literárneho prejavu. Toto, ako sa dozvedáme z iných prameňov, vôbec nebolo jednoznačné. Pochybnosti sa vynárali najmä pokiaľ ide o autenticitosť Aischinových spisov. Panaitios, na jednej strane, považuje Aischinove dialógy za „hodnoverné“ (ἀληθεῖς) rovnako ako dialógy od Platóna, Xenofóna a Antisthena (Diog. Laert. II 64 [= SSR VI A 27]), no existovala aj tradícia, ktorá sa vyslovovala proti Aischinovmu autorstvu, a zdá sa, že jej pôvodcom bol Menedémos z Eretrie (Diog. Laert. II 60 [= SSR VI A 22]). Okrem toho treba zobrať do úvahy tradíciu nepriateľskú voči sókratovcom ako takým (Athen. V 215 C – 216 D), ako aj pozoruhodnú informáciu o tom, že Aristippos, inak Aischinov priateľ, považoval jeho spisy za plagiát (Diog. Laert. II 62 [= SSR VI A 4]). Pokiaľ ide o štylistickú stránku, viacero autorov, najmä z radov teoretikov rétoriky, vyzdvihuje vysokú úroveň Aischinovho písomného prejavu (Hermog. *De ideis* II 12, 2 [= SSR VI A 20]; Lucian. *De paras.* 32 [= SSR VI A 24]; Finichos *ap. Phot. Biblioth. cod.* 61 a 158 [= SSR VI A 33]; Longin. *Ars rhet.* fr. 48, 190-204; *de invent.* Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 [= SSR VI A 34]; Anonym. *Rhet.* Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 [= SSR VI A 35]). Michal Psellos očividne zachytáva ozvenu tejto poslednej tradície. Ide o dôkaz toho, že aj hlboko v byzantskom období boli Aischinove dialógy hodnotené veľmi pozitívne ako „krásne a vznešené“, porovnateľné so spismi Platóna a Xenokrata. Ak vezmeme do úvahy komplexnosť tradícií a hodnotení Aischinovej tvorby, pripomeňme, že Aelius Aristides (*De rhet.* I 76-77 [= SSR VI A 30]) sa v nich obsiahnuté protirečenia snaží vysvetliť tým, že Aischinove spisy boli natoľko verné Sókratovým myšlienkam, že boli od nich na nerozoznanie, čo podľa neho len prirodzene viedlo k podozreniam z plagiátorstva.

5. [= zl. 47 Pentassuglio] Hermog. *De ideis* I 409, 5 (ed. Rabe): ἐπεὶ οὐδὲ Ἡρόδοτον μετὰ Νικόστρατον δῆπουθεν ἢ μετ' Αἰσχίνην, ἀλλ' οὐδὲ μετὰ Ξενοφῶντα ἡμεῖς τάττοιμεν ἂν λόγων τε δυνάμεως ἔνεκα καὶ τῆς κατ' αὐτοὺς ἕξεως, ἄλλως τε καὶ ἐν εἶδει πανηγυρικῶ· τῇ δὲ ἀκολουθίᾳ τοῦ περὶ τῆς ιδέας ἐκείνης λόγου ἐπόμενοι ταύτῃ τῇ τάξει κεχρήμεθα, ἰδίᾳ μὲν τοὺς ἄλλους πανηγυρικούς, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἱστορικούς τιθέντες.

5. Hermog. *De ideis* I 409, 5 (ed. Rabe): ... pretože zaiste ani Hérodota by sme nemohli zaradiť za Nikostrata alebo za Aischina, ale ani za Xenofóna pre silu skomponovaných rečí a kvalitu, ktorú predstavujú, osobitne v oslavnom žánri. Sledujúc teda takúto postupnosť výkladu o tomto žánri zachováваме takéto poradie. Osobitne teda kladieme ostatné oslavné reči a osobitne historické výklady.

Komentár: Hermogenés, autor rečníckych príručiek, ktorého tvorba spadá do obdobia vlády cisára Marka Aurélia, na citovanom mieste svojho spisu o štylistike *De ideis* vysvetľuje svojmu čitateľovi postup svojho výkladu. Dôvod, prečo pasáž nebola zaradená medzi predošlé zbierky Aischinových zlomkov, spočíva v tom, že Aischinés, o ktorom je tu reč, nie je bližšie špecifikovaný. Pritom na iných miestach toho istého spisu Hermogenés pri Aischinovom mene výslovne zdôrazňuje, že ide o „sókratovca“ Aischina (*De ideis* I 329, 5; II 12, 2 [= *SSR VI A 20*]). Keďže však na tomto mieste je meno Aischinés spomenuté spolu s macedónskym rečníkom Nikostratom, ktorého má Hermogenés, podobne ako neskorší lexikón *Súda* v mimoriadnej úcte, mohlo by to viesť k domnienke, že tu zmieneny Aischinés je aténsky rečník Aischinés Atrométov, a nie náš sókratovec. Zmysel textu by potom bol taký, že Hermogenés kladie do protikladu rečníkov a historikov. F. Pentassugliová (*Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*, s. 72) však nachádza dôvody, pre ktoré by sme nemuseli sókratovca Aischina v tomto úryvku kategoricky vylúčiť. Prvý z nich je Xenofóntovo meno, ktoré sa objavuje aj v *De ideis* II 12, 2, kde je explicitne reč o Aischinovi zo Sfétta a kde Hermogenés oboch autorov porovnáva. Navyše autor príručky tam uvádza, že o Aischinovi pojedná po Xenofóntovi, čo je – zdá sa – rovnaká postupnosť ako v komentovanom zlomku (Hérodotos nemá nasledovať po Nikostratovi, Aischinovi, ani po Xenofóntovi, ale pred nimi; pri menovaní trojice autorov teda možno predpokladať reverzný postup). Druhý dôvod je ten, že v *De ideis* I 329, 5 sa spolu s Aischinom „Sókratovcom“ zmieňuje rečník Nikostratos, keď Hermogenés upozorňuje, že isté rečnícke figúry (σχήματα) používa „tak Xenofón, ako aj Aischinés Sókratovec, a určite aj Nikostratos“. Pentassugliová z toho uzatvára, že len zo samotnej zmienky rečníka Nikostrata nemožno ani v komentovanom zlomku automaticky predpokladať, že ide o rečníka Aischina, a nie nášho sókratovca.

Z textu zlomku priamo nevyplýva Hermogenovo hodnotenie Aischinového literárneho štýlu. Zaznieva však na iných miestach Hermogenovej príručky. V *De ideis* II 12, 2 [= *SSR VI A 20*] napríklad čítame, že Aischinés sa vyznačoval čistotou a jasnosťou a že vďaka tomu bol jeho štýl rafinovanejší od Xenofóntovho, pretože bol umiernenejší vo využívaní mytologických materiálov. Ako sa Xenofón v porovnaní s Platónom vyznačoval jednoduchosťou (ἀφελεία; termín charakterizujúci Lysiov štýl), tak sa Aischinés v porovnaní s Xenofóntom vyznačuje rafinovanosťou (λεπτότης). Aischinov štýl je navyše oveľa čistejší (καθαρώτερος). Podobne aj v *De ideis* I 329, 5 Hermogenés pripisuje Aischinovi používanie „jednoduchých“ a „čistých“ figúr. Hoci z iných miest Hermogenovho spisu vyplýva pomerne vysoké hodnotenie Aischinového štýlu, z komentovaného zlomku zas možno usúdiť, že v porovnaní so „silou“ Hérodotovho vyjadrovania, autor považoval Aischinove spisy za menej kvalitné.

II.

6. [= zl. 90 Pentassuglio] Philodem. *Vit.* X (PHerc. 1008) coll. XXI–XXII (ed. Acosta Méndez-Angeli):

Ὁ [δ'] ε[ἴρ]ων ὡς
 ἐπὶ τὸ | [πλ]εῖστον ἀλαζόνος εἶδος || xxii [...] ... [...]
 ... | ... δ]ιανοεῖ [...]34 Σ . [...] | ON [ἀ]λλὰ καὶ τὰναντ[ί]α
 μᾶλλον ὥστ' ἐπαινεῖν ὄν ψέγει[ι, τα]|5πεινοῦν δὲ καὶ ψέγειν
 ἑαυτ[ό]ν | τε καὶ τοὺς οἴος ἐστὶν εἰωθ[έναι | πρὸς ὀνδήποτε
 χρόνον μ[ε]τὰ παρεμφάσεως ὧν βούλεται· | συνεπινοεῖται
 δ'α[ὐ]τῶν καὶ |10 δειν[ό]της ἐν τῶν [πλ]άσμα[τι] | καὶ πιθανότης.
 Ἔσ[τιν] δὲ τ[οι]οῦτος οἶος τὰ πολλ[ὰ] μωκᾶ[σ]θαί καὶ μορφά-
 ζειν καὶ μειδιᾶν καὶ ὑπανίστασ[θ]αί τισιν ὡς |15 ἐπιστᾶσιν
 ἄφνοι μ[ε]τ' ἀναπ[η]δήσεως καὶ ἀποκαλύψεως | καὶ μέχρι
 πολλ[οῦ] σ]υνὸν ἐ[ν]ίσις σιωπᾶν· κἂν ἐπαινεῖ τις | αὐτὸν ἢ
 κελεύη[ι] τι [KE] λέ[ε]ν γ' εἶν |20 ἢ μνημονευθήσεσθαι φῶσιν
 | αὐτόν, ἐπιφωνεῖν· “ἐγὼ γὰρ | οἶδα τί πλῆ[ν γε] τούτου ὅτι
 [οὐ]δὲν οἶδα;” καὶ· “τίς γὰρ [ἡ]μῶν λ[ό]γος;” καὶ· “εἰ δὲ τις
 [ἡ]μῶν ἔστα[ι] |25 μ[ν]εῖα” καὶ πολλὸς [εἶ]ναι τ[ῶ]ν | “μακάριοι
 τ[ῆ]ς φ[ύ]σεως οἱ μ[έν] | τινες ἢ τῆς δυνάμεως ἢ τ[ῆ]ς | τύχης”
 καὶ μὴ ψιλῶς ὀνομάζουσιν ἀλλὰ “Φαῖδρος ὁ καλός |30
 καὶ “Λυσίας ὁ σοφός” καὶ ῥήματ' ἀ[μ]φίβολα τιθέναι,
 “χρη[σ]τόν” | “ἡδύν” “ἀφελῆ” “γενναῖον” “ἀν[δ]ρεῖ[ο]ν” καὶ πα-
 ρεπιδείκνυσθ[αι] | μὲν ὡς σοφά, προσάπτειν [δ' ἐ]35τέροις |
 ὡς Ἀσπασίαι καὶ [Ἰ]σχο[μ]άχ[ω]ι Σωκράτη[ς] [...]

6. Philodem. *Vit.* X (PHerc. 1008) coll. XXI – XXII (ed. Acosta Méndez-Angeli) 33: Tento ironik a pokrytec väčšinou s výzorom vystatovateľného človeka ... XXII [...] ... má v úmysle. .... ale aj skôr naopak, takže je možné že chváli toho, koho haní, ale seba samého haní a ponizuje. A tiež je taký, že má vo zvyku akokoľvek dlho robiť to, čo chce. Ale robí to s tým, že poriadne prekrúti významy slov. K jeho vlastnostiam ešte pridaj prešibanosť v pretvárkach a presvedčivosť. Tiež je taký, že často vtipkuje, usmieva sa a všelijako vyškľabuje. Ak sa niekto pri ňom zastaví, hneď mu vzdáva úctu, pričom si obnažuje hlavu a všelijako poskakuje. A hoci sa pri niektorých zdrží dlho, nepovie im ani slovo. Ak ho niekto chváli alebo žiada, aby niečo múdre povedal, alebo keď mu ľudia povedia, že zostane v ich spomienkach, zvykne vyhlásiť: „Veď ja nič neviem okrem jediného – totiž, že nič neviem.“ Prípadne sa spýta: „Aká je naša reč?“ Alebo povie „Ak si na nás niekto spomenie“ ... a je ho mnoho pre niekoho ... „Jedni sú blažení pre svoju prirodze-

nost', iní pre schopnosti a ďalší pre šťastný osud“ Má tiež vo zvyku neoznačovať ľudí prostým menom, ale takto: „krásavec Faidros“, „mudrc Lysias“. Taktiež zvykol používať dvojznačné predikáty, ako „užitočný – dobrý“, „sladký – príjemný“, „naivný – neškodný“, „urodený – vynikajúci“ alebo „mužný – udatný“. Potom obyčajne vysloví nejakú múdru a originálnu myšlienku a dopĺňa druhých, ako Aspasiu, Ischomacha ... Sókratés.

Komentár: Spisy epikúrovského filozofa Filodéma z Gadár z 1. stor. pred Kr., ktorý dlhšiu časť svojho života strávil v Kampánii, sa nám zachovali vďaka nálezu knižnice (možno pracovnej knižnice samotného Filodéma) v takzvanej Vile papyrusov (Villa dei Papiri) pri vykopávkach antického mesta Herculaneum zničeného erupciou Vezuvu v roku 79 po Kr. (H. Blanck, *Il libro nel mondo antico*, s. 214–217). G. Giannantoni v edícii zlomkov menších sókratovcov, ktoré sú obsiahnuté v papyruchoch z Herculanea (*I socratici minori nei papiri ercolanesi*, 1983, s. 133–145), túto pasáž neuvádza. Rekonštrukcia textu sa nachádza vo vydaniach Filodéma od E. Acosta Méndez – A. Angeli, *Filodemo. Testimonianze su Socrate*, s. 152–154 a od G. Ranocchia, *Aristone, “Sul modo di liberare dalla superbia“ nel decimo libro “De vitiis“ di Filodemo*, s. 275–277. Na pasáž odkazuje aj J. Opsomer, *In Search of the Truth*, s. 113–115. Ide o text z desiatej knihy Filodémovho spisu *O špatnostiach a proti nim stojacim zdatnostiam* (PHerc. 1008). Epikúrovec v ňom opisuje dva druhy charakterov: toho, kto sa rád predvádza (σεμνοκόπος), a toho, kto sa pokrytecky pretvaruje (εἴρων). Obe tieto črty Filodémov pripisuje Sókratovi. Pri analýze týchto špatností autor ponajprv (stĺpec XXI 1-37) kladie do protikladu človeka vážneho a dôstojného (σεμνός) a človeka, ktorý sa takto iba tvári (σεμνοκόπος), pričom využíva terminológiu z prostredia komédie. Pokračuje (stĺpec XXI 37 – XXIII 37) karikatúrou „ironika“ (εἴρων), ktorú však preberá zo záverečnej časti spisu *Ako sa zbaviť pýchy* (Περὶ τοῦ κουφίζειν ὑπερηφανίας) od istého Aristóna. Pokiaľ ide o identitu citovaného autora, nie je jasné, či ide o peripatetika a Lykónovho žiaka Aristóna z Kea alebo stoika Aristóna z Chia. Každopádne, portrét ironika v komentovanom zlomku zrejme treba prisúdiť jednému alebo druhému Aristónovi viac ako samotnému Filodémovi, ktorý inde vo svojich spisoch prezentuje iróniu skôr v pozitívnom svetle (G. Ranocchia, *Aristone, “Sul modo di liberare dalla superbia“ nel decimo libro “De vitiis“ di Filodemo*, s. 301–302). Aristónov/Filodémov ironik (εἴρων) má veľa spoločného s chvastúňom (ἀλαζών). Ak vezmeme do úvahy, že pre Aristotela (Aristot. *Eth. Nic.* 1108a20-23) sú ἀλαζονεία a εἰρωνεία dva extrémny voči stredy, ktorým je zdatnosť pravdy (ἀλήθεια), pričom prvá predstavuje nadbytok, druhá nedostatok, môže sa ich stotožnenie v komentovanom zlomku javiť paradoxné. Obe vlastnosti sú pripisované Sókratovi s hojnými narážkami na texty od Platóna, Xenofóna a Aristofana. Práve v Aristofanových *Oblakoch* (Aristoph.

Nub. 443-451) sa po prvý raz objavuje spojenie týchto vlastností a pripisuje sa sofistom a Sókratovi. Okrem Platónovho Sókrata upozorňuje J. Opsomer (*In Search of the Truth*, s. 115) na blízkosť s obrazom pochlebovača (κόλαξ) v Plútarchovom spise *O pochlebovačovi a priateľovi*, hoci Sókratés je pre Plútarcha paradigmou *parrhésiasta*, človeka, ktorý sa nebojí hovoriť, čo si myslí, teda pravého opaku pochlebovača. Plútarchos je, mimochodom, tiež dokladom toho, že epikúrovska kritika rada obviňovala Sókrata práve z chvastúnstva (Plutarch. *Adversus Colotem* 1117 D; 1118 D). Je možné, že pod vplyvom Aristotela sa v neskoršom období začali chvastúnstvo a irónia splývať ako prehrešky voči pravdovravnosti, hoci sám Aristotelés, ako bolo povedané, ich kladie proti sebe ako dva extrémny. Acosta Mendéz a Angeliová (*Filodemo. Testimonianze su Socrate*, s. 221) v tejto súvislosti poznamenávajú, že u Aristóna/Filodéma sa v postave ironika prelína aristotelovská línia s líniou komédie a εἰρωνεία je na jednej strane aristotelovsky chápaná raz ako dešpekt voči druhým, raz ako dešpekt voči sebe samému a na strane druhej, podobne ako v komédii, ako trik a podvod. Tak sa postava Sókrata stáva prototypom „dvojtvárneho pokrytca, klauna, ktorý gestikuluje a tára, aby oklamal tých, čo s ním diskutujú“.

Dôvod výberu tohto textu však nespočíva v epikúrovskej kritike Sókrata a sókratovcov (hoci, pripomeňme, chvastúnstvo sa v prameňoch pripisuje aj Aischinovi; porov. *SSR VI A 6 a Schol. in Aristoph. Av.* 823a. α), ale v mozgnej narážke na Aischinovu *Aspasiu* na jeho konci. V tejto súvislosti je dôležitá posledná známka ironika, ktorú uvádza Filodemos: „Niekedy domnelé múdre myšlienky vykladá v prvej osobe, inokedy ich pripisuje druhým.“ Na ilustráciu druhého zmieneného prípadu Filodemos znovu zmieňuje Sókrata, ktorý svoje vlastné myšlienky pripisoval Aspasiu a Ischomachovi. Či mal Filodemos na mysli práve Aischinov dialóg *Aspasia* nie je z textu zjavné. Sókratés kladie svoje myšlienky do úst Aspasiu u Xenofóna, a to na dvoch miestach: *Oecon.* III 14-15 [= *SSR VI A 71*] a *Mem.* II 6,36 [= *SSR VI A 72*]. V prvom prípade na Kritobúlovu otázku, či si manželia, ktorí majú dobré manželky, vychovali tieto sami, Sókratés odpovedá, že vo veci je od neho kompetentnejšia hetéra Aspasia, s ktorou chce maďíka zoznámiť. V *Spmienkach* zas Sókratés cituje Aspasiine slová o tom, že dobré „dohadzovačky“ dokážu spájať páry do dobrých manželstiev a že je dôležité, aby pri tom budúcich manželov nezavádzali vychvaľovaním, ktoré sa nezakladá na pravde. Aby sme sa však vrátili k Filodémovmu ironikovi, u toho istého Xenofóna, v *Symposiu* (*Symp.* 3,10; 4,56-64 [= *SSR V A 13*]), sa svojím dohadzovačským umením chváli sám Sókratés. Medzi Aspasiou a Sókratom sa tak rysuje jasná paralela a Sókratés, podľa Filodémovho vyjadrenia, svoje myšlienky „niekedy vykladá v prvej osobe, inokedy ich pripisuje“ Aspasiu. U Xenofóna doložený Aspasiin záujem o výchovu budúcich manželiek a vytváranie manželstiev korešponduje s tým, čo už možno jednoznačne považovať za obsah Aischinovho dialógu: Cicero v *De invent.*

I 31, 51-53 [= SSR VI A 70] výslovne cituje „sókratovca Aischina“ a uvádza dialóg medzi Aspasiou, Xenofóntom a Xenofóntovou manželkou (či ide o Xenofóna autora sókratovských dialógov alebo jeho menovca, nie je jasné; porov. komentár k zlomku SSR VI A 70), ktorý sa týka túžby po „čo najlepšom“, to znamená ašpirácie k zdatnosti, kľúčovej témy sókratovskej výchovy. Aspasia zároveň sleduje cieľ vnieŕ do Xenofóntovho manželstva vzájomný súlad. Ak teda, podľa F. Pentassugliovej (Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 78), vezmeme do úvahy vzájomnú intertextuálnu prepletenosť citovaných pasáží, zdá sa celkom pravdepodobné, že Filodémova poznámka o Sókratovom vkladaní svojich myšlienok do úst Aspasia obsahuje – hoci nepriamu – alúziu aj na Aischinov dialóg.

7. [= zl. 120 Pentassuglio] Stob. *ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΥΚΑΙΡΟΣ ΛΕΓΕΙΝ* II 34,10 (ed. Meineke): Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς ἐπιπληχθεὶς ὅτι Σωκράτει ἐσχολακῶς σιωπᾷ “οὐ γὰρ μόνον” εἶπε “λέγειν ἔμαθον παρὰ Σωκράτει, ἀλλὰ καὶ σιωπᾶν.”

7. Stob. *O vhodnom hovorení* II 34,10 (ed. Meineke): Keď sókratovcovi Aischinovi vyčítali, že mlčí napriek tomu, že strávil veľa času štúdiom u Sókrata, odpovedal: „Veď u Sókrata som sa naučil nielen hovoriť, ale aj mlčať.“

Komentár: Biografická anekdota je súčasťou *Antológie* Jána Stobaia, kompilátora neistého datovania z 5. – 6. stor. po Kr., v časti nazvanej *Kedy je správny čas hovoriť*. O Aischinovej identite nenecháva Stobaios čitateľa v pochybnostiach, pretože mu dáva prívlastok „sókratovec“. Téma mlčania (σιωπᾶν) sa podľa toho istého autora objavuje aj v Aischinovom *Miltiadovi*, kde sa o mládencovi Miltiadovi píše, že si „nadovšetko vážil mlčanlivosť“ a „mlčal viac a častejšie ako bronzové sochy“ (Stob. II 31,23 [= SSR VI A 77]). To by mohlo naznačovať, že Sókratés v dialógu, okrem iného, rozoberal pedagogický vplyv mlčania. Viac sa dozvedáme od Plútarcha, ktorý si citátom z Aischina pomáha, keď píše, že „pri každej príležitosti mladému človeku svedčí mlčanie“ a že je priam jeho „bezpečnou ozdobou“ (κόσμος ἀσφαλῆς) (Plutarch. *De recta rat. aud.* 4 p. 39 B-C [= SSR VI A 78]). Je teda zrejmé, že mlčanie a schopnosť dodržiavať ho boli súčasťou Sókratovej výchovy a preto sa nimi vo svojich dialógoch zaoberal aj Aischinés (ak máme veriť prameňom, tak predovšetkým v dialógu *Miltiadés*). Nieкто môže namietat', že komentovaná pasáž predsa nie je úryvkom z dialógu, ale anekdotou z Aischinového života. F. Pentassugliová (Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 78) napriek tomu obhajuje svoj výber tým, že Stobaios, respektíve Stobaiov zdroj, prevzal tému, ktorá bola Aischinovi blízka (lebo ju vnímal ako súčasť učiteľovho odkazu, a preto sa jej venoval aj vo svojej sókratovskej spisbe) a vsadil ju do rámca biografickej chreie. F. Pentassugliová navyše upozorňuje, že mlčanlivosť môže odkazovať na pythagorovskú inšpiráciu (ak nie priamo na

pôvodný pythagorizmus, určite na neskorší). Doklad o tom možno nájsť u Isokrata (*Bus.* 28-29), hoci N. Livingstone vo svojom komentári k Isokratovej reči (*A Commentary on Isocrates' Busiris*, s. 161) upozorňuje, že obraz pythagorovcov tu má ironický, až sarkastický náboj: „Ešte aj dnes obdivujú tých, čo tvrdia, že sú [Pythagorovými] žiakmi pre ich mlčanlivosť viac ako tých, čo si získali veľkú slávu svojimi rečami.“ To, že Aischinés sa nechal inšpirovať pythagorovskými témami, je napokon zjavné aj z jeho dialógu *Télaugés*, kde sú tieto motívy oči-vidnejšie (por. zlomky *SSR VI A 83 – SSR VI A 90* a príslušné komentáre). Tento vplyv nie je však, ako vidíme, vylúčený ani v *Miltiadiovi*, o ktorom, žiaľ, toho vieme iba veľmi málo.

III.

8. [= zl. 77 Pentassuglio] Priscian. *De constructione* VII 187. 7–8 (159, 6–8 ed. Hertz): Αἰσχίνης ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ ὑπὲρ Θεμιστοκλέους: αὐταὶ μέγιστα ἐλπίδες ἦσαν Ἀθηναίους περὶ τῆς σωτηρίας ἄσσα ἂν ἐκεῖνος περὶ αὐτῶν βουλευσαίτο.

8. Priscian. *De constructione* VII 187. 7-8 (159, 6-8 ed. Hertz): Aischinés na svojom *Alkibiadiovi* uvádza na obranu Themistokla toto: „Všetky jeho zámery týkajúce sa Aténčanov boli tou najväčšou nádejou, ktorú obyvatelia Atén mali.“

Komentár: Priscianus z Cézarey v severnej Afrike bol byzantsko-latinský gramatik zo začiatku 6. stor. po Kr. Zdá sa, že pasáž obsahujúca zlomok je prevzatá z Aelia Aristida *De quatt.* 348 [= *SSR VI A 50*], pričom Priscianus do jej textu vnáša niekoľko drobných zmien. Na Priscianov text upozorňuje H. Dittmar (*Aischines von Sphettos*, s. 269), ktorý ho síce nezradil do svojej zbierky Aischinových zlomkov, ale spomína ho v komentári k zlomku z Aelia Aristida. Prí- pomeňme, že Aelius cituje dlhší úryvok z Aischinovho textu, v ktorom Sókratés na Themistoklovom príklade ukazuje mladému Alkibiadovi nevyhnutnosť „starat’ sa o seba“. Sókratov výklad ukazuje, že hlavnou pointou Aischinovho dialógu *Alkibiadés* bolo povzbudenie k pestovaniu etickej zdatnosti. Sókratés chce zrejme upozorniť, že Themistoklés bol príkladom muža, ktorý mal „vedenie“ (ἐπιστήμη), no zanedbal „starosť o seba“ (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ). Ak boli Themistoklove vojens- ké a politické úspechy výsledkom jeho vedenia, a predsa ani to nezabránilo, aby ho spoluobčania poslali do vyhnanstva, nešťastný osud môže postihnúť všetkých tých, čo zanedbávajú starosť o seba – čo by sa mohlo týkať Themistoklových spoluobčanov. Priscianovu poznámku treba zasadiť do zoznamu zásluh, za ktoré Aténčania vďačia Themistoklovi. Podľa Sókratových slov ich nádeje na záchra- nu úplne záviseli od politikových rozhodnutí. Priscianus nepridáva k Aeliomu

textu nič mimoriadne, z čoho by sme sa dozvedali nejaké nové informácie. Jedi-nou novinkou, na ktorú upozorňuje F. Pentassugliová (Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze, s. 81) je to, že Priscianus výslovne zmieňuje titul dialógu (Αἰσχίνης ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ), zatiaľ čo Aelius citát síce pripisuje Aischinovi, no bližšie neurčuje dielo, z ktorého pochádza (hoci antickému čitateľovi muselo byť zrejmé, že ide o *Alkibiada*).

9. [= zl. 88 a 89 Pentassuglio] Harpocrat. s.v. Ἀσπασία (ed. Dindorf): Λυσίας ἐν τῷ πρὸς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικόν, οὗ διάλογος ἐπιγραφόμενος Ἀσπασία. [...] Λυσικλεῖ δὲ τῷ δημαγωγῷ συνοικήσασα Πορίστην ἔσχεν, ὡς ὁ Σωκρατικὸς Αἰσχίνης φησίν.

9. Harpocrat. s. v. Aspasia (ed. Dindorf): Lysias v reči proti sókratovcovi Aischinovi, ktorého dialóg je nazvaný *Aspasia*. [...] Ako manželka demagóga Lysiklelea mala syna Porista, ako hovorí sókratovec Aischinés.

Komentár: Alexandrijský gramatik Valerius Harpocratio pôsobil v cisárskom období, no o presnejšom datovaní sa vedú spory. Skompiloval *Lexikón desiatich attackých rečníkov* (Λεξικὸν τῶν δέκα ῥητόρων), ktorý v polovici 19. storočia vydal Wilhelm Dindorf (*Harpocratiois lexicon*, 1853). Úryvok z hesla *Aspasia* zaradil medzi Aischinove zlomky už H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 46) a zmieňuje ho aj H. Dittmar, ktorý ho však, podobne ako Priscianov text, nezaradil do zbierky zlomkov v užšom zmysle slova. Spomína ho na začiatku úvodnej štúdie venovanej Aspasiinmu portrétu v sókratovskej literatúre. Vyzdvihuje jeho hodnotu ako stručného prehľadu rôznych pohľadov na Aspasiu v dielach filozofov, no zároveň poukazuje na to, že väčšia časť textu sa zameriava na historický kontext Aspasiinho života, preto v konečnom dôsledku Harpocratioov text označuje za „životopisný referát“ (*Aischines von Sphettos*, s. 2–3). Ďalej, na s. 4–9, Dittmar ponúka v troch stĺpcoch konkordanciu Harpocratioovho textu s 24. kapitolou *Periklovho životopisu* od Plútarcha a so schóliom k Platónovmu *Menexenovi* (235e). G. Giannatoni v zlomku SSR VI A 59 uvádza iba začiatočnú informáciu, že Lysias napísal reč proti sókratovcovi Aischinovi, „ktorého dialóg nesie názov *Aspasia*“. G. Giannatoni však ignoruje úryvok, v ktorom Harpocratio informuje, že Aspasia porodila syna Lysiklovi, s ktorým, podľa schólia k *Menexenovi* a Plútarcha (SSR VI A 66), žila po Periklovej smrti. Schólion k *Menexenovi* obsahuje oproti Harpocratioovi viac informácií: „Po Periklovej smrti sa druhý raz vydala za obchodníka s ovcami Lysikla, ktorému porodila syna Porista. Z manželky urobila skvelého rečníka – podobne, ako predtým naučila prednášať skvelé reči v ľudovom zhromaždení aj Perikla. Hovorí o tom sókratovec Aischinés v dialógu *Aspasia*, Platón a podobne aj Kallias v *Zajatoch*.“ Zo zdrojov uvedených na kon-

ci Harpocration cituje iba Aischinovu *Aspasiiu*. Zo schólia a od Harpocrationa sa dozvedáme, že po Periklovej smrti Aspasia porodila Lysiklovi syna Porista (podľa B. Ehlers, *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros*, s. 82–83 meno Poristé, „Vymáhač daní“, nie je reálne meno ale meno metaforické), pôvodné Lysiklovo zamestnanie, „obchodník s ovcami“ (προβατοκάπηλος) sa zas objavuje v schóliu [= SSR VI A 66], u Plútarcha (*Vit. Peric.* 24,4-5 p. 165 B-C [= SSR VI A 66]) a Dióna Chrysostoma (*Orat.* LV (38) 22 [= SSR VI A 68]), u Harpocrationa ale nie. Harpocrationov text je však jediným svedectvom, v ktorom je Lysiklés označený ako aktívny politik, „demagóg“ (δημαγωγός). To je možné neproblematicky zľúčiť s informáciou od schóliasta, že bývalý kupec s ovcami sa vďaka Aspasiinmu vplyvu stal „skvelým rečníkom“, čo v aténskom kontexte splývalo s aktívnou politikou.

IV.

10. Phot. *Biblioth.* cod. 61, 20a (ed. Henry): Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἄλλος λόγος, ὁ δηλιακὸς νόμος· οὐκ ἐγκρίνει δὲ αὐτὸν ὁ Καικίλιος, ἀλλ' Αἰσχίνην ἄλλον σύγχρονον τοῦδε Ἀθηναῖον τὸν πατέρα εἶναι τοῦ λόγου φησίν.

10. Phot. *Biblioth.* cod. 61, 20a (ed. Henry): Podľa niektorých je autorom aj iného spisu s názvom *Zákon ostrova Délos*. S týmto však nesúhlasí Caecilius. Tvrdí, že autorom tohto diela je iný Aischinés – jeho súčasník pochádzajúci z Atén.

Komentár: Zámeno αὐτοῦ v zlomku z Fótia sa vzťahuje na Aischina rečníka, ten je totiž predmetom príslušnej časti Fótiovej zbierky *Bibliotheca*. Konštantínopolský patriarcha upozorňuje na pochybnosti o autorstve inak neznámeho spisu *Délsky zákon*. Cecílius (gr. Καικίλιος), sicílsky rečník pôsobiaci za Oktaviánovej vlády (jeho tvorba sa zachovala iba v zlomkoch, okrem iného napísal dielo o desiatich rečníkoch; porov. E. Ofenloch, *Caecilii Calactini Fragmenta*, 1907), vyslovil názor, že skutočným autorom nebol rečník Aischinés, ale iný nositeľ toho mena, „jeho súčasník a Aténčan“. Poruke je stotožnenie autora práve so sókratovcom Aischinom, aj keď bol takmer o generáciu starší, a to z toho dôvodu, že v Aténach v danom období nie sú známe iné významnejšie osobnosti s menom Aischinés. Diogenés Laertský (II 64 [= SSR VI A 40]) vymenúva osem nositeľov tohto mena. Okrem Aischina Sókratovca by prichádzal do úvahy Aischinés, „ktorý písal o rečníckom umení“. Diogenés však o ňom nepodáva žiadne iné informácie, ani to odkiaľ pochádzal. Podľa F. Pentassugliovej (*Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*, s. 83) však neexistujú dostatočné argumenty na to, aby sme za autora *Délskeho zákona* považovali sókratovca Aischina. Po prvé pre-

to, že žiadny iný antický prameň sa o spise *Délsky zákon* nezmieňuje, a po druhé preto, že keď Fótios vo svojej *Bibliotéke* píše o sókratovcovi Aischinovi, pridáva k jeho menu prívlastok ó Σοκρατικός (*Biblioth. cod. 61 [= SSR VI A 33]* a *cod. 167 [= SSR VI A 26]*). Dodajme, že aj samotný názov zmieňovaného spisu je sotva zlučiteľný s Aischinovými literárnymi záujmami.

11. Stob. *Ἐπαινος Ζωῆς* IV 98,25 (ed. Meineke): Αἰσχίνου. Οὐχ ὁ θάναθος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά.

11. Stob. *Chvála života* IV 98,25 (ed. Meineke): Aischinov výrok. Smrť nie je nič hrozné. Desivá je však spupnosť, ktorej sa človek nezavíja ani na konci života.

Komentár: Posledný zlomok, ktorý istému Aischinovi prisudzuje výrok: „Smrť nie je nič hrozné. Desivá je však spupnosť, ktorej sa človek nezavíja ani na konci života,“ pripisuje sókratovcovi Aischinovi J. F. Fischer vo svojom vydaní zlomkov *Aeschinis Socratici dialogi tres* z roku 1786 (s. XXXV). Sám Fischer však prizvukuje, že si takouto atribúciou nemôžeme byť istí, ale vyslovuje domnienku, že by mohlo ísť o citát z Aischinovho *Axiocha*, o ktorom predpokladá, že v ňom bola pertraktovaná téma smrti (J. F. Fischer, *Aeschinis Socratici dialogi tres*, s. 178). Túto hypotézu preberá K. F. Hermann (*De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*, s. 20). Pochybnosti však vznáša H. Krauss (*Aeschinis Socratici reliquiae*, s. 68–70) a kriticky sa k nej stavia H. Dittmar (*Aischines von Sphettus*, s. 162). G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, 1990) maximu zo Stobaia vo svojej zbierke ani v poznámkach k nej nezmieňuje. F. Pentassugliová (*Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze*, s. 84) považuje vec za vyriešenú tým, že zlomok možno jednoznačne identifikovať s pasážou reči *O nedôveryhodnom posolstve* (Περὶ τῆς παραπρεσβείας 181) od rečníka Aischina Atrométovho (Ch. D. Adams, *The Speeches of Aeschines*, s. 298). F. Pentassugliová ďalej pripomína, že téma smrti sa neobjavuje v žiadnom z Aischinových zlomkov, ktoré máme k dispozícii, prinajmenšom nie v tom zmysle, o akom hovorí maxima zo Stobaia. Za zmienku azda stojí neskorý zlomok zo zbierky mravoučných výrokov *Loci communes* od Maxima Vyznávača (Maxim. LXV 15 [= SSR VI A 94]), uvedený u Giannatonihho medzi zlomkami neistého pôvodu, i jeho variant od mnícha Antona (Anton. I, XLII 13 [= SSR VI A 12]). Aischinovi sa tu pripisuje výrok: „Spať viac ako sa patrí pristane skôr mŕtvym ako živým.“

ZOZNAM SKRATIEK

- DK* Diels, H., Kranz, W. (eds.): *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und deutsch*. 3 zv. 6. vydanie. Berlin: Weidemann, 1952 – 1954.
- Dox. Graec.* Diels, H. (ed.): *Doxographi graeci*. Berolini 1879; editio iterata Berolini et Lipsiae 1929.
- F. Gr. Hist.* Jacoby, F. (ed.), *Die fragmente der griechischen historiker*. 3 zv. Berlin 1923–1930.
- F.H.G.* Müller, C. (ed.), *Fragmenta Historicorum Graecorum* Paris: A. F. Didot, 1841–1870.
- LSJ* Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H. S.: *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- RE* Pauly, A. F., Wissowa, G. (eds.): *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Georg Wissowa [später ...] fortgeführt von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus. 66 zv. + 15 doplňujících svázků. J. B. Metzler – Druckenmüller, 1890 – 1968.
- SSR* Giannantoni, G. (ed.): *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. 4 zv. Napoli: Bibliopolis, 1990.
- S.V.F.* Arnim, H. von (ed.): *Stoicorum Veterum Fragmenta*, 3 zv. (4. zv. indexy, ed. M. Adler, 1924). Leipzig: Teubner, 1903 – 1905.

LATINSKÉ SKRATKY

Aelian. (Aelianus)

Var. hist. = *Varia Historia* (Ποικίλη
Ἱστορία)

Ael. Aristid. (Publius Aelius Aristides)

De quatt. = *De quattuor*
De rhet. = *De rhetorica*
Orat. = *Orationes*

**Alex. Aphrod. (Alexander
Aphrodisiensis)**

De fato = *De fato*

Anonym. (Anonymus)

De mulier. = *De mulieribus*
Rhet. = *De rhetorica*

Anton. (Antonius Monachus)

Loci communes

Aristoph. (Aristophanes)

Acharn. = *Acharnenses*
Av. = *Aves*
Eccles. = *Ecclesiazusae*
Eq. = *Equites*
Nub. = *Nubes*
Vesp. = *Vespae*

Aristot. (Aristoteles)

Ath. pol. = Ἀθηναίων πολιτεία [Sp.]
Fr. = *Fragmenta*
GC = *De Generatione et Corruptione*
Metaph. = *Metaphysica*

Poet. = *Poetica*

Polit. = *Politica*

Rhet. = *Rhetorica*

Soph. el. = *Sophistici Elenchi*

Aristoxenus

Fr. = *Fragmenta*

Arsen. (Arsenius)

Violetum = Ἴωνία
Apophth. = *Apofthegmata*
(Ἀποφθέγματα)

Athen. (Athenaeus)

Deipnosoph. = *Deipnosophistae*

**August. (Aurelius Augustinus
Hipponensis)**

De civ. Dei = *De civitate Dei*

Callimachus

Epigr. = *Epigrammata*

Cicer. (Marcus Tullius Cicero)

Acad. = *Academica*
Brut. = *Brutus*
De invent. = *De inventione*
De orat. = *De oratore*
Tusc. Disp. = *Tusculanae disputationes*

**Cod. Vat. Gr. (Codex Vaticanus
Graecus)**

Demetr. (Demetrius Phalereus)

De elocut. = *De Elocutione*

Democr. (Democrates)

Demosth. (Demosthenes)

Dio Chrysost. (Dio Chrysostom)

Orat. = *Orationes*

Diodor. (Diodorus Siculus)

Bibl. Hist. = *Bibliotheca Historica*

Diog. Laert. (Diogenes Laertius)

Vitae = *Vitae philosophorum (Βίοι φιλοσόφων)*

Epictet. (Epictetus)

Diss. = *Dissertationes ab Arriano*

Digestae

Etym. Magn. (Etymologicum Magnum)

Eudoc. (Eudocia Augusta)

Violar. = *Violarium (Ἰωνιά)*

Eurip. (Euripides)

Iph. Aul. = *Iphigenia Aulidensis*

Euseb. (Eusebius Pamphili)

Chron. = *Chronicon*

Praep. evang. = *Praeparatio evangelica*

Favorin. (Favorinus)

ἐν Παντοδαπῇ ἱστορίᾳ = *O pestrej*

histórii

Galen. (Galenus)

Comm. in Hippocr. de med. off. libr. =

Hippocratis de medici officina liber et

Galenus in eius commentarius I

De partibus philosophiae [Sp.]

Hist. phil. = *Historia philosopha* [Sp.]

Gell. (Aulus Gellius)

Noct. att. = *Noctes Atticae*

Harpocrat. (Valerius Harpocratio)

Hermog. (Hermogenes Rhetor)

De ideis

Herod. (Herodotus)

Hist. = *Historiae*

Hesiod. (Hesiodus)

Hesych. Alex. (Hesychius Alexandrinus)

Lexicon

Hesych. Miles. (Hesychius Milesius)

De vir. illustr. = *De viris illustribus* [Sp.]

Hieronym. (Eusebius Sophronius

Hieronymus)

Adv. Jovin. = *Adversus Jovinianum*

Hippocr. (Hippocrates)

De arte

De locis = *De locis in homine*

VM = *De vetere (prisca) medicina*

Hippol. (Hippolytus)

Refut. omn. haer. = *Refutatio Omnium*

Haeresium

Hom. (Homerus)

Il. = *Ilias*

Od. = *Odyssea*

Iambl. (Iamblichus Philosophus)*Vit. Pyth.* = *De vita Pythagorica***Inscr. Graec.** = *Inscriptiones Graecae***Ioann. Maleas (Ioannes Maleas)***Chronograph.* = *Chronographia***Isocrat. (Isocrates)***Adv. soph.* = *Adversus sophistas**Antid.* = *Antidosis**Bus.* = *Busiris***Liban. (Libanius)***Declam.* = *Declamationes**- Apol. Socr.* = *Σωκράτους Ἀπολογία***Longin. (Longinus)***Ars rhet.* = *Ars rhetorica**De invent.* = *De inventione***Lucian. (Lucianus)***De paras.* = *De parasite**De salt.* = *De saltatione**Demon.* = *Demonactis vita**Imag.* = *Imagines***Lys. (Lysias)***Orat.* = *Orationes***Marc. Aurel. (Marcus Aurelius****Antonius Imperator)****Maxim. (Maximus Confessor)***Loci communes***Maxim. Tyr. (Cassius Maximus Tyrius)***Philosoph.* = *Philosophumena***Mich. Psellos (Michael Psellos)****Papyr. Oxyr.** = *Oxyrhynchus Papyri***Philodem. (Philodemus)***Vit.* = *Περὶ κακῶν***Philostrat. (Lucius Flavius Philostratus)***Epist.* = *Epistulae**Imag.* = *Imagines**Vit. Apoll.* = *Vita Apollonii**Vit. soph.* = *Vitae Sophistarum***Phot. (Photius)***Biblioth.* = *Bibliotheca**Lex.* = *Lexicon***Plat. (Platon)***Alcib. I.* = *Alcibiades I.* [Sp.]*Apol.* = *Apologia**Ax.* = *Axiochus* [Sp.]*Crat.* = *Cratylus**Crito* = *Crito**Epist.* = *Epistulae**Eryx.* = *Eryxias* [Sp.]*Euthyd.* = *Euthydemus**Euthyph.* = *Euthyphron**Grg.* = *Gorgias**Hipp. Ma.* = *Hippias Maior**Charm.* = *Charmides**Ion* = *Ion**Lach.* = *Laches**Leg.* = *Leges**Lys.* = *Lysis**Men.* = *Meno**Menex.* = *Menexenus**Phd.* = *Phaedo**Phdr.* = *Phaedrus**Prot.* = *Protagoras**Resp.* = *Respublica**Soph.* = *Sophista*

Symp. = *Symposium*
Theaet. = *Theaetetus*
Theag. = *Theages* [Sp.]
Virt. = *De Virtute* [Sp.]

Plutarch. (Plutarchus)

Ad princip. inerud. = *Ad principem ineruditum*
Adversus colotem
De cohib. ira = *De cohibenda ira*
De comm. not. adv. Stoic. = *De communibus notitiis adversus Stoicos*
De curios. = *De curiositate*
De Herod. malig. = *De Herodoti malignitate*
De lib. educ. = *De liberis educandis*
De recta rat. aud. = *De recta ratione audiendi*
De tranq. anim. = *De tranquillitate animi*
De tuen. san. = *De tuenda sanitate*
De virt. mor. = *De virtute morali*
Mor. = *Moralia*
Nic. = *Nicias*
Quaest. conv. = *Quaestionum convivalium*
Quom. adul. ab am. intern. = *Quomodo adulator ab amico internoscatur*
Them. = *Themistocles*
Vit. Alcib. = *Vita Alcibiadis*
Vit. Aristid. = *Vita Aristidis*
Vit. Pericl. = *Vita Periclis*

Pollux (Iulius Pollux)

Onomast. = *Onomasticon*

Porphy. (Porphyrius)

Schol. ad Od. = *Porphyrii quaestionum Homericarum ad Odysseam pertinentium reliquiae*
Vit. Pythag. = *Vita Pythagorae*

Priscian. (Priscianus)

De constr. = *De constructione*
Institut. grammat. = *Institutiones grammaticae*

Procl. (Proclus)

In Plat. Cratyl. = *In Platonis Cratylum commentaria*

Quintil. (Marcus Fabius Quintilianus)

Inst. orat. = *Institutiones oratoriae*

Senec. (Seneca)

De benef. = *De beneficiis*

Schol. in Ael. Aristid. (Scholion in Aelius Aristidem)

Schol. in Aristoph. Av. (Scholion in Aristophanis Aves)

Schol. in Plat. Menex. 235e (Scholion in Platonis Menexenus 235e)

Simplic. (Simplicius)

Phys. = *In Aristotelis Physicam*

Socrat. Epist. (Socraticorum epistulae)

Stob. (Stobaeus)

Anth. = *Anthologium (Florilegium)*

Strab. (Strabo)

Geog. = *Geographica*

Suid. (Suidae lexicon)

Tatian. (Tatianus)

Ad Graec. = *Oratio ad Graecos*

Themist. (*Themistius*)*De virtute* = Περὶ ἀρετῆς*Orat.* = *Orationes***Theodoret. (*Theodoretus*)***Graec. affect. cur.* = *Graecarum**affectionum curatio***Theod. Metochita (*Theodorus******Metochites*)****Theophrast. (*Theophrastus*)***Phys. opin.* = *Physicorum opiniones***Thucyd. (*Thucydides*)***Hist.* = *Historiae***Tzetzes (*Joannes Tzetzes*)***Chiliad.* = *Historiarum variarum**chiliades***Victorin. (*Victorinus*)***In rhet.* = *Explanationum in Rhetoricam**M. Tullii Ciceronis libri duo***Xenoph. (*Xenophon*)***Apol.* = *Apologia Socratis**Cyr.* = *Institutio Cyri (Cyropaedia)**Hell.* = *Hellenica**Mem.* = *Memorabilia**Oecon.* = *Oeconomicus**Symp.* = *Symposium*

INDEX LOCORUM

Aelinaus**Var. hist.**

III 17 15

Aelius Aristides**De quatt.**

348 [= SSR VI A 10] 10, 18, 52

348 [= SSR VI A 50] 222

348-349 [= SSR VI A 50] 97, 100, 109-
110, 112-113, 118, 122

351 [= SSR VI A 29] 25, 80-81

439 [= SSR VI A 78] 181

575 [= SSR VI 46] 102, 119, 125

575 [= SSR VI 49] 110-111

576-577 [= SSR VI A 51] 104, 117 120

577 [= SSR VI A 29] 81

677 [= SSR VI A 19] 68

De rhet.I 61-64 [= SSR VI A 53] 20-21, 121, 126-
128

I 62 [= SSR VI A 53] 133

I 63 [= SSR VI A 10] 52

I 66 [= SSR VI A 10] 52

I 74 [= SSR VI A 53] 22, 128

I 76-77 [= SSR VI A 30] 216

I 76-78 [= SSR VI A 30] 8, 11, 24, 67,
81-82

I 83 [= SSR VI A 18] 67

I 217- 218 [= SSR VI A 93] 196-197

Orat.

II 52, 81

III 52, 81

XLV, II p. 19-20 D [= SSR VI A 53] 126-
127

XLV, II p. 20 D [= SSR VI A 10] 52

XLV, II p. 21 D [= SSR VI A 10] 52

XLV, II p. 23-24 D [= SSR VI A 53] 127

XLV, II p. 24 D [= SSR VI A 30] 81-82

XLV, II p. 26 D [= SSR VI A 18] 67

XLV, II p. 66-67 D [= SSR VI A 93]

196-197

XLV, II p. 369 D [= SSR VI A 29] 81

XLVI, II p. 292 D [= SSR VI A 10] 52

XLVI, II p. 292-294 D [= SSR VI A 50]

112-113

XLVI, II p. 295 D [= SSR VI A 29] 80-81

XLVI, II p. 324 D [= SSR VI A 78] 181

XLVI, II p. 369 D [= SSR VI A 46] 102

XLVI, II p. 369 D [= SSR VI A 51] 120

XLVI, II p. 369-370 D [= SSR VI A 49]

110-111

XLVI, II p. 407 D [= SSR VI A 19] 68

Πρὸς Πλάτωνα ὑπέρ

298 Jebb 11

Aeschines Orator

I 173 14, 68

Aeschines Socraticus

SSR VI A 1 28, 31

SSR VI A 2 23, 37

SSR VI A 3 7-8, 10, 37, 51, 64, 211

SSR VI A 4 39, 72, 77, 208, 216

SSR VI A 5 45-46, 210

SSR VI A 6 9, 18, 44, 46, 51, 214, 220

SSR VI A 7 48

SSR VI A 8 50

SSR VI A 9 9, 17, 44, 51, 57, 214

- SSR VI A 10 10, 18, 52, 210
SSR VI A 11 43, 45, 52, 210
SSR VI A 12 54, 225
SSR VI A 13 11, 17, 39, 43, 49, 51, 54,
63-64, 70, 201, 214
SSR VI A 14 13, 58, 214
SSR VI A 15 59
SSR VI A 16 8, 11, 13, 18, 49, 56-57, 59,
68, 79
SSR VI A 17 66
SSR VI A 18 67
SSR VI A 19 68
SSR VI A 20 11, 24, 26, 68, 73, 77, 88,
216-217
SSR VI A 21 9, 70, 214
SSR VI A 22 24, 43-45, 70, 80, 95, 185, 216
SSR VI A 23 73
SSR VI A 24 43, 67, 76, 216
SSR VI A 25 13, 24, 45, 74, 77, 211, 214
SSR VI A 26 78, 225
SSR VI A 27 79, 216
SSR VI A 28 80
SSR VI A 29 25, 80, 82
SSR VI A 30 8, 11, 24, 67, 81, 216
SSR VI A 31 25, 82, 89, 193, 210
SSR VI A 32 7, 25-26, 83, 97
SSR VI A 33 11, 24, 84, 216, 225
SSR VI A 34 11, 24, 86, 216
SSR VI A 35 11, 24, 87, 216
SSR VI A 36 24, 88
SSR VI A 37 88
SSR VI A 38 89, 91, 210
SSR VI A 39 92, 210
SSR VI A 40 93, 224
SSR VI A 41 94, 114
SSR VI A 42 96, 102-103, 125
SSR VI A 43 99
SSR VI A 44 100
SSR VI A 45 100
SSR VI A 46 102, 119
SSR VI A 46 – SSR VI A 50 116
SSR VI A 47 103, 110-111, 119, 122, 125
SSR VI A 48 95, 103, 106, 118
SSR VI A 49 110
SSR VI A 50 97, 100, 108-112, 116-118,
121-122, 125, 129, 222
SSR VI A 51 81, 102, 104, 111, 120, 136
SSR VI A 52 104, 122, 128
SSR VI A 53 20-22, 52, 121, 126, 128,
133, 136
SSR VI A 54 131, 135
SSR VI A 55 137
SSR VI A 56 94, 137, 139, 197
SSR VI A 57 138
SSR VI A 58 139
SSR VI A 59 140, 150, 223
SSR VI A 60 143
SSR VI A 61 145
SSR VI A 62 146, 156
SSR VI A 63 146-148, 151, 156
SSR VI A 64 148-149
SSR VI A 65 151
SSR VI A 66 145-146, 152, 163, 223-224
SSR VI A 67 156, 158
SSR VI A 68 157, 224
SSR VI A 69 158
SSR VI A 70 146, 159, 221
SSR VI A 71 166, 220
SSR VI A 72 166, 220
SSR VI A 73 168
SSR VI A 73 – SSR VI A 75 147, 169
SSR VI A 74 169, 215
SSR VI A 75 175, 186, 215
SSR VI A 76 109, 177
SSR VI A 77 45, 78, 179, 221
SSR VI A 78 180-181, 221
SSR VI A 79 109, 182
SSR VI A 80 109, 183
SSR VI A 81 184
SSR VI A 82 184

SSR VI A 83 185, 188-189
 SSR VI A 83 – SSR VI A 90 16, 207, 222
 SSR VI A 84 145, 188, 200
 SSR VI A 85 186, 189, 191
 SSR VI A 86 189
 SSR VI A 87 190
 SSR VI A 88 192
 SSR VI A 89 165, 192
 SSR VI A 90 193
 SSR VI A 91 194
 SSR VI A 92 11, 33, 62, 196
 SSR VI A 93 196
 SSR VI A 94 54, 197, 199, 225
 SSR VI A 95 54, 198
 SSR VI A 96 199
 SSR VI A 97 199
 SSR VI A 98 200
 SSR VI A 99 200
 SSR VI A 100 200
 SSR VI A 101 45, 201
 SSR VI A 101 – SSR VI A 103 12, 28
 SSR VI A 102 202
 SSR VI A 103 208
 zl. 7 Pentassuglio 210
 zl. 15 Pentassuglio 210
 zl. 16 Pentassuglio 212
 zl. 46 Pentassuglio 215
 zl. 47 Pentassuglio 216
 zl. 77 Pentassuglio 222
 zl. 88 a 89 Pentassuglio 223
 zl. 90 Pentassuglio 218
 zl. 120 Pentassuglio 221

Alexander Aphrodisiensis

De fato

6 17

Anonymus

De mulier.

8 [= SSR VI A 63] 147

11 [= SSR VI A 64] 149

Rhet.

Rh. G. I 2 p. 211, 25-212, 6 [= SSR VI A 35] 11, 24, 87, 216

Antiphon

B 67 DK 138

Antisthenes Atheniensis

SSR V A 1 145

SSR V A 3 18, 104

SSR V A 4 12, 66

SSR V A 5 – SSR V A 6 18, 104

SSR V A 8 18, 104

SSR V A 10 36

SSR V A 11 36

SSR V A 12 9

SSR V A 13 220

SSR V A 14 10

SSR V A 18 73

SSR V A 22 – SSR V A 26 36

SSR V A 41 36, 94, 100-101

SSR V A 43 70-71, 80

SSR V A 58 142

SSR V A 62 100

SSR V A 80 44

SSR V A 82 9

SSR V A 83 65

SSR V A 96 65

SSR V A 104 178

SSR V A 134 15, 17-18, 142

SSR V A 141 47, 137, 157

SSR V A 142 142, 157

SSR V A 142 – SSR V A 144 141

SSR V A 143 142, 150, 156

SSR V A 144 145, 150

SSR V A 149 87

SSR V A 160 49

SSR V A 169 44

SSR V A 170 15

SSR V A 187 49, 65	112 nn. 49
SH 811 = 37 Diels 56	128 49
zl. 176 Caizzi 91	142 49
	181 49
Antonius	240-244 15
Loci communes	360-361 68
I, XLII 13 [= SSR VI A 12] 54, 225	361 178
	443-451 220
	449 7
Aristippus Cyrenaeus	
SSR IV A 1 39, 194, 201	830 50
SSR IV A 2 194-195	882 49
SSR IV A 15 37-40, 214	893 49
SSR IV A 15 – SSR IV A 18 42, 201	990 49
SSR IV A 22 9, 39-40, 54-55, 77, 214	1038 49
SSR IV A 22 – SSR IV A 24 39, 201	1144 49
SSR IV A 22 – SSR IV A 26 42	1338 49
SSR IV A 23 11-12, 41, 45, 72, 80	1444 49
SSR IV A 24 42, 45	1451 49
SSR IV A 25 58	1487 49
SSR IV A 43 42, 201	1492 7
SSR IV A 166 10, 89-91	Vesp.
SSR IV A 172 90-91	74 211
SSR IV A 225 207	323–326 [= zl. 15 Pentassuglio] 210
	324 214
	326 214
Aristophanes	
Acharn.	459 7, 201, 212
515 nn. 142	459 [= zl. 15 Pentassuglio] 210
1131 211	1220 7
Av.	1243 7
821 214	1243–1247 [= zl. 15 Pentassuglio] 210
821-823 211	1244 214
1280-1283 7	1248 214
Eccles.	1267 211
726 199	
Eq.	
132 155	
765 155	
Nub.	
94 49	
102 7	
	Aristoteles
	Ath. pol. [Sp.]
	22.7 176
	38 185
	Fr.
	72-73 7, 84

GC

335b10 33

Metaph.

980b28 129

996a32 68

Poet.

1447b11 7, 84

Pol.

1269b27 19

1342a32-33 33

Rhet.

1390b30 92

1398b29-31 11

1398b30-33 36

1417a21 7, 84

1417b1 [= SSR VI A 92] 11, 33, 62,
196**Soph. el.**

183b7-8 128

Aristoxenus**Fr.**

18 34

Arsenius**Violetum**p. 114, 8-9 [= SSR IV A 24] ↔ [= SSR VI
A 4] 42p. 437, 7-9 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI
A 8] 51**Athenaeus****Deipnosoph.**

V 215 C – 216 C [= SSR I C 39] 122-123

V 215 C – 216 D 216

V 216 C 126, 163

V 220 A [= SSR VI A 84] 188, 200

V 220 A-B [= SSR VI A 61] 145

V 220 B-C [= SSR VI A 73] 168

V 220 C [= SSR VI A 56] 137, 139

V 220 C [= SSR V A 141] 137

V 220 D [= SSR V A 142] 142

XI 507 C [= SSR VI A 21] 9, 70, 214

XII 525 B 138

XII 533 C-D [= SSR V A 144] 145, 150

XIII 561 C 131

XIII 589 E [= SSR V A 143] ↔ [= SSR VI
A 67] 142, 156

XIII 608 F 151

XIII 611 [= SSR VI A 16] 11

XIII 611 D – 612 F 57, 62

XIII 611 D – 612 F [= SSR VI A 16] 8,
13, 49, 57, 59, 61-62

XIII 612 A 64

XIII 612 B [= SSR VI A 27] ↔ [= SSR VI
A 16] 79

XIII 612 E 13

XIII 612 F [= SSR VI A 16] 18

XIV 656 F [= SSR V A 62] 100

XIV 656 F [= SSR VI A 45] 100

XV 687 A 64

Augustinus**De civ. Dei**XIV 8 [= SSR VI A 47] ↔ [= SSR VI
A 52] 103-104, 122**Aulus Gellius****Noct. att.**

VII 10,1-4 36

Callimachus**Epigr.**

23 39

Cicero**Acad.**

II 15 80

Brut.

85, 292 80

85, 292 [= SSR I C 438] ↔ [= SSR VI A 27] 79, 89, 193

De invent.

I 31, 51-53 [= SSR VI A 70] 159-160, 220-221

De orat.

I 231 16, 207

III 16, 60 11

Tusc. disp.

III 32,77 [= SSR VI A 47] 103-104, 110, 119, 122, 125

III 32,77 [= SSR VI A 47] ↔ [= SSR I C 39] 103-104

III 32,77 [= SSR VI A 52] ↔ [= SSR I C 39] 104

III 32,77-8 [= SSR VI A 52] 122, 128

V 10,12-14 [= SSR I C 458] 50, 91

Codex Vaticanus Graecus

96 fol. 61^v [= SSR VI A 3] 37-38

96 fol. 62^v [= SSR VI A 9] 9, 17, 44, 51, 57

Cratinus

241 K. 142

Demetrius

De elocut.

128 63

170 [= SSR V H 66] 189, 193

170 [= SSR VI A 85] 186, 189, 191

205 [= SSR VI A 43] 99

291 [= SSR VI A 89] 165, 192

297 [= SSR VI A 32] 7, 25-26, 83

Democrates

32 19

Demochares

ap. Athen. V 215 C – 216 C [= SSR I C 39] ↔ [= SSR VI A 52] 122-123

Demosthenes

XXXVI 20 64

Dio Chrysostom

Orat.

VIII (7) 32

VIII (7) 1 [= SSR I H 2] ↔ [= SSR VI A 1] 31

XV 22 138

XV (65) 22 47

LIV 4 11

LV 12-13 11

LV (38) 22 [= SSR VI A 68] 157, 224

LV (38) 22 [= SSR VI A 86] 189-190

Diodorus Siculus

Bibl. Hist.

XIV 11, 1-4 98

XV 76, 4 [= SSR I H 3] ↔ [= SSR VI A 1] 31

Diogenes Laertius

Vitae

I 14 [= SSR I H 6] 91

I 16 11

I 18 [= SSR I H 6] 91

I 18-19 10

II 7 11

II 20 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI A 7] 48

II 21 91

II 22-23 163

II 24 91

II 24-25 44

II 29 92

II 34 37, 63

II 34 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI A 6] 46-47, 63

II 35 37

II 35 [= SSR I D 1] 38, 50

- II 35 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI A 3]
     37-38
 II 35 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI A 8]
     50-51
 II 36-37 73
 II 38-42 50
 II 40 44
 II 40-41 16
 II 42 11
 II 45 74
 II 47 10
 II 47 [= SSR VI A 39] ↔ [= SSR I H 5] 92
 II 55 [= SSR VI A 13] 11, 55-56
 II 60 11, 13, 24, 36-37
 II 60 [= SSR III F 4] 11
 II 60 [= SSR VI A 3] 7-8, 10, 37, 51
 II 60 [= SSR VI A 22] 216
 II 60-61 [= SSR VI A 22] 24, 70-71
 II 60-64 38
 II 61 43
 II 61 [= SSR IV A 22] 9, 39, 54, 77
 II 61 [= SSR IV A 22] ↔ [= SSR VI A 4]
     39
 II 61 [= SSR V A 43] 71
 II 61 [= SSR VI A 22] 24, 43-44, 185
 II 61-63 [= SSR VI A 13] 49, 54-55
 II 62 [= SSR VI A 4] 216
 II 62 [= SSR IV A 23] 11-12, 45, 72, 80
 II 62 [= SSR IV A 23] ↔ [= SSR VI A 4]
     41
 II 62 [= SSR IV A 23] ↔ [= SSR VI A 28]
     80
 II 62 [= SSR VI A 13] 11, 17, 51, 63-64
 II 63 9
 II 63 [= SSR VI A 13] 70
 II 64 [= SSR I H 17] 11-12, 24
 II 64 [= SSR I H 17] ↔ [= SSR VI A 27] 79
 II 64 [= SSR VI A 27] 216
 II 64 [= SSR VI A 40] 93, 224
 II 65 11, 38, 45, 195
 II 65 [= SSR IV A 1] ↔ [= SSR VI A 4]
     39
 II 65 [= SSR IV A 1] ↔ [= SSR VI A 91]
     194
 II 74 44
 II 78 195
 II 80 44, 195
 II 82-83 [= SSR IV A 24] ↔ [= SSR VI
     A 4] 42
 II 84 35-36
 II 85 35, 78
 II 92 36, 91
 II 92 [= SSR IV A 172] ↔ [= SSR VI
     A 38] 90-91
 II 92-93 36
 II 105 74, 94
 II 105 [= SSR III A 8] 24, 73, 76
 II 105 [= SSR VI A 23] 73
 II 106 15
 II 108 10, 36
 II 108 [= SSR II A 10] 36, 94
 II 121 187
 II 122 78
 II 122-123 75
 II 122-123 [= SSR VI B 87] 76
 II 123 [= SSR VI B 87] 75
 II 125 92
 II 129 72
 III 6 15, 187
 III 9 44
 III 35 11
 III 36 11, 36
 III 36 [= SSR IV A 15] ↔ [= SSR VI A 3]
     37-38
 III 37 [= SSR VI A 5] 45-46
 III 62 78
 IV 2 44
 IV 62 78
 V 46 78
 VI 1 11

VI 2 11
 VI 4 [= SSR V A 169] 44
 VI 7 11
 VI 8 38
 VI 11 [= SSR V A 58] 142
 VI 11 [= SSR V A 134] 18
 VI 12 [= SSR V A 134] 142
 VI 15-18 [= SSR V A 41] 36
 VI 18 [= SSR V A 41] 94
 VI 26 11
 VI 53 [= SSR V B 62] 87
 VI 103 91
 VII 161 [= SSR II A 32] 72
 VIII 43 187
 VIII 53 187
 VIII 54 188
 VIII 55-56 188
 VIII 58 57
 IX 57 50
 IX 65 68
 IX 112 68

Diogenes Sinopeus

SSR V B 62 87
 SSR *V B* 584 32

Empedocles

SH 816 = 42 Diels 56

Epictetus

Diss.

II 1, 32 11

Etymologicum Magnum

s.v. Θαρρηλία [= SSR VI A 64] 149

Euclides Megareus

SSR II A 6 22
 SSR II A 7 23
 SSR II A 9 37

SSR II A 10 36, 94
 SSR II A 11 54, 198
 SSR II A 32 72

Eudocia

Violar.

175 p. 122,6-12 [= SSR IV A 1] ↔ [= SSR VI A 4] 39

175 p. 122,6-12 [= SSR IV A 1] ↔ [= SSR VI A 91] 194

Eupolis

98 K. 142

Euripides

Iph. Aul.

1378 199

Eusebius

Chron.

ol. 95,4 [= SSR I H 3] ↔ [= SSR VI A 1] 31

Praep. evang.

XIV 15 187

Favorinus

ap. Diog. Laert. II 20 [= SSR I D 1] ↔ [= SSR VI A 7] 48

Galenus

Comm. in Hippocr. de med. off. libr.

I 3 (XVIII p. 649 K.) [= SSR VI A 81] 184

De partibus philosophiae [Sp.]

3 10

Hist. phil. [Sp.]

ap. Diels, *Dox. Graec.* 597, 1-6 [= SSR I C 472] 50, 91

Gorgias

DK 82 A 4 57
 DK 82 A 18 57

Harpocration

- s.v. *Ἀσπασία* (Aspasia) p. 37 B [= SSR VI A 59] 140
 s.v. *Ἀσπασία* (Aspasia) [= zl. 88 a 89 Pentassuglio] 223
 s.v. *Ἀξίοχος* (Axiochos) p. 24 B [= SSR VI A 55] 137

Heracleitus

- DK 22 B 1 54, 198
 DK 22 B 21 54, 198
 DK 22 B 26 54
 DK 22 B 73 198
 DK 22 B 88 54
 DK 22 B 89 198
 SH 817 = 43 Diels 56

Hermogenes

- De ideis*
 I 329, 5 217
 I 409, 5 [= zl. 47 Pentassuglio] 216
 II 12, 2 217
 II 12, 2 [= SSR VI A 20] 11, 24, 26, 68-69, 73, 77, 88, 216-217

Herodotus

- Hist.*
 III 160 74
 VIII 79 176
 VIII 108-110 118

Herodicus

- ap.* Athen. V 216 C 126, 163
ap. Athen. V 220 A [= SSR VI A 84] 188
ap. Athen. V 220 A-B [= SSR VI A 61] 145
ap. Athen. V 220 B-C [= SSR VI A 73] 168
ap. Athen. V 220 C [= SSR V A 141] 137
ap. Athen. V 220 C [= SSR VI A 56] 137

Hesiodus

- Theog.*
 214 85

Hesychius Alexandrinus

- Lexicon*
 105, 1- 3 s.v. *Θαργηλία* [= SSR VI A 64] 149-150

Hesychius Milesius

- s.v. *σεσέλλισαι* [= zl. 16 Pentassuglio] 213-214
De vir. illustr. [Sp.]
 3 24
 3 [= SSR IV A 22] ↔ [= SSR VI A 4] 39-40
 3 [= SSR IV A 23] ↔ [= SSR VI A 4] 41
 3 [= SSR VI A 13] 54-55
 3 [= SSR VI A 22] 70-71
 3 [= SSR VI A 28] 80

Hieronymus

- Adv. Jovin.*
 II 14⁴ [= SSR V A 12] 9

Hippias

- DK 86 B 4 151

Hippocrates

- De locis*
 46 119
VM
 1 119

Hippolytus

- Refut. omn. haer.*
 1.18 11

Homerus

- Il.*
 VI 234 175

IX 363 51
 XIV 231 198
 XVI 234 212

Od.

IV 392 91

Horatius**Carmina**

I, 3, 15–16 65

Iamblichus**Vit. Pyth.**

18.82 193

Idomeneus

ap. Athen. XIII 611 D - 612 F [= SSR VI A 16] 61

ap. Diog. Laert. II 20 [= SSR I D 1] ↔
 [= SSR VI A 7] 48

ap. Diog. Laert. II 60 [= SSR VI A 3] 37-
 38

Inscriptiones Graecae

II 37

Ioannes Maleas**Chronograph.**

VII 188 [= SSR VI A 2] 37

Isocrates**Adv. soph.**

[XIII] 1-6 [= SSR V A 170] 15

Antid.

270 68

Bus.

4 94

5 15

28-29 222

Libanius**Declam.**

I 33,36-37 15

I 38,34 15

I 150 [= SSR I E 1] ↔ [= SSR VI A 38]

10, 89-91

II 25-26 163

Longinus**Ars rhet.**

fr. 48, 190-204 216

De invent.

Rh. G. IX p. 558, 20-559, 15 [= SSR VI

A 34] 11, 24, 86, 216

Lucianus**De paras.**

32 [= SSR VI A 24] 43, 76, 216

43 [= SSR V A 4] ↔ [= SSR VI A 17] 12,
 66

De salt.

25 [= SSR I C 116] ↔ [= SSR VI A 66]

152, 154

25 [= SSR VI A 62] 146

Demon.

1 66

Imag.

17 143

17 [= SSR VI A 60] 143-144

Lysias**Orat.**

IV 3, p. 826b6-7 16

XII 14

XII 20 14

XII 72 179

XV 16

XVI 16

XXXII 25 65

fr. 73 Thalheim 103

Lysis*In Andocidem* [Sp.]

17 50

Marcus Aurelius

VII 65 191

VII 66 [= SSR VI A 87] 190

VII 67 191

Maximus*Loci communes*LXV 15 [= SSR VI A 94] 54, 194, 199,
225**Maximus Tyrius***Philosoph.*

VI 6 [= SSR VI A 42] 96

VII 7 [= SSR VI A 42] 96, 102-103, 125

XVIII 5 [= SSR VI A 31] 25, 82-83, 89,
193

XXII 6 [= SSR VI A 31] 82-83

XXIV 4 [= SSR I C 117] 153

XXXVIII 4 [= SSR I C 117] 152, 156

XXXVIII 4 [= SSR VI A 62] 146

XXXVIII 4 [= SSR VI A 66] ↔ [= SSR I
C 117] 152-153**Menedemus Eretrius***SH* 803 = 29 Diels 56*SSR* III F 4 11, 70-71, 216*SSR* III F 16 24**Michael Psellos**p. 5 n. 1 Brinkman [= *SSR* VI A 36] 24,
88Ἐπεινος τοῦ Ἰταλοῦ (*Chvála obyvatel'a*
Itálie)

19, 83 [= zl. 46 Pentassuglio] 215

Papyrus Oxyrhynchus

1608 108

1608 col. I [= *SSR* VI A 48] 95, 1061608 col. I fr. 1 [= *SSR* VI A 48] 106-1081608 col. I fr. 4 [= *SSR* VI A 48] 107-108,
1192889 [= *SSR* VI A 76] 1772890 [= *SSR* VI A 79] 1822890 [= *SSR* VI A 80] 183**Panaetius***ap.* Diog. Laert. II 64 [= *SSR* I H 17] 11-
12**Pasiphon Eretrius***SSR* III C 1 24, 70-71**Persaeus Stoicus***ap.* Diog. Laert. II 61 [= *SSR* VI A 22]
70-71**Phaedon Elidensis***SSR* III A 1 94*SSR* III A 8 24, 73, 76, 94*SSR* III A 9 – *SSR* III A 11 74, 101*SSR* III A 11 17, 64**Phaenias Eresius***ap.* Diog. Laert. II 65 [= *SSR* IV A 1] ↔
[= *SSR* VI A 4] 39*ap.* Diog. Laert. II 65 [= *SSR* IV A 1] ↔
[= *SSR* VI A 91] 194**Philodemus***Vit.* (*Περὶ κακῶν*)

X (PHerc. 253) coll. X 19-24 91

X (PHerc. 1008) coll. XXI-XXII [= zl.
90 Pentassuglio] 218-219

Philostratus**Epist.**

LXXIII [= SSR VI A 65] 151

Imag.

II 5 [= SSR VI A 63] 147/148

Vit. Apoll.

I 35, 1 [= SSR VI A 14] 13

I 35, 1 [= SSR IV A 25] ↔ [= SSR VI A
14] 58**Vit. soph.**

I 12 163

Photius**Biblioth.**

cod. 61 [= SSR VI A 33] 11, 24, 84-85, 216

cod. 61, 20a 224

cod. 158 [= SSR VI A 33] 216

cod. 167 [= SSR VI A 26] 78

Lexicon*init.* [= SSR VI A 100] 200*s.v. σεσέλλισαι* [= zl. 16 Pentassuglio]
212-213**Phrynicus***ap. Phot. biblioth. cod. 61* [= SSR VI
A 33] 11, 24, 84-85, 216*ap. Phot. biblioth. cod. 158* [= SSR VI
A 33] 216**Platon****Alcib. I. [Sp.]**

106a 44

114a6-7 104

114b4-5 104

119b-c 109, 122

122b 74

123d 106

124e-127c 104

127d 104

128b-c 75

131e 132

131e10-11 21

133c 134

134a-b 105

135c-e 122

Apol.

17a-b 15

17b-18a 17

19d nn. 43

20d8 128

21a 92

21b-22e 128

22c-e 75

23c 14-15

24b-c 44

29d 13, 17, 76

29d-e 191

31c-d 44

31d 45

32c-d 191

33a 188

33a5-8 132

33a-b 133

33c6 130

33d-e 9, 46

33e 7, 46, 52, 62, 188, 210

33e [= SSR VI A 5] 7, 45-46, 52

33e-34a 15

34a 15, 46

38a 13

38b 46, 188

38d-e 16

40a 45

40a-c 44

40c-41b 198

Ax. [Sp.]

366c 132

368d 178

Crat.

383a 187, 196

Crito

44a 51

45b 92

Eryx. [Sp.]

392a 179

Euthyd.

271b 188

272e 44-45

Euthyph.

3d 191

Epist.

III 316a 72

VII 324d-e 46

XIII 360a 202

XIII 363a 92

Grg.

447d 75

463a-466a 17

483b-c 110

486b 110

491a 75

502e-503a 17

503c 178

503c-504a 118

515b-e 117

515d-516d 81

521c 110

522d-e 17

526b 176

Hipp. Ma.

281b 47

281b6 43

Charm.

153a-153d 67

Ion

534a 8, 130

542b 129

Leg.

838a 19

838e 19

Lach.

180d-e 147

187e-188a 19, 25

Lys.

204b-c 132

209c-e 147

Men.

70a3 17, 64

73c6 139

93a-b 143

94a 176

94d 143

97c 119

98a4 119

99c 129

Menex.

235c-237b 17

235e 146, 223

235e [= SSR VI A 66] 152-153

235e-236a 142, 150

249d 146

Phd.

59b 9, 15, 46, 62, 187-188

59b10 9, 34

59b [= SSR I H 1] ↔ [= SSR VI A 5]
45

59b [= SSR VI A 5] 210

59c 39

59c2 208

60c-61b 11

68a 19

89a-b 74

90d 129

116b 92

118a7-8 139

Phdr.

228a 13, 62

234d 132

237d3-4 133

242b 44
 242b-c 45
 242c 45, 110
 244c 131
 246a-255d 134
 252e3 134
 255d5-6 134
 255d7-e1 134
 257a 132
 257b 16, 62
 261b 110
 277d-e 197

Prot.

318a2-4 19
 318d-e 101
 319d 75
 319e-320a 143
 326e 110
 327b 110
 329b 72
 349b 72

Resp.

327a 99
 333a 75
 335c 109
 359c-360d 208
 397e 75
 423c-d 110
 443c 75
 451c-457d 139
 451e-452a 139
 454d 139
 455a1-3 139
 539b 182
 540e 72
 615c 119

Soph.

224e 101
 231d 101
 233d 101

Symp.

172e 20
 173a 110
 173b 20
 173d 20
 175c8-d1 21
 175d5 21
 177d 21, 132
 192c 19
 206b7-8 21
 206c 19
 206c-e 164
 207c 147
 209b-c 125
 209d-e 192
 210b-d 21
 211d 19
 212a 21
 213c-d 18
 215e 105
 215e-216a 121
 216a-b 105
 216b-c 106
 216d2-e1 20-21
 218c nn. 125
 218e 131
 218e-219a 175
 220c 21
 220e 98
 221a-c 98
 221e 75
 221e-222a 158
 222b 106
 222b-c 21
Theaet.
 142a-143b [= SSR II A 9] 37
 146d 75
 149a 164
 149a nn. 168
 150b-151d 19

150d 164

151a 44

161e 164

184b 164

210b 164

Theag.

121a 179

128b 132

128c1-2 20

128d-130e 133

129c 44

129e2 19

130d-e 22

Virt. [Sp.]

377d 176

Plutarchus

Ad princip. inerudit.

780 D 131, 136, 165

Adversus Colotem

1117 D 220

1118 D 220

De cohib. ira

14 p. 462 D [= SSR IV A 24] ↔ [= SSR VI A 4] 42, 45

De comm. not. adv. Stoic.

1063d12 91

De curios.

2 p. 516 C [= SSR IV A 2] ↔ [= SSR VI A 91] 194

2 p. 516 C [= SSR VI A 90] 193

De Herod. malig.

IX 856 C 17

De lib. educ.

15 p. 11 E-F [= SSR I C 27] ↔ [= SSR VI A 38] 89

De recta rat. aud.

4 p. 39 B-C [= SSR VI A 78] 181, 221

De tranq. anim.

469C 207

470F 207

De tuen. san.

122d12 91

De virt. mor.

2, 440e 72

Mor.

776B [= SSR VI B 90] 75

Nic.

4 73

13 138

Quaest. conv.

I 1 68

Quom. adul. ab am. intern.

26 p. 67 C-E 207

26 p. 67 D-E [= SSR VI A 11] 43, 52-53

29 p. 69 E [= SSR VI A 51] 102

29 p. 69 E-F [= SSR VI A 51] 120-121

Them.

II 7 108

XIII 43

Vit. Alcib.

2, 6 138

4, 1-2 p. 193 A-D [= SSR I C 25] 140

4, 1-4 121

4, 1-4 p. 193 A-D 165

4, 1-4 p. 193 A-D [= SSR I C 25] 165

4 p. 193 C [= SSR VI A 54] ↔ [= SSR I C 25] 135

6, 2 138

13 57

17 138

Vit. Aristid.

1.1 176

25, 4-9 p. 334 B-D [= SSR VI A 75] 175-176, 186

25, 7-9 p. 334 B-D [= SSR VI A 75] 215

Vit. Pericl.

24,1 141

24,3-4 p. 165 B [= SSR VI A 64] 149

24,4 141

24,4-5 p. 165 B-C [= SSR VI A 66] 152-153

24,7-8 p. 165 D [= SSR V A 143] 150

24,8 142

24,9 142

32 50

32,1 157

32,1-5 p. 169 D-E [= SSR VI A 67] 156

32,2 157

Polemon

ap. Plutarch. *ad princip. inerudit.* 780 D
[= fr. 113 Gigante] 131, 136, 165

Pollux

Onomast.

II 56 [= SSR VI A 97] 199

II 84 [= SSR VI A 96] 199

II 109 [= SSR VI A 98] 200

VII 103 [= SSR VI A 82] 184-185

VII 135 [= SSR VI A 58] 139

VII 150 [= SSR VI A 99] 200

Porphyrius

Schol. ad Od.

α 1 [= SSR V A 187] 65

Vit. Pythag.

4 187

Priscianus

De constr.

VII 187.7-8 114

VII 187.7-8 [= zl. 77 Pentassuglio] 222

Institut. grammat.

XVIII 189 [= SSR VI A 88] 192

XVIII 226 [= SSR VI A 76] 177

XVIII 296 [= SSR VI A 57] 138-139

XVIII 296 [= SSR VI A 69] 158

XVIII 297 [= SSR VI A 44] 100

Proclus

In Plat. Cratyl.

21 p. 8, 26-8 186

21 p. 8, 26-8 [= SSR VI A 83] 185-186, 189

Quintilianus

Inst. orat.

V 11, 27-9 [= SSR VI A 70] 159, 161

Seneca

De benef.

I 8,1 [= SSR VI A 6] 9, 44

I 8,1-2 [= SSR VI A 6] 18, 44, 46-47, 214

Scholion in Aelius Aristidem

p. 663, 7-9 [= SSR VI A 41] 94

Scholion in Aristophanis Aves

821 [= SSR VI A 6] 46-47

823a 211, 213-214, 220

1073 50

Scholion in Platonis Menexenus 235e

VI p. 329 [= SSR VI A 66] 152-153, 223

Simplicius

Phys.

25, 19 188

Socrates

SSR I C 25 135, 140

SSR I C 27 89, 91

SSR I C 39 103-104, 122

SSR I C 116 152, 154

SSR I C 117 152-153, 156

SSR I C 118 147, 152, 154

SSR I C 137 16

SSR I C 438 79, 89, 193

SSR I C 458 91

SSR I C 472 50, 91

Socraticorum epistulae

VI 9, 175

VI [= SSR VI A 74] ↔ [= SSR I F 6] 169,
172

VI [= SSR I F 6] 9, 44

VI 1-4 [= SSR VI A 74] 215

VI 8 23

VIII-XIII 201

IX 4 75

X 201-202

X [= SSR VI A 101] 201

XI 202, 207

XIV 207

XIV [= SSR VI A 102] 202, 204

XIV 1 207-208

XIV 9 187

XIV 10 207-208

XVI [= SSR IV A 225] 207

XVII 2 76

XXI 1 [= SSR II A 6] 22-23

XXII 207

XXII 1 [= SSR II A 7] 23

XXIII 43, 207-208

XXIII [= SSR IV A 22] 40

XXIII [= SSR VI A 103] 208

XXIII 2 77

XXVII 207

Stobaeus**Anth.**

II 8,26 [= SSR VI A 95] 198

II 31,23 [= SSR VI A 77] 179, 221

II 34,10 [= zl. 120 Pentassuglio] 221

III 6,63 [= SSR II A 11] 54, 198

III 10,41 [= SSR V A 80] 44

IV 27,19 [= SSR IV A 24] ↔ [= SSR VI
A 4] 42

IV 98,25 225

Strabo**Geog.**

IX 2,7 163

Suidae lexicons. v. **Αισχίνης** [= SSR VI A 25] 13, 24,
74, 77s. v. **ἀποβλεπόμενοι** [= SSR VI A 97] 199s. v. **Ἀποπυργίζω** 50s. v. **Διαγόρας** 50s. v. **Διαγόρας ὁ Μήλιος** 50s. v. **Ἐμπεδοκλῆς** 188s. v. **Θαργηλία** [= SSR VI A 64] 149/150s. v. **σεσέλλισαι** [= zl. 16 Pentassuglio] 212s. v. **σύστασις, καὶ Συσταθῆναι** [= SSR
IV A 22] ↔ [= SSR VI A 4] 9, 40s. v. **Σωκράτης** [= zl. 7 Pentassuglio] 11,
210s. v. **Τηλαυγῆς** 187-188s. v. **Φαίδων** [= SSR III A 1] 94s. v. **Φαίδων** [= SSR III A 8] 94**Tatianus****Ad Graec.**

27 50

Themistius**De virtute = Περὶ ἀρετῆς**

s. 43 R. Mach [= SSR V A 96] 65

Orat.XXXIV 5 [= SSR IV A 166] ↔ [= SSR VI
A 38] 10, 89-91**Theodoretus****Graec. aff. cur.**I 17 [= SSR I C 118] ↔ [= SSR VI A 66]
147, 152, 154

II 23 187

II 24 [= SSR VI A 15] 59

XII 70 [= SSR VI A 15] 59

Theodorus Metochita

p. 66 Kiessl [= SSR VI A 37] 88

Theophrastus**Phys. opin.**

Fr. 3 D. 477 188

Thucydides**Hist.**

I 135,2 115

I 137,4 118

I 138,3 108

I 138,6 108

III 19,1 155

III 19,1-2 145

VI 15,4 138

VI 16 98

VI 28,2 138

VI 53,60 138

VIII 53 99

VIII 53,3 98

Timon

ap. Diog. Laert. II 55 11

ap. Diog. Laert. II 61-63 [= SSR VI A 13]
49, 55-56

ap. Diog. Laert. II 62 11, 64

ap. Diog. Laert. IX 65 68

ap. Diog. Laert. IX 112 68

Tzetzes**Chiliad.**

VII 605-609 [= SSR VA 149] 87

Victorin.**In rhet.**

I 31 p. 240, 20-241, 15 [= SSR VI A 70]
160, 162

Xenophon**Apol.**

I 187

4 44

6 208

12-13 44-45

13 44

16 44

Cyr.

II 2,24 110

VI 1,31 19

Hell.

1-2 178

4.8.13 187

7.5,24-25 35

Mem.

I 1 16

I 1,2-5 44-45

I 1,12 94

I 2 14, 187

I 2,1-2 157

I 2,2-3 20

I 2,5-6 44

I 2,14 19

I 2,19-24 157

I 2,22 138

I 2,24 19

I 2,24-28 132-133

I 2,48 92

I 2,61 133

I 3,1 133

I 3,8-13 163, 188

I 4,15 44-45

I 6,2-10 215

II 1,1 44

II 2,1-14 92

II 6,28 136

II 6,28-39 [= SSR VI A 72] 166

II 6,32 163

II 6,36 144, 167

- II 6,36 [= SSR VI A 72] 166-167, 220
 II 7,1 133
 II 10 187
 II 10,1-6 187
 II 16 188
 III 1,1 133, 166
 III 3,11-12 48
 III 3,12 48
 IV 1 19
 IV 1,1 134
 IV 1,1-2 22, 147
 IV 1,2 20, 136
 IV 2 95, 117
 IV 2,2-39 96, 118
 IV 2,22 75
 IV 2,22-27 105
 IV 2,30 110
 IV 2, 39 106
 IV 2,39-40 122
 IV 2,40 19-20, 106
 IV 3,1 48
 IV 3,12 44-45
 IV 4,5 184
 IV 6,15 48-49
 IV 8,1 44-45
 IV 8,4 187
 IV 8,4-11 187
 IV 8,10 134
Oecon.
 II 2-5 215
 II 3 188
 II 8 44
 II 19 147
 III 14 144, 166
 III 14 [= SSR VI A 71] 166
 III 14-15 [= SSR VI A 71] 220
 III 16 147
 IV 15 147
 VII 195
 VII 1 179
 VII 3-43 148
 XX 22-26 195
Symp.
 1 187
 2,3-4 64
 2,4 65
 2,9 nm. 139
 2,10 [= SSR V A 18] 73
 3,10 220
 3,14 186
 4,4 68
 4,4 [= SSR V A 83] 65
 4,12 163
 4,12-28 188
 4,23 163, 186
 4,34-44 215
 4,34-44 [= SSR V A 82] 9
 4,56-64 [= SSR V A 13] 220
 4,57 164
 4,58-66 168
 4,63 164
 4,64 [= SSR VI A 72] 166-167
 6,1 186
 8 199
 8,2 136
 8,3 186
 8,4-6 [= SSR V A 14] 10
 8,12 187
 8,38-39 192
 8,39 109, 118
Zeno Citieus
S.V.F. I 263 131

LITERATÚRA

A. Pramenné texty a preklady

- ADAMS, C. D. (ed.) (1919): *The Speeches of Aeschines*. Loeb Classical Library. London: Heinemann.
- ANGELI, A. (ed.) (1981): I frammenti di Idomeneo di Lampsaco. *Cronache Ercolanesi*, XI, s. 41–101.
- ARNIM, H. von (ed.) (1903–1905): *Stoicorum Veterum Fragmenta*. 3 zv. Leipzig: Teubner.
- ATHENAEUS (1927–1941): *The Deipnosophists*. 6 zv. Prel. C. B. Gulick. Cambridge: Harvard University Press & London: Heinemann.
- ATHENAEUS (2011): *The Deipnosophists*. Vol. VII: Books 14.653b–15 (Loeb Classical Library). Zost. a prel. S. Douglas Olson. Cambridge: Harvard University Press & London: Heinemann.
- BERGK, T. (ed.) (1878–1882): *Poetae lyriici Graeci*. I. – IV. Leipzig: Teubner.
- BOLZAN, J. (ed.) (2009): *Socratis et Socraticorum epistolae: Studi preliminari, traduzione, comment.* Padova: Università degli studi di Padova.
- BOYS-STONES, G. – ROWE, C. (eds.) (2013): *The Circle of Socrates: Readings in the First-Generation Socratics*. Indianapolis: Hackett Publishing Co.
- BURNET, J. (ed.) (1900–1907): *Platonis Opera*. 5 zv. Oxford: Clarendon Press.
- COBET, C. G. (ed.) (1850): *Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem*. Paris: Firmin-Didot.
- COSTA, C. D. N. (ed.) (2002): *Greek Fictional Letters: A Selection with Introduction*. Translation and Commentary. Oxford: Oxford University Press.
- De BORRIES, J. (ed.) (1911): *Phrynichi Sophistae Praeparatio Sophistica*. Leipzig: Teubner.
- DECLEVA CAZZI, F. (ed.) (1966): *Antisthenis fragmenta*. Documenti per lo Studio dell' Antichità XIII. Milano: Istituto Editoriale Cisalpino.
- DIELS, H. – KRANZ, W. (eds.) (1952–1954): *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und deutsch*. 3 zv. 6. vydanie. Berlin: Weidemann (skratka DK).
- DIO CHRYSOSTOMUS (1962): *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia Orationes*. von Arnim, J. (ed.). 2 zv. Berlin: Weidmann.
- DIOGÈNE LAËRCE (1999): *Vies et doctrines des philosophes illustres*. Traduction française sous la direction de Marie-Odile Goulet-Cazé. Introduction et notes de J.-F. Balaudé, L. Brisson, J. Brunschwig, R. Goulet, T. Dorandi, M.-O. Goulet-Cazé, M. Narcy, avec la collaboration de Michel Patillon. Paris: LGF & Livre de Poche.

- DIOGENE LAERZIO (1962¹, 1983²): *Vite dei Filosofi*. 2 zv. Prel. M. Gigante. Bari: Editori Laterza.
- DIOGENES LAERTIOS (1954): *Životopisy slávných filozofov*. 2 zv. Prel. M. Okál. Bratislava: VSAV.
- DIOGENES LAERTIUS (1921): *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*. Preklad a komentár O. Apelt. Leipzig: Meiner.
- DIOGENES LAERTIUS (1925): *Vitae philosophorum. Lives of the Philosophers*. 2 zv. Prel. R. D. Hicks. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press & London: Heinemann.
- DIOGENÉS LAERTIUS (1995): *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. 2. vyd. (1. vyd. ČAV 1964) Přel. A. Kolář. Pelhřimov: Nová tiskárna.
- DIOGENES LAERTIUS (1998): *Leben und Lehre der Philosophen*. Prel. Fritz Jürß. Stuttgart: Reclam.
- DIOGENES LAERTIUS (1999–2008): *Vitae philosophorum*. I. – III. Bibliotheca Teubneriana 1316. Miroslav Marcovich (ed.). Berlin: Walter de Gruyter. Vol. I: *Libri I – X (2008)*; Vol. II: *Excerpta Byzantina et indices (1999)*; Vol III: *Indices* Hans Gärtner (2002).
- DIÓN z PRÚSY (2016): Diogenés alebo o zdatnosti. *Filozofia*, roč. 71, č. 2, s. 141–152.
- DITTMAR, H. (1912): *Aischines von Sphettos: Studien zur Literaturgeschichte der Sokratiker*. Philologische Untersuchungen 21. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung (reprint New York: Arno Press, 1976).
- DÜBNER, F. (ed.) (1887): *Scholia graeca in Aristophanem cum prolegomenis grammaticorum*. Parisiis: Firmin-Didot.
- GIANNANTONI, G. (ed.) (1990): *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. 4 zv. Napoli: Bibliopolis.
- GRENFELL, B. P. – HUNT, A. S. (eds.) (1919): *The Oxyrhynchus Papyri*. Zv. XIII. London: Egyptian Exploration Society.
- HERCHER, R. (ed.) (1965): *Socraticorum Epistulae*. In: *Epistolographi Graeci*. Paris: Didot 1873, repr. Amsterdam: Hakkert, 1965.
- HÉSIODOS (1990): *Zpěvy železného věku: Zrození bohů, Práce a dny, Štít, Soutěž Homéra a Hésioda*. Prel. Julie Nováková. 1. vyd. Praha: Svoboda.
- HOCK, R. F. – O'NEIL, E. N. (eds.) (1986): *The Chreia in Ancient Rhetoric*. Vol. 1: *The Progymnasmata*. Atlanta: Scholars Press.
- HOCK, R. F. – O'NEIL, E. N. (eds.) (2002): *The Chreia and Ancient Rhetoric: Classroom Exercises*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- HOCK, R. F. (ed.) (2012): *The Chreia and Ancient Rhetoric: Commentaries on Aphthonius's Progymnasmata*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- HOMER (1924): *The Iliad*. Prel. A. T. Murray. Loeb Classical Library. Volume I. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

- HOMER (1925): *The Iliad*. Prel. A. T. Murray. Loeb Classical Library. Volume II. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- HOMER (1946): *The Odyssey*. Prel. A. T. Murray. Loeb Classical Library. Volume I. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- HOMER (1946): *The Odyssey*. Prel. A. T. Murray. Loeb Classical Library. Volume II. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- HOMÉROS (1986): *Ílias*. Prel. Miloslav Okál. 2. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- HOMÉROS (1986): *Odysseia*. Prel. Miloslav Okál. 2. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- KALAŠ, A. – SUVÁK, V. (2010): *Antisthenés*. Preklad zlomkov A. Kalaš. Úvodná štúdia a komentár V. Suvák. Bratislava: Kalligram.
- KALAŠ, A. – SUVÁK, V. (2013): *Antisthenis fragmenta / Antisthenove zlomky*. Preklad zlomkov A. Kalaš. Úvodná štúdia, edícia gréckeho a latinského textu, komentár k zlomkom, bibliografia V. Suvák. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.
- KALAŠ, A. (2007): Texty k ranému pyrrhónizmu. *Ostium*, 3. roč., č. 3 [online, URL: www.ostium.sk].
- KALAŠ, A. (2009): *Raný pyrrhónizmus alebo blažený život bez hodnôt?* Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRAUSS, H. (1911): *Aeschinis Socratici reliquiae*. Leipzig: Teubner.
- KRAUSS, H. (ed.) (1911): *Aeschini Socratici Reliquiae*. Lipsiae: Teubner.
- KURZOVÁ, H. (2007): *Megarikové: Zlomky*. Usporiadala a do češtiny preložila H. Kurzová. Praha, OIKOYMENH.
- MANNEBACH, E. (ed.) (1961): *Aristippi et Cyrenaicorum Fragmenta*. Leiden: Brill.
- MÁRSICO, C. (ed.) (2014): *Los Filósofos Socráticos – testimonios y fragmentos*. 2 zv. Buenos Aires: Editorial Losada.
- MULLACH, F. W. A. (ed.) (1860-1881): *Fragmenta Philosophorum Graecorum. Fragmenta philosophorum graecorum*. Collegit, recensuit, vertit annotationibus et prolegomenis illustravit indicibus. Vol. I – III. Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot.
- MULLACH, F. W. A. (ed.) (1867): *Fragmenta philosophorum graecorum*. Collegit, recensuit, vertit annotationibus et prolegomenis illustravit indicibus. Vol. I-III. Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot.
- MÜLLER, A. (1860): *De Antisthenis Cynici vita et scriptis*. Dizertácia. Marburg.
- PENTASSUGLIO, F. (ed.) (2017): *Eschine di Sfetto. Tutte le testimonianze*. Turnhout: Brepols.
- PLATON (1924): *Œuvres complètes*. Zv. VII/2. *Théétète*. Texte établi et traduit par Auguste Diès. Paris: Les Belles Lettres.
- PLATON (1990): *Dialógy*. 3 zv. Prekl. J. Špaňár. Bratislava: Tatran.
- PLATÓN (2003): *Platónovy spisy*. 5 zv. Prel. F. Novotný. Praha: OIKOYMENH.
- PORPHYRY (1993): *The Homeric Questions: A bilingual edition*. Lang Classical Studies 2. Prel. R. R. Schlunk. New York: Peter Lang.

- SNELL, B. (ed.) (1971): *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Vol. 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- THALHEIM, T. (ed.) (1913): *Lysiae orationes*. 2. vydanie (*editio maior*). Leipzig: Teubner.
- WINCKELMANN, A. G. (ed.). (1842): *Antisthenis fragmenta*. Turici: Impensis Meyeri et Zelleri.
- XENOFÓN (1972): *Vzpomínky na Sókrata*. Prel. V. Bahník. Praha: Svoboda.
- XENOFÓN (2006): *Hostina. Sokratova obhajoba*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram.
- XENOFÓN (2007): *O prosperujúcej domácnosti*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram.
- XENOPHON (1921): *Opera omnia*. I.-IV. Marchant, E. C. (ed.). Oxford: Clarendon Press.
- XENOPHON (1923): *Memorabilia*. Prel. E. C. Marchant. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press & London: Heinemann.
- XENOPHON (1923): *Symposium*. Prel. O. J. Todd. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press & London: Heinemann.
- XENOPHON (1979): *Memorabilia*. Ed. J. R. Smith na základe vydania Breitenbach-Mücke (Greek texts and Commentaries). New York: Arno Press.
- XENOPHON (1994): *Memorabilia*. Prel. Amy L. Bonnette. Ithaca: Cornell University Press.
- XÉNOPHON (2000): *Mémorables*. Tome I: Introduction générale. Livre I. Texte établi par M. Bandini et traduit par L.-A. Dorion. Paris : Les Belles Lettres, «CUF».

B. Interpretačné texty

- ACOSTA MÉNDEZ, E. – ANGELI, A. (eds.) (1992): *Filodemo. Testimonianze su Socrate*. Napoli: Bibliopolis.
- AHBEL-RAPPE, S. (2012): Is Socratic ethics egoistic? *Classical Philology*, 107, s. 319–340.
- ALESSE, F. (2005): Fonti socratiche e stoiche nella *Vita Alcibiadis*. In: de Blois, L. – Bons, J. – Kessels, T. – Schenkeveld, D.M. (eds.): *The Statesman in Plutarch's Works*, Zv. II: *The Statesman in Plutarch's Greek and Roman Lives*. Leiden: Brill, s. 187–197.
- ANDERSEN, C. et al. (1965): *Lexikon der alten Welt*. Zürich, Stuttgart: Artemis.
- ANGELI, A. (1981): I frammenti di Idomeneo di Lampsaco. *Cronache Ercolanesi* XI, s. 41–101.
- ANNAS, J. – ROWE, C. (eds.) (2003): *New Perspectives on Plato, Modern and Ancient*. Cambridge: Harvard University Press.
- APFEL, H.V. (1938): Homeric criticism in the fourth century B.C. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* Vol. LXIX (1938), s. 245–258.
- APPLEGATE, R. (1948): *The Alcibiades of Aeschines of Sphettus*. Diss.: Princeton University.

- BAITER, G. – SAUPPE, H. (1839–1850): *Oratores Attici*. II zv. Turici (Zürich): Impensis S. Hoehrii.
- BEALL, E. F. (2001): Diogenes Laertius on Aeschines the Socratic's Works. In: *Hermes* 129, s. 142–144
- BERRY, E. G. (1950): The Oxyrhynchus Fragments of Aeschines of Sphettus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, LXXXI, s. 1–8.
- BIGNONE, E. (1973): *L'Aristotele perduto e la formazione filosofica di Epicuro*. Firenze: La Nuova Italia.
- BIRT T. (1882): *Das antike Buchwesen in seinem Verhältniss zur Litteratur*. Berlin: W. Hertz.
- BLANCK, H. (2008): *Il libro nel mondo antico*. Trad. Rosa Otranto. Bari: Edizioni Dedalo.
- BLANK, D. L. (1985): Socratics versus Sophists on Payment for Teaching. *Classical Antiquity*, 4 (1985), s. 1–49.
- BLASS, F. (1889): *Commentatio de Antiphonte sophista Jamblichi auctore*. Univ. progr. Kiel.
- BLASS, F. (1892): *Die attische Beredsamkeit*. 2. vyd. 3 zv. Leipzig: Teubner.
- BLEICKEN, J. (2003): *Athénská demokracie*. Prel. Jan Souček. Praha: OIKOYMENH.
- BOECKH, A. (ed.) (1810): *Simonis Socratici, ut videtur, dialogi IV, de lege, de lucri cupidine, de iusto ac de virtute. Additi sunt incerti auctoris dialogi Erycias et Axiochus*. Heidelberg: Mohr und Zimmer.
- BOYS-STONES, G. (2007): Physiognomy and Ancient Psychological Theory. In: Swain, Simon (ed.): *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford: Oxford University Press, s. 19–124.
- BRANCACCI, A. (1990): *Oikeios Logos: La filosofia del linguaggio di Antistene*. (Elenchos, zv. 20.) Napoli: Bibliopolis.
- BRANCACCI, A. (1993): Érotique et théorie du plaisir chez Antisthène. In: M.-O. Goulet-Cazé – R. Goulet (eds.): *Le Cynisme ancien et ses prolongements*. Actes du Colloque international (Paris, 22-25 juillet 1991). Paris: Presses Universitaires de France, s. 35–55.
- BRANCACCI, A. (1996): Dialettica e retorica in Antistene. *Elenchos*, vol. XVII, 2 (1996), s. 359–406.
- BRANCACCI, A. (2000): Dio, Socrates, and Cynicism. In: Swain, S. (ed.): *Dio Chrysostom: Politics, Letters, and Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, s. 240–260.
- BRANCACCI, A. (2005): The Double Daimon in Euclides the Socratic. In: P. Destrée, N. D. Smith (eds.): *Socrates' Divine Sign: Religion, Practice and Value in Socratic Philosophy*. *Apeiron* 38, s. 143–154.
- BRANDWOOD, L. (1990): *The chronology of Plato's dialogues*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRANHAM, R. B. – GOULET-CAZÉ, M. O. (eds.) (1996): *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and its Legacy*. Berkeley: University of California Press.

- BRAUND, D. – WILKINS, J. (eds.) (2000): *Athenaeus and his world: Reading Greek culture in the Roman Empire*. Exeter: University of Exeter Press.
- BREITENBACH, H. R. (1967): Xenophon. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* 2. Reihe, IX A 2, s. 1567–1928.
- BREITENBERGER, B. (2004): *Aphrodite and Eros: The Development of Greek Erotic Mythology in Early Greek Poetry and Cult*. New York: Routledge.
- BRICKHOUSE, T. C. – SMITH, N.D. (1984): Irony, Arrogance, and Truthfulness in Plato's *Apology*. In: E. Kelly (ed.): *New Essays on Socrates*. Lanham: University Press of America, s. 29–46.
- BRISSON, L. (2001): Les Accusations portées contre Socrate. In: Gourinat, J.-B. (ed.): *Socrate et les Socratiques*. Paris: Vrin, s. 71–94.
- BROMBERG, J. A. (2018): A Sage on the Stage: Socrates and Athenian Old Comedy. In: A. Stavru, Ch. Moore (eds.): *Socrates and the Socratic Dialogue*. Leiden – Boston: Brill, s. 31–63.
- BROWN, P. (2007): The comic Socrates. In: M. Trapp (ed.): *Socrates from Antiquity to the Enlightenment*. Aldershot: Ashgate, s. 1–17.
- BRUCKER, J. (1742–1744): *Historia critica philosophiae*. 4 zv. Leipzig: Bernhard Christoph Breitkopf.
- BURK, A. (1923): *Die Pädagogik des Isokrates als Grundlegung des humanistischen Bildungsideals*. Würzburg: Selbstverlag.
- BURKERT, W. (1972): *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*. Cambridge: Harvard University Press.
- CAMP, J. M. (1992): *The Athenian Agora: Excavations in the Heart of Classical Athens*. London: Thames and Hudson.
- CANCIK, H. (ed.) (1996–2007): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. 16 Bände. Stuttgart: Metzler.
- CAPRA, A. (2018): Aristophanes' Iconic Socrates. In: A. Stavru, Ch. Moore (eds.): *Socrates and the Socratic Dialogue*. Leiden – Boston: Brill, s. 64–83.
- CARTLEDGE, P. (2009). *Ancient Greek Political Thought in Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CEPKO, J. (2017): Fronésis v Platónovom dialógu „Menón“. *Filosofický časopis*, 65, s. 691–705.
- CEPKO, J. (2019): Od konfliktu k zdatnosti. Aischinés a sokratovská výchova. *Filozofia*, roč. 74, č. 1, s. 28–39.
- CHAPPUIS, C. (1854): *Antisthene*. Paris: Auguste Durand.
- CHERNISS, H. (1944): *Aristotle's Criticism of Plato and the Academy*, Baltimore: Johns Hopkins Press.
- CHROUST, A.-H. (1957): *Socrates, Man and Myth. The two Socratic Apologies of Xenophon*. London: Routledge & Kegan Paul.

- CHROUST, A.-H. (1962): Plato's Detractors in Antiquity. *Review of Metaphysics*, roč. 16, s. 98–118.
- CLASSEN, C. J. (1959): *Sprachliche Deutung als Triebkraft platonischen und sokratischen Philosophierens*. München: Zetemata 22.
- CLAY, D. (1972): Socrates' Mulishness and Heroism. *Phronesis*, 17/1972, s. 53–60.
- CLAY, D. (1994): The Origins of the Socratic Dialogue. In: Vander Waerdt, P. A. (ed.): *The Socratic Movement*. Ithaca: Cornell University Press, s. 23–47.
- CLAYMAN, D. (2007): Philosophers and Philosophy in Greek Epigram. In: P. Bing – J. S. Bruss (eds): *Brill's Companion to Hellenistic Epigram*. Leiden: Brill, s. 497–517.
- CLERICUS, J. (1711): *Aeschinis Socratici dialogi tres Graece et Latine*. Amsterdam: Peter de Coup.
- CRÖNERT, W. (1906): *Kolotes und Menedemos*. Studien zur Paldographie und Papyruskunde. Leipzig: E. Avenarius.
- DAHMEN, J. (1897): *Quaestiones Xenophontae et Antistheneae*. Diss. Berlin.
- DAUX, G. (1937): H. Kesters, Antisthène. De la dialectique. *Revue Archeologique*, IX, s. 114–116.
- DAVIES, J. K. (1971): *Athenian Propertied Families 600–300 BC*. Oxford: Oxford University Press.
- DAWSON, D. (1992): *Cities of the Gods: Communist Utopias in Greek Thought*. New York: Oxford University Press.
- DECLEVA CAIZZI, F. (2006): Minor Socratics. In: M. L. Gill – P. Pellegrin (eds.): *A Companion to Ancient Philosophy*. Blackwell: Oxford, s. 119–135.
- DEGANI, E. (1960): Arifrade l'Anassagoreo. *Maia*, XII, s. 190–217.
- DESMOND, W. (2006): *The Greek Praise of Poverty. Origins of Ancient Cynicism*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- DETIENNE, M. (1962a): *Homère, Hésiode et Pythagore*. Bruxelles: Latomus.
- DETIENNE, M. (2000): *Mistři pravdy v archaickém Řecku*. Prel. O. Spěváková. Praha: OIKOYMENH.
- DEYCKS, F. (1841): *De Antisthenis Socratici vita et scriptis*. Dizertácia: Koblenz.
- DICKEY, E. (2007): *Ancient Greek Scholarship. A Guide to Finding, Reading, and Understanding Scholia, Commentaries, Lexica, and Grammatical Treatises, from their Beginnings to the Byzantine Period*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- DILLON, J. (2003): *The Heirs of Plato: A Study of the Old Academy (347–274 BC)*. Oxford: Oxford University Press.
- DINDORF, W. (ed.) (1853): *Harpocratonis Lexicon in decem oratores Atticos ex recensione Guilelmi Dindorfii*. 2 Bände. Oxford: Typographeo Academico.
- DÖRING, A. (1891): Die Disposition von Xenophons Memorabilien als Hilfsmittel positiver Kritik. *Archiv für Geschichte der Philosophie* IV (1891), s. 34–60.
- DÖRING, A. (1895): *Die Lehre des Sokrates als sociales Reformsystem*. München: Beck.

- DÖRING, K. (1972): *Die Megariker. Kommentierte Sammlung der Testimonien.* (Studien zur antiken Philosophie 2.) Amsterdam: Grüner.
- DÖRING, K. (1984): Der Sokrates des Aischines von Sphettos und die Frage nach dem historischen Sokrates. *Hermes*, CXII, s. 16–30.
- DÖRING, K. (1988): *Der Sokratesschüler Aristipp und die Kyrenaiker.* Mainz – Stuttgart: Akademie der Wissenschaften und der Literatur – Franz Steiner.
- DORION, L.-A. (2004): *Socrate.* Paris: Presses Universitaires de France.
- DORION, L.-A. (2006): Xenophon's Socrates. In: Sara Ahbel-Rappe & Rachana Kamtekar (eds.): *A Companion to Socrates.* Oxford: Blackwell, s. 93–109.
- DORION, L.-A. (2010): The Rise and Fall of the Socratic Problem. In: D. Morrison (ed.): *The Cambridge Companion to Socrates.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–23.
- DOWNING, F. G. (1992): *Cynics and Christian Origins.* Edinburgh: T.&T. Clark.
- DÜMMLER, F. (1889): *Akademika.* Beiträge zur Literaturgeschichte der sokratischen Schulen. Osnabrück: Biblio Verlag.
- DÜMMLER, F. (1901): *Kleine Schriften.* Band 1. Zur griechischen Philosophie. Leipzig.
- DUPRÉEL, E. (1922): *La légende socratique et les sources de Platon.* Bruxelles: Robert Sand.
- DÜRING, I. (1991): *Herodicus the Cratetean. A Study in Anti-Platonic Tradition.* Stockholm: Dworacki.
- DYROFF, A. (1897): *Die Ethik der alten Stoa.* Berlin: S. Calvary.
- EASTERLING, P. E. – KNOX, B. M. W. (eds.) (1989): *The Cambridge History Of Classical Literature.* Vol. 1: *Greek Literature.* Cambridge: Cambridge University Press.
- EFFE, B. (1971): Platons Charmides und der Alkibiades des Aischines von Sphettos. *Hermes*, XCIX, s. 198–208.
- EGLI, U. (1981): *Das Dioklesfragment bei Diogenes Laertios.* Konstanz: Veröffentlichungen des SFB 99, Bd. 55.
- EHLERS, B. (1966): *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros. Der Dialog Aspasia des Sokratikers Aischines.* Zetemata 41. München: Verlag C. H. Beck.
- ESPOSITO, A. – ROSSETTI, L. (1984): „Socrate, Alcibiade, Temistocle e i 'dodici dei““. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, LIV, s. 27–35.
- EUCKEN, C. (1983): *Isokrates. Seine Position in der Auseinandersetzung mit den zeitgenössischen Philosophen.* (= Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte, Bd. 19.) Berlin.
- FAIRWEATHER, J. A. (1974): Fiction in the Biographies of Ancient Writers. *Ancient Society*, 5, s. 231–275.
- FARAONE, Ch. A. – McCLURE, L. (eds.) (2006): *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World.* Madison: University of Wisconsin Press.
- FERGUSON, J. (1970): *Socrates: A source book.* London: Macmillan (for the Open University Press).

- FESTUGIÈRE A. J. (1971): *Études de philosophie grecque*. Paris: Vrin.
- FESTUGIÈRE, A. J. (1932): Antisthenica. *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, XXVI (1932), s. 345–375.
- FIELD, G. C. (1930): *Plato and His Contemporaries: A Study of Fourth-Century Life and Thought*. London: Methuen.
- FISCHER, J. F. (1786): *Aeschinis Socratici dialogi tres*. Leipzig: Johann Müller.
- FITZGERALD, W. (1853): ΗΘΙΚΩΝ ΑΡΕΤΩΝ ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ: *A Selections from the Nicomachean Ethics of Aristotle*. Dublin, Hodges and Smith.
- FLACHBARTOVÁ, L. (2015): *Diogenovský kynizmus ako spôsob života*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- FLOWER, M. A. (1994): *Theopompus of Chios: History and rhetoric in the fourth century BC*. Oxford: Oxford University Press.
- FOERSTER, R. (ed.) (1893): *Scriptores Physiognomonici Graeci et Latini*. Leipzig: Teubner.
- FOUCAULT, M. (2001): *L'herméneutique du sujet. Cours au Collège de France (1981–1982)*. Gros, F. (ed.). Paris: Collège de France.
- FRANEK, J. (2012): Did Socrates Write? The Evidence of Dion of Prusa (*Or.* 54.4, 55.12–13) and Epictetus (*Diss.* 2.1.32). *Graeco-Latina Brunensia*, 17, s. 25–40.
- GAISER, K. (1959): *Protreptik und Paränese bei Platon. Untersuchungen zur Form des platonischen Dialogs*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.
- GAISER, K. (1969): B. Ehlers: Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros. *Rezenzia. Archiv für Geschichte der Philosophie*, LI, s. 200–209.
- GEFFCKEN, J. (1916/1919): Der Bilderstreit des heidnischen Altertums. In: *Archiv für Religionswissenschaft XIX*, 1916/1919, s. 286–315.
- GEFFCKEN, J. (1934): *Griechische Literaturgeschichte. Zweiter Band: Von Demokritos bis Aristoteles*. Heidelberg: Carl Winter.
- GENTILI, B. – CERRI, G. (1988): *History and Biography in Ancient Thought*. Amsterdam: J. C. Gieben.
- GIANNANTONI, G. (1983): I Socratici minori nei papiri ercolanesi. *Elenchos* 4, s. 133–145.
- GIANNANTONI, G. (1986): L'Alcibiade di Eschine e la letteratura socratica su Alcibiade, in: G. Giannantoni – M. Narcy (eds.): *Lezioni socratiche*. Napoli: Bibliopolis, s. 349–373.
- GIANNANTONI, G. (1986): Socrate ei Socratici in Diogene Laerzio. *Elenchos*, VII (1986) s. 183–216.
- GIANNANTONI, G. (ed.) (1990): *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. 4 zv. Napoli: Bibliopolis. (skratka SSR).
- GIANNANTONI, G. et all. (1995): *La tradizione socratica*. Napoli: Bibliopolis.
- GIGON, O. (1947): *Sokrates, sein Bild in Dichtung und Geschichte*. Berne: Francke.
- GIGON, O. (1953): *Kommentar zum ersten Buch von Xenophons Memorabilien*. (Schweizerische Beiträge zur Altertumswissenschaft; Heft 5.). Basel: Friedrich Reinhardt.

- GIGON, O. (1956): *Kommentar zum zweiten Buch von Xenophons Memorabilien*. (Schweizerische Beiträge zur Altertumswissenschaft; Heft 7.), Basel: Friedrich Reinhardt.
- GOMPERZ, T. (1922): *Griechische Denker II: Sokrates und die Sokratiker. Plato und die Alte Akademie*. 4. vyd. Berlin & Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- GONZALEZ, F. J. (2000): Socrates on Loving One's Own: A Traditional Conception of ΦΙΛΙΑ Radically Transformed. *Classical Philology*, Vol. 95, No. 4 (2000), s. 379–398.
- GOULET-CAZÉ, M.-O. (1986): *L'Ascèse Cynique: Un commentaire de Diogene Laërce VI 70 – 71*. (Histoire des doctrines de l'antiquité classique, zv. 10.) Paris: Vrin.
- GRAY, V. J. (1998): *The Framing of Socrates: The Literary Interpretation of Xenophon's Memorabilia*. Hermes Einzelschriften 79. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- GRIBBLE, D. (1999): *Alcibiades and Athens: A Study in Literary Presentation*. Oxford: Clarendon Press.
- GRIBBLE, D. (1999): Plato and the Socratics. In: D. Gribble (ed.): *Alcibiades and Athens: A Study in Literary Presentation*. Oxford: Oxford University Press, s. 214–259.
- GROTE, G. (2005): *Plato and the other Companions of Sokrates*. 3. vyd. London: J. Murray 1875, zv. I. (reprint: London: Adamant Media Corporation, 2005).
- GUTHRIE, W. K. C. (1971): *Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAGEN, C. H. (1822): *Observationum oeconomico-politicarum in Aeschinis Dialogum qui Eryxias inscribitur pars I*. Königsberg: Hartung.
- HANSEN, M. H. (1995): *The Trial of Sokrates – from the Athenian Point of View*. (Historisk-filosofiske Meddelelser 71.) Munksgaard, Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
- HAVELOCK, E. (1986): *The Muse Learns to Write: Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*. New Haven: Yale University Press.
- HEJDUK, T. (2007): *Od eróta k filosofii: Studie o Erótu se zřetelem k Sókratově filosofii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- HENRY, M. M. (1995): *Prisoner of History. Aspasia of Miletus and Her Biographical Tradition*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- HERMANN, K. F. (1850): *De Aeschinis Socratici reliquiis disputatio academica*. Göttingen: Dietrich.
- HIGGINS, W. E. (1977): *Xenophon the Athenian: The Problem of the Individual and the Society of the Polis*. New York: State University of New York Press.
- HIRZEL, R. (1895): *Der Dialog. Ein literarischer Versuch*. 3 zv. Leipzig: S. Hirzel.
- HOCK, R. F. (1976): Simon the shoemaker as an ideal Cynic. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 17, s. 41–53.
- HOFF, R. von den (1994): *Philosophenportrats des Früh- und Hochhellenismus*. München, Bering & Brinkmann.
- HOLWERDA, D. (ed.) (1991): *Scholia Vetera et Recentiora in Aristophanis Aves*. Groningen: Egbert Forsten.

- HOLZNER, E. (1894): *Platos Phaedrus und die Sophistenrede des Isokrates*. Prag: H. Dominicus Verlag.
- HORKY, P. S. (2013): *Plato and Pythagoreanism*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- HORREUS, P. (1718): *Aeschinis Socratici dialogi tres*. Leeuwarden: Franciscus Halma.
- HUEBNER, H. G. (1830–1833): *Commentarii in Diogenem Laertium*. Leipzig: Teubner.
- HUFFMAN, C. A. (ed.) (2012): *Aristoxenus of Tarentum: Texts and Discussion*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- HUMBERT, J. (1967): *Socrate et les Petits Socratiques*. Paris: Presses Universitaires de France.
- HUNTER, R. (2009): *Critical Moments in Classical Literature. Studies in the Ancient View of Literature and its Uses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUSS, B. (1999): *Xenophons Symposion. Ein Kommentar*, Band 125, Stuttgart, Leipzig: B. G. Teubner.
- JANKO, R. (2006): Socrates the freethinker. In: S. Ahbel-Rappe & R. Kamtekar (eds.): *A Companion to Socrates*. New York: Wiley-Blackwell, s. 48–62.
- JEBB, R. C. (1876): *The Attic Orators from Antiphon to Isaeus*. 2 zv. London and New York: Macmillan.
- JOËL, K. (1893–1901): *Der echte und der Xenophontische Sokrates*. 2 zv. (zv. I, 1893; zv. II/1 a II/2, 1901) Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung.
- JOHNSTONE, S. (1994): Virtuous toil, vicious work: Xenophon on aristocratic style. *Classical Philology*, 89/3 (1994), s. 219–240.
- JOYAL, M. (2000): *The Platonic Theages: An Introduction, Commentary, and Critical Edition*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- JOYAL, M. A. (1993): The Conclusion of Aeschines' Alcibiades. *Rheinisches Museum für Philologie*, 136, s. 263–268.
- KAHN, C. (1990): Plato as a Socratic. In: P. Bourdieu et al. (eds.): *Hommage à Henri Joly*. Grenoble: Université des sciences sociales de Grenoble, s. 287–301.
- KAHN, C. (2001): *Pythagoras and the Pythagoreans: A brief history*. New York: Hackett.
- KAHN, C. H. (1994): Aeschines on Socratic Eros. In: P. Vander Waerdt (ed.): *The Socratic Movement*. Ithaca: Cornell University Press, s. 87–106.
- KAHN, C. H. (1996): *Plato and The Socratic Dialogue*. Cambridge, Cambridge University Press.
- KALAŠ, A. – ZELINOVÁ, Z. (2019): Alkibiadov pedagogický Eros? *Filozofia*, roč. 74, č. 1, s. 13–27.
- KONSTAN, D. (2010): Socrates in Aristophanes' *Clouds*. In: D. Morrison (ed.): *The Cambridge Companion to Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 75–90.
- KÖRTE, A. (1927): *Aufbau und Ziel von Xenophons Symposion*. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-Historische Klasse, 79, 1.) Leipzig: Hirzel.

- KRISCHE, A. B. (1840): *Forschungen auf dem Gebiete der alten Philosophie*. Erster Band: *Die theologischen Lehren der griechischen Denker, eine Prüfung der Darstellung Ciceros*. Göttingen: Druck und Verlag der Dieterichschen Buchhandlung.
- LABRIOLA, A. (1871): *La dottrina di Socrate secondo Senofonte, Platone ed Aristotele*. Naples: Stamperia della regia università.
- LAGARDE, P. de (ed.) (1858): *Analecta Syriaca*. London: Williams and Norgate.
- LAMPE, K. (2010): "Socratic Therapy" from Aeschines of Sphettus to Lacan. *Classical Antiquity*, 29, s. 181–221.
- LAMPE, K. (2015): Rethinking Aeschines of Sphettus. In: Zilioli, U. (ed.): *From the Socratics to the Socratic Schools*. New York, London: Routledge Press, s. 61–81.
- LAMPE, K. (2017): *The Birth of Hedonism: The Cyrenaic Philosophers and Pleasure as a Way of Life*. Princeton: Princeton University Press.
- LAURENTI, R. (1988): Aspasia e Santippe nell'Atene del V secolo. *Sileno*, 1-2, (XIV), s. 41–61.
- LAURENTI, R. (ed.) (1987): *Aristotele. I frammenti dei dialoghi*. 2 zv. Napoli: Loffredo.
- LAUSDEI, C. – ROSSETTI, L. (1979): Ancora sul 'Milziade' di Eschine Socratico: P. Oxyr. 2890 (Back). *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, XXXIII, s. 47–56.
- LAUSDEI, C. – ROSSETTI, L. (1979): Su P. Oxy. 2890 Front. *Aegyptus*, LXIX, s. 91–96.
- LAUSDEI, C. – ROSSETTI, L. (1981): P. Oxyr. 2889 e il 'Milziade' di Eschine Socratico. *Rheinisches Museum*, CXXIV, s. 154–165.
- LEVI, A. (1930): Le teorie metafisiche, logiche e gnoseologiche di Antistene. *Revue d'histoire de la philosophie*, IV, s. 227–249
- LÉVY, E. (1976): *Athènes devant la défaite de 404. Histoire d'une crise idéologique*. Paris: Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome.
- LIDDELL, H. G., SCOTT, R., JONES, H. S. (1996): *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press. (skratka LSJ).
- LITTLEWOOD, A. R. (ed.) (1985): *Michaelis Pselli Oratoria minora*. Lipsiae: Teubner.
- LIVADITI, D. (ed.) (1879): *Di Eschine socratico e de' suoi dialoghi per la prima volta recati in italiano*. Reggio Emilia: Cronaca del R. Liceo Spallanzani.
- LIVINGSTONE, N. (2001): *A Commentary on Isocrates' Busiris*. Leiden: Brill.
- LONG, A. A. (1988): Socrates in Hellenistic Philosophy. *Classical Quarterly*, 38 (1988), s. 150–171.
- LONG, H. S. (ed.) (1964): *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*. 2. zv. (Oxford Classical Texts). Oxford: Clarendon Press.
- Losacco, M. (1922): *Storia della dialettica parte I. Periodo Greco*. Firenze: Leo Olschki.
- LOVEJOY, A. O. – BOAS, G. (1997): *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- LULOLF, H.-J. (1900): *De Antisthenis studiis rhetoricis*. Diss. Amsterdam.
- MAIER, H. (1913): *Sokrates, sein Werk und sein geschichtliche Stellung*. Tübingen: J. C. B. Mohr.

- MALHERBE, A. J. (1977): *The Cynic Epistles: A Study Edition*. Missoula: Scholars Press.
- MALLET, J.-A. (2013): The notion of *theia moira* in Aeschines of Sphettus' fragments. In: Luise, F. de – Stavru, A. (eds.): *Socratica III. Studies on Socrates, the Socratics, and the Ancient Socratic Literature*. Sankt-Augustin: Academia, s. 225–232.
- MARCKS, J. F. (1883): *Symbola critica ad Epistolographos Graecos*. Diss. Bonn.
- MÁRSICO, C. (2017): Shock, Erotics, Plagiarism, and Fraud: Aspects of Aeschines' of Sphettus Philosophy. In: Stavru, A., Moore, C. (eds.): *Socrates and the Socratic Dialogue*. Leiden: Brill, s. 202–220.
- McQUEEN, E. I. – ROWE C. J. (1989): Phaedo, Socrates, and the Chronology of the Spartan War with Elis. *Méthexis*, 2, s. 1–18.
- MEISTER, R. (1890): „Αἰσχίνης ὁ Σέλλου“. *Jahrbücher für classische Philologie* 141, s. 673–678.
- MEJER, J. (1992): Diogenes Laertius and the Transmission of Greek Philosophy. In: Haase, W., Temporini, H. (eds.): *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt / Rise and Decline of the Roman World. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Zv. II.36.5. Berlin/New York: de Gruyter, s. 3556–3602.
- MERKELBACH, R. (1974): Zum Miltiades des Aeschines. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, XI, s. 201.
- MEYER, J. (1978): *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*. (Hermes. Einzelschriften. Heft 40.) Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- MOMIGLIANO A. (1971): *The Development of Greek Biography*. Cambridge: Harvard University Press.
- MONTUORI, M. (1974), *Socrate: fisiologia di un mito*. Florence: Sansoni.
- MONTUORI, M. (1981): *De Socrate Juste Damnato: The Rise of the Socratic Problem in the Eighteenth Century*. Amsterdam: J. Gieben.
- MONTUORI, M. (1992): *The Socratic problem: The history, the solutions; From the 18th Century to the present time, 61 extracts from 54 authors in their historical context*. Amsterdam: J.C. Gieben.
- MÜLLER, C. W. (1975): *Die Kurzdialoge der Appendix Platonica: Philologische Beiträge zur nachplatonischen Sokratik*. *Studia et testimonia antiqua* 17. München: Wilhelm Fink Verlag.
- NAILS, D. (2002): *The People of Plato. A Prosopography of Plato and Other Socratics*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- NATORP, P. (1892): Aischines' Aspasia. *Philologus*, LI (1892), s. 489–500.
- NATORP, P. (1894): s. v. Aischines (n. 14). *RE* I 1, s. 1048–1050.
- NATORP, P. (1894): s. v. Antisthenes (n. 10). *RE*, I 2, s. 2538–2545.
- NAVIA, L. E. (2007): *Socrates: A Life Examined*. Amherst: Prometheus Books.
- NEHAMAS, A. (1992): Voices of silence: On Gregory Vlastos' Socrates. *Arion*, roč. 2, č. 1, s. 157–186.
- NESSELRATH, H.-G. (1998): Lucien et le Cynisme. *Antiquité Classique*, 67, s. 121–135.

- NEUHAUSEN, H. (2010): *Der Zweite Alkibiades. Untersuchungen zu einem pseudoplatonischen Dialog*. Berlin: De Gruyter.
- NORDEN, E. (1893): Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie. In: *Jahrbücher für klassische Philologie*, Suppl. XIX/1893, s. 365–462.
- NORDEN, E. (1898): *Die antike Kunstprosa*. 2 zv. Leipzig: Teubner.
- NOTOMI, N. (2010): Socrates versus Sophists: Plato's Invention?, In: Rossetti, L. – Stavru, A. (eds.): *Socratica 2008. Studies in Ancient Socratic Literature*. Bari: Levante Editori, s. 71–88.
- NUSSBAUMOVÁ, M. C. (2003): *Křehkost dobra*, Prel. D. Korte a M. Ritter. Praha: OIKOYMENH.
- OBBER, J. (2001): *Political dissent in democratic Athens: Intellectual critics of popular rule*. Princeton: Princeton University Press.
- OFENLOCH, E. (ed.) (1907): *Caecilii Calactini Fragmenta*. Lipsiae: Teubner.
- OPSOMER, J. (1998): *In Search of the Truth. Academic Tendencies in Middle Platonism*. Brussel: Koninklijke Academie.
- ORTH, E. (1958): Curae criticae. *Emerita*, XXVI, s. 201–213.
- PATTERSON, C. B. (1981): *Pericles' Citizenship Law of 451/0 B.C.* New York: Arno.
- PATTERSON, C. B. (1990): Those Athenian Bastards. *Classical Antiquity*, 9/1990, s. 40–73.
- PATZER, A. (1970): *Antisthenes der Sokratiker. Das literarische Werk und die Philosophie, dargestellt am Katalog der Schriften*. Heidelberg (dizertačná práca vydaná vlastným nákladom).
- PATZER, A. (1974): Αισχίνου Μιλτιάδης. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 15, s. 271–287.
- PATZER, A. (1985): *Bibliographia socratica. Die wissenschaftliche Literatur über Sokrates von den Anfängen bis auf die neueste Zeit in systematisch-chronologischer Anordnung*. Freiburg: Verlag Karl Alber.
- PATZER, A. (1994): Sokrates in den Fragmenten der Attischen Komödie. In: A. Bierl & P. von Möllendorff (eds.): *Orchestra. Drama - Mythos – Bühne*. Festschrift H. Flashar. Stuttgart – Leipzig: Teubner, s. 50–81.
- PATZER, A. (ed.) (1987): *Der historische Sokrates*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- PAULY, A. F. – WISSOWA, G. (1890–1968): *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. 66 zv. + 15 doplňujících svázkov. J. B. Metzler – Druckenmüller. (skratka RE).
- PENTASSUGLIO, F. (2017): Eschine di Sfetto: alcune nuove testimonianze. *Méthexis*, 29, s. 59–88.
- PLÁCIDO, D. (2010): Esquines de Esfeto: las contradicciones del socratismo. In: L. Rossetti – A. Stavru (eds.): *Socratica 2008. Studies in Ancient Socratic Literature*. Bari: Levante editori, s. 119–133.

- PORUBJAK, M. (2007): Xenofón, syn Gryllov z Atén. *Ostium*, roč. 3, č. 1. Online: <http://ostium.sk/language/sk/xenofon-syn-gryllov-z-aten/>.
- PORUBJAK, M. (2007): Xenofóntova podnikateľská etika. In: Xenofón: *O prosperujúcej domácnosti*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram, s. 11–27.
- PRIOR, W. J. (ed.) (1996): *Socrates: Critical assessments*. 4 vols. London & New York: Routledge and Kegan Paul.
- RAMORINO, F. (1880): Recensione a D. Livaditi, Di Eschine socratico e de' suoi dialoghi per la prima volta recati in italiano. *Rivista di Filologia e di Istruzione classica* VIII, s. 282–290.
- RANKIN, H. D. (1983): *Sophists, Socrates, and Cynics*. London: Croom Helm.
- RANKIN, H. D. (1986): *Anthisthenes Sokratikos*. Amsterdam: Hakkert.
- RANOCCHIA, G. (2007): Aristone, “Sul modo di liberare dalla superbia“ nel decimo libro “De vitiis“ di Filodemo. Firenze: Olschki.
- RÖCK, H. (1903): *Der unverfälschte Sokrates: Der Atheist und «Sophist» und das Wesen aller Philosophie und Religion gemeinverständlich dargestellt*. Innsbruck: Wagner.
- ROEPER, G. (1848): Conjecturen zu Diogenes Laertius. *Philologus*, III, s. 22–65.
- ROHDE, E. (1903): *Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. 3. vyd. Zv. 1. Tübingen und Leipzig: J. C. B. Mohr.
- ROSENZWEIG, R. (2004): *Worshipping Aphrodite: Art and Cult in Classical Athens*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- ROSS, W. D. (1933): The Problem of Socrates. *Proceedings of the Classical Association* 30, s. 7–24. Reprint in: A. Patzer (ed.) (1970): *Der historische Sokrates*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 225–239.
- ROSSETTI, L. – STAVRU, A. (eds.) (2008): *Socratica 2005. Studi sulla letteratura socratica antica presentati alle Giornate di studio di Senigallia*. Bari: Levante Editori.
- ROSSETTI, L. – STAVRU, A. (eds.) (2010): *Socratica 2008. Studies in Ancient Socratic Literature*. Bari: Levante Editori.
- ROSSETTI, L. (1975): Alla ricerca dei ‘logoi socratici’ perduti. *Rivista di Studi Classici*, XXIII, s. 361–381.
- ROSSETTI, L. (1975): Tracce di un ΛΟΓΟΣ ΣΩΚΡΑΤΙΚΟΣ alternativo al Critone e al Fedone Platonici. *Atene e Roma*, XX, s. 34–43.
- ROSSETTI, L. (1975): Tracce di un λόγος Σωκρατικός alternativo al Critone e al Fedone platonici. *Atene e Roma* XX, s. 34–43.
- ROSSETTI, L. (1980): Ricerche sui dialoghi socratici di Fedone e di Euclide. *Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie*. 108/1980, s. 182–200.
- ROSSETTI, L. (1989): *Corpus dei papiri filosofici greci e latini*, zv.. 1, č. 1-2: Autori noti. Firenze: Unione Accademica Nazionale.
- ROSSETTI, L. (2011): *Le Dialogue Socratique*. Paris: Les Belles Lettres.
- ROUBINEAU, J.-M. (2015): *Les cités grecques*. Paris: Presses Universitaires de France.

- RUSCHENBUSCH, E. (2010): *Solon: das Gesetzeswerk Fragmente: Übersetzung und Kommentar*. Historia Einzelschriften, CCXV. Stuttgart: Steiner.
- SCHLEIERMACHER, F. D. E. (1818): Über den Werth des Sokrates als Philosophen. In: A. Patzer (ed.) (1987): *Der historische Sokrates*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 41–58.
- SCHNEIDER, W. J. (1997): Aristoteles, Genannt „Mythos“. Ein Name und das Phänomen der Verflechtung von Realität und Kunstwelt. *Mnemosyne* IV., 50, 6, s. 677–715.
- SCHWARTZ, E. (1943): *Charakterkopfe aus der Antike*. 2. vyd. Ed. Johannes Stroux. Leipzig: K. F. Koehler.
- SCOTT, W. – FERGUSON, A. S. (1936): *Hermetica*. Vol. 1. Oxford: Clarendon Press.
- SELLARS, J. (2003): Simon the Shoemaker and the Problem of Socrates. *Classical Philology*, 98, s. 207–216.
- SHEEHAN, S. (2007): *Socrates*. London: Haus.
- SHRIMPTON, G. S. (1991): *Theopompus the Historian*. Montreal: McGill University Press.
- SLINGS, S. R. (1975): Some Remarks on Aeschines' Miltiades. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 16. s. 301–308.
- SPINELLI, E. (2008): La parabola del Socrate senofonteo: da Labriola a Mondolfo. In: L. Rossetti & A. Stavru (eds.): *Socratica 2005*. Studi sulla letteratura socratica antica presentati alle giornate di Studio di Senigallia. Bari: Levante Editori, s. 107–135.
- STALLBAUM, G. (1814): *De dialogis nuper Simoni Socratico adscriptis commentatio*. Leipzig: Staritz.
- STAVRU, A., MOORE, Ch. (eds.) (2018): *Socrates and the Socratic Dialogue*. Leiden – Boston: Brill.
- STENZEL, J. (1927): „Sokrates (Philosoph)“. In: Pauly – Wissowa, *Real Encyclopadie der klassischen Altertumswissenschaft*, zv. 5, Stuttgart: Metzlersche, s. 811–890.
- STRYCKER, Emile de – SLINGS, Simon R. (ed.) (1994): *Plato's Apology of Socrates*. A literary and philosophical study, with a running commentary. Leiden/New York/Köln: Brill.
- SUSEMIHL, F. (1887): Der Idealstaat des Antisthenes und die Dialoge *Archelaos*, *Kyros* und *Herakles*. *Jahrbücher für classische Philologie*, CXXXV, s. 207–214.
- SUSEMIHL, F. (1891): *Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit*. Band I. Leipzig.
- SUSEMIHL, F. (1900): Die Aspasia des Antisthenes. *Philologus*, LIX (1900), s. 148–151.
- SYKUTRIS, J. (1933): *Die Briefe des Sokrates und der Sokratiker*. Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, 18. Paderborn: F. Schöningh.
- SYKUTRIS, J. J. (1928): Die handschriftliche Überlieferung der Sokratikerbriefe. *Philologische Woahenehrift*, 48, s. 1284–1295.
- ŠKVRNDA, F. (2019): Sokrates a Téaluges – Aischinova sokratika medzi platonizmom a kynizmom. *Filozofia*, roč. 74, č. 1, s. 40–51.

- TARRANT, H. (2005): Socratic synousia: A post-Platonic myth? *Journal of the History of Philosophy*, 43, s. 131–155.
- TAYLOR, A. E. (1911): *Varia Socratica*. Oxford, Clarendon.
- TAYLOR, A. E. (1932): *Socrates*. London: Peter Davies.
- TAYLOR, A. E. (1934): *Philosophical Studies*. London: Macmillan.
- THOMPSON, D. B. (1960): The House of Simon the Shoemaker. *Archaeology*, 13, s. 234–240.
- TOVAR, A. (1947): *La vida de Socrates*. Madrid: Alianza.
- TRAPP, M. (ed.) (2007): *Socrates from Antiquity to the Enlightenment*. Aldershot: Ashgate.
- TRAPP, M. (ed.) (2007): *Socrates in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Aldershot: Ashgate.
- TREVES, P. (1952): Polykrates. In: A. Pauly – G. Wissowa (eds.): *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Zv. XXI. Stuttgart: J. B. Metzler, s. 1736–1753.
- TSOUNA, V. (1998): *The Epistemology of the Cyrenaic School*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VANDER WAERDT, P. A. (1994): Socrates in the *Clouds*. In: Vander Waerdt, P. A. (ed.): *The Socratic Movement*. Ithaca: Cornell University Press, s. 48–86.
- VANDER WAERDT, P. A. (ed.) (1994): *The Socratic Movement*. Ithaca: Cornell University Press.
- VEITCH, W. (1879): *Greek Verbs Irregular and Defective*. 2. vyd. Oxford, McMillan.
- VISCHER, R. (1965): *Das einfache Leben. Wort und motivgeschichtliche Untersuchungen zu einem Wertbegriff der antiken Literatur*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- VITALI, R. (1971): *Gorgia: Retorica e Filosofia*. Urbino: Argalia.
- VLASTOS, G. (1991): *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VOLKMANN, R. (1901): *Rhetorik und Metrik der Griechen und Römer in systematischer Übersicht*. Leipzig: Teubner.
- WADE-GERY, H. T. (1945): Kritias and Herodes. *Classical Quarterly*, 39 (1945), s. 19–33.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von (1881): *Antigonos von Karystos*. Philologische Untersuchungen, IV. Berlin: Weidmann.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von (1912): *Die griechische Literatur des Altertums*. Stuttgart: Teubner.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von (1959–1962): *Platon: Sein Leben und seine Werke*. 2 zv. 3. vyd. (1. vyd. 1919) Berlin: Weidmann.
- WILSON, E. R. (2007): *The Death of Socrates. Hero, Villain, Chatterbox, Saint*. London: Profile.
- WINCKELMANN, A. W. (1842): *Antisthenis fragmenta*. Zürich: Meyer et Zeller.
- WOHL, V. (2002): *Love Among the Ruins: The Erotics of Democracy in Classical Athens*. Princeton: Princeton University Press.

- WOLFSODORF, D. (2008): *Trials of Reason: Plato and the Crafting of Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- WORMAN, N. (2002): *The Cast of Character: Style in Greek Literature*. Austin: University of Texas Press.
- YONEZAWA, S. (2012): Socratic elements in Aeschines' 'Alcibiades' and Plato's Socratic dialogues. *Hermes*, 140/4, s. 490–500.
- ZANKER, P. (1995): *The Mask of Socrates. The Image of the Intellectual in Antiquity*. Berkeley: University of California Press.
- ZECCHINI, G. (1989): *La cultura storica di Ateneo*. Milano: Vita e Pensiero.
- ZELINOVÁ, Z. (2018): *Paideia v sokratovskej filozofii*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ZELLER, E. (1877): Beiträge zur Kenntnis des Stoikers Panätius. In: *Commentationes philologicae in honorem Theodori Mommseni scripserunt amici*. Berlin: , s. 402–410 [= *Kleine Schriften*, 1. zv. (1910), s. 179–190].
- ZELLER, E. (1910–1911): *Kleine Schriften*, unter Mitwirkung von H. Diels und K. Holl, hrsg. von O. Leuze. 3 zv. Berlin: Georg Reimer.
- ZELLER, E. (1922): *Die Philosophie der Griechen*. Zv. II., 1. část: *Sokrates und die Sokratiker*. 5. vyd. Leipzig: Reisland.
- ZILIOLI, U. (2012): *The Cyrenaics*. Durham: Acumen.

Jaroslav Cepko – Andrej Kalaš – Vladislav Suvák

AESCHINIS SOCRATICI FRAGMENTA
ZLOMKY AISCHINA ZO SFÉTTA

ÚVODNÁ ŠTÚDIA,
GRÉCKY A LATINSKÝ TEXT,
PREKLAD ZLOMKOV
A KOMENTÁR

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave
Technická redaktorka, návrh obálky: Kristína Vozáková

Rozsah 270 strán, 18,18 AH,

ISBN 978-80-223-5167-6